

Бојан Поповић

ГАЛЕРИЈА

ФРЕСАКА

У БЕОГРАДУ

Београд 2022

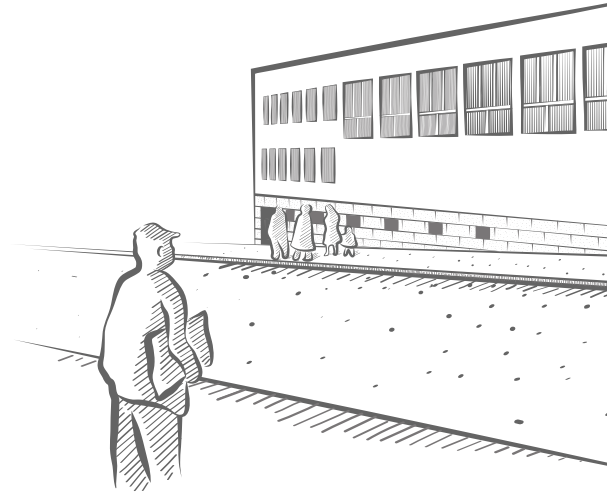

САДРЖАЈ

Копија и оригинал	11
Копирање фресака у свету	16
Копистика у Француској	17
Копирање фресака у Србији	20
Настајање Галерије фресака	23
Оснивање и подизање Галерије фресака	30
Рад Галерије фресака	33
Оснивање Галерије фресака	33
Нова Галерија	40
Рад стручњака по оснивању Галерије фресака	40
Нада Антић-Комненовић	45
Копирање и кописти у Галерији фресака	55
Зденка Живковић	62
Часлав Цолић	64
Каталози сталне поставке Галерије фресака	65
Фрагменти фресака	68
Издаваштво и Корпус српских средњовековних споменика	68
Концерти	71

Видљивост Галерије фресака	72
Интеграција	74
Последње три деценије Галерије фресака	78
Затварање Галерије фресака	87
Друштво пријатеља Галерије фресака	88
Будућност Галерије фресака	91
Закључак	95
<hr/>	
СЛИКАРИ-КОПИСТИ ФРЕСАКА	107
<hr/>	
БИБЛИОГРАФИЈА	325
<hr/>	
Извори	325
Дневна штампа	326
Остала штампа	326
Литература	327
АПЕНДИКСИ	347
<hr/>	
Архивске вести	347
Пол Дешан, Предговор каталога изложбе <i>Средњовековна уметност Југославије</i>	348
Средњовековне фреске, Матица српска 1960, увод Милан Кашанин	352
Музички програми 1970-1973	358
Превод приказа изложбе „Србија, земља фресака“ одржане у Риму 2011. године	360

ГАЛЕРИЈА ФРЕСАКА

Савет за науку и културу Владе
ФНРЈ је донео одлуку о оснивању
музеја фресака.

САД, у организацији Смитсоњан инсти-
тута, *Medieval Frescoes from Yugoslavia. An
Exhibition organized by the Gallery of Frescoes:*
Њујорк (Time Life Building)

1947

1964

1951

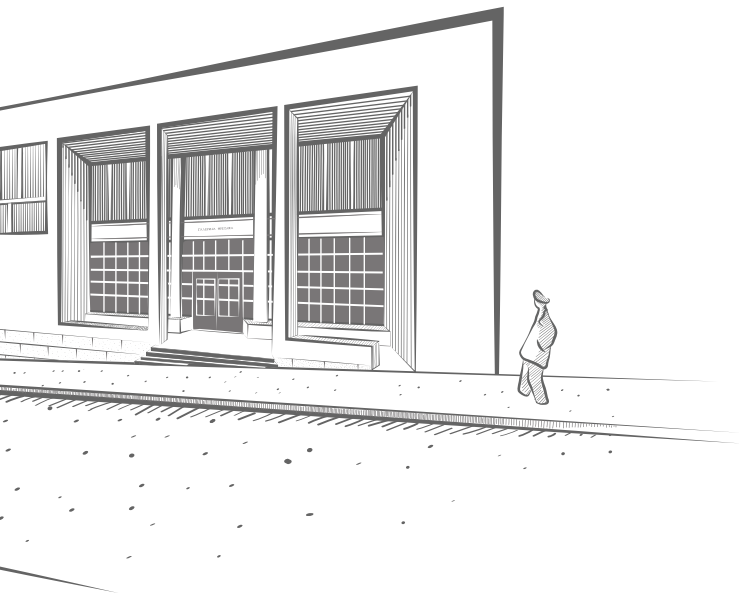
1969

Богдан Игњатовић је победио на
конкурсу за пројекат Галерије.

Број посетилаца Народног музеја у
Београду износио је 124.056, а Галерије
фресака 46.607, што износи две петине
посета Народног музеју.

У саставу Народног музеја Галерија наставља досадашњу функцију излагања копија фресака и пластике са осталом манифестацијама с тим у вези.

1973

Привремено затварање Галерије фресака

2016

1995

Први фестивал духовне музике
Хорови међу фрескама

ИЗЛОЖБЕ

1964 Њујорк	<i>Medieval Frescoes from Yugoslavia. An Exhibition organized by the Gallery of Frescoes</i>
1970 СССР, Лењинград	<i>Југославские средневековые фрески. Сербия, Македонија, Черногорја;</i>
1978 Куопи	<i>Jugoslavalaisia freskoja keskiajalta / Jugoslaviska fresker från medeltide</i>
1979 Њу Делхи	<i>Yugoslav Medieval Frescoes and Plaster Casts</i>
1983 Париз	<i>Les fresques medievales Serbes</i>
1984 Сиднеј	<i>Medieval Frescoes from Yugoslavia;</i>
1990 Токио	<i>Изложбе икона Хиландара</i>
2011 Фиренца	<i>Serbia terra di affreschi</i>

Копија и ОРИГИНАЛ

Оригинал је јединствено уметничко дело, створено у одређеном времену и простору. Свако остварење аутора које тежи да понови вредности оригинала је копија, без обзира на то да ли га изводи исти или други уметник (или уметници), неодређеног времена настанка, које следи после оригинала, и на било ком месту. Реч копија (*copia*) на латинском означава обиље, мноштво, и подразумева постојање једне или више имитација оригинала. Када исти уметник ствара сродно дело, најчешће је реч о варијацији, код које су присутне измене у структури и појединих мотива, као и другачија формативност, величина и техника.

Термин копија јасан је у историји уметности и музеологији, и означава „Предмет који замењује оригинални музејски предмет израђен у музеју или за музеј, од посебно одабраног материјала и применом адекватне технологије, да би пружио тачну представу изворног музејског предмета или предмета изван музеја са музеолошким значењем, првенствено ради оригиналног предмета, потреба излагања, едукације или коришћења ради научне компарације, када нисмо

у стању да у музеју изложимо оригинални предмет“.¹ Вредност и сврху копија чине њихова аутентичност и објективност. Што су верније оригиналима ближе су сопственој суштини. Ипак, сврсисходност њиховог стварања је доведена у питање с проналаском тачне механичке репродукције.² Машинским умножавањем се губи печат особе која опонаша оригинал. С друге стране, нарочито у сликарству, без личног приступа и рада сликар-копииста не може да упозна и оствари исти поступак и тиме добије иста решења, а наука остаје без сазнања о првобитној моделацији слике. За термин копија има више синонима и сродних израза. Различити придеви уз ову именицу варирају њен смисао. Постоје добра/верна, лоша, осредња и изврсна, успешна и неуспешна, поштена и варљива копија. Термини копија и реплика су синоними, потпуно истог значења. Супститут је назив за предмет који замењује оригинал. Добре особине и правилан уметнички поступак чине копију факсимилом.³ Поједини термини осликавају

¹ Maroević 1985: 5–6.

² Babić 1964: 215–216; Babić 1966: 83.

³ Етички кодекс 2007, 11.

верност, поузданост и добар квалитет копије, попут назива поновљено или уздигнуто дело.

Напокон, постоје и фалсификати, код којих се опонашањем постиже вредност неког ранијег дела, било да је реч о копији или покушају стварања уметничког предмета који не постоји у опусу аутора оригинала. У оба случаја, испољена је тежња да се фалсификати представе као оригинална дела. Копирање уметности ради профита довело је и до опрезнијег вредновања реплика. При томе се заборавља да је фалсификат често недовољно добра копија, као и да при успостављању тобожњих вредности дела неког сликара из прошлости, суштина уметности није постигнута. Фалсификовање је сваком разумљиво. Жеља да се опонашањем оствари зарада, при чему се сличност богато награђује, је фасцинантна јер се лажни садржај продаје са вредношћу правог.

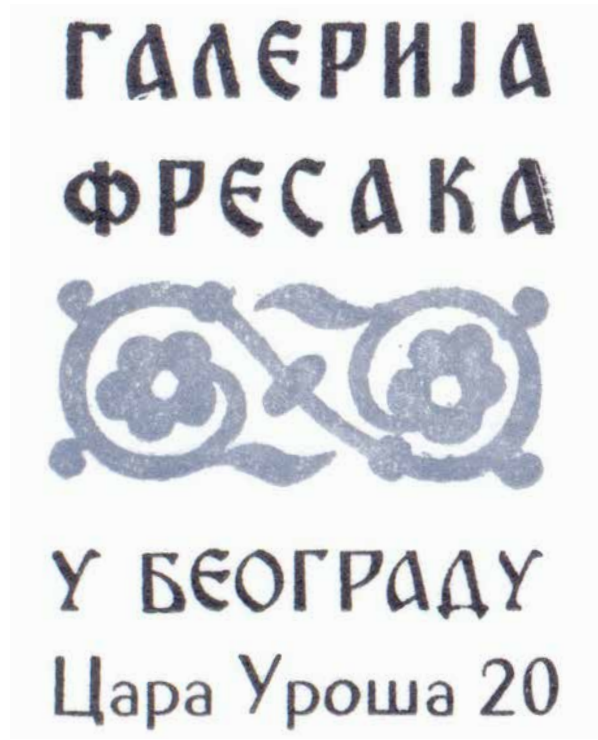
На ИСОМ-овој конференцији одржаној 1985. године у Загребу, општа тема је била Оригинали према супститутима (*Originals versus substitutes*). Кључне речи на њој биле су аутентично и објективно. Истраживачи су предложили различите оцене музејских супститута, у широком спектру од осуде, чак „фетишизма“ оригинала, до става да су не само пожељни већ и неопходни.⁴ Сматра се да (успешна) копија садржи барем структурални идентитет оригинала, а њен квалитет морао би да пружа аутентичност.⁵

Копије које имају вредност факсимила, које су поновљена, поново успостављена дела, могу бити културна добра. Квалитет копија се разликује по томе дали су рађене у истом материјалу и размери као оригинали, идентично или на други начин, када могу да представљају пратећу документацију оригинала.

Збињек Странски (*Zbyněk Stránský*) сматра да су аутори *Музеолошког речника (Dictionarium museologicum CIDOC-a)* оставили многе празнине и недоречености код термина копија и супститут. Он копије разматра, пре свега, као музејске предмете

⁴ *Originals and substitutes in museums* 1985; Šola 1985: 30–32.

⁵ Mensch 1985: 45.

Логотип Галерије ФРЕСАКА

и као таквима им приписује аутентичност и идентитет.⁶

У поређењу појединих термина за реплике, попут модела и макете, разлика је јасна. Модел је искључиво реконструкција архитектуре која се, најчешће у размерама мањим од оригинала, изводи истим материјалом.⁷

Афирмативно гледиште о супститутима учвршћивано је и чињеницом да су колекције копија увек давале замаха науци,⁸ да музејске продавнице омогућују демократизацију уметности, као и основним музејским одређењем да копија замењује оригинал који је остао *in situ*, сем у случају кад је подложен пропадању.⁹

Разматрајући вредност копија у уметничким, научним и етнографским музејима, поједини аутори су закључили да постоје варијације, истичући рекон-

⁶ Stránský 1985: 47–48, 61, 63.

⁷ Тешић 1976: 287–293.

⁸ Бабић 1986.

⁹ Mensch 1985: 48.

струкције процеса који су данас непознати. Један од примера јесте рад и функционисање одређене машине, који се приказују експонатима с епистемолошком назнаком.¹⁰ Сматрамо да је угао разматрања проблематике копирања, било да је реч о идејама, нематеријалној баштини, или о предмету попут копије фреске, ограничен јер је успешна копија неког дела из прошлости, без обзира на то да ли је оно просечно или изврсно, такође „ремек-дело“ у свом домену.

Фреска је слика настала на свежеј малтеру. Средњовековни живопис је извођен на зиду на који су нанесени носећи и завршни слој малтера. Први, дебљи, доњи слој Италијани називају аричо (*arriccio*), грунт, а сачињен је од креча и песка. Други, горњи слој, линтонако (*intonaco*), састоји се од добро припремљеног старог, масног и одлежалог креча, понекад са додацима од ситног речног песка или од тученог кречњака, сецкане сламе и певе од жита. У античком периоду му је додаван млевени мермер или пуцолана, вулканска земља која се састојала од алуминијум-силиката и која је имала својство да с временом и у додиру с водом малтер чини све тврђим. У средњем веку, малтеру је некада додаван млевени мермер или сига.

Права фреска је називана на италијанском *fresco al fresco*, *fresco buono*, што подразумева сликање пигментима, најчешће минералног порекла, које обојење дугују присуству метала (црвено и жутоцрвено од гвожђа, зелено и плаво од бакра) на свежеј малтеру. Реч је о пигментима који могу да издрже алкалну средину, прочишћену земљу и друге материје, попут окера, сијене, зелене земље, азурита, беле од креча, црне од дрвеног угља, а понекад и лапис лазулија – ултрамарина и цинобера. После сушења, завршни слој малтера се претвара, с везаним пигментима, у калцијум карбонат.¹¹

Усправни и вертикални спојеви малтера су често одређивани помоћу конопца.¹² У античком

Краљ Владислав моли бугарског владара за тело Светог Саве; Свети Сава се јавља Ивану Асену у сну и наређује му да допусти одношење његових моштију, копирани Борис Обрасков, Владимир Пређевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, 833

периоду, усправни су могли да буду на раздаљини од шест метара, а касније су били на мањем растојању. У средњем веку, водоравне траке два слоја нанесеног малтера су се најчешће спајале на бордурама, тако да су спојеви били пажљиво уклопљени. Спојеви малтера, на италијанском ђорнате (*giornate*), одређивали су површине малтерисане и сликане у једном дану.

Секо или сува фреска (*fresco a secco*) је назив за технику код које је пигментима, како би се везали, додато везиво на бази воде, неке врсте лепка, јаје, казеин, туткало. Термин темпера настао је од италијанског *temperare*, мешати.

Често је живопис сликан фреско, а завршаван секо техником. Током средњег века, веома често су

¹⁰ Bellaigue-Scalbert 1985: 87–90.

¹¹ Медић 1999; Медић 2002; Медић 2005.

¹² Живковић 2005: 213–216; Габелић 2005, 113.

Христос Пантократор, Грачаница, копија Часлава Цолиџа. Склирисс Стаматис у свом делу наглашава значај ове реплике као успешан поновљен приказ Грачаничког сведржаоца

детали, попут бисера и драгуља на одорама, сликани секо. У поствизантијском сликарству је секо сликарство постало често. Помиње се и термин *mezzo-fresco*, односно мешана техника или полуфреска.¹³

Поводом изложбе копија и цртежа фресака из збирке предлогака насталих као узор за мозаике на

Опленцу, одржане у Дому гарде на Топчидеру током трајања Другог византолошког конгреса у априлу 1927. године, Александар Дероко истиче: „Посебна врста добре воље је неопходна врсном сликару приликом копирања фресака, јер мора да напусти сву индивидуалност свог талента како би створио прецизну имитацију оригинала. Копија не само да треба да личи на оригинал, већ читав технички поступак

¹³ Бранди 2007; Procacci 1968.

мора да буде што сличнији, једино на тај начин копија стиче аутентичност која недостаје фотографији¹⁴

За Србију, као земљу са српском и византијском културном баштином, нарочито је значајно становиште да копија, ако достиже „архетип“, постаје „прототип“ који поседује важне одлике оригиналног уметничког дела. Термин архетип је још од времена иконоклазма продро и у науку. Јунг користи термине архетип и типос (*typos*) у истом значењу. Према њему, архетипови несвесног емпиријски су доказљиви еквиваленти религиозних догми. На исти начин се јавља поређење печата и типара, целине која преко утиснућа остварује истоветан тип.¹⁵ За копију је важно да буде тачно, а не нетачно огледало, одраз.¹⁶ Често се наводе речи Св. Василија Великог да „част која се одаје икони (= лику, архетипу), прелази на Оригинал (= прволик, прототип)“, тј. ко се поклања икони, он се поклања лицу које је на њој насликано. Јован Дамаскин варира ту тврдњу: „Видео сам (на икони) човечански одраз Бога, те је спасена моја душа“.¹⁷

Св. Сава указује на то да се молитва пред светом сликом упућује првобитном лику представљеног: „А ка овом поклањамо се и целујемо свечасни образ (икону) човечанског тела Бога Слова помазана божанственим, и бивша неизмењена, да овај који се помазао вером мисли да види телом тога Бога који се јавио и са људима поживео; поклањамо се дрвету часнога крста, и светим часним сасудима и божанственим црквама и светим местима; поклањамо се часном образу пресвете Богородице и сликама свечасних божјих угодника, узвишујући душевне очи ка првообразној (оригиналној) слици, и постављајући ум у несхватљиве“.¹⁸

Поједини аутори сагледавају феномен копије као могуће иконолошко сведочанство.¹⁹ У понављању култног обрасца, као репер је знатно другачије, а с

идејом умножавања-копирања је додирно уметничко искуство народа Африке. Алфа Умар Конари (Alpha Oumar Konaree) закључује да у стваралаштву маски из Малија, нови предмет постаје култни и „уметнички“, док стари губи ознаке уметничког дела.²⁰ Уметник и његов печат на делу нераскидива су спона. Уметност допушта и допуну јер може бити изнад творца (према Лукачу), као што се издваја од ствараоца кроз форму (према Хартману).²¹

Светозар Радојчић посматра сликаре-кописте као репродуктивне уметнике и пореди их с музичарима, процес стварања копија с тачношћу, уједно и креативношћу у извођењу музичког дела. За успешан исход важно је познавање, разумевање старијег дела.²² Милан Радујко тумачи копистику као уметност иманентну византијској култури, која у сржи појавности има поновљени „архетип“.²³

Поједини аутори подразумевају да је музеј као институција заснован на оригиналима. Међутим, иако су они заштитни знак, ознака, жиг већине музеја, аутентичност, јединственост и идентитет могу да им пруже и копије, као што је случај с Галеријом фресака у Београду или Глиптотеком у Загребу.²⁴

Иако копија може бити слична оригиналу, није иста. Она не може „преузети“ његово место чак и када оригинала више нема, али може да пружи највећи део његове вредности, и то не само документарне већ и уметничке.

Однос између мулажа (одливака) и копија фресака пружа још једну разлику међу врстама копија. Мулажи су можда веродостојнији, али је копија фреске истинитија, подразумева стваралачки процес, само је једна и стога јединствено понавља оригинал.²⁵

Музеј је институција у којој су копије свеприсутне и готово увек се срећу у поставкама. Од мно-

¹⁴ Дероко 1927.

¹⁵ Jung 1984: 25–26.

¹⁶ Curie 2004: 21–26.

¹⁷ Kitzinger 1954: 83–150; Острогорски 1970: 196–197.

¹⁸ Доментијан 1988: 150.

¹⁹ Stránský 1985: 99.

²⁰ Deloche 1985: 17–19.

²¹ Denegri i Matić-Panić 2002: 244.

²² Радојчић 1983.

²³ Радујко 2007.

²⁴ Kaplan 1985: 129; Šola 1985: 30–32.

²⁵ Mažuran-Subotić 1985: 117.

гребројних примера који илуструју важност реплика у музејима, нарочито се издвајају римске копије грчких дела, које се могу посматрати и као оригинали.²⁶

КОПИРАЊЕ ФРЕСАКА У СВЕТУ

Пре времена науке и енциклопедизма, аутентичност религиозног предмета утицала је на преношење суштине дела на предмет. Нова икона, фреска, минијатура, могла је бити рађена у нешто другачијем стилу, али је основ оригинала у већој или мањој мери био видљив. У нашој старој уметности, добро је позната употреба иконографских образаца.

Процес стварања свете слике у складу с византијском идеологијом настао је у католичкој цркви после Тридентског концила. У Риму, у периоду од 1560. до 1580. године, започета је израда реплика, првобитно античких фресака и средњовековних мозаика, пре свега услед нових тежњи католичке цркве ка стварању исправне свете слике. Било је потребно да се пронађу извори хришћанства, да се упозна историјат цркве, католичка доктрина, а нарочито култ светаца. Посебно је значајно дело Антонија Босија (Antonio Bosi) *Подземни Рим (Roma Sotterranea)*, које су објавили ораторијанци после његове смрти 1629. године. Нарочито је важна документација о споменицима од којих су неки током векова нестали, попут фресака из црквице *Св. Ђакома*, некада смештене на Колосеуму.²⁷

Занимање за античку прошлост је у време ренесансе довело до копирања. Тада су копирани орнаменти из Неронове Златне куће (*Domus Aurea*), у коју су се сликари спуштали као у пећине јер је била затрпана. Копирани орнаменти су, према италијанском термину за пећину (*grotta*), добили назив гротеска.

Осамнаести век је изнедрио копиистику, тежњу да се оригинал сачува и спасе од ентропије. Иако су копије биле стални пратиоци уметности, тек од про-

светитељства, копирањем дела из Помпеја и Херкуланеума, од 1748. године почиње систематска израда реплика. Аутори који су меродавни да пресуде сматрају да је први музеј с измештеним оригиналима зидног сликарства био напуљски музеј Шарла Бурбонског, основан 1738. године, у коме је била смештена колекција његове мајке, Елизабете Фарнезе. Године 1777. су завршени радови на Националном археолошком музеју Напуља (Museo Archeologico Nazionale di Napoli), тадашњем Краљевском бурбонском музеју (Real Museo Borbonico), који је од тада пуњен оригиналима из Помпеја и Херкуланеума, попут чувеног мозаика *Битка код Иса*. У којој мери је била снажна тежња ка пљачкању оригинала одвојених од непокретних споменика културе, сведоче фреске из Боскорееала, раздвојене између Напуља, Лувра и Метрополитена.

У 19. веку, музеји су широко користили праксу копирања дела, од оних из Египта, Византије, средњовековне уметности, с Блиског истока и Балкана, до Мексика и Индије. Међутим, и у 20. веку се оснивају музеји са измештеним фрескама. Музеј Каталонске уметности је отворен 1934. године у Барселони, с романичким фрескама скинутим из цркава из 11. и 12. века. И у другим местима у Каталонији, у Вику, Жирони и Солсони, налазе се музеји с премештеним живописом. На одлуку да се изместе оригинали утицало је и то што се на такав начин наглашавао каталонски идентитет. Супротан, и правилан, приступ, Леон Пресојре (Léon Pressouyre) налази у Галерији фресака у Београду, у којој се, као и у Музеју француских споменика у Паризу, чувају копије фресака.²⁸ Леон Пресојре користи термин „елгинизам“, по Енглезу лорду Елгину, који је већину скулптура пренео с Партенона у Британски музеј, како би дочарао насилни процес премештања предмета из целина којима припадају, „откинутих“ и смештених у светске музеје.

²⁶ Водич кроз музејске студије 2014; Прерадовић 2004: 559.

²⁷ Pressouyre 2004: 7–17; Pressouyre 2004a: 27–46; Hofman 2010: 13–30; Dulau et De Finance 2010: 31–213.

²⁸ Pressouyre 2004: 7–17.

Поставка Музеја француских споменика, данас познатог под именом Кућа архитектуре и наслеђа, Париз

КОПИСТИКА У ФРАНЦУСКОЈ

У Паризу је опонашање старог живописа путем реплика прешло дуг пут. У палати Шајо (Chaillot), на тргу Трокадеро (Trocadero), по коме је такође често називана, налазио се музеј чија различита имена током времена сведоче о промени концепције његове поставке, од Музеја поредбене скулптуре (Musée de sculpture comparée),²⁹ Музеја француских споменика (Musée des monuments Français),³⁰ до Куће архитектуре и баштине (Cité de l'architecture et du patrimoine).³¹ Године 1882, према замисли Ежена Емануела Виол ле Дика (Eugène Emmanuel Viollet-

le Duc), основан је Музеј поредбене скулптуре, по концепцији глиптотека или, тачније, гипсотека, збирка која је обухватала углавном средњовековну уметност.

У оквиру Музеја француских споменика, 1937. године је Пол Дешан (Paul Deschamps) отворио ново одељење за јавност. Уз одливке, посетиоци су могли да обиђу одељење познато под два назива. Први је сведочио о материји која је у њему излагана, док је други обухватао географски простор интересовања. Према овој двојној концепцији, одељење се звало Музеј фреске (Musée de la Fresque) или Одељење старих француских сликара (Departement des Primitifs français).³² Данас је концепција прво-

²⁹ Bercé 2007: 54–89; Mazières 2012.

³⁰ Mayer 2007: 118–141.

³¹ Hofman 2010: 13–30; Arnaud 2007: 142–176.

³² Dulau 2007: 90–117.

Миша Томић, Мари Пол-Арно, Робер Дуле и Бојан Поповић, приликом посете француских стручњака из Куће архитектуре, некадашњем Музеја француских споменика, Галерији фресака у Београду

битног Музеја промењена и допуњена, што се огледа и у називу Кућа архитектуре и баштине.³³

У Француској, одлучујућу улогу у стварању најпрецизније документације израдом копија одиграо је Проспер Мериме (Prosper Mérimé). Он је 1846. године захтевао да се израђују копије јер је, према његовој процени, између 1834. и 1848. године нестала трећина новооткривених фресака. По Меримеовом избору, од 1840. године су откупљиване реплике и друга документација, 3.600 дела која су чинила нуклеус збирке Музеја француских споменика.³⁴

Проспер Мериме је 1845. године дао да се штампа албум хромолитографија из Ст. Савин сир Гартемп (St Savin sur Gartempe), рађених по узору на копије а не на снимке оригинала. Резултат тог едиторског приступа пружа проучаваоцу у већој мери програм, распоред и документ него уметничку вредност. Приређивање монографских издања, сакупљање комплетне документације о споменику давало је импулс оснивању Завода за проучавање непокретних спо-

меника културе у Паризу (Service des monuments historiques).³⁵ У 19. веку, копије су биле рађене акварелом, гвашом, најчешће на папиру. Бордуре су биле несигурно одређене, без посматрања архитектонских и скулпторских оквира. Збирка француских копија се састоји од дела рађених различитим техникама, на другачијој подлози и размерама, у хронолошком низу од романике до барока.

Пол Дешан, директор Музеја француских споменика, је 1930. године одлучио да се уметност копирања повери „учитељу свих копишта“, Пјер-Анри Дукос де ла Ају (Pierre-Henri Ducos de la Haille, 26. 7. 1889, Поатје – 1972, Париз). Он је уметност копијске стике усавршио као један од лауреата награде Француске школе у Риму 1922. године. Бавио се и модерним живописом, насликао је 600 m² фресака за главну салу у Палати златне капије (Palais de la Porte Dorée), поводом изложбе посвећене француским колонијама 1931. године.³⁶ Иако је израђивао монументалне представе и у другом материјалу, попут таписерије *Ил де Франс* (*Île de France*), основни начин његовог изражавања био је фреска. Кроз његов атеље су прошли сви француски сликари-кописти и неки југословенски сликари (Љубодраг Маринковић, Аца Томашевић). Био је предавач на Високој школи лепих уметности у Паризу (l'École Supérieure des Beaux-Arts).³⁷ Од његових ученика нарочито се истичу кописти и рестауратори Марсел Нико (Marcel Nicaud), с урађених 140 платна од 1941. до 1984. године, и Андре Рењо (André Regnault), директор Школе лепих уметности у Туру, са остварених 460 копија и више од 80 теренских радова у готово свим областима у Француској, као и у неким у свету, са задатком израде реплика. Обојица су била међу шест француских сликара који су дошли у Србију

³³ Pressouyre 2004: 7–17; Pressouyre 2004a: 27–46; Pressouyre 2007: 8–53.

³⁴ Verdier 1959: 185; Mayer 2004: 47–62.

³⁵ Pressouyre 2004a: 46.

³⁶ Палата златне капије, израђена 1931. године, најлепши је споменик арт декоа у Француској. Подигао ју је архитекта Алберт Лапраде (Albert Laprade), за међународну колонијалну изложбу. Споменик културе је од 1987, у потпуности је обновљена 2007. године, као меморијални центар историје имиграције.

³⁷ Dulau 2004: 63.

Краљ Марко, Св. Арханђели, Прилеп, непосредно после 1371. године

1948. године, када је започет пројекат копирања фресака за будућу галерију. Такође, били су и међу девет сликара 1949. године, када је завршен ангажман Француза на копирању фресака у Србији.

Улога Проспера Меримеа и Леона Пресојреа, његовог наследника, у Музеју фреске је препозната као иницијална искра за стварање збирке копија српских средњовековних фресака – Галерије фресака.³⁸ Иако је копистика била присутна у Србији између два светска рата, тек је акрибичност француске школе копистике довела до препознавања успешне копије по, што је могуће већој, аутентичности у односу на оригинал. Још је Пера Поповић калкирао француски термин *relevé* речју *поновити* уместо *копирати*, указујући на то да је и копија, ако уметник „уђе у дело“ претходника и поново га изнедри, такође уметност,

³⁸ Антић-Комненовић 1987: 237–254.

али поновљена.³⁹ У нашој средини, *копија* је увржени технички термин и не треба га мењати, али треба скренути пажњу на то да се француски термин може превести и речју *устостављење*, у смислу успостављеног уметничког дела. Интересовање које је у српској средини изазвао Музеј француских споменика довело је до преузимања његове концепције. С друге стране, и сама Галерија фресака била је инспиративна Французима, нарочито Кући архитектуре и баштине.

Копирање је помогло и приликом утврђивања аналогја. Пол Дешан, у пригодном тексту за каталог изложбе *Средњовековна уметност Југославије. Мулажи и копије које су извели југословенски и француски уметници*, из 1950. године, одржане у Музеју француских споменика, проналази везе између француске и југословенске уметности. Истиче сличност студеничког *Распећа* с оним на зиду Дворане мртвих у Пију, на превоју Алпа, докле су лако стизали утицаји с југа. Такође, за студеничку трифору тврди да је налик прозору цркве Олне у Сентонжу (*Église Saint-Pierre d'Aulnay de Saintonge*). Наглашава важност копирања у случају опасности или када су фреске новооткривене; пропагира политику израде реплика француских фресака ван Француске, као у Сирији, на територији некадашњег Јерусалимског краљевства у време похода крсташа.⁴⁰

Француски пример иницирао је стварање колекција копија у појединим државама, од равенских мозаика до збирки углавном православних фресака у Русији, Сједињеним Америчким Државама, Грузији, Јерменији, не рачунајући државе бивше Југославије.⁴¹

Постоје и други подухвати копирања, међу којима се издваја израда реплика мозаика у Равени. Копије музивног сликарства настале су непосредно

³⁹ У једном од докумената који су се тицали копирања фресака у манастиру Хиландару, Пера Поповић пише „копирати“, па прецртава и наместо те речи испишује „поновити“; Архив Југославије, 27. март 1930. године, одељак 74, серија 384, страница 75.

⁴⁰ Dulau 2004: 56.

⁴¹ Анањева и Лаурина 1965; Димитријева 1982; Лидов 1985: 20; Lidov 1991: 4; Nikuljska i Dartovska 1989; Jenko 2007; Popovic and Teterijatnikov 2007; Teterijatnikov and Whittemore 2007: 33–61; Kasalica 2016.

Светислав Страла, копија фреске Краљ Марко, Св. Арханђели, Прилеп, 1923. година, у поставци Народног музеја, од отварања Средњовековног одељења 1927. године

после Другог светског рата. И оне су биле на светској тури, а у Паризу су приказане непосредно пре велике изложбе југословенске уметности 1950. године, на којој су управо копије оставиле највећи утисак. За копије мозаика, код којих је био примењен систем преузимања мотива, а не целих композиција, париска критика није имала лепих речи, нарочито у поређењу с нашим примером.⁴²

⁴² Bovini 1955; Montanari 2005; *Tablet*, 7. 11. 1953; Каталог изложбе "Наше фреске у иностранству" 1964: 9-10.

КОПИРАЊЕ ФРЕСАКА У СРБИЈИ

Од средине 19. века, у јавности Србије је изражена жеља да се драгоцено благо, српски средњовековни живопис, документује и штити и израдом копија фресака. Јанко Шафарик је још 1846. године предложио Попечитељству копирање фресака ради њиховог спаса: „Молерај у Манасијској цркви тако је ..благородан и леп, да се може као јединствен сматрати... само је то неисказана штета и жалост, што је овај молерај много страдао... Но што се сачувало, то Срби треба да сматрају као највећу драгоценост и све што се год може, требало би дати вредно копирати...“⁴³ Исту примедбу за манастир Сопоћане изнео је познати изучавалац српских старина, Александар Фјодорович Гиљфердинг.⁴⁴

Изложбе посвећене средњовековној уметности, *Излози*, организоване у Српској краљевској академији 1886. године, којима је представљен теренски рад Михаила Валтровића и Драгутина Милутиновића, навеле су сликара Стеву Тодоровића да укаже на потребу израде копија најзначајнијих фресака и њиховог излагања.⁴⁵ У Средњовековном одељењу Народног музеја у Београду је 1907. године започет рад на копирању фресака. До отварања његове поставке, које је коинцидирало с Другим конгресом византолога 7. априла 1927. године,⁴⁶ Светислав Страла је копирао фреске с приказима краља Марка из Светих арханђела у Прилепу и Св. Саве из Милешеве, као и поједина дела из Пећи, Дечана и Леснова; Пашко Вучетић је израдио три копије фресака из манастира Жиче, а Милица Бенешевић фреске с представама ктитора из Каленића и Мораче.⁴⁷

Заснивање галерије сликарских копија и садрених (гипсаних) одлива – мулажа среће се и у Програму Одбора за организацију уметничких

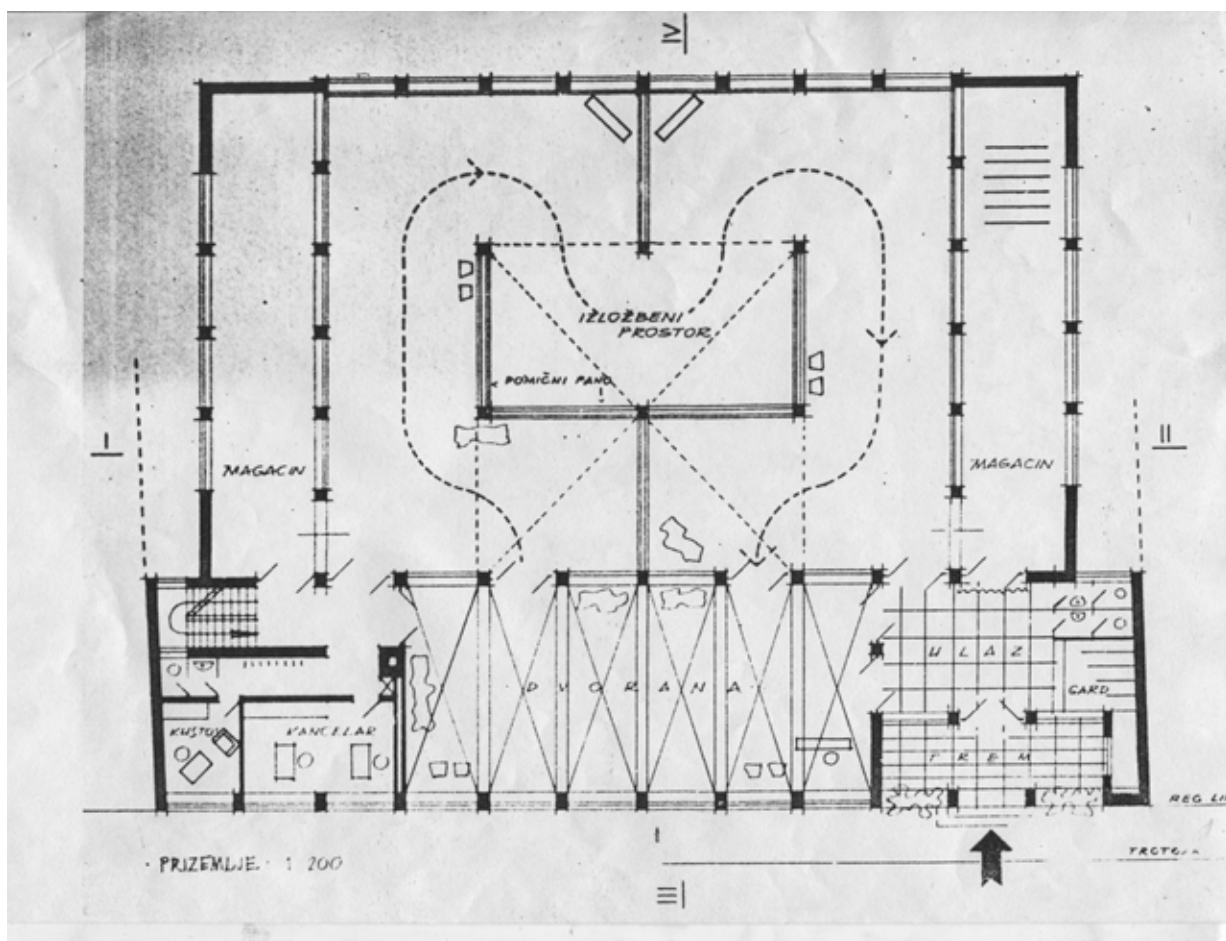
⁴³ Шелмић 1987: 5–6, 47; Медаковић 2000.

⁴⁴ Гиљфердинг 1996: 121.

⁴⁵ Мандић 1959: 15.

⁴⁶ *Време*, 7. април 1927. године.

⁴⁷ *Време*, 7. април 1927. године; Прерадовић 2004: 558.

Основа Галерије Фресака, ИЗБАРАНИ ПРОЈЕКАТ БОГДАНА ИГЊАТОВИЋА ИЗ 1951. ГОДИНЕ

послова Србије и Југословенства 1913. године. У 3. тачки Програма, као и у завршном разматрању, Одбор је детаљније образложио оснивање галерије. Осим основног задатка да прикаже целокупно српско национално благо путем копија, „од старине до данас“, наглашено је и „уметничко образовање ширих слојева“ јер би галерија била у вези с Високим школом ликовних уметности, као и с наставом из области уметности на Београдском универзитету и у средњим школама.⁴⁸

Велика акција на подизању Маузолеја династије Карађорђевић, храма Светог Ђорђа на Опленцу, довела је и до обимног копирања фресака, изра-

де цртежа и акварела, који сачињавају збирку од приближно 600 предмета. У тим пословима, који су трајали од 1922. до 1927. године, учествовали су руски сликари Иван Дикиј, Никола Мајендорф, Борис Обрасков, Владимир Предаевич и Виктор Шевцов; организатор је био Сергеј Смирнов, док је за избор дела, надзор и пружање савета био задужен Пера Поповић.

Дела су копирана у следећим црквама и манастирима: Хиландару, Милешевима, Сопоћанима, Студеници, Манасији, Псачи, Старом Нагоричину, Руденици, Матеичу, Каленићу, Белој цркви Каранској, Светој Софији у Охриду, Ђурђевим ступовима, Жичи, Леснову, Љубостињи, Бањи Прибојској, Дечанима, Добруну, Ариљу, Градцу, Горњаку, Велућу, Пећи, као и у неким црквама на Фрушкој гори. Махом

⁴⁸ Програм Одбора 1913: 155–166; Медаковић 1970: 676.

су копиране композиције с представама ктитора, као и оне које ће послужити као предлошци за мозаике.⁴⁹

Други конгрес византолога, одржан од 11. до 16. априла 1927. године у Београду,⁵⁰ био је снажан повод за излагање дела насталих улагањем великог напора куће Карађорђевића. Изложба копија и цртежа фресака отворена је 15. априла 1927. године у Дому гарде на Топчидеру.⁵¹

Знаменита колекција копија краља Александра Карађорђевића привукла је пажњу организатора *Изложбе византијске уметности*, одржане 1931. године у Музеју примењених уметности, у павиљону Мансон у оквиру палате Лувр (*Musée des arts décoratifs, Palais du Louvre, pavillon de Manson*).⁵² Председник њеног организационог комитета био је Шарл Дил (*Charles Diehl*), а један од три потпредседника Габријел Мије (*Gabriel Millet*). Искоришћен је велики потенцијал краљеве збирке и на изложбу су послате 24 копије фресака из Хиландара, које су „поновиле“ сликарство Георгија Митрофановића из 1620/21. године. Посредник је био Владимир Петковић, а копије су постале део збирке Галерије фресака. До данас је успомена на ту изложбу нестала у нашој средини.⁵³ С гледишта копистике, ништа мање важна није била ни изложба *Копије фресака старих српских цркава и манастира* Ананија Вербицког и Владимира Предаевича, одржана у организацији Савеза руских књижевника и новинара, у новој згради Београдског универзитета од 15. до 28. фебруара 1927. године. Милан Кашанин је сачинио текст каталога у коме се, што није једини објављен пример његовог размишања, залож

жио како за израду копија тако и за вредности концепта музеја „као Трокадеро у Паризу, који су добрим делом састављени од модела, копија и одлива, па чак и фотографских снимака“.⁵⁴

Најдостојнија претеча Галерије фресака је Музеј Јужне Србије, основан у Скопљу 1921, а отворен 1927. године. Уз оригинале, у њему је била изложена и документација споменика у виду копија фресака, цртежа програма живописа, модела архитектуре, фотографија. Само на тај начин је могла бити приказана целина наше старе уметности.⁵⁵ Аутор концепта Музеја Јужне Србије, Радослав М. Грујић, декан Теолошког факултета у Београду, свој став је исказао и у Одбору за регистровање и опис уништених српских националних драгоцености у време Другог светског рата. Залажући се за потпуну евиденцију и документацију покретних и непокретних споменика културе српског народа, са свих простора на којима Срби живе, Грујић истиче: „Само тако ће се добити, бар колико-толико, потпунија и јаснија слика никад неслућеног, а у наше дане с тако нечувеним до сада ужасима завађеног, не само биолошког затирања српског народа, него и упропаштавања свих његових материјалних добара и вековима мучно стицаних и предано чуваних културних народних тековина“.⁵⁶

У немачком илустрованом часопису *Die Neue Linie* (*Нова линија*), чији је јануарски број 1939. године био потпуно посвећен Југославији, осим очекиваног описа земље, двора, важних градова и области, уз крокије антрополошких типова, посебно место су добили Музеј кнеза Павла и фреске. Живопис, у одељку названом Српско старо сликарство, обрадио је Јозеф Стшиговски (*Josef Strzygowski*), бечки историчар уметности, византолог светског гласа, који је у то време већ две и по деценије био на челу тима научника изабраних на византолошким конгресима, са задат

⁴⁹ Кашанин 1927: 338; Јовановић 1987: 200; Јовановић 1989: 129–131; Јовановић 1990: 84–92.

⁵⁰ Дневне новине *Време* пратиле су Конгрес византолога сваког дана на насловној страни, од 11. до 23. априла 1927. године, када је у Крушевцу завршено стручно путовање по Србији. Лист *Политика* обавестио је читаоце о Конгресу византолога 10–12. 4. 1927 и 15. 4. 1927. године.

⁵¹ Дероко 1927.

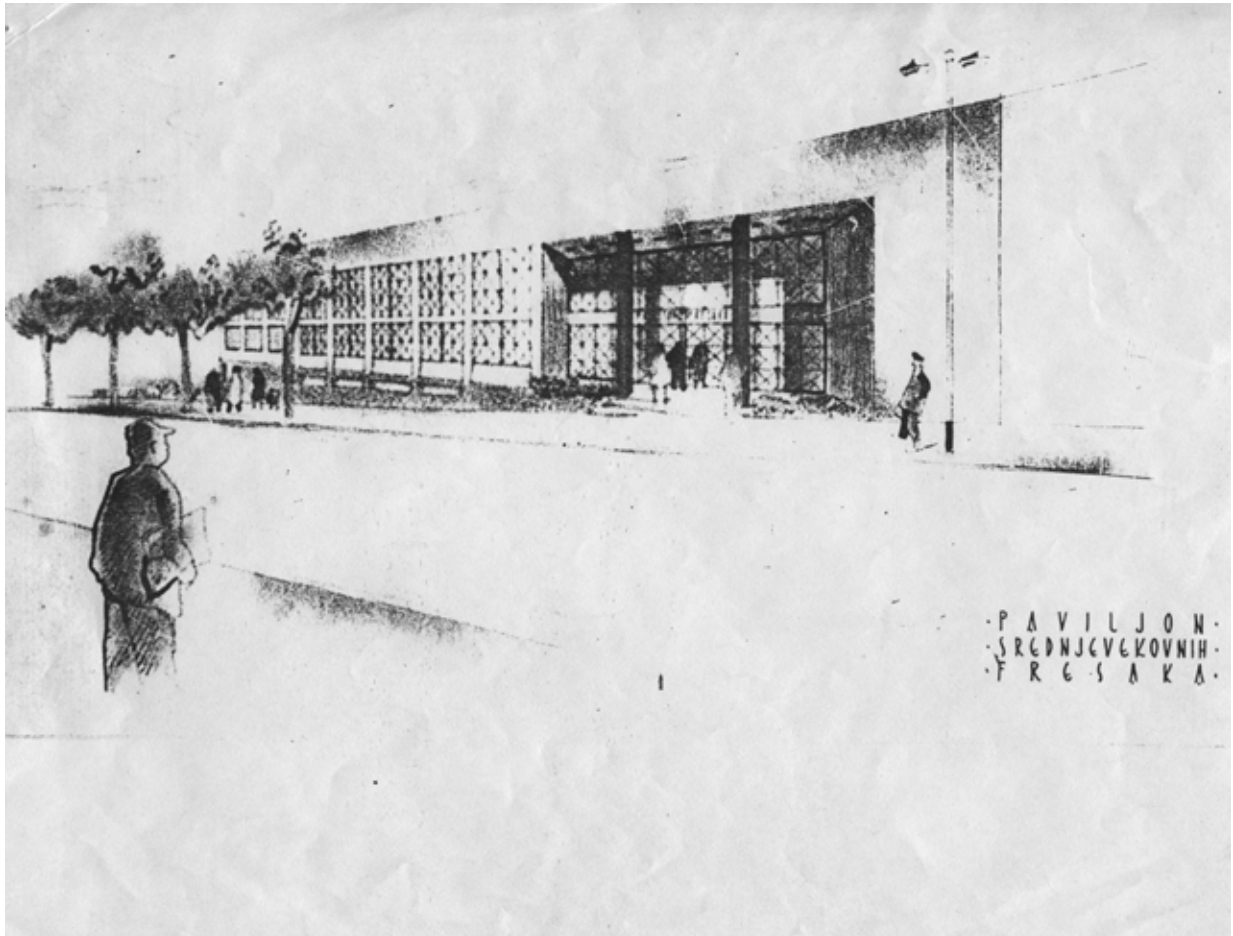
⁵² Tyler and Ebersolt 1931.

⁵³ Архив Југославије, 27. март 1930. године, одељак 74, серија 384, странице 345–353.

⁵⁴ Кашанин 1927а; Антић-Комненовић 1997: 73–80.

⁵⁵ Правда, 27 новембар 1939: Музеј Јужне Србије.

⁵⁶ Војни архив, регистратор 35, фасцикла 1, уложак 35; Медаковић 1991: 80–81; Вујновић 2014: 225.

ФАСАДА ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА, ИЗАБРАНИ ПРОЈЕКАТ БОГДАНА ИГЊАТОВИЋА ИЗ 1951. ГОДИНЕ

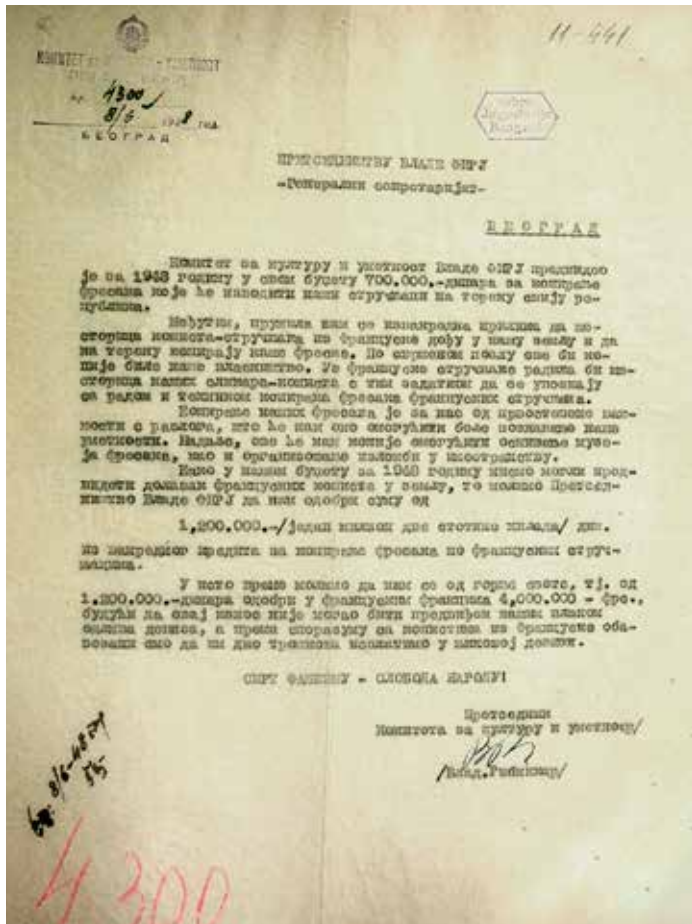
ком пописа византијског живописа. Аутор посебно истиче дела из Нереза (*Богородица*), Сопоћана (*глава младог апостола*), Грачанице (*Јован Претеча*), Светог Никите (*Св. Никита*), Марковог манастира (*Св. Власије*), а у тексту му нису промакли ни мањи споменици, попут Руденица.⁵⁷ Копије Јарослава Кратине и Владимира Предаевича биле су објављене и репродуковане у боји у престижном часопису *Рашка*, у три броја, а неке од њих су биле приказане и на изложби Предаевича и Вербицког, одржаној током Другог византолошког конгреса у Београду.⁵⁸

⁵⁷ Strzygowski 1939: 64–68.

⁵⁸ *Рашка* I, април 1934. године Т. 4–6; *Рашка* II, септембар 1935. године, 10–12, Т. 1–10; *Рашка* III, септембар 1937. године, 45, 54–56, Т. 1–10.

НАСТАЈАЊЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Страшне последице Другог светског рата су, као једну од недаћа у култури Србије, довеле и до раштркавања већине руских сликара-кописта фресака. Нова Југославија, и поред општег сиромаштва, наменила је озбиљна буџетска средства за негу споменика културе. Комитет за културу и уметност Владе ФНРЈ формирао је фонд за копирање фресака. У Архиву Србије чува се шест докумената о почецима сликања копија фресака у Федеративној Народној Републици Југославији, помоћу којих се може јасније сагледати тежња ка стварању галерије копија фресака. Комитет за културу и уметност је 8. јуна 1948. године тражио од Владе ванредно финансирање копирања фресака. У допису, који је потписао председник Комитета Владислав

Репродукција првог сачуваног документа о оснивању Галерије фресака

Рибникар, наглашено је да је претходне, 1947. године, већ била предвиђена одређена сума за те сврхе, али се указала изузетна прилика за долазак шесторо француских сликара-кописта. Такође је истакнуто да су трошкови били готово двоструко већи (1.200.000 тадашњих динара) од предвиђених и утрошених (700.000 динара): „Копирање наших фресака је за нас од првостепене важности с разлога, што ће нам оно омогућити боље познавање наше уметности. Надаље, ове ће нам копије омогућити оснивање музеја фресака, као и организовање изложби у иностранству“. Обавеза француских сликара састојала се у копирању фресака и едуковању домаћих сликара. Већ 30. 6. 1948, у име Владе ФНРЈ, помоћник потпредседника Љубо Бабић је одговорио позитивно на наведени допис, тј. известио је да је од Министарства финансија затра-

жена целокупна сума, а извесни износ у францима (за хонораре француским сликарима).⁵⁹ Брза реакција Министарства финансија није изостала, што се види из дописа Комитета за културу и уметност Владе ФНРЈ Министарству унутрашњих послова Србије, којим га извештава да „у манастире Пећска патријаршија и Сопоћани (код Новог Пазара), ради припрема око смештаја групе француских и наших стручњака, који ће извршити копирање фресака, а нарочито ради подизања скела упућује Леона Кабиља, архитекту, службеника Комитета за културу и уметност владе ФНРЈ, и Пола Бенсена (*sic*), сликара, службеника Музеја француских споменика у Паризу“. Смицао дописа је у молби Министарству да „обавесте надлежне органе, како се именованима не би чиниле сметње приликом извршења поменутог задатка“. Пол Венсан (Paul Vincent), а не Бенсен, како су га грешком у допису преименовали (прим. Б. П.), био је један од истакнутих француских сликара-кописта, који је радио током наступајуће сезоне 1948. године.⁶⁰

Осим архивских докумената, податак о оснивању Галерије фресака налазимо и у француској штампи: „Почетком 1948. године М. Марић, саветник за културу југословенске амбасаде, замолио је П. Дешана за сарадњу на копирању фресака“.⁶¹

Прве потврде државне одлуке о оснивању музеја фресака налазимо у тексту Милорада Панића Сурепца. На Конференцији музејских радника 24. јуна 1948. године, он је поднео реферат о стању и будућој структури мреже музеја. Сматрао је да је потребно засновати, као централну институцију, музеј старе српске уметности у коме би се поставка састојала од копија фресака, ситне пластике, каменореза, дубореза, уметничких рукописа, везова, архитектонских облика. Узор је нађен у Музеју француских споме-

⁵⁹ Архив Југославије, 30. јун 1948. године, одељак 314, серија 11, страна 440; Архив Југославије, 8. јун 1948. године, одељак 314, серија 11, страна 441.

⁶⁰ Архив Југославије, од 2. јула 1948. године, одељак 314, серија 11, страна 442; Поповић 2006: 513–514.

⁶¹ Marester 1950; Bouret 1950.

ника у Паризу јер је будућа поставка била замишљена као трајно изграђена сценографија ентеријера храмова, а копије фресака је требало поставити на реконструисане делове најважнијих цркава, на њихову унутрашњу површину.⁶²

У стручној литератури се обично среће податак да је Галерија фресака основана на основу решења Савета за просвету и културу СР Србије, бр. Vs 482 од 6. 11. 1950, *Службени гласник НР Србије* бр. 31/50, а отворена у 11. часова у недељу 1. 2. 1953. године.⁶³ Тачно је да је један од аката за успостављање Галерије био и наведено решење, али је она ипак, како смо видели, основана знатно раније.⁶⁴

Оснивање Галерије фресака, односно стварање првобитног фонда од 160 копија фресака и 105 одливака/мулажа, довело је до могућности организовања велике међународне изложбе и представљања средњовековне културе Југославије. Синхронизованим деловањем културних прегалаца осмишљена је изложба *Југословенска средњовековна уметност. Одлици и копије југословенских и француских уметника*. Из архивских података,⁶⁵ али и из француске штампе сазнајемо да је на највишем нивоу одлучено да се на пољу копирања фресака успостави међуржавна сарадња између Југославије и Француске.⁶⁶ Председник Одбора за организацију изложбе био је Мирослав Крлежа, заменик Ерих Кош, а чланови су били Цви-

ПОТПИСИ СЛИКАРА ФРАНЦУЗА НА ПОЛЕБИНИ ПЛАТАНА — КОПИЈА

то Фисковић, Ђурђе Бошковић и Јарослав Кратина. Одбор је имао више комисија, од којих су две биле нарочито значајне, Комисија за избор материјала и Комисија за израду легенди, у којима су учествовали Светозар Радојчић, Мирјана Ђоровић-Љубинковић и Радивоје Љубинковић.⁶⁷

Из Француске је почетком 1948. године упућен Пол Венсан како би проценио ситуацију и предложио начин рада. Током исте године је шесторо, а 1949. године је деветоро француских кописта: Елизабет Фор (Elizabeth Faure), Марта Фландрен (Marthe Flandrin), Ирена Месдриков (Irene Mesdrikoff), Андре Рењо (Andre Regnault), Марсел Нико (Marcel Nicaud), Леон Рафен (Leon Raffin), Шарл Було (Charles Bouveau), Максим Рије (Maxime Rihet) и Пол Венсан имало задатак да ископирају, током четири месеца летње сезоне, најмање по 10 фресака и да едукују домаће сликаре. Кописти су из Француске донели сав материјал потребан за рад, темпере, четкице, казеин, платна импресион (*impresion*), препаратуру стик-б (*stic-B*).

Иако је првобитна одлука била да се копирају српске и византијске фреске, Одбор за организовање изложбе је одлучио да „калфе“ француских сли-

⁶² Панић-Суреп 1949: 57–58. Галерија фресака је званично основана решењем Савета за просвету и културу СР Србије, ВС бр. 482 од 6. 11. 1950, *Службени гласник НР Србије* бр. 31/50.

⁶³ Нова изложба, *Борба* за 1. фебруар 1953. године.

⁶⁴ Податке који осветљавају оснивање Галерије фресака у првим поратним годинама, о чему сведоче цитирана акта из 1948. године, а односе се на пређашњу годину и планирана средства за копистичку, објавио је Поповић 2006: 511–518.

⁶⁵ Најкомплетнија архивска грађа налази се у Београдској тврђави, у Археолошком институту, где је похрањена заоставштина Ђурђа Бошковића, који је био координатор изложбе. У два регистратора су хронолошки поређани сви документи који могу бити релевантни не само за ову изложбу већ и за историју виђења нашег наслеђа у одређеном периоду.

⁶⁶ Архив Југославије, од 2. јула 1948. године, одељак 314, серија 11, страна 442; Археолошки институт, фонд Ђурђа Бошковића; Marester 1950.

⁶⁷ Министарство за науку и културу владе ФНРЈ, III бр. 1099, од 16. јануара 1949, у Београду.

кара буду изабрани по републичком кључу. Из Босне су дошли Карло Афан де Ривера и Владимир Војновић, из Црне Горе Гојко Беркуљан, из Македоније Иван Георгијев и Љубодраг Маринковић, из Хрватске Шиме Перић. Словенци су копирали фреске у Словенији.

Рењо, Нико, Рафен и Було су радили у Сопоћанима две сезоне, 1948. и 1949. године. Њихови ученици били су Александар Томашевић и Душан Ристић, сликар-сценограф из Народног позоришта у Београду, док је преводилац, као и копииста у покушају, била Даница Антић.

У Пећи су радили Елизабет Фор, Марта Фландрен, Ирена Месдриков, Максим Рије и Пол Венсан. С њима су били Бранислав Живковић, Зденка Живковић, Гојко Беркуљан и Иван Георгијев. Преводилац је била Јадвига Ђетић.

У Дечанима је такође радио Пол Венсан, с Браниславом Живковићем, Зденком Живковићем, Карлом Афаном де Ривером и Владимиром Војновићем.

У цркви Светог Пантелејмона у селу Нерезима биле су ангажоване Елизабет Фор и Марта Фландрен, а од домаћих сликара Душан Ђурковић, Душан Ристић и Иван Георгијев.

Ни други храмови нису били запостављени. У Светој Софији Охридској радио је Јарослав Кратина, у Студеници Александар Томашевић и Шиме Перић, у Жичи Живојин Ковачевић и Рајко Николић, у Милешеву Небојша Јелача и Милош Јовановић, у Морачи Небојша Јелача, у Ариљу Рајко Николић, у Леснову Љубодраг Маринковић, Иван Георгијев и Здравко Блажић, у Псачи Зденка Живковић, у Андреашу Зденка Живковић, у Каленићу Владимир Предајевић и Велизар Мићић, у Ресави Велизар Мићић.

Југославија је почетну акцију у формирању музеја фресака, током преговора с Французима, преиначила у погледу приказивања новонасталих копија и у Француској, укључивањем свих „југословенских средњовековних дела“.

Француска и југословенска страна нису на исти начин поимале изложбу. У стручном уметнич-

ком часопису *Arts*, 30. септембра 1949. године је Луј Рео (L. Réau) најавио изложбу. У историјском осврту, говорећи о догађајима после Првог светског рата, Рео истиче: „Први пут после владавине великог цара Стефана Душана, на развалинама турског и аустроугарског царства реконструисана Србија је попримила природне границе између Београда, Трста, Дунава и Јадрана“.⁶⁸ У каталогу загребачке изложбе из 1951. године, која је поновила париску изложбу *Средњовековна уметност Југославије. Мулажи и копије које су извели југословенски и француски уметници (L'Art medieval Yougoslave. Moulages et copies exécutés par des artistes Yougoslaves et Français)*, Мирослав Крлежа наводи говор Јосипа Броза Тита на Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу 1943. године: „До првога новембра ове године (из наслова, 1943) ослобођен је велики дио Далмације с отоцима, велики дио хрватског приморја, велики дио Словеније, Босанске крајине, читав источна Босна, велики дио централне Босне, читав Санџак, велики дио Црне Горе и један дио Херцеговине, неколико наших дивизија прешле су границе између Санџака и Србије и почеле ослобађати српски народ, а један од најљепших наших успеха јест ослобађање Истре и словеначког приморја. Нас су клеветали и још клевету са свих страна по јединственом плану, али у те лажи нитко не вјерује, а најмање народи Југославије“.⁶⁹

И поред првенствено пропагандне платформе нове југословенске идеологије, Крлежа је, као естетичар и мислилац, умео да издвоји нарочито вредна дела. Иако је комплетни каталог прожет антиклерикализмом, он признаје вредност сликарства Сопоћана. Стећци су издвојени као јединствени у светским оквирима. Уз основни квалитет грубе монументалности средњовековног карактера, често блиског наиви, примордијални израз ових надгробних споменика поклапао се с токовима модерне уметности.

Основна вредност изложбе, тј. приказивање културе на територији Југославије у средњем веку,

⁶⁸ Réau 1949.

⁶⁹ Broz 1951.

допуњена је представљањем уметности у новоосвојеним областима. Уметност Истре добила је истакнуту улогу. Заједничка југословенска црта пронађена је у кохезивности према угрожености која је долазила споља. У каталогу загребачке изложбе су, концепцијски неприхватљиво, били одштампани текстови католичког клира, на латинском, у којима је испољен анимотет према словенском залеђу Далмације, нарочито према црквеној организацији у Босни, чија је доктрина проглашена за јерес, и то уз изложене стећке – мраморове, надгробне споменике за које се веровало да су симболично обележени богумилским рељефима.

У документима који се чувају у архиву Археолошког института у Београду, често се срећу имена корифеја културне политике, попут Мирослава Крлеже, Родољуба Чолаковића, Владислава Рибникара, Влада Мађарића, понекад и Ђурђа Бошковића и Марка Ристића.⁷⁰ Крлежа је активно учествовао у одабиру експоната за париску изложбу и показивао је видно занимање за средњовековну естетику, што је приметно и у његовим делима.⁷¹ Ђурђе Бошковић је био

⁷⁰ Антић-Комненовић 1997: 73–80. До проучавања свих архивских података претпостављана је улога Милана Кашанина у организацији изложбе, барем из сенке. Ипак, његовог имена нема, он је могао само сасвим посредно утицати како својим темељним текстовима тако и саветом.

⁷¹ Krlježa 1932: 142–143. „Стојећи тамо у оној пијаној гужви вечерас, он је осјетио Христа над олтаром, као оклопљеног мраморног, микелангелског голог титана, с ногама као огромним тамним базалтним ступовима а замах Кристових песница заурлао је над тим прљавим говном као гола олуја уз звиздук вјетра оштрог као бритва! Те руке, те божанске, надземаљске песнице треба да се уздигну над све земаљско у нама, узвитлане фуриозом гњевним, какав се јавља у мрачним облачинама за љетних предвечерја, кад се чује далека грмљавина пред потопом, кад се тресе позитивно тло под ногама, и кад је то титанско, астрално, мраморно, голо Крислово тијело једини мост, по коме се може спасити човјек из блага и смрада. Један дан гњева у блиставим фанфарам, као борбени сигнал труба пред битку, када вијоре заставе на фијучку танади, гибање гудала по челима и звоњава харфа, много сиве боје, много тмасте тинте, да би се истакло оно бијело мраморно Крислово тијело његове наднаравне појаве, а не штајерски драјфарбендрук (*drajfarbendruk* = јефтине штампе) за молитвеник глупих слушкиња! Крист није и не смије да буде никакав актзигерјаре (*achtzigerjahre* = из осамдесетих година деветнаестог века) блонд бидермајер сањар с плавим коврчицама и брадом – а ла Алфред де Мусет (*à la Alfred de Musset*) – Крист није био никакав рафа-

координатор изложбе у Паризу, док је Љубо Бабић, потписник првих аката о оснивању Галерије 1947. године, историчар уметности и сликар, био комесар и курир изложбе.

Отварање изложбе *Средњовековна уметност Југославије* најављено је у француској штампи још 1949. године. У Музеју француских споменика у Паризу, у палати Шајо, од 9. марта до краја јуна 1950. године, била је отворена за публику дуже од три месеца. Експонате, транспортоване железницом у 17 вагона, осим копија фресака, чинили су и оригинали икона и рукописа.

Реакција јавности била је бурна. Све француске новине донеле су приказе у којима се у суперлативима говорило о Сопоћанима и стећцима. Неки од коментара, који упућују и на другачије вредности, као и на културну размену, значајни су и данас. *Скидање Христа са крста* из Милешеве, по оствареном патосу, јаким емоцијама приказаних протагониста, једног новинара подсећа на истоимену сцену из Сен Савен сир Гартамп (*Saint-Savin-sur-Gartempe*), а *Распеће* из Студенице на француско *Распеће* из катедрале у Пију (*Puy*), што указује на исти византијски утицај. Такође, каријатиде, тј. персонификације из сцене *Божјиће стихуре* из Жиче, аутору приказа су модерне попут Деренових фигура.⁷² Други новинар исти-

елизирани хермафродит, о коме сањају старе дјевице по црквеним клупама, и требало би донијети већ на платну једног правог Христа само зато, да се већ једампут за увијек разбије лажљивост сваког таквог псеудо-религиозног играња са сликарским кичем и претварањем великих сликарских замисли у сајамске олеографије! Баш овај судар нашег поганског, панонског стања с тим биједним човјеком, кога су објесили као тата, а који је остао као објешени човјек, сувременим симболом све до дана данашњега, ту видовити мржњу тога супериорног човјека, који је са свога крижа, с те чудновате висине (с какве на нас гледају сви објешени) спознао, да се то благо под нашим ногама може свладати само у гранитним сударима, то би већ једампут требало насликати! Ону потпуно празну билансу тих двијехиљадугодишњих напора, да се из ових барбара створе људи, а кад тамо његови римски попови по фарофима више су виноградари и кравари и ближе стоје својим смрдљивим бабама под испруганим перинама, него Њему, који је остао висећи на вјешалима!“

⁷² Domergue 1950.

Палата Шајо на тргу Трокадеро, поставка изложбе Средњовековна уметност Југославије

че да су стећци аутохтони, а на *Тајној вечери* из Пећи, поставка предмета подсећа на мртве природе Брака или Матиса.⁷³

Французи су правили паралеле између уметности Француске и Југославије, обавештавали читаоце да је Проспер Мериме био идејни творац копиистике, док је Пол Дешан, његов наследник, отворио Музеј фреске у оквиру Музеја поредбне скулптуре, уз навођење да ће изложба трајати дуже од три месеца.⁷⁴

Било је разумљиво помно праћење концепције изложбе. Робер Вријан је наглашавао следеће податке: „Југославија, коју је рат у огромној мери оштетио, биће друга земља која оснива Музеј средњовековних

споменика“. Аутор је сматрао да је моравска архитектура, сачињена од опеке и камена, донекле аналогна здањима из времена Луја XIII, креативна и оригинална. Истицао је „богумилску“ уметност, сматрајући је, на свеж и добар начин, троглодитском и наивном, и уочавајући да не постоје представе смрти, већ лов, турнир.⁷⁵

Пол Дешан, директор Музеја француских споменика, у предговору каталога изложбе истиче сарадњу француских и српских сликара. Ова изложба је, осим тога што је сва релевантна француска штампа испратила њено одржавање, оставила трајан и снажан печат на ново поимање историје уметности.⁷⁶ Андре Малро (André Malraux), у књизи *Мета-*

⁷³ Pillement 1950.

⁷⁴ Bouret 1950. Део текстова је преведен и приређен, види Каталог изложбе "Наше фреске у иностранству" 1964.

⁷⁵ Vriant 1950.

⁷⁶ *Наше фреске* 1964; Мандић 1959; Talbot-Rice 1950: 115–117;

Св. Сава

из Милешево

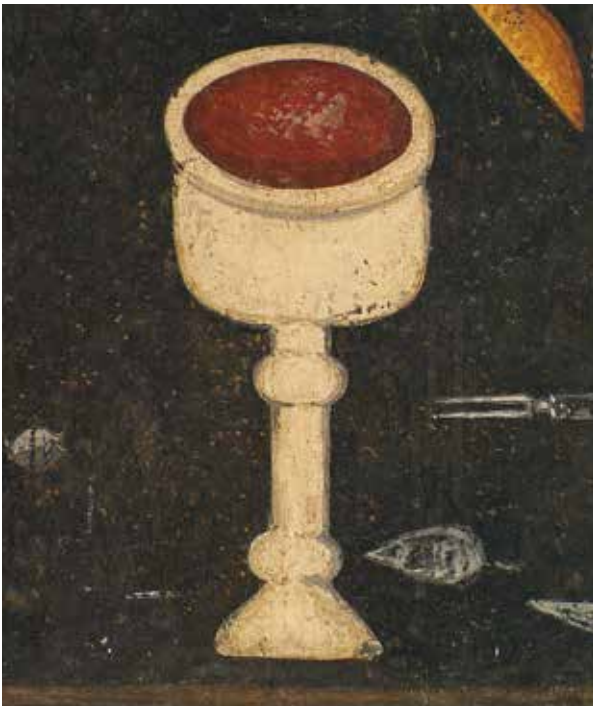
Св. Сава
из Милешево.
Артислика Ренџа
С. Страла.
Потрахо, 1922. г.
Милешеву.
Копија са оригинала
у Нар. Музеју Београда
220 см x 110.

Прва реплика фреске у Народном музеју, Свети Сава из Милешево, копирао Светислав Страла 1922. године

Милешеву

Копија са оригинала
у Нар. Музеју Београда

Инвентарни број 780 копирано 1965. ТАЈНА ВЕЧЕРА, ЦРКВА Св. АПОСТОЛА
У ПЕБКОЈ ПАТРИЈАРШИЈИ, КОПИРАО НАУМ АНДРИЋ

морфозе богова (*La Métamorphose des dieux*) из 1957. године, и у њеном поновљеном издању као првом делу триологије *Натприродно* (*Le Surnaturel*, 1977), коме су додати други том *Нестварно* (*L'Irréel*, 1974) и трећи том *Ванвременско* (*L'Intemporel*, 1976), међу дела која разматра прибрана и сопоћанско *Успење*.⁷⁷

Talbot-Rice, 1950a: 141–142.

⁷⁷ Malraux 1957: 320–350; Malraux 1974; Malraux 1975; Malraux 1976; Малроу 1986, погледати и Faure 1939.

Жорж Дити, у књизи *Музеј који се не може замислити*, а коју би данас назвали *Виртуелни музеј*, међу антологијске, вечне експонате убраја и портрет Владислава из Милешеве и Св. Трифуна из Нереза. Марло је био иницијатор изложбе *На тлу Југославије, од памтљивека до данас*, одржане 1971. године у Паризу. Истанчан, полицентрично, а не европоцентрично окренут, стално сумњајући и поново просуђујући вредности, препознао је у нашој уметности оне квалитете који представљају светске врхунце.⁷⁸

За проучавање страног увида у темеље српске културе, важно је сведочење Живорада Стојковића о Андреу Малроу. Према вишедеценијском министру културе Француске, главна опасност за српску баштину долази од албанског шовинизма.⁷⁹

ОСНИВАЊЕ И ПОДИЗАЊЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Савет за науку и културу Владе ФНРЈ је 1947. године донео одлуку о оснивању музеја фресака. Копирање фресака како би се створило језгро будуће збирке музеја било је добродошла иницијатива и због идеје да се рад француских и домаћих кописта прикаже у Паризу. Одбор за приређивање изложбе *Средњовековна уметност Југославије. Мулажи и копије које су извели југословенски и француски уметници*, основан 1949. године, током њене организације добио је 160 копија фресака и 105 одливака скулптуре из збирке која је представљала основу будуће Галерије фресака. Када је завршена париска изложба, Савет за просвету, науку и културу Народне Републике Србије преузео је експонате од Савета за културу и науку Владе Федеративне Народне Републике Југославије.⁸⁰

У Улици цара Уроша 20, на месту на коме се од 1908. године налазила синагога Бет Јизраел, подигнута је 1952. године Галерија фресака. Сефардска

⁷⁸ *Политика*, специјални додаток, 7. март 1971. године.

⁷⁹ Stojković 1984: 150–153.

⁸⁰ Антић-Комненовић 1987: 237–254.

синагога, дело архитектке Виктора Азриела и извођача Милана Капетановића, страдала је у два наврата током Другог светског рата, први пут у нацистичком бомбардовању 1941. и поново, после три године, када су је нацисти минирали.⁸¹ За време окупације, у њој је обављана тријажа заплених јеврејских предмета „достojних аријеваца“, док је ашкенаска синагога Сукат Шалом претворена у бордел.

На сличан начин као синагога Бет Јизраел могли су да прођу Капетан Мишино здање и Савски мост да није било Миљана Мојашевића, студента германистике,⁸² и Миладина Зарића, учитеља, јер су и ти објекти били предвиђени за рушење.⁸³

Синагога је ослобођење дочекала у рушевинама. Земљиште на коме се налазила, Јеврејска општина је поклонила Граду Београду, под условом да се ту подигне здање искључиво намењено култури.

Галерију фресака је, као галеријски простор, пројектовао Богдан Игњатовић, чија је улога деценијама била повезана с њом јер је увек био у њеном Управном одбору.⁸⁴ Победио је на конкурс за пројекат Галерије, 1951. године. Творац је значајних дела у Београду, попут некадашњег здања немачке амбасаде, зграде Београдског драмског позоришта и хотела Славија.⁸⁵ Дуги низ година, Галерија се истицала

као јединствен музејски простор, подигнут наменски, што је до тада био случај једино с Павиљоном „Цвијета Зузорић“. У духу времена, на мермерној спомен-плочи, на којој се изнад текста налази бронзани знак омладинских бригада, књига окружена српом и чекићем на петокраци, у четири неједнака реда, ћирилским писмом тече натпис следећег садржаја:

За неговање нашег културног наслеђа за процват наше социјалистичке културе подигле су омладинске радне бригаде ову зграду у 1950. години.

На згради Галерије је и спомен-табла са основним подацима о синагоги Бет Јизраел, на српском и хебрејском, као и цртеж фасаде која је носила два карактеристична „маварска“ торња. У Галерији фресака се често одвијају догађаји у знак сећања на некадашњу синагогу.⁸⁶

Назив институције Галерија фресака настао је стога што је, попут галерија слика, у њој такође изложено сликарство, али зидно. Можда је и други разлог, осветљење, био кључан за избор имена. Наиме, степенасти кровови здања омогућавали су да свака сала има при врху природно дифузно, галеријско осветљење. Музеј француских споменика је, по структури, био најсличнији глиптотеци, док је београдска Галерија била више пинакотека, према претежно заступљеној дисциплини ликовних уметности.

⁸¹ Архив града Београда, документи за објекте на адреси Цара Уроша број 20; Живанчевић 1983; Богуновић 2005; Радовановић 2010: 9.

⁸² Касније један од редовних професора Одсека за германистику тадашњег београдског Филозофског факултета, види Мојашевић 1991.

⁸³ *Политика*, 7. март 2014.

⁸⁴ Према документацији Галерије фресака, од 4. марта 1964. године, чланови Савета Галерије фресака су били: др Верена Хан, виши кустос Музеја примењених уметности у Београду, инж. Богдан Игњатовић, главни архитект Пројектантског бироа Комграпа, Миодрог Јеремић, фотограф Галерије фресака, др Дејан Медакковић, ванредни професор Историјско-филозофског факултета у Београду, Божидар Продановић, доцент Академије ликовних уметности у Београду, Александар Томашевић, доцент Академије примењених уметности у Београду, Зденка Живковић, конзерватор Галерије фресака. Управница је била Лепа Перовић, а у Савет је била укључена и Мирјана Торковић-Љубинковић.

⁸⁵ Лексикон неимара 2008, 158; На 36. Салону архитектуре, 17. априла 2014. године, у пратећем програму одржана је трибина

Архитекта Богдан Игњатовић и зграда Немачке амбасаде у Београду.

⁸⁶ Последњи пут приликом представљања књиге Рели Алфандари Пардо, *То је био само пикник*, 15. маја 2015, годину дана пре затварања Галерије. У том делу је реч о животу ауторке током окупације у Београду. На промоцији књиге су говорили: Мирјана Брковић, директорка Универзитетске библиотеке у Новом Саду, Владислава Гордић-Петковић, шеф Катедре за англистику Филозофског факултета у Новом Саду, проф. Андреас Рот, предавач историје у Немачкој школи у Београду, управник Галерије Бојан Поповић. У публици су били и чланови Јеврејске општине Београда, као и амбасаде Немачке.

Рад Галерије

ФРЕСАКА

ОСНИВАЊЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Личност која је највише обележила концепцију Галерије фресака, удахнула јој живот, је њен први директор Милан Кашанин. И пре оснивања Галерије, као и током мандата од 1953. до 1961. године, све до смрти 1965. године, његова реч је била одлучујућа у стварању концепта сталне поставке.¹

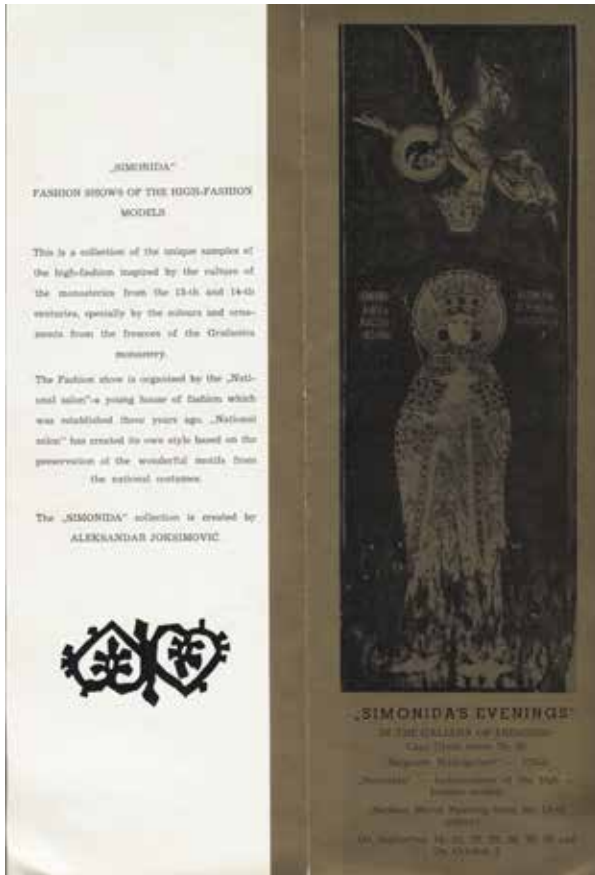
Иако кратка, његова беседа на отварању изложбе *Копије фресака старих српских цркава и манастира* Ананија Вербицког и Владимира Предајевића, одржана у организацији Савеза руских књижевника и новинара, фебруара 1927. године, је сам темељ Галерије фресака:

„За последњих двадесет година, иза рата нарочито, прво наши и страни научници, затим песници и књижевници, на све стране су пробудили трајан и жив интерес за средњовековну српску уметност. Оно што је, у недалекој прошлости, једва когод слутио, данас је јасно и добро познато: стара српска уметност представља значајну, оригиналну и ванредно богату уметничку школу у средњем веку. По њој, Србија је уметничка земља првог реда.

Али, као што то обично бива у моментима проналажења уметничких споменика једног народа, у ширим слојевима се о старој српској уметности више говори и нагађа него што се зна. То је природно, у осталом, када се има на уму и да су наше старе религиозне грађевине истински доступне путницима истом од 1919. године, да су многобројне и расејане широм наше отаџбине, и да је пут до њих често скопчан с тешкоћама туристичке и материјалне природе. Нема довољно ни прегледних, јасно и књижевно писани књига, у којима би систематски била изложена историја наше средњовековне уметности, описане главне иконографске теме и објашњена фактура и техника слика.

Због тога, врло добро и у прави час долази оваква изложба копија какву приређује Савез руских књижевника и новинара у Краљевини СХС. Благодарјећи напорима, разумевању и таленту двојице руских уметника г. г. В. Предајевића и А. Вербицког, сад се даје прилика и најширем кругу пријатеља уметности да виде неколико одабраних и значајних слика из нашег средњег века. Истина, то су само копије; али кад је реч о средњовековној уметности, улога копија није мала,

¹ Антић-Комненовић 1997: 73–80; Хам-Миловановић 2009: 93–95.

Симонида, ревије високе моде у четири термина током септембра и једног термина током октобра 1966. године, модели Александра Јоксимовића, модне куће Национални стил, уз концерт Београдских мадригалиста, током трајала изложбе Седам векова Сопобана (1965).

и у свету има музеја, као Трокадеро у Паризу, који су добрим делом састављени од модела, копија и одлива, па чак и фотографских снимака. Вредност и драж оригинала унеколико је надокнађена могућношћу директног поређења слика из разних епоха.

Штета што нису могле бити изложене велике композиције, него само издвојени ликови и неколики орнаменти. Појам о нашем средњовековном сликарству, услед тога, остаје непотпун и скучен. Али, и овако скромна и мала, изложба заслужује пуну пажњу, нарочито када се уочи њена можда главна врлина, која се састоји у томе што, у минијатури, показује технички развитак без мало целог нашег средњовековног сликарства. Посетиоци ће лепо видети како се код нас у средњем веку ишло од стила архаичног и неш-

то примитивног, преко монументалног и свечаног, ка једноме изразито живописном стилу, у ком се јасно запажају почетци ренесанса.

Ако неко научи нешто и добије воље да оде и види оригинале, ова изложба је извршила свој задатак и имала успеха.²

Милан Кашанин је у подједнакој мери владао знањима о култури српског народа, нарочито о књижевности и лепим уметностима, и онима из света, све до времена његових савременика.³ Неки од његових првих текстова били су усмерени на проучавање српских манастира и на популаризацију наше старе уметности.⁴ Према сведочењу Дејана Медаковића, Милан Кашанин је морао да се посвети страним мајсторима, удовољавајући жељи принца Павла.⁵

² Кашанин 1927а.

³ Кашанин 1942; Marković 1992; Поповић Р. 2007.

⁴ Кашанин 1924; Кашанин 1924а; Кашанин 1924б; Кашанин 1924в; Кашанин 1924г; Алексић 2019: 22, н. 12, 82–83, н. 39.

⁵ „Без обзира на сва Кашанинова размишљања – кажем Мано Зисију – не може се порећи да између нас и нашег средњег века постоји дисконтинуитет, нека врста заборава, као да смо се под тим разним окупацијама истински успавали. Уосталом – настављам упорно – зар ово моје тврђење не доказује и данашња поставка Музеја кнеза Павла. У средњовековном оделењу, које по материјалу представља само скромни наговештај старе славе, nigде нема изложене ниједне иконе. Заштитник музеја куповао је по Паризу стране мајсторе и њему самом био је ближи један Дерен, Ваменк, Сислеј, Гоген, Реноар или Дега, него наше средњовековне иконе. Разумем да је тај човек школован на другој страни света и да није упућен у то наше средњовековно сликарство, али како је све то могао да поднесе његов директор Милан Кашанин, чија је дисертација била из наше средњовековне уметности. Верујте, када га слушам онако лепоречивог у салону код моје тетке, када прича о духовним вредностима нашега средњег века, о нашој ренесанси пре Ђота, никако да се снађем у оваквој, садашњој поставци средњег века. И ко је онда крив за дисконтинуитет – питам сада помало љутито мог доброг и питомог шефа Ђорђа Мано Зисија. У праву сте, савим сте у праву – каже ми он, а при томе очајнички крши своје немирне руке, као да се и сам брани од ове моје оптужбе – али шта се ту могао учинити? Кнез намесник је имао своју личну концепцију око поставке свога музеја, а директор Кашанин је послушно спроводио своје идеје. Никада нам није рекао ни реч о томе да ли је покушао да пажњу кнеза намесника скрене мало и до нашег средњег века, да Музеј почне са озбиљним скупљањем ових драгоцености које су мирно, на очиглед свих нас, пропадале у разним манастирским буцацама. Требало је да видите ризницу славне Пећке патријаршије, па чак и манастира Дечана, када сам тамо радио. Све је то личило на

Утолико лакше разумемо снагу и визију коју је унео у Галерију фресака.

Шира јавност је упозната са значајем и дометима изложбе *Средњовековна уметност Југославије. Мулажи и копије које су извели југословенски и француски уметници*. Недовољно су, међутим, познати напори Милана Кашанина у организовању низа изложби у европским метрополама. Париска изложба је, могло би се рећи, југословенско средњовековље као плиму пронела кроз Европу, а свака наредна је била моћни талас истог културног струјања. Хемеротека ових догађаја је изузетно богата, а новинари су се обавештавали читајући научне текстове, као и популарније писане радове стручњака.

Милан Кашанин је организовао изложбу *Југословенске фреске (копије)*, с редукованим бројем експоната у односу на париску и загребачку поставку, пре свега изостављајући оригинале и велике одливке. Поставка је обишла неколико европских градова:

1953. Енглеска, Единбург (The Royal Scottish Museum) и Лондон (The Tate Gallery); Холандија, Утрехт (Centraal museum);

1954. Немачка, Диселдорф (Kunstverein für die Rheinland und Westfalen), Минхен (Bayerisches Nationalmuseum), Хамбург (Museum für Kunst und Gewerbe); Белгија, Брисел (Palais des Beaux-Arts); Швајцарска, Цирих (Kunsthhaus); Аустрија, Беч (Kunsthistorisches Museum);

1955. Финска, Хелсинки (Athenum); Данска, Копенхаген (Charlottenborg); Италија, Венеција (Padiglione centrale del espositioone internazionale d'arte ai giardini); Рим (Palazzo Venezia);

1956. Италија, Милано (Palazzo della Permanente).

Антологијска изложба била је приказана у Канади и Латинској Америци.

неку запуштену старетинарницу, на радњу београдског антиквара „Марсовца“ у Хартвиговој улици. Могао сам да донесем шта год сам хтео, све ми је било надамак руке, а људи потпуно необавештени о вредностима које су им поверене на чување“; в. Медаковић 1991: 200–201.

Зденка Живковић у тренутку копирања фигуре Св. Ђорђа у Богородници Перивлепти у Охриду

1961. године, Бразил, VI Бијенале у Сао Паолу (Museo de Arte Moderna).

1962. године, Мексико, Монтереј (Aula Magna de la Universidad); Мексико Сити (Museo Nacional de Arte Moderno, palacio de belles artes); Instituto Nacional de Belles Artes (departimento de artes plasticas); Гвадалахара (Galerias “Gerardo Suarez”), Exposicion de pintura mural Yugoslava de la edad media; Јалпа (Galeria de Arte de la Universidad Veracruzana); Канада, Отава (National Gallery); Уругвај, Монтевидео (Ministero de instuccion publica у prevision social, Comision Nacional De Bellas Artes); Канада, Монреал (Museum of Fine Arts).

1963. године, Сан Мигуел де Аленде (Centro cultural “Ignacio Ramirez”) Гванахуанто; Сан Луис Потоси Аленде (Sala “German Gedovius” del Teatro de la Paz), Дуранго; Венецуела, Каракас (Museo des Bellas Artes); Аргентина Буенос Аирес (Museo Nacional de Bellas Artes); Чиле, Сантјаго де Чиле (Museo de Arte Conteporaneo), Виња дел Мар (Biblioteca Municipal); Пунта Арена (Југословенски дом), Антофагаста; Канада, Ванкувер (Vancouver Art Gallery); Винзор (Willisted Art Gallery); Лондон (Public Libery and art Museum).

У здању Галерије угошћена је и изложба под називом „Америчка савремена архитектура“ (Modern Art in the United States: Selections from the Collections of the Museum of Modern Art, New York), у периоду од

Кити (водителјка), непозната, Милан Кашанин, непозната, Нада Антић-Комненовић, Гордана Бабић, Бамби (водителјка)

шестог јула до шестог августа 1956. године.⁶

Године 1961. промењена је концепција Галерије фресака у складу са оснивањем републичких институција. Од тада су рађене готово искључиво копије слика византијског стила, док су мулажи стварани према скулптури с територије Србије. Симетрична основа изложбеног простора, седам сала које се степенасто узижу ка централној, од мањих ка највећој, од нижих на крајевима галерије, високих четири метра, затим четири нешто виших (6,5 метара), које окружују централну, 14 метара високу, подсећала је посетиоце на сакрални објекат, према коме је Галерија и подигнута. Томе треба додати и њену сјајну акустику. Акустика је само привидно дуговала првобитној синагоги јер се централна сала Галерије налазила тачно на међи између плацева некадашње богомоље и прве од две куће високог приземља одмах до ње, а које су такође страдале од стране окупатора.

Милан Кашанин се увек залагао за институцију у којој се приказује, проучава и чува средњовековна уметност Србије путем копија уметничких дела, пре свега фресака, и то на такав начин да на једном месту може да се добије потпуна информација о удаљеним споменицима, а да се поновљеним сликарским поступком проучава стил епохе.⁷

⁶ Антић-Комненовић 1987: 244.

⁷ Kašanin 1974.

Као мислилац широких визија, Кашанин је знао да би било добро да се целокупни живопис ископира, иако је био свестан да је то немогуће. Ипак, у највећој икада виђеној акцији копистике и код нас и у свету, од 1952, када је та делатност обновљена, до 1958. године, када је отворена *Изложба средњовековних фресака* у изложбеном простору с тада највећом куполом на свету, на Београдском сајму, остварено је 396 копија фресака и одливака скулптура. Изложба, коју је обишло 64.000 посетилаца, изазвала је пажњу домаће и стране стручне јавности.⁸

У припремама изложбе постојала је намера да се коначно израде копије минијатура, златовеза, икона, предмета од метала, попут хороса. Од веза и текстила је требало извести копије катапетазме монахиње Ане, плаштанице краља Милутина, студеничке плаштанице, Јефимијиног покровца за мошти кнеза Лазара, митре Београдске митрополије – рад Кантакузине, наруквице из Музеја СПЦ, епитрахиља из Дечана, Студенице и Музеја СПЦ, хаљине кнеза Лазара, покровца за мошти Ђурђа Бранковића из Задра, покровца из манастира Путне Јефимије и Јевпраксије.⁹

Осим доајена који су наставили рад на копистички, попут Јарослава Кратине, на уметничкој сцени су се појавили многобројни сликари: Милан Лађевић, Душан Михаиловић, Шиме Перић, Милош Јовановић, Љубодраг Маринковић, Рајко Николић, Светислав Мандић, Спаса Спиоровски, Зденка Живковић, Бранислав Живковић, Александар Томашевић, Марклен Мосијенко, Живојин Ковачевић, Милован Арсић, Верица Марковић. Одливке су изливали Крста Авакумовић и Милан Духаћ. Генерације које су стасавале имале су прилику да се опробају у теренском раду на копирању фресака. Некима је то била само „тезга“, али поштено одрађена, други су били више склони да се

⁸ Kašanin 1958; Frolov 1959: 1–2.

⁹ Беранић 2014: 111–115. Реч је о копији хаљине кнеза Лазара, Народни музеј Крушевац, инв. 37. Напомињемо да је то изузетно успешан и, нажалост, једини пример понављања облика неког текстног предмета.

ИСПРЕД ПЕЌКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ, НАДА АНТИЋ-КОМНЕНОВИЋ, КАТИЦА ЧЕШЉАР, МИЛАН КАШАНИН, ЛЕПА ПЕРОВИЋ, РАЈКО СИКИМИЋ, 23. ОКТОБАР 1963. ГОДИНЕ.

дуже задрже на овој врсти посла, док су ретки остали трајно привучени мистичном иконографијом и менама стилова средњовековља, успостављањем вредности оригинала на поновљеном делу, прецизном моделирацијом која је подразумевала доследно понављање потеза у истом процесу и употребом истоветних материјала.

Иако су француски сликари-кописти донели нов начин рада, који се заснивао на правом *a secco* сликарству, на ланеним платнима препарираним зидном масом, у коју је увек додаван неки од адитива како би била еластична, уочава се опадање квалитета у изради копија. Од 1949. године, сав материјал су набављали сами кописти, па се среће све, од америкена до свих врста ланених платна, као и различитог грунута и блинд рамова, што се одразило пре свега на постојаност копија. Комисија, коју је именовао

директор Галерије, је примала дела, чијим ауторима је по метру квадратном плаћано од 6.000 до 10.000 динара.¹⁰

Импулс добијен изложбом на Београдском сајму довео је до размишљања о избору нове зграде Галерије фресака, чак и о формирању музеја средњег века, а Мирјана Ђоровић-Љубинковић се залагала да Галерија фресака, поред пропагандног карактера изложбене активности, постане и документациони центар за нашу средњовековну уметност.

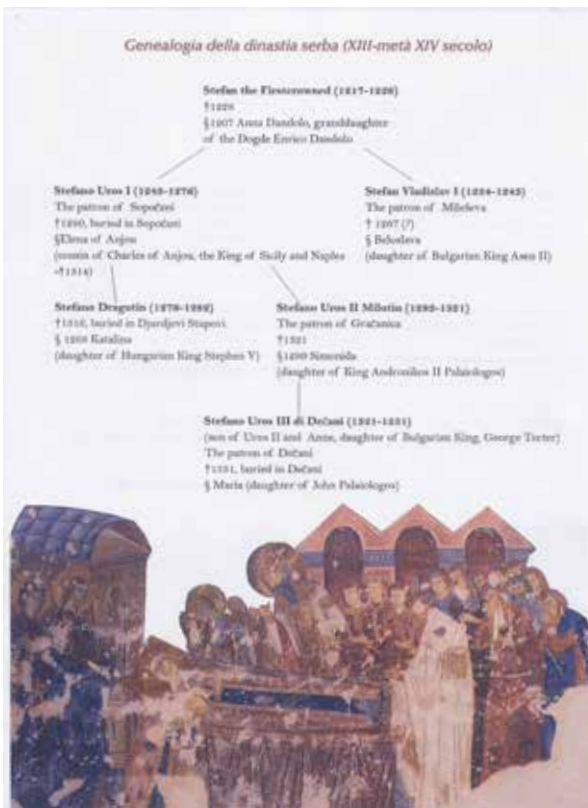
Успех Галерије фресака, нарочито после изложбе на Сајму и многих других у Европи, створио је

¹⁰ Вредност копије рачуната је преко површине, уз додатке у случају нарочито непрегледног и тешког простора намењеног копирању, захтевности самога стила, као и броја представљених особа, што подсећа на поједине уговоре о сликарским пословима, нарочито онима у случају групних портрета, види Вуксан 1984.

Поворка брдских коња на путу за манастир Трескавац које јашу, на челу, Милан Кашанин, раскорачено и Нада Комненовић, седећи постранице

Прес материјал вишегодишње изложбе „Мост сликарства“ одржане у Фиренци 2011-2013. – Временска линија и Лоза Немањића, тумачење ГЕНЕАЛОШКОГ СТАБЛА

простор за озбиљно разматрање њених темеља. У концепцији Галерије, коју је Мирјана Ђоровић-Љубинковић изнела 1965. године, стоје следећа запажања: „Галерија фресака основана је 1952. године без јасно одређене концепције. Има података да су иницијатори њеног оснивања замислили да то буде документациони центар наше средњовековне уметности.

У току свога десетогодишњег делања (1952–1962), Галерија фресака бавила се готово искључиво пропагандном делатношћу, тј. популарисањем средњовековног зидног сликарства и пластике путем изложба у земљи и иностранству. Да би добила потребан број експоната, Галерија је развила интензивну делатност на копирању фресака и на тај начин окупила око себе знатан број добрих кописта. Од припреме париске изложбе до 1962. године ископирано је око 2,560 m² фресака (600 експоната) и направљена 102 одлива пластике. У овом периоду и у земљи и у иностранству одржане су по 22 изложбе. То је уједно била и главна активност у којој је готово све своје снаге исцрпљивао кадар Галерије, који је био сасвим малобројан.

У читавом том периоду није било ни довољно стручног кадра ни довољно финансијских могућности да се развију други сектори делатности, иако је из самог рада све јасније произлазило да се Галерија не може задржати само на уском подручју пропаганде.

Због тога су се већ од 1955. године, када је у Галерији уведено друштвено самоуправљање, како на иницијативу саме управе Галерије тако и на иницијативу савета Галерије почеле водити дискусије о употребавању и прецизирању концепције Галерије као самосталне институције.

...

Циљеви Галерије фресака према тим смерницама били би:

Да се развије у специјализовану установу за систематско прикупљање и публикавање грађе из области средњовековне уметности Србије, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, са тежиштем на зидном сликарству, обухватајући поред тога још

Испосница Петра Коришког, Зденка Живковић и Јелица Илић испитују терен ради организовања копирања живописа

и иконопис, минијатуре, пластику и архитектуру средњег века са територије ове четири републике. Овде се подразумева прикупљање и публикавање грађе оних споменика наше уметности средњег века који су изван (Хиландар и др.) и свих осталих споменика изван територије Југославије где су у току и после периода средњег века деловали наши мајстори.

Поред грађе из средњег века, прикупљала би се документација још и из следећих области:

из свих споменика на целој територији Југославије чији се стил уклапа у шири утицај уметности

византијског стила. Овде се подразумевају и они споменици који су резултат миграције Срба на север и запад;

због упоредног изучавања одређене врсте документације из свих осталих ансамбала средњовековног сликарства византијског стила које поседују остале земље или земље које не поседују ансамбле већ само поједина ликовна дела овога стила.

Да систематски, научним средствима, а користећи се свима модерним техничким достигнућима, упознају како научну тако и ширу јавност са

нашом средњовековном уметношћу (сликарство, пластика, архитектура).

Најважнији вид ове делатности биле би:

Научне и специјализоване тематске изложбе

Изложбе копија фресака пропагандног карактера

Да, у изузетним случајевима а с обзиром на хитност и сложеност нерешених проблема, учествује у чишћењу, конзервацији и рестаурисању средњовековних ансамбала зидног сликарства, сарађујући у томе у пуној мери са надлежним заводима за заштиту.

Пресс материјал вишегодишње изложбе „Мост сликарства“ одржане у Фиренци 2011-2013. – Временска линија и Лоза Немањића, тумачење генеалогског стабла

ДОКУМЕНТАЦИЈА

Радам из области средњовековне уметности, поред Галерије фресака, бави се још неколико самосталних установа и истакнути појединци у њима: Катедра историје уметности на Филозофском факултету у Београду, Археолошки институт САНУ, поједини професори Архитектонског факултета Универзитета у Београду, заводи за заштиту споменика културе – Србије, Војводине, Космета, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Народни музеј у Београду и Југословенски институт за заштиту споменика културе.

Научни и стручни резултати рада ових установа (особито после рата) у откривању, конзервацији, изучавању и популарисању наше средњовековне уметности веома су велики. Они су дали битан допринос правилној научној валоризацији и конзервацији и допринели популарности и угледу наше средњовековне уметности како код нас тако и у свету.

... Због тога ће један од главних задатака Галерије фресака бити да се бави прикупљањем научне документације...“¹¹

¹¹ Ђоровић-Љубинковић 1965.

НОВА ГАЛЕРИЈА

Милан Кашанин се залагао за нову, монументалну зграду са 30–40 дворана, истичући да: „...ако хоћемо да покажемо оно што смо ми Срби имали највеће и најбоље, то је наша архитектура, наша скулптура, наше фреске у средњем веку“. Био је мишљења да би, по ротационом систему, публика имала прилику све да види. Ђурђе Бошковић је сматрао да Галерија фресака треба да прерасте у музеј у коме би архитектура, скулптура и примењена уметност били уз фреске у готово аутентичној средини. Мирјана Ђоровић-Љубинковић је, поводом идеје о стварању музеја средњег века, истакла оскудност материјала, тј. оригинала, као и тешкоћу уклапања великих формата копија фресака с ретким оригиналима живописа, који би се међу репликама губили. С друге стране, залагала се да Галерија постане документациони центар за средњи век. Идеја је била да нова галерија буде оформљена у започетој Светосавској цркви или у Новом Београду.¹²

РАД СТРУЧЊАКА ПО ОСНИВАЊУ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Иако су се, с мање или више успеха у раду, смењивали директори Лепа Перовић (од краја 1961. до 1968. године)¹³ и Милан Ивановић (од 1968. до интеграције с Народним музејом 1973. године),¹⁴ душа Гале-

¹² Стенографска белешка Савета Галерије фресака града Београда о саветовању ширег иницијативног одбора за подизање зграде за нову Галерију фресака у Београду, одржаног 21. новембра 1960. године.

¹³ Лепа Перовић, високи државни и партијски функционер, с положаја државног саветника дошла је на место директора Галерије фресака. И пре тога је била упућена у послове установе јер је била у Управном одбору Галерије. Од девет службеника, колектив је нарастао на двадесет троје, формиран је сликарски атеље, фото-лабораторија, а касније и вајарски атеље.

¹⁴ У регистар самосталних установа, Галерија фресака је уписана 9. 2. 1965, у Скупштини општине Стари град. Галерија фресака је спадала у надлежност Секретаријата за просвету и културу Скупштине града Београда до 14. 6. 1973. године, када је припојена Народном музеју. Погледати и завршни акт Галерије фресака, 17. априла 1973. гф бр. 202/1 13 04, у коме се проглашава инте-

Испред Хопова: Брана Живковић, Лепа Перовић, шофер, Нада Антић-Комненовић, Тања Шумовић, Зденка Живковић, Драган Вескојевић, Јелица Илић

Поставка изложбе ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ФРЕСКЕ У МУЗЕЈУ ИСТОРИЈЕ УМЕТНОСТИ У БЕЧУ 1954

рије фресака била је и остала Нада Антић-Комненовић, главни кустос и комесар многих изложби у земљи и иностранству,¹⁵ од оних у домовима културе и ЈНА до одржаних на светским сајмовима и у најуваженијим музејима. Прославила се још пре брака, тако да су је све колеге звале према девојачком презимену „Комненовић“. Истицали су се и други стално запослени – историчари уметности Јелица Илић и Аника Скворан,

грација на основу иницијативе Скупштине Београдске заједнице културе, као и акт Народног музеја Н. М. бр. 15218 од 5. 4. 1973. године.

¹⁵ Нада Антић-Комненовић је била и аутор научних текстова, в. Антић-Комненовић 1975: 417–431; Антић-Комненовић 1982: 17–53; Антић-Комненовић 1994: 33–36.

МАКЕТА ЕНТЕРИЈЕРА СОПОЃАНА, ОСЛИКАО ЈАРОСЛАВ КРАТИНА

сликари-кописти Зденка Живковић, Светислав Мандић, нешто касније и Часлав Цолић. Према бирачком списку радника Галерије из 1968. године, двадесет четворо људи било је у сталном радном односу.¹⁶

¹⁶ Лепа Перовић, управница, Нада Комненовић, кустос, Аника Сковран, кустос, Јелица Илић, кустос-педагог, Светислав Мандић, сликар-конзерватор, Зденка Живковић, сликар-конзерватор, Часлав Цолић, сликар-конзерватор, Наталија Шуковић, библиотекар, Миодраг Јеремић, фотограф, Милица Цетина, фотограф, Михаило Вуксановић, секретар, Слободанка Живковић, благајник, Гордана Јеличић, дактилограф, Борислава Батинић, финансијски службеник, Глиша Калушевић, чувар и ложач, Стојша Веселиновић, возач, Бисенија Ристивојевић, спремачица, В. Тошић, спремачица, Марија Пантић, спремачица, Драгољуб Петровић, Градимир Симоновић, Малчока Силвестровић, Радојко Дринаковић, Јелица Бурић.

Осим непрекидним послом на копистици и новим изложбама у Галерији и ван ње, стручњаци су били оптерећени и педагошким радом. Галерија фресака је, после Калемегдана, била основна туристичка тачка Београда. Године 1969, број посетилаца Народног музеја у Београду износио је 124.056, а Галерије фресака 46.607, што износи две петине посета Народног музеју.¹⁷ У јединственом и никад поновљеном прегледу музеја у оквиру едиције *Музеји света*, у књизи посвећеној Југославији, Галерија фресака је добила угледно место управо због понављања и евоцирања монументалне уметности. Драгослав Срејо-

¹⁷ Извештај Одбора за културу града Београда, Београд 1971, 38.

вић, у пратећем тексту сматра: „Копирање фресака, или копистика, назив за дисциплину у српској средини, за циљ има понављање сликарског поступка оригинала, где је једина разлика у технологији. Наиме, не копира се „al fresco“ већ „al secco“. Копистика је уметност која изнова рађа сликарска дела из непокретних споменика културе, пре свега манастира и цркава. На тај начин, непокретна културна добра постају музејски експонати.“¹⁸

Увођење музеја ове врсте, али још више постојање великог броја искусних кописта довело је до оснивања сродних збирки у земљи, међу којима се посебно истиче Збирка копија фресака Галерије Матице српске. Гале-

рија фресака је помогла приликом оснивања Галерије копија фресака рашке школе у Краљеву 1965. године, дарујући 110 копија фресака и 25 одливака пластике.

Иако је замах у копистици ослабио, шездесете и седамдесете године 20. века биле су доба живе активности Галерије фресака. Организоване су многе изложбе како у њеним тако и у другим изложбеним просторима у земљи и иностранству.¹⁹

У том периоду, у коме је збирка обogaћена с 572 инвентарна броја, осим већ познатих, појављују се и нови сликари: Наум Андрић, Олга Тиран, Катица Чешљар, Емир Драгуљ, Драгомир Јашовић, Божур Ивановић, Часлав Цолић, Владета Петровић, Љуба

¹⁸ Срејовић 1973: 64–79.

¹⁹ Procacci 1968: 18–44.

Највећа сала Галерије фресака, Успeње Богородице и реконструкција два пиластра на којима су представе светитеља, са изложбе *Српско зидно сликарство XIII века*, поводом 750 година манастира Сопoћана 1965. године

Брајовић, Милосав Младеновић, Даница Младеновић, Петар Балабановић, Драгомир Урошевић, Павле Поповић, Иванка Живковић, Борислав Јовановић, као и скулптори који су одливали мулаже: Драгомир Петровић и Стоиша Веселиновић.

После једне деценије паузе, настала је потреба за израдом нових мулажа. Одливци српских натписа рађени су у периоду од 1968. до 1980. године, у сложеној акцији у којој су учествовали Љуба Ивановић, Гордана Томовић и Димитрије Богдановић, као и скулптори Милан Духаћ, Драган Петровић, Стоиша Веселиновић и Мирољуб Стаменковић.

Посебан замах копистици дале су стручне изложбе које су монографски представљале споменике или пресеке појединих епоха. Међу њима су изложбе: *Српско зидно сликарство XIII века*, поводом 750 година манастира Сопоћана 1965. године, *Моравско сликарство*, поводом 550 година манастира Ресаве 1968. године, *Тирилски епиграфски споменици* 1984. године,²⁰ *Дечани и споменици из средине XIV века* 1986. године, као и монографске изложбе споменика из Милешеве, Грачанице, Богородичине цркве у Студеници, Ариља, испоснице Петра Коришког, Богородице Љевишке.

Изведене су три опсежне акције излагања нашег старог живописа у антологијској форми. Од 1961. до 1963. године оформљена је изложба која је путовала земљама Јужне Америке и Канадом. Од 1964. до 1966. године, за потребе изложбе коју је у Сједињеним Америчким Државама водио Смитсонијан институт, остварене су нове реплике дела. Трећа изложба је од 1968. до 1970. године путовала земљама Варшавског пакта, од Совјетског Савеза до Пољске, Чехословачке, Мађарске и Румуније. Нада Антић-Комненовић је била одређена за кустоса друге две целине – изложбу у Сједињеним Америчким Државама и у земљама Источног блока. Богата међународна активност

настављена је и током седамдесетих (Финска, Индија, Бурма) и осамдесетих година 20. века (Париз, Аустралија – Сиднеј и Мелбурн, Аустрија, Италија – Милано).

И на другим местима, по узору на Галерију, стваране су збирке копија фресака, попут Љубљане, Новог Сада, Краљева. Готово сви музеји су почели да принављају своје збирке и копије фресака. Најважнији је пример Галерије Матице српске јер је њена збирка копија компатибилна с оном из Галерије фресака и хронолошки је прати.²¹

Нада Антић-Комненовић

Нада Антић-Комненовић, уз сопствене квалификације и на препоруку Светозара Радојчића и Павла Васића, отпочела је рад у Галерији фресака 15. марта 1957. године. Дана 25. децембра 1959. године постала је кустос, 19. јуна 1974. виши кустос, док од 4. јануара 1980. године носи звање музејског саветника. У радним задужењима, за њу стоји: „Рукује збирком копија фресака и одливима скулптуре, приручном библиотеком и фототеком, ради на инвентарисању и каталогизирању збирке, учествује у припремању изложба, врши стручну кореспонденцију, тумачи изложене објекте посетиоцима, у групама и појединачно“.²² Набројане послове би требало да обавља неколико људи. Нада је цео свој радни век провела у Галерији фресака. До 1962. године, Милан Кашанин је с њом тимски конципирао изложбе, а од тог периода до 1996. године Нада Антић-Комненовић је „светлела у тами“ и изложбена делатност је углавном

²⁰ Станић 1985: 52–53.

²¹ Subotić 2000; Jenko 2007; 10. маја 2013. године, у Галерији Матице српске одржано је предавање Значај копије у заштити културног наслеђа др Даниеле Королије Црквењаков, музејског саветника-конзерватора. Королија Црквењаков истиче да су „Копије и вештина њихове израде, уз коришћење старих уметничких техника, веома важни за очување и промоцију културног наслеђа, о чему веома сликовито сведочи један број експоната на изложби“.

²² Персонални досије Наде Антић-Комненовић, Народни музеј.

Поставка „Изложбе средњовековних фресака“ у Умјетничкој галерији у Дубровнику 1959. године.

била заснована на њеном раду. Била је у потпуности њој поверена. Као прва стручна особа, нарочито у временима после Кашанина, планирала је и остварила рад Галерије, уз договор са сликарима-копистима. Године 1961, државна културна политика је са савезног пренета на републички ниво, а у Галерији је Нада, уз помоћ Милана Кашанина, начинила 1965. године измене поставке, концепцијски засновне на византијској и српској средњовековној уметности.

Понекад се Нада помиње само под презименом Комненовић, јер је објављивала текстове у каталозима пре удаје. Била је и аутор научно-популарних текстова објављиваних у штампи.²³

Изложба „Уметност XIII века“ у Зрењанину, отварање Нада Антић-Комненовић, присутне Лепа Перовић и Олга Живковић, 1967. година

²³ Антић-Комненовић 1969; Антић-Комненовић 1969а.

Нада Антић-Комненовић је учествовала или била комесар следећих изложби:

1957. припрема изложбе на Београдском сајму;

1958. изложба на Београдском сајму, на којој је приказано око 350 копија;

1959. Дубровник, Умјетничка галерија, *Изложба средњовековних фресака*;

1960. Љубљана, Народна галерија, *Srednjeveške freske. Razstava kopij iz zbirke galerije fresaka v Beogradu*; Нови Сад, Галерија Матице српске, *Средњовековне фреске*;

1961. Бразил, учешће на Шестом бијеналу у Сао Паолу (Museo de Arte Moderna); Цетиње, Умјетничка галерија, *Средњовековне фреске*; Сомбор, Градски музеј, *Средњовековне фреске*; Крушевац, Салон културе, *Средњовековне фреске*;

1962. Задар, црква Светог Доната, *Изложба средњовековних фресака*; Зрењанин, Народни музеј, *Изложба средњовековних фресака*; Кикинда, Народни музеј, *Изложба средњовековних фресака*;

1963. Сплит, подруми Диоклецијанове палате и Мештровићев каштелет, *Изложба средњовековних фресака*; Суботица, Градски музеј, *Средњовековне фреске*; Вараждин, Галерија слика, *Изложба средњовековних фресака*; Мостар, Галерија Радничког универзитета, *Средњовековне фреске*;

1964. САД, у организацији Смитсонијан института, *Medieval Frescoes from Yugoslavia. An Exhibition organized by the Gallery of Frescoes*: Њујорк (Time Life Building), Демоин, Ајова (Des Moines Art Centar); Културни центар Београда, *Наше фреске у иностранству*; Галерија фресака, *Зидно сликарство Истре*;

1965. САД, у организацији Смитсонијан института, *Medieval Frescoes from Yugoslavia. An Exhibition organized by the Gallery of Frescoes*: Оберлин, Охајо (Allen Memorial Art Museum), Вашингтон (Smithsonian Institution NCF), Атланта, Џорџија (Atlanta Art Association), Питсбург, Пенсилванија (The Henry Clay Frick Fine Arts Building), Њуполц, Њујорк (State University College), Алентаун, Пенсилванија (Allentown Art Museum); Сарајево, *Изложбе-*

ни павиљон, Изложба средњовековних фресака; Ниш, Уметничка галерија, *Портрети и историјске композиције српског средњовековног фрескосликарства*; Галерија фресака, *Српско зидно сликарство XIII века. Поводом 750 година манастира Сопоћани*;

1966. САД, у организацији Смитсонијан института, *Medieval Frescoes from Yugoslavia. An Exhibition organized by the Gallery of Frescoes*: Сан Франциско, Калифорнија (Legion of Honor), Лос Анђелес, Калифорнија (University Galleries), Сијетл, Вашингтон (Seattle Museum), Портланд, Орегон (Portland Art Museum); Бања Лука, Народни музеј, *Изложба средњовековних фресака*; Врњачка Бања, Термално купатило, *Изложба средњовековних фресака*;

1967. Приштина, Мала галерија, *Изложба средњовековних фресака*; Призрен, Дом културе, *Изложба средњовековних фресака*; Пећ, Дом ЈНА, *Изложба средњовековних фресака*; Зрењанин, Народни музеј, *Уметност XIII века*; Инђија, Раднички универзитет, *Изложба средњовековних фресака*;

1968. Румунија, Букурешт (Уметнички павиљон – Sala dalles), *Frescele medievale din Iugoslavia*; Јагодина, Галерија самоуких ликовних уметника, *Изложба средњовековних фресака*;

1969. Румунија, Арад (Музејски комплекс – Complexul Muzeal), *Frescele medievale din Iugoslavia*; Мађарска, Будимпешта (Мађарска Национална галерија – Magyar Nemzeti Galéria), Сегедин, аула Универзитета Атила Јозеф (Egyetemi Attila József) и Дебрецин, Музеј Дери (Múzeum Déri), *Medieval Frescoes from Yugoslavia*; Савезна Република Немачка, Ингелхајм, *Medieval Frescoes from Yugoslavia*; Београд, Галерија САНУ, *Ремек дела српског средњовековног сликарства*; Културни центар Београда, *Наше фреске у иностранству*; Панчево, Народни музеј, *Средњовековни ратници на фрескама*; Ковин, Дом културе, *Средњовековни ратници на фрескама*; Галерија фресака, *Моравско сликарство поводом 550 година манастира Ресаве*; Галерија фресака, *Лик жене на средњовековним фрескама*; Галерија фресака, *Средњовековни ратници на фрескама*.

Изложба Југословенске средњовековне фреске. Србија, Македонија, Црна Гора, хол Ермитажа 1970. године

1970. СССР, Лењинград (хол Ермитажа), *Југославске средњековне фреске. Србија, Македонија, Черногогорја*; Пољска, Варшава (Библиотека Станиславског – Biblioteka Stanisława Augusta / Biblioteka Królewska), *Medieval Frescoes from Yugoslavia*; Ваљево, Народни музеј, *Средњовековни ратници на фрескама*; Кикинда, Народни музеј, *Средњовековни ратници на фрескама*; Галерија фресака, *Средњи век у савременој српској уметности*; Галерија фресака, *Мајка и дете на средњовековним фрескама*;

1971. Крушевац, Народни музеј, *Фреска и дете*; Галерија фресака, *Жене кописти средњовековних фресака*; Галерија фресака, *Изложба копија фресака Александра Томашевића, Небојше Јелаче и Милоша Јовановића*;

1972. Јагодина, Галерија самоуких ликовних уметника, *Средњовековне фреске у Србији, Македонији и Црној Гори*; Галерија фресака, *Јарослав Кратина, изложба копија фресака*; Галерија фресака, *Тканине и накит на средњовековним фрескама*;

1973. Будва, Сајмиште, *Средњовековне*²⁴ *фреске у Србији, Македонији и Црној Гори*; Галерија фресака, *Изложба копија фресака из Грачанице*; Галерија фресака, *Жене и орнаменти на фрескама Богородице Љевишке*;

1974. Савезна Република Немачка, Штутгарт (Стара галерија – Staatsgalerie), *Mittelalterliche Fresken in Jugoslawien*; Галерија фресака, *Индијске фреске и мурали*;

1975. Савезна Република Немачка, Нојштат, ХанOVER, Брауншвајг, Дортмунд, Бремен, Бон, Келн, *Mittelalterliche Fresken in Jugoslawien*; Галерија фресака, *Изложба копија фресака из манастира Поганова*;

1976. Дом културе Раковица, *Лик жене на средњовековним фрескама*; Ниш, Народни музеј, *Лик жене на средњовековним фрескама*; Земун, Галеника, *Медицина у средњем веку*; Борово, Градска галерија, *Антологијски избор копија фресака од XI до XV века*;

1977. Културни центар Београда, *Копије фресака и икона из Охрида*; Музеј града Београда, *Средњовековном Београду у походе*; Историјски музеј, Београд, *Занатство у средњовековној Србији*;

1978. Финска, Пери (Музеј Сатакунан), Куопи (Музеј Куопион), Хелсинки (крипта Туомиокирикон катедрале), *Jugoslavia-laisia freskoja keskiajalta / Jugoslaviska fresker från medeltiden*; Нови Београд, Галерија 45, *Живот у средњем веку на фрескама*; Београд, Дом културе „Вук Караџић“, *Фреске XIII и XIV века*;

1979. Индија, Њу Делхи (Lalit Kala Academy), Мадрас (Lalit Kala Gallery), Калкута (Academy of Fine Arts), Бомбај (Jehangir); Бурма, Рангун (Tatmadaw Hall), *Yugoslav Medieval Frescoes and Plaster Casts*; Галерија Сцене у Земуну, *Живот у средњем веку на фрескама*; Нови Београд, Галерија 45, *Лик жене на средњовековним фрескама*;

1980. Краљево, Народни музеј, *Копије фресака из*

²⁴ Термин „средњовековно“ наместо „средњовековно“, према правилима филолога Александра Белића уведен је у називе изложби у Галерији фресака од 1973. године, каталога фресака „Средњовековне фреске“, уводног текста Анике Сковран, уз сарадњу Наде Антић-Комненовић, Јелице Илић и Наталије Шуковић.

Поставка изложбе Средњи век у савременој српској уметности у Галерији фресака, 1970. Године, одржаној у улазној сали намењеној повременим изложбама

српских средњовековних цркава у рушевинама; Београдски сајам туризма, спорта и наутике, *Антологијска изложба копија фресака*; Београд, Сава центар, поводом заседања 21. Генералне конференције Унеска, *Изложба копија фресака из Сопоћана*; Галерија фресака, *Копије фресака из српских средњовековних цркава у рушевинама*;

1981. Пирот, Народни музеј, *Изложба копија фресака из Поганова*;

1983. Француска, Париз (Културни центар Југославије),²⁵ *Les fresques medievales Serbes*; Аустрија, Филах, *Mittelalterliche Fresken in Jugoslawien. Freskenkopien aus dem Nationalmuseum in Belgrad und der Nationalgalerie in Laibach*; Галерија фресака, *Сопоћански анђели*; Гале-

рија фресака, *Монографска изложба копија фресака из Старог Нагоричина*; Галерија фресака, *Монографска изложба копија фресака из Богородице Љевишке*;

1984. Аустралија, Сиднеј и Мелбурн, *Medieval Frescoes from Yugoslavia*; Галерија фресака, *Монографска изложба копија фресака из манастира Грачаница*; Галерија фресака, *Изложба фотографија 20 година заштите споменика културе у Скопљу*;

1985. Италија, Милано (Палата Багати Валсеки – Bagatti Valsecchi Museum), *Mostra delle copie di affreschi medioevali*; Београд, Галерија САНУ, *Милешева – копије фресака*; Галерија фресака, *Дечани и споменици из средине XIV века*; Галерија фресака, *Пејзаж на средњовековним фрескама византијског стила*; Галерија фресака, *Лик жене на средњовековним фрескама*; Галерија фресака, *35 година рада Бранислава Живковића*;

1986. Јапан, *Југославија данас, Ехро 85*; пово-

²⁵ Прља 1984.

Стална поставка изложба копија фресака и камене пластике Рашке школе, Краљево 1965

дом прославе осам векова Манастира Студенице организован је низ мањих изложби: Културни центар Београда, Библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Врњачка Бања – Замак културе, Шабац – Народни музеј;

1987. Врњачка Бања, Замак културе, *Живот у средњем веку на фрескама*;

1988. Улцињ, Градска галерија, *Копије фресака из Студенице*; Галерија фресака, *Студеница. Изложба копија фресака и скулптуре*;

1989. Врњачка Бања, Замак културе, *Ликови светих ратника на средњовековним фрескама*; Крушевац, Народни музеј, *Моравско зидно сликарство*; Шабац, Народни музеј, *Српске фреске XIII века*;

1990. Јапан, Токио, *Изложбе икона Хиландара*; Француска, Париз (Културни центар Југославије), *Фото-Изложбе икона Хиландара*; Прислоница код Чачка, *Гозбе, музика и игре на средњовековним фрескама*;

1991. Београд, Галерија '73, *Историјски портрет у српском средњовековном сликарству (XIII–XV век)*; Београд, Војномедицинска академија, *Медицина у средњем веку код Срба*; Галерија фресака, *Историјски портрет у српском средњовековном сликарству (XIII–XV век)*; Галерија фресака, *Грачаница. Изложба копија фресака*; Галерија фресака, *Изложба хиландарских икона*;

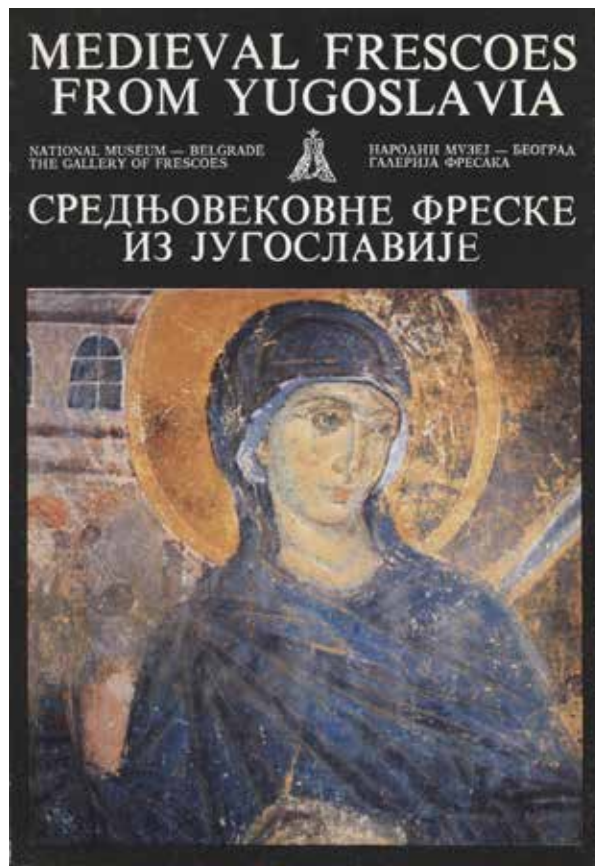
1992. Њујорк, Мисија СФРЈ у Уједињеним нацијама, *Иконе из манастира Хиландара*; Кипар, *Ико-*

не из манастира Хиландара; Горњи Милановац, Завичајни музеј, *Српско средњовековно сликарство од XIII до XV века*; Ужице, Градска галерија, *Тематска изложба копија фресака из Беле цркве Каранске*; Београд, Музеј примењене уметности, *Фреске из Студенице и Сопоћана*; Галерија фресака, *Изложба копија фресака пре и после конзервације*;

1993. Мађарска, Сегедин, *Иконе манастира Хиландара*; Врање, Народни музеј, *Српско средњовековно сликарство од XIII до XV века*; Суботица, Градски музеј, *Српско сликарство XIII века*; Београдски сајам, *Иконе манастира Хиландара*; Земун, Галерија СО, *Иконе манастира Хиландара*;

1994. Грачаница, Дом културе, *Копије хиландарских икона*; Сремски Карловци, Галерија Института српског народа „Стефанеум“, *Српско сликарство XIV века*; Суботица, Градски музеј, *Копије хиландарских*

НАСЛОВНА СТРАНА КАТАЛОГА ИЗЛОЖБЕ *MEDIEVAL FRESCOES FROM YUGOSLAVIA*, 1984. Сиднеј и Мелбурн, АУСТРАЛИЈА

икона; Обреновац, Спортско-културни центар, *Копије хиландарских икона*; Београд, Галерија Пословног центра „Zerter“, *Копије хиландарских икона*;²⁶

1995. Суботица, Градски музеј, *Српске средњовековне фреске*; Крушевац, Народни музеј, *Српско средњовековно зидно сликарство*; Рача Крагујевачка, Културни центар „Радоје Домановић“, *Хиландарске иконе*; Коцељева, Центар за културу „Јанко Веселиновић“, *Српски средњовековни портрети*; Галерија фресака, *Српски средњовековни портрети*;

1996. Галерија фресака, *Изложба копија фресака из Ариља*; Рача Крагујевачка, Културни центар „Радоје

Домановић“, *Српски средњовековни портрет*.

Када је, почетком новог миленијума, позвана из пензије да преузме Галерију фресака током неколико година, Нада Антић-Комненовић се потрудила да нађе нове приправнике, сликара-кописту и историчара уметности, и стигла је да постави актуелну изложбу пострадалог српског живописа на Косову и Метохији, *Испосница светог Петра Коришког – Црква Светог Петра у Уњемуру и испоснице у Уљарицама*, 2002. године.²⁷

Мисија Галерије фресака нарочито је била испуњена јубиларним изложбама. На тим поставка-

²⁶ За основне информације о изложбама види Продановић 1982, а за издања Радовановић, Нада и Нада М. Радојчић-Костић 1983 (за изложбе од 1974-1980) као и Поповић и Јевремовић 1994 (за изложбе од 1984 до 1994).

²⁷ Сликара Дејан Милосављевић, који је дошао на препоруку Зденке Живковић и Часлава Цолића, био је ангажован свега шест месеци, док је историчарка уметности Дубравка Прерадовић прешла у Народни музеј.

Поставка изложбе Југословенске фреске у средњем веку, Куопи (Музеј Куопион), Финска 1978

Поставка у последњој сали у низу Галерије фресака, дела изложбе, Дечани и споменици из средине XIV века из 1985. године

ма, које су приказивале пресек живописа епохе или су биле монографског карактера, материја је студиозно излагана у целокупном простору Галерије. Реч је о поставкама *Српско сликарство XIII века*, *Моравско сликарство*, *Дечани и споменици средине XIV века*, као и изложбе посвећене појединим манастирима – Студеници, Старом Нагоричину, Грачаници.

Посебно се бележе Надина учешћа, самостална или заједничка, у представљању наше културе у оквиру посебних поставки, као што је *Стваралаштво народа Југославије* у Мексику, поводом Олимпијских игара 1966. године, затим на изложби Светске организације Црвеног крста у Женеви 1966, Светској изложби у Монтреалу 1967, с копијама фресака са западног зида Студенице и мулажима бифора, који су остали на

Универзитету Скарборо у Торонту, Унесковој изложби *Копије и репродукције ремек дела европске уметности* у Каиру 1969. године.

Значај Галерије и вредновање збирке копија, на посебан начин су обележени на изложби *Уметност у свету у 1200. години*, у Метрополитен музеју у Њујорку 1970. године (с копијама *Вазнесења* и *Благовести* из Курбинова, које су остале у САД).

Премештање документације из Галерије у Народни музеј онемогућило је остваривање пуне концепције поставки. Нада Комненовић није успела да добије развијене цртеже иконографског програма из Старог Нагоричина јер је Милан Ивановић био мишљења да треба сачекати објављивање корпуса српских средњовековних споменика. На исти

начин је био одбијен захтев Републичког завода да се у монографију Бранислава Тодића *Старо Нагоричино* прикључе цртежи Миодрага Нагорног.²⁸

Нада је била иницијатор увођења музичких садржаја у Галерију фресака. Наиме, у сарадњи с Богданом Игњатовићем, отворена су зидна платна, а остављени само армирани стубови између улазне и централне сале, чиме је добијен јединствен простор. Осим концерата класичне музике, у концепцији и реализацији Наде Антић-Комненовић и Јелице Илић нашле су се специфичне поетско-музичке вечери, на којима су рецитовани стихови из средњег века и извођена музика старих мајстора, нарочито средњовековних. Током времена, посебно заслугом Наде Комненовић, у Галерији је заживела манифестација *Хорови међу фрескама*.

Посебно је било важно да се представи и популаризује документација путем слајдова с приказом фресака. Милан Ивановић је 1968. године одредио процес рада с 24 дијапозитива фресака, подељена у четири целине. Нада Комненовић је реализовала и пратила целокупни процес. Израђена је колекција под насловом Дијапозитиви фресака и икона у Србији, Македонији и Црној Гори од XII до XVIII века (*Slides of icons in Serbia, Macedonia and Montenegro from the 12th to 18th centuries; Diapositives des fresques et icônes en Serbie, en Macédoine et au Montenegro du XIIe au XVIIIe siècle*).²⁹ Била је на позицији в. д. шефа

ПОРТРЕТИ НЕМАЊИЋА, МИЛЕШЕВА, 1963, НАУМ АНДРИЋ. ДЕЛА ИЗЛОЖЕНА НА ПОСТАВЦИ *Изложба копија фресака пре и после конзервације*

²⁸ Тодић 1993.

²⁹ Покушаји стварања погодних сувенира о средњовековној Србији, за „жедно“ тржиште јер је најчешћи коментар у књизи утисака био оскудност музејске продавнице, чињени су током целог постојања Галерије. Нарочито је значајан био „трилатерални“ уговор, нажалост непотписан, између Галерије, Републичког завода за заштиту споменика културе и „Таре“, приватне фирме. Уговор није потписан, а касније је „Тара“ организовала нумизматичку изложбу за Народни музеј, Осам векова српског динара. Следи текст уговора између Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда, Народног музеја и ТРЗ Тара филма из Београда. Предмет уговора: Снимање, израда и презентација филмских мотива на тему средњовековног зидног сликарства:

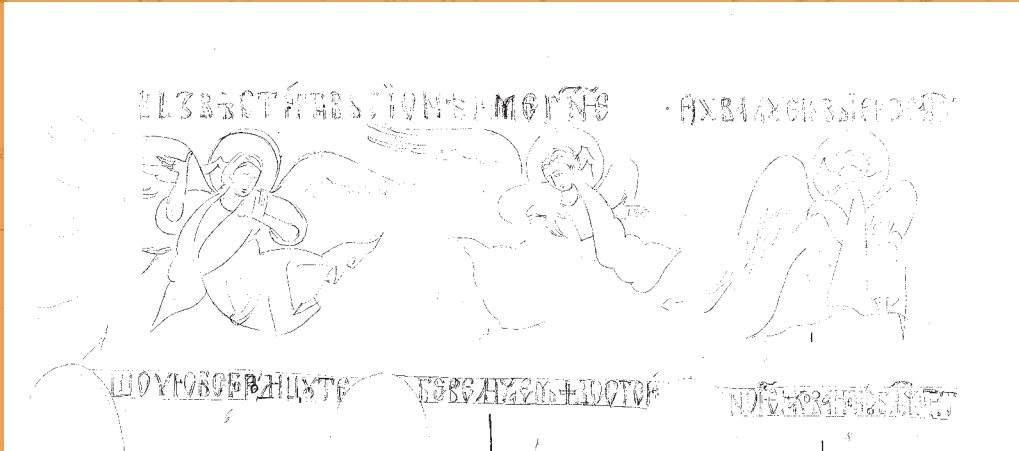
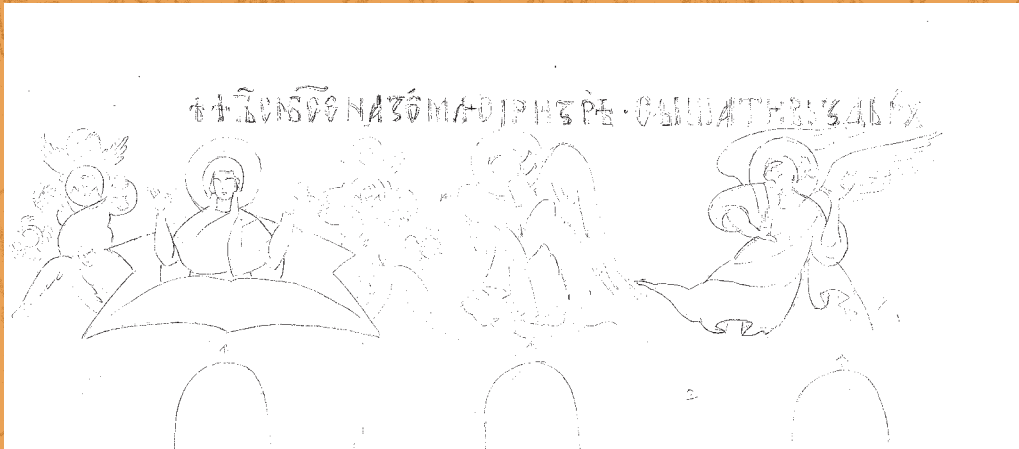
Чл. 1 Овај уговор ближе дефинише обавезе и односе у изради слајдова по предмету овог уговора а сматра се анексом Самоуправног споразума између Завода, Музеја и Таре.

Чл. 2 Тара се овавезује да до краја 1988. године сними и у целости

припреми за серијску производњу споменике културе, Сопотане, Дечане, Грачаницу, Пећку патријаршију, Раваницу, Манасију, Богородицу Љевишку, Милешеву, Градац, Ђурђево Ступове, Петрову Цркву, Студеницу, Каранску цркву и Каленић.

Чл. 3 Завод и Музеј ће задужити Тару са преосталим количинама репроматеријала посебном доставницом, те ће Тара у целости бити задужена или са количином наведеном у доставници или са материјално израженом вредношћу репроматеријала.

Чл. 4 Средства за даљу израду или за нова издања, а која обезбеде Завод и Музеј преносиће се на жиро рачун Таре и сматраће се

Непубликовани цртежи развиеног програма куполе Св. Спаса у Призрену, израдила Зденка Живковић

(руководиоца) Одељења за средњовековну културу и уметност од 1. октобра 1993. године, када је поново формирано ово одељење. Иако је 1996. године завршила радни стаж, била је ангажована и од 2000. до 2002. године.³⁰

КОПИРАЊЕ И КОПИСТИ У ГАЛЕРИЈИ ФРЕСАКА

Метод рада при понављању уметничког дела се назива копирање, док је копистика дисциплина која подразумева поседовање предзнања о настанку оригиналног дела, као и технике за стварање веродостојне копије. Сликарска материјал и технички поступак су саставни део сликарства. Копија фреске је уметност копиисте. На једној страни је стваралац, а на другој сликар-копииста као посредник, чија личност и индивидуалност морају бити истанчани како би попримио печат првобитног ствараоца.

задужењем Таре у наведеном износу или у полупроизводу или у готовом производу.

Чл. 5 Уколико Тара не буде израђивала уговором предвиђене обавезе, односно, уколико не буде издавала серије дијапозитива на рачун Завода или Музеја вратиће Заводу и Музеју преостале количине из члана 3 овог уговора, или готове производе у износу задужења или готових средстава, такође у износу задужења.

Чл. 6 Завод и Музеј се обавезују да у процесу израде филмских мотива из члана 1. овог уговора пружају све врсте стручне помоћи у циљу постизања што бољег квалитета готових производа.

Чл. 7 Пуштањем у дистрибуцију било ког комплета из члана 1. овог уговора сматраће се да су Музеј и Завод обавили свој посао.

Чл. 8 Завод и Музеј су сагласни да део посла који обавља Музеј захтева веће ангажовање стручних људи те да се и у том смислу вредност рада Музеја проценује на 5 посто од малопродајне цене сваког од неплаћених комплета, односно 5 посто од уговором потписане цене од стране Таре и наручиоца филмских мотива.

Чл. 9 Тара се обавезује да до краја 1988. године уведе сопствене телефонске линије и посебним струјомером издвоји потрошњу електричне енергије а што ће плаћати из својих средстава.

Члан 10 Тара се обавезује да штити имовину музеја те да уколико учини било какву штету мора је надокнадити а уколико се утврди да је штета почињена намерно Музеј може раскинути уговор и наложити Тари да напусти просторије Галерије фресака у року од 60 дана.

Чл. 11 Завод, Музеј и Тара су сагласни да се период до краја 1988. године искористи за припрему на изради слајдова а да прве количине готових комплета буду спремне до маја 1989. године.

³⁰ Поповић 2020:263–269.

Копистика је уметност у којој се изнова рађају сликарска дела која се налазе у непокретним споменицима културе, пре свега у манастирима и црквама. На тај начин, непокретна културна добра постају музејски експонати.³¹ Права вредност копије је преузимање „бића“ фреске. Поновљена суштина, чак и мало различита, не само што је најбољи документ већ васкрсава нестали или оштећени оригинал.

Копије фресака се израђују како би се одразило наше средњовековно сликарство. Сликар-копииста мора да буде добар познавалац средњовековног сликарства да би га пренео на копију и тиме му дао пуну вредност и документарност. Циљ копирања фресака, или копиистике, је понављање сликарског поступка спроведеног на оригиналу, при чему је једина разлика у технологији. Наиме, не копира се *al fresco* већ *al secco*. На сликарско платно, које подражава зид, наноси се подлога слична оној на којој је рађен живопис. Састав те масе може бити и прави малтер, али је бољи материјал који има еластичитет, попут различитих врста равнајућих материјала – глет-месе. Наношењем препаратуре на платно добија се структура зида, која имитира гладак или храпав малтер. Текстура може бити груба или фина, углачана, без или са сјајем. Фреске у Сопоћанима су рапаве, са честим ситним оштећењима насталим употребом везива од малтера и сламе. Другачији је завршни слој малтера у Краљевој цркви у Студеници, који има равну и фину текстуру. Сличне су фреске и у Богородици Љевишкој, с тиме што делују сјајно услед углачаности. После израде подлоге, сликар са оригинала преноси калк-цртеж, који садржи информацију о првобитном делу, са свим оштећењима. Калк се ради на мелинексу, паусу или провидном папиру, а затим се помоћу благог индига преноси на платно. Поступно се наноси боја позадине фреске, и то тако да буде истоветна као оригинални пигменти и да се добију једнак колорит и транспарентност. Тек тада се фреска слика пигмен-

³¹ Срејовић 1973: 64–79.

Деизис из Светих апостола у Пећи или Богородица и анђели из апсиде

тима, истом методом и моделацијом попут средњо-вековног зографа.

Ако се преноси само општи утисак, када се оригинал и копија посматрају из даљине, то је импресионистичко копирање. Међутим, од копије треба очекивати много више. Потребно је да се на њој осети да је реч о зидном сликарству, да се виде једноставност сликарског поступка, лакоћа и виртуозност потеза. Колорит мора да одговара бојама оригинала употребом истих пигмената, чак и онда кад се моделују оштећења. Када се посебна пажња посвети разлици између првобитног живописа и патине, могу се издвојити изворне вредности првобитног сликарства. Патиња, односно скрама настала од прљавштине, другостепена је у односу на вредност, квалитет првобитних пигмената. Она мора бити видљиво одвојена од самог дела, а не сливена истим валерским кључем. Међу фрескама које дочаравају средњовековни живопис, треба изабрати очуване партије најбољих дела, док за документацију ваља бирати и боље и слабије очуване зидне површине, дајући приоритет онима које су угрожене.

Посебан проблем је светло. Не треба очекивати да копија представља оригинал обасјан током једног тренутка у самом храму, јер је преимућство копиисте то што у идеалним околностима, под пуним светлом, сагледава оригинал и „преноси“ га на своје дело. На такав начин се неће добити истоветан утисак који проистиче проматрањем оригинала у храму и копије у галерији, али то и није суштина, већ је важна тежња да се оригинал успостави „у свој својој слави“. Наравно, на посебним изложбама које треба да дочарају ентеријер неког храма, у галеријски простор може да се уведе „манастирска“ видљивост топлих, као свећом осветљених партија и оних у тами, али музејски простор није црква и то може да се ради само при представљању посебних тема.³²

Два фактора отежавају копирање живописа: његова изврсност, али и оштећеност јер се тада види структура малтера, што изискује већу вештину у преношењу детаља.

³² Живковић 1985: 51–52.

Пет оригинала уломака фресака из Бањске око којих су изведени цртежи којима се потиже шири контекст сагледавања.
Цртеже израдио Дејан Милосављевић

Пренос сферних и неправилних површина је решаван на два начина. У почецима копистике се тежило да се веродостојно и тродимензионално понове оригинални облик и формат, сценографски. У деценијама које су следиле, из практичних и материјалних разлога често се прибегавало дводимензионалном преносу на површину правоугаоника. Цела површина правоугаоника се може развити и досликати партије помоћу којих се првобитна слика преноси у две димензије. На местима на којима се услед развијања оригинала налазе празнине, приликом развијања цртежа остављају се клинови изведени неутралним тоном. Решење се лакше налази за појединачне фигуре (*Деизис* из Светих апостола у Пећи), а теже за композиције (*Цвети* из Раванице).

Данас је употреба боја у штампи егзактна и није реч о арбитарном квалитету као што је то било раније. Стога, када је реч о публикавању у боји, поставља се питање оправданости копирања. Како је Љубо Бабић истакао још 1964. године, копија је изгубила вредност с проналаском различитих фотомеханичких и галванопластичких средстава.³³ Наиме, техничка репродукција увек на исти начин представља оригинал, са истим губицима. Фотографија никада не садржи сасвим потпуну информацију о оригиналу, што добра копија може да пружи. Мале варијације настале због различитог светла које пада на фреску током фотографисања не мењају знатније трајан исход. Па ипак, фотографија не може да прикаже технику сликања, текстуру слике, јер технологија још увек није пронашла прави пут за остварење апсолутно тачне репродукције.

Важно је нагласити да би, потенцијално, копирање уметничких дела требало наставити чак и у случају да се пронађе начин потпуне репродукције дела, стварања новог оригинала. Понављање надахнућа, односно слеђење сликарског поступка све до завршетка дела је процес којим сликар-копииста, али и

научник који га прати, упознаје уметност епохе. Стварање копије која одражава оригинал изискује познавање сликарства и подразумева његову интерпретацију. Нежељено, копије различитих сликара-копииста увек у некој мери изражавају и лични приступ, колико год он био сведен. Ипак, израда копије фреске тиме постаје стваралачки чин самог копиисте. Снага интерпретације зналце не оставља равнодушним. Добре копије истих оригинала, а различитих копииста, заслужују да се заједно изложе, како би се стручњаци, као и конзерватори, уверили у могућности интерпретације, слично разликама које и сам сликар оригинала исказује стварајући реплике.

Три копије фреске *Богородице Студеничке* јасно показују да су копије уметничка дела сликара-копииста, као и то да је на све три оригинал тачно сагледљив. Све три интерпретације су подједнако вредне. Светислав Мандић копирао је фреску 1965. године, после чишћења студеничког живописа, а пре израде ретуша. На његовој копији видљива су оштећења на доњем делу фигуре, настала укуцавањем вотивних дарова Богородици. Ретушем су та оштећења прекривена, а копија је остала као њихово сведочанство. Зденка Живковић је копију *Богородице Студеничке* насликала 1986. године, а Часлав Цолић 1993. године, копирајући део фигуре, односно попрсје. Светислав Мандић је донео најтачнија опажања при моделацији лица. Иако је цртеж, пренет путем калка, истоветан на свим копијама, на Мандићевом раду израз лица, дубина и правац погледа готово у потпуности одговарају оригиналу. Мека моделација и градирање зелене подлоге, проплазме, и окера са сијеном, гликазме, одлике су копије коју је израдила Зденка Живковић. Мекоћа моделације, филигрански прелази на светлијим, црвенкастим, и тамнијим, зеленкастим деловима инкарната, који су за нијансу оштрији на оригиналу, понављају пажљиву моделацију оригиналног сликарства. Најдаље од садашњег стања фреске, у корак с првобитном свежином оригинала, отишла је копија Часлава Цолића. Звонки односи светлог и тамног, јасне боје и потези иду у правцу реконструкције, приказу

³³ Babić 1964: 215–216.

Три копије фреске Богородице Студеничке. Прву је извео Света Мандић, другу Зденка Живковић, трећу Часлав Цолић

без садашњих оштећења. Храбро и врсно, поред љубави, истиче се знање самог кописте. И фотографија *Богородице Студеничке* делује у мањој мери оригинално од копија. То је стога што није снимљена одмах по чишћењу живописа, као што и сам процес репродуковања боја никада не доноси сасвим исте тонове.³⁴

Чување предмета од изузетног значаја постиже се и њиховим документовањем. Копије спадају у документацију оригинала. Оне такође понављају, поново уздижу његове вредности, које се на тај начин удвајају. Иако копија не може да замени оригинал, она чува добар део његове суштине. Такође, копија представља и оригинално дело кописте. Ако је копија верна, успела, ако истиче суштину слике, веома често носи и ауторски печат кописте.³⁵

Теренски рад приликом копирања фресака био је нарочито незахвалан. Заиста, приче с терена сведоче о невероватним достигнућима људског духа, о проблемима које су кописти решавали на различите начине. Прављење скела од брезовог дрвећа, као и посебних љуљашки помоћу којих су висили с куполе (Љубодраг Маринковић), рад с карбидном лампом, без електричног осветљења (Душан Михајловић), копирање живописа на сводовима и неприступачним површинама (Шиме Перић), сликање „многочудних сцена“, попут *Лозе Немањина* у Дечанима (Иванка Живковић и Вера Марковић), „крађа“ електричне струје с бандере, пентрање на „медвеђим шапама“ ради осветљења енте-

ријера Речана (Иванка Живковић), као и многе друге ситуације које захтевају ванредне напоре, али ипак постају безначајне пред задатком преношења ремек-дела на празну, нову површину. Знање, искуство, концентрација при копирању грачаничког *Пантократора* (Часлав Цолић) или милешевских фресака (Драгомир Јашовић), *Деизиса* великих димензија (9 x 4,5 m) из Светих апостола у Пећи (Александар Томашевић) бледе пред копирањем сопоћанског *Успења* или студеничког *Распећа*. У овом тежном послу, један од најбољих кописта била је Зденка Живковић, која се опробала и успела у најкомплекснијим задацима.

Испитивање рада средњовековних зографа због израде што поузданије копије имало је два резултата. Први је био драгоцен информација о начину моделовања, коју су историчари уметности умели да цене и искористе. Други је проналазак природних пигмената, нарочито оних доступних као ресурс у околини споменика. Наиме, кописти су, из личног искуства, најбоље знали да сликари средњовековних фресака нису све могли да носе са собом. Експериментима је, нпр., потврђено коришћење сопоћанске земље за израду окера.

Међу раним копистима, Душан Михајловић се издава као „поштени фалсификатор“, сликар који поседује невероватне могућности опонашања и преноса свих стилова. Љубодраг Маринковић и Шиме Перић препознају се као артисти вични високим површинама, мајстори трапеза, „господари сводова“. Љубодраг Маринковић је копије живописа из Леснова, и то пре чишћења, радио понекад успешније него други кописти после чишћења. У раду Шима Перића се опажа неуједначеност, поједине његове копије фресака из Богородице Љевишке су изузетне, а неке су мање успешне јер је на великим форматима, услед тешких изазова услова рада, он ипак важније партије успешније копирао. Света Мандић је аутор проверених дела, видљивог времена посвећеног стварању сваке поновљене фреске, понекад сведених детаља. Часлав Цолић, непревазиђени мајстор у изради копија дела из 14. века, сагледава фреску каква је била у оригиналу; она је увек под идеалним осветљењем, а

³⁴ Представа *Богородице Студеничке*, која стојећи држи дете право испред себе, нарочито је била поштована у време Комнина, када је последњи комнински цариградски храм и посвећен овом типу Богородице Кириотисе, Господње. *Богородица* из олтару Студенице припада другом типу, Влахернитисе Оранте, с Христом у медаљону на грудима, тако названом према храму у Цариграду, одакле је овај тип Богородице зрачио. Локални карактер Богородице, Мати Божије Студеничке, како стоји у пратећем натпису уз фреску, није усамљена појава. У Србији је, у саборној цркви у Призрену, Богородици Љевишкој, представљен Христос, у апелативу Призренски; у околини Скопља негован је култ Богородице Црногорске, према Скопској Црној Гори, у Сопоћанима је уз представу арханђела исписано да је он чувар Светотројичког храма.

³⁵ Поповић 2010.

њена оштећења су тек додати нанос. Драгомир Јашовић ствара „потпуне“ копије, код којих оштећења имају самосвојну пикторалну вредност. У томе следи Ацу Томашевића, код кога сабирање виђеног, података са живописа и оштећења, чини скуп који додатно проучава, схвата и интерпретира. Стална инспирација Зденке Живковић су Сопоћани. Крај њих се скућила и основала школу. Врстан кописта и њен ученик је Станислав Сташа Чавић, чија специјалност је такође сликарство Сопоћана. Зденка Живковић, као и други сликари који су пратили њен метод, изузетно је добро понављала и живопис из других споменика. У Зденкином приступу, осим верности копије, истиче се тежња да поновљено дело буде исто или незнатно мање интензивно него сам оригинал.

Потребно је да се прикажу ретроспективе сликара-кописта и да им се да одређена оцена, односно да се њихово дело вреднује.³⁶

У Галерији фресака, још током формирања првобитне збирке, приступ оригиналима је подразумевао копирање од бордуре до бордуре, односно комплетних сцена. Постојала је идеја да се у потпуности прикаже живопис неког од најважнијих храмова. Прегледом документације постаје јасно да је првобитна намера била да се представи живопис Сопоћана. У преношењу иконографског програма храма одмакло се сликарским понављањем поткуполног простора, апсиде, добрих делова сводова, многих сцена, као и појединачних фигура у наосу. Ископирани су одређене композиције из припрате, пре свега историјски портрети и део циклуса прекрасног Јосифа. Фреске из пастофорија и параклиса су остале без копија јер је очигледна била тежња да се представи сликарство у главним просторима цркве. Иако је посао био близу завршетка, никада нису ископирани све фреске из наоса и олтара храма. Узорци за приступ потпуног копирања постоје. Палеолитско зидно сликарство из пећине Ласко (Lascaux) је такође ком-

плетно ископирано. Конструкција која је носила све реплике пећинског сликарства била је постављена на више места у свету.³⁷ Године 2015, 10. априла, отворена је реконструкција унутрашњости пећине Шове (Chauvet), откривене 1994. године у области Ардеш (Ardèche), у којој је нађено 400 фигура животиња насликаних печеним окером, старих 36.000 година.³⁸

Метод рада који су осмислили Французи, узорци и едукатори наших сликара-кописта, изискивао је потпуни професионализам, израду реплика које су увек у целости преношене, до граница бордура. На тај начин је збирка Галерије фресака лишена многобројних мотива. Понављање детаља, централних и периферних, није практиковано, сматрано је недовољно професионалним. Међутим, тако је пропуштено да се живопис представи преко детаља, који такође, на другачији начин, казују о квалитету целине. Осим тога, поједине сцене великих размера остале су незабележене јер су биле исувише велике и необичног облика за збирку, тако да понекад ни савршено очувани детаљи, попут *Богородице и анђела* из апсида, нису копирани.

Посредством Владе Мађарића, дугогодишњег директора Савезног института за заштиту споменика културе, за Протокол Савезног извршног већа СФРЈ израђивани су вредни поклони за важне госте, попут космонаута (детаљи с дечанског *Распећа*, персонификације Сунца и Месеца, неоправдано протумачене као космичка пловила), затим за многе државнике, укључујући незаобилазног цара Хајла Селасија. Вредним копијама украшене су и наше амбасаде у Пољској и Индији, делимично и у Лондону.

Изложба *Копије фресака пре и после конзервације*, отворена у Галерији фресака 1992. године, на Дан споменика културе, била је, више него иједна друга до тада, у функцији заштите и чувања средњовековног сликарства. Међу другим експонатима, на поставци су представљене и реплике *Стефана Првомучени-*

³⁶ Попут изложбе *In tetragram*, Александру Томашевићу, Небојши Јелачи и Милошу Јовановићу 1971. године у Галерији фресака.

³⁷ Delporte and Lahanier 1985.

³⁸ Информације из емисије *Des Racines & des Ailes* француског ТВ Канала 3 (FR 3), емитоване 23. априла 2015. године.

ка из Студенице и *Кристења* из Богородице Љевишке, израђене без оштећења, што је још једном довело до разматрања питања: конзервација или рестаурација? Свакако је могуће и пожељно да се на поновљеном делу врати првобитни изглед неке оштећене фреске. Успешан покушај једнак је добром научном раду, он доноси нове податке о нашем старом сликарству.³⁹

У периоду од 1973. године до данас, вештину копирања у Галерији фресака практиковала су само два стално запослена уметника, Зденка Живковић и Часлав Цолић. Готово на сваком терену је био ангажован и Драгомир Јашовић. Њима је прикључен, током осамдесетих година 20. века, и Станислав Чавић, ђак Зденке Живковић. Дејан Милосављевић, такође копишта, ђак Часлава Цолића, радио је у Галерији свега шест месеци јер у институцији није постојала жеља да се уговор с њим обнови.⁴⁰ Стога Галерија фресака од 2002. године више нема копишту фресака. Скулптор Мирољуб Стаменковић био је ангажован на одливању ћирилских епиграфских споменика, до изложбе отворене 1984. године.⁴¹

Током 2015, 2016, 2017. и 2018. године, настава из предмета Копистика, на Академији Српске православне цркве за уметност и конзервацију, одвијала се у Галерији фресака или је спровођена на делима из Галерије, која су позајмљена Академији тим поводом. Корист је била обострана. Дисциплину копистике подупиру обе институције, а настава, организована у бочним салама Галерије, није ометала посетиоце. Напротив, било је то и атрактивно јер је музејска публика могла на лицу места да види како се стварају копије. Дела настала на тај начин чувају се у студијској збирци Галерије фресака.

³⁹ Тодић 1993а: 244.

⁴⁰ Дејан Милосављевић је био ангажован на конзервацији, уклапању и презентовању фрагмената фресака из Милешеве 2006. године и на фрагментима фресака из цркве Богородице Пречисте у класури Млаве 2010. године, уклапању и презентацији уломака из Бањке 2017. године, такође за Народни музеј у Београду, а за збирку Галерије фресака.

⁴¹ Ивановић 1984.

ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ

Зденка Живковић је не само прва дама наше конзервације и копистике већ је један од најбољих конзерватора на нашим просторима. Од младости је била у браку с Браниславом Живковићем, такође врским конзерватором, с којим је често тимски радила. Складан пар у успешном тиму увек даје више него два засебна сликара конзерватора. Обоје су били изврсни конзерватори-рестауратори, мада је Бранислав предњачио у конзервацији и изради цртежа фресака, а Зденка у њиховом копирању. Њене бравуре су се често поклапале са самим бићем Галерије фресака.⁴²

Зденка је извела, са осталим стручњацима, радове на откривању, конзервацији и рестаурацији живописа у Богородици Љевишкој, као и у Светом Спасу у Призрену, где је начинила и обимну конзерваторску фото-документацију, из које потичу и цртежи фресака. Бранислав Живковић је далеко познатији по изради цртежа фресака из свих српских храмова, сем оних најобимнијих (Пећка патријаршија, Дечани), а његови цртежи фресака из Хиландара, као и Зденкини из Светог Спаса, очекују публикавање. Као што је Бранислав у цртање фресака пошао из унутрашњег немира, нужде да се добар посао започне, цртежима фресака из Ариља (које је објавио као самиздат), тако је брачни пар Живковић кренуо у авантуру копирања мотива с фресака у Богородици Љевишкој. Преузевши 150 мотива са живописа, сликајући их на јефтиним материјалу, на картонима, представљајући детаље фресака Љевишке без оштећења, некада с умањеним мотивима (двоглави орлови поред и испод ктиторске композиције), као и са сведеним мотивима (животиње из *Страшног суда*), Живковићи су искористили повољан тренутак због отказивања неке изложбе и субверзивно, носећи копије између две мотке, поставили су изложбу под називом *Човек, природа и предмети на фрескама Богородице Љевишке у Призрену. Детаљи*.

⁴² Јевтовић 1984: 3–4. Отварање изложбе *Сопћански анђели*.

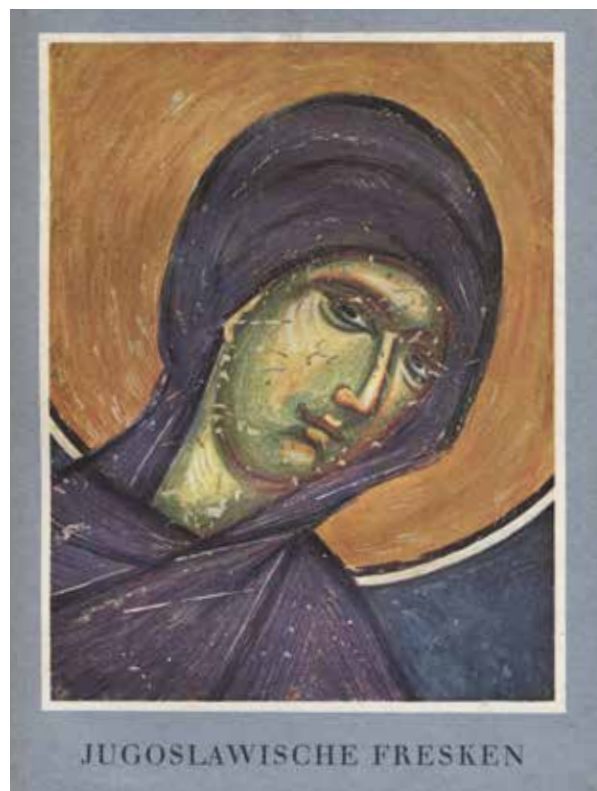
Зденка Живковић док копира у Сопобанима

Копије: Зденка и Бранислав Живковић, сликари. Београд, Уметнички павиљон, Калемегдан, 18. 4. 1954. године. Уводни каталог сачинили су сами аутори, подстакавши струку да се огледа на потоњим изложбама. Живковићи су, посредством Комисије за културне везе са иностранством, изложбу *Човек, природа и предмети*, између осталог, организовали у Француској 1955. и 1956. године (Париз, Југословенска галерија; Колмар, Градска библиотека; Тулуз, Палата уметности; Лион, Музеј лепе уметности; Марсељ, Музеј Кантини; Поатје, Градски музеј; Стразбур, Стразбуршки универзитет; Тур, Градски музеј; Гренобл, Градски музеј; Перпињан, Градски музеј; Безансон, Градски музеј; Лил, Градски музеј; Ремс, Градски музеј; Арл, Градски музеј; Ница, Градски музеј), затим у Немачкој 1954, 1955. и 1956. (Бон, југословенска амбасада и Институт историје уметности на Универзитету; Дуисбург, Уметнички музеј Доње Рајне; Берлин, Кућа на тргу Лицов; Штутгарт, Уметничка кућа Зоненхале; Реклингхаузен, Градска уметничка дворана; Гетинген, Универзитет; Марбург, Универзитетски музеј),⁴³ у Финској 1956. (Турку и Тампере), Данској 1956. (Архус), Канади 1956, у организацији А. Ф. Кеј (Винипег, Рицајни, Калгари, Саскатун, Ванкувер, Викторија), у Сједињеним Америчким Државама 1958. и 1959. године, у организацији Америчке уметничке

федерације, АФА – American Federation of Arts (Охајо, Државни и Колумбус универзитет; Илиноис, Рокфорд уметничка фондација; Калифорнија, Сан Франциско, Градски музеј; Ајова, Државни универзитет), у Јапану 1958. (Камакура, Кокура, Осака, Каруми, Нагаја), Индији 1957. (Њу Делхи, Удружење ликовних уметника; Калкута, Тагорин универзитет), Пољској 1961. (Краков, Варшава, Познањ), Норвешкој 1961. (Берген, Осло, Ставангер), Швајцарској 1962. (Женева, Цирих), Чехословачкој 1962. (Праг), затим у Сарајеву 1965. и Бањој Луци 1966. године. Дуг живот изложбе се наставио, па се она и данас приређује.

Светозар Радојчић, у тексту писаном 1965. године, наглашава да су аутори сами успешно изабрали мотиве за копирање. Изложба је била конципирана као антитеза репрезентативних копија код којих се,

Насловна страна каталога изложбе Љевишка, познате и под називом ЧОВЕК, ПРИРОДА И ПРЕДМЕТИ НА ФРЕСКАМА БОГОРОДИЦЕ ЉЕВИШКЕ У ПРИЗРЕНУ, КОПИЈА ФРЕСАКА ЗДЕНКЕ И БРАНИСЛАВА ЖИВКОВИЋА, ЈУГОСЛАВИЈА ПУБЛИК, 1963. ПРИМЕР СУПЕРИОРНЕ ШТАМПЕ ИЗДАЊА ИЗ ИСТОРИЈЕ УМЕТНОСТИ ДО 1980. ГОДИНЕ.

⁴³ Hamman-Mac Lean 1955.

задржавањем обавезног формата „од бордуре до бордуре“ и замахом великих фресака широким гестом, отварају погледи у монументалност и епиталамски карактер сликарства. Зденка Живковић је често упозоравала на реакцију Родољуба Чолаковића на вернисаж изложбе од стране Светозара Радојчића.⁴⁴ Наиме, Радојчић је инсистирао на симболичном значењу боја, док је Чолаковић негодовао, видевши на детаљима фресака из Богородице Љевишке свакодневни живот, лица попут данашњих. У ствари, интимност тих мотива у потпуности је пружала могућност оба приступа. На тај начин, брачни пар Живковић је утицао на промену у концепцији копистике у Галерији фресака јер су од 2003. откупљивани и детаљи живописа, а не само комплетне сцене.

Посебан значај стварања реплика огледала се у јасном увиду у начин моделације уметничког дела. У уводном тексту публикације о цртежима фресака из Богородице Љевишке, Гордана Бабић истиче вредност документације настале на такав начин, као и метода копирања, јер се тако историчари уметности упознају с процесом моделације ликова и поступности сликарства.⁴⁵ Током рада Зденке Живковић у Ресави (1960–1962, 1964), приликом копирања фигура пророка, она је, уз помоћ историчара уметности с Војиславом Ђурићем на челу, „раздвојила руке“ сликара, што је представљало додатни плод процеса рада.⁴⁶

На челу организационог одбора за представљање Југославије на Светској изложби у Монтреалу 1967. године, Зденка је предложила излагање спојених копија фресака с готово целог западног зида наоса Богородичине цркве у Студеници. Сама је за месец дана ископирала студеничко *Распеће* (4 × 5 m), док је сцене *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, *Васкрсење Лазарево* и *Христос анђео Великог савета* ископирео Драгомир Јашовић. Брз рад у тешким условима, при слабом осветљењу

Поставка изложбе „Србија, земља фресака“ у Стразбуру 2007. године

и копирањем на полуодвијеној ролни, отежавао је и рок од месец дана. Поређења ради, копирање сопоћанског *Успења Богородице*, величине 38,5 m², трајало је пуних седам месеци. Треба истаћи антологијски избор копија фресака излаганих на Унесковој изложби *Копије и репродукције ремек дела европске уметности* у Каиру 1969. године, као и копија фресака из Нереза и Курбинова на изложби *Уметност у свету у 1200. години* 1970. године у Метрополитен музеју у Њујорку.

У том периоду, Зденка је насликала и колекцију копија фресака српског средњовековног сликарства од 12. до 15. века, за Музеј Вандербилт Универзитета у Нешвилу.

Посебно Зденкино ангажовање представља иницијатива за доградњу депоа фресака с атељеом, који је додат постојећем здању Галерије, према плану од 18. 10. 1963. године.⁴⁷

Часлав Цолић

Часлав Цолић је сликар-кописта који је целокупни радни век, 1961–1999. године, провео у Галерији фресака. Нена Михајловић Влајковић, председница АРТОС-а, Асоцијације арт остварења документарног филма, снимила је о њему филм под називом

⁴⁴ Медаковић 2007: 385–386.

⁴⁵ Живковић 1991.

⁴⁶ Поповић 2012: 211–213.

⁴⁷ Архив града Београда, допуна пројекта здања у Цара Уроша број 20.

Часлав Цолић окружен делима његове колекције копија фресака

Чувар Часлав. Филм је, поводом Дана европске баштине, емитован у Галерији фресака 30. септембра 2012. године, а потом је често репризиран у електронским медијима. Дело је прави омаж копистици. С опусом који садржи више од две стотине реплика фресака, од чега 138 у Галерији, Часлав Цолић се опробао у копистици на делима из периода од 12. до 15. века. Целокупну радну каријеру посветио је копистици, а том дисциплином се бавио и ван радног места и времена, о чему сведочи и његова збирка копија са више од педесет дела. Минуциозан и незахвалан посао понављања остатака информација, често фресака у нестајању у урушеним споменицима, у акцији Галерије 1970–1980. године, завршио је с потпуном акуратношћу. У сталној поставци, као и на кључним изложбама, монографским или онима које су приказивале неку епоху, које су чиниле, за краћи или дужи

период, стално изложена дела у Галерији, увек су доминирала његова дела. Бриљирао је попуњавајући кључне недостатке збирке. Најзаслужнији је за формирање скупа реплика посвећених владарима. Успешно је савладавао и најсложеније задатке, као што је копирање *Лозе Немањића* из Матеича, чиме је документовао стил, објединио у целину изворно сликарство и оштећења, а затим великих формата из Грачанице, попут *Успења Богородичиног* или, још сложенијег, *Христа Пантократора* у куполи, где је сферна површина сведена на равну.

Часлав Цолић је покушао да нађе себи наследника. Кад год је имао прилике, истицао је тај проблем, понекад препоручујући у Галерији већ провереног стручњака Дејана Милосављевића.⁴⁸

КАТАЛОЗИ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Текстови за водиче кроз Галерију фресака, који су садржали од једне до пет страница А4 формата, били су изазов за њихове ауторе. С једне стране, очекивана је целина разумљива сваком посетиоцу, а с друге, требало је с мало речи саопштити све оно што је важно. Наравно, стил текста био је важнији него иначе, на пример за писање научних радова. Није требало да буде исувише украшен, али ни само фактографски, па монотоност и минимализам нису били препоручљиви. С писањем текстова те врсте први се суочио врни зналац, Милан Кашанин, који је већ имао богато искуство пишући за дневну штампу и кратке текстове у *Уметничком прегледу*. Свакако, бриљантном утиску целине само је допринело то што је он већ био изграђени писац белетристике. Такође, новонастале текстове великог значаја давао је на „полирање“ Светозару Радојчићу, како би се свака неравнина исправила.⁴⁹ Као ауторе текстова тог типа, писаних

⁴⁸ *Press*, 25. новембар 2008. године; Б. 2009; Стошић 2011: 12; ТВ Ревизија, 15. и 16. фебруар 2013. године; Д. К. 2013.

⁴⁹ Вујновић 2014: 233-234.

Концерт старе словенске и византијске музике хора Музиколошког института 1970

за Галерију фресака, срећемо Мирјану Ђоровић-Љубинковић, Анику Сковран, Наду Антић-Комненовић.

Од свих публикација издатих у Галерији фресака, вероватно је најуспешнија и најозбиљнија била *Средњовековне фреске у Србији, Македонији и Црној Гори*, заједничко дело тима Галерије. Снажан уводни текст саставила је Аника Сковран, каталог је израдио Драгослав Васиљевић, сталну поставку у самој Галерији Нада Антић-Комненовић и Јелица Илић, пуну општу, као и детаљну библиографију појединачних манастира Наталија Шуковић. Уз фотографије архитектуре, скулптуре, публикација је садржала и географске мапе.⁵⁰

Аника Сковран (3. јануар 1928. године, Мостар) је завршила студије историје уметности на Филозоф-

КАТАЛОГ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА, *СРЕДЊОВЕКОВНЕ ФРЕСКЕ У СРБИЈИ, МАКЕДОНИЈИ И ЦРНОЈ ГОРИ*

⁵⁰ Сковран, Аника, „Средњовековне фреске у Србији, Македонији и Црној Гори“, Галерија фресака, Београд 1971.

ском факултету у Београду 1951. године. Јуна 1952. године запослила се у Савезном институту за заштиту споменика културе, од кога је била упућена у Брисел, у Краљевски институт уметничке баштине (Institut royal du Patrimoine artistique), код чувеног професора Филипоа (Sneyers Philippet), од 1. јула до 15. октобра 1953. и од 1. децембра 1954. до 1. априла 1955. године. Већ 31. јула 1961. године постала је „службеник прве врсте конзерватора“ и добила је звање вишег кустоса. Била је учесник многих конгреса посвећених средњовековној и византијској уметности. Радила је у многим манастирима, у цркви Светог апостола у Пећкој патријаршији, у Пиви, Завали. Објавила је велики број научних радова, тематски претежно везаних за ове манастире, али и теоријских, попут проучавања старих сликарских приручника. Као изграђени и зрели стручњак, Аника је прешла у Галерију фресака 3. децембра 1962. године. До 14. јуна 1973. била је конзерватор у сектору документације Галерије фресака, а од 15. јуна 1973. године сарадник документационог центра Народног музеја. Децембра 1975. године, Аника Скворан је била једногласно изабрана за шефа Одељења документације. Састанак је водио председник збора радних људи тог одељења, Милан Ивановић. Центар документације Народног музеја установљен је након интеграције. Тада је постојала идеја да се изда *Корпус српских средњовековних споменика*. Чланови Центра за документацију су били Милан Ивановић, Аника Скворан, Наталија Шуковић, библиотекар, Јелица Илић, кустос педагог, Миодраг Јеремић, фотограф, Милица Цетина, фотограф, Радован Бековић. Остаје на том месту до 1985. године.⁵¹ Приредила је изложбу посвећену манастиру Пиви 1980. године.

И мање видљиви чланови колектива, попут Драгослава Васиљевића, Наталије Шуковић, фотографа Миодрага Јеремића били су важна потпора раду Галерије. Нарочито се истиче Јелица Илић (1926. године, Бешеново), која се после дипломи-

рања 27. 11. 1961. године, на Групи за историју уметности Фиозофског факултета у Београду, запослила у Салону Модерне галерије, где је радила од 1. 4. 1962. до 1. 1. 1965. године. У Галерији фресака се запослила 26. 12. 1964. године, као рачуновођа, а затим, од 16. 8. 1965, као кустос. Јелица Илић је 1. 12. 1971. преузела фонд фототеке Галерије фресака (основ за *Корпус фресака*) од Драгослава Васиљевића. Приликом интеграције Галерије с Народним музејом 15. 6. 1973. године, Јелица је била кустос у сектору изложби, пропаганде и просветно-педагошког рада. У Народном музеју је 25. 10. 1973. године постала сарадник Просветно-педагошке секције (едукације). Према изјави коју је упутила Управи Народног музеја, њен посао у Галерији се „одвијао у оквиру културно просветне делатности Галерије и рада на документацији. То су били следећи послови: Рад са школама, организовање малих покретних изложба у Београду и ван њега, приредбе и концерти у Галерији и повремено учествовање у сталним поставкама Галеријиних изложби, као и оних мањих тематских.“ Нарочито је истакла рад на документацији угрожених споменика, попут Богородице Бистричке и цркве Кичавске, Давидовице, сопоћанске спољне припрате, Светог Михаила у Стону. Молила је да не буде водич већ документариста. О томе, осим у сређеној документацији, потврду налазимо и у њеном објављеном раду о Богородици Бистричкој.⁵² Већ 17. 12. 1973. године, директор музеја је потписао решење по коме је Јелица с радног места сарадника Просветно-педагошке секције прешла на место сарадника Документационог центра (Одсек за документацију југословенске уметности и скулптуре). Као члан Центра за материјалну културу и уметност, како је у међувремену преименован Одсек за документацију, постала је сарадник Одсека за документацију средњег века 18. 2. 1976. године.⁵³

Драгослав Васиљевић је радио на документацији заоставштине Милана Кашанина, тематски је

⁵¹ Акт Народног музеја бр 221/2 из 1985. године.

⁵² Илић 1970: 210–214.

⁵³ Народни музеј, персонални досије Јелице Илић.

систематизовао. Дао је отказ 11. 11. 1971. године. За шест година рада је много тога остварио; написао је каталожки део водича Галерије фресака.

Наташа Шуковић, библиотекар, је радила не само у специјализованој стручној библиотеци посвећеној средњовековљу већ и на фото-документацији.

О успесима концерата, који су били и извор зараде Галерије, сведоче и документи који показују да се за рад на њиховој организацији уплаћивао хонорар свим укљученим службеницима галерије, по увећаној сатници као мотивацији. Одржавање концерата обезбеђивала је, осим Наде Антић-Комненовић, и Јелица Илић.⁵⁴

ФРАГМЕНТИ ФРЕСАКА

Фрагменти фресака најчешће спадају у материјал пронађен током археолошких радова. Уместо заборављања, обрадом, проучавањем и публикавањем треба да им се додели значај који заслужују јер је њихова вредност једнака живопису очуваном на зидовима. У циљу њихове консолидације, категоризације, класификације, 1974. године била је планирана изложба уломака живописа из 24 споменика широм Србије. Основ за ту, нажалост неодржану изложбу, била је студијска збирка фрагмената у Галерији фресака.⁵⁵ Према концепцији Галерије, углавном напорима Зденке Живковић, конзервирани су уломци фресака из многих споменика, а неки су и пренесени у Галерију. Студијска збирка се састоји од уломака из Ђурђевих ступова, цркве Светог Петра Коришког, Уљарица, цркве Петра и Павла у Добрим Водама, из цркава и манастира у Рашком округу – Кончулића, Постења, Дежеве, Трговишта (Пазаришта), Рељине градине, затим Палежа, Сталаћа, Брвеника, Павловца, Станичења.⁵⁶

⁵⁴ О значају Галерије у годинама после интерграције види Јевтовић 2008.

⁵⁵ Записник са стручног састанка одржаног у Галерији фресака 6. априла 1995. године, о потреби прикупљања фрагмената фресака у студијску збирку.

⁵⁶ Поповић 2011: 225–227; Поповић 2011а: 114–122; Поповић 2011б: 361–373.

Понекад као једином трагу, пабирцима нестало живописа храма,⁵⁷ фрагментима фресака је била потребна посебна нега јер представљају осетљив материјал који се током рада често осипа и дроби. Такође, осим познавања иконографије, неопходна су и одређена специфична стручна знања. У Галерији је одавно отпочето старање о фрагментима фресака, попут примера из Станичења, које је изазвало добре реакције. „Један посао, шест година обављан далеко од погледа јавности, сада се може сматрати довршеним, и биће ускоро, изложбом у Галерији фресака, представљен публици. Биће то изложба из 24 „објекта“ широм Србије – данас рушевина, а некад у средњем веку – цркви чије су зидове украсили непознати уметници“.⁵⁸

Издаваштво и Корпус српских средњовековних споменика

У Галерији фресака је од 1962. године припремана грађа за публикавање *Корпуса српских средњовековних споменика*.⁵⁹

Изложба *Копије фресака из српских средњовековних цркава у рушевинама*, из 1980. године, као и изложба *Ђирилски епиграфски споменици из Србије, Црне Горе и Македоније (одливи)*, из 1984. године, само су показатељ суштинских делатности у стварању досијеа споменика.

Ниједан наш храм није у потпуности документован. Такође, ниједан корпус српских средњовековних споменика, у фотографском издању, никада није штампан. Огроман рад Владимира Петковића, с *Прегледом црквених споменика кроз повесницу српског народа*, делом које је требало да носи назив *Serbia Sacra*, је непотпун. Најближи потпуној документацији су каталози Габријела Мијеа, штампани у периоду од 1954. до 1969. године.⁶⁰

⁵⁷ Поповић М 1981: 121; Поповић 2011а: 225–227.

⁵⁸ *Политика*, 30. мај 1976. године.

⁵⁹ Антић-Комненовић 1987: 247–248.

⁶⁰ Петковић 1950; Millet and Frolow 1954; Millet and Frolow

ПЕТ ОРИГИНАЛА УЛОМАКА ФРЕСАКА ИЗ МИЛЕШЕВЕ, ПРЕЗЕНТОВАНЕ СА НАЗНАЧЕНОМ ЦЕЛИНОМ КОЈОЈ СУ ПРИПАДАЛЕ, У ОБРИСУ, ИЗВЕО ДЕЈАН МИЛОСАВЉЕВИЋ

Корпус средњовековне уметности је био укључен у капитална издања Савета за културу СР Србије. Урађени су досијеи 32 цркве и манастира, документовано је 38 епиграфских споменика, израђени су цртежи фресака – развијене зидне површине из Светих апостола (13 листова), Богородичине цркве (19) и Светог Димитрија у Пећи (осам), из Каленића (16), Курбинова (шест), Светог Климента (Богородица Перивлепта) (17) и Свете Софије у Охриду (18), Нереза (20), Старог Нагоричина (22), Богородичине (21) и Краљеве цркве у Студеници (11 листова), Богородичине цркве у Крупи (три), односно укупно 174 листа.⁶¹ Цртежи живописа из Каленића су штампани, из Студенице су представљени на изложби посвећеној том споменику, материјал из Богородице Перивлепте је искоришћен за рад о најстаријем живопису.⁶² Аутори цртежа су Миодраг Нагорни (највећи број споменика), Аника Сковран (Крупа), Манојло Медан (Македонија, Нерези и Перивлепта), у размери 1:17, али и 1:10.⁶³

Поводом публикавања цртежа фресака из манастира Бођана, аутора Бранислава Живковића,⁶⁴ Војисав Ђурић је истакао је да је шездесетих година (1962) Галерија фресака, на иницијативу Одељења за историју уметности Филозофског факултета у Београду, одлучила да изда *Корпус српских средњовековних фресака*. У Одбору за његово издавање били су Милан Кашанин, Светозар Радојчић, Радивоје и Мирјана Љубинковић, Милан Ивановић, Војислав Ђурић, а директно задужени за рад били су Аника Сковран⁶⁵ и

Света Мандић. Светозар Радојчић је обрадио Краљеву цркву, Аника Сковран Андреаш, Радивој Љубинковић Свету Софију Охридску. Захваљујући Миодрагу Нагорном, Аники Сковран и Манојлу Медану, израђени су цртежи живописа из многих храмова. Цртежи фресака у Охриду урадили су Цветан Грозданов и Ђорђе Крстевски, а касније Никола Цонев. Драган Тодоровић се бавио стварањем поуздане документације, нарочито цртежа фресака и реплика живописа, у Институту за историју уметности.

Центар за документацију Народног музеја установљен је у време интеграције, с идејом да се изда *Корпус српских средњовековних споменика*. У њему су били запослени Милан Ивановић, Аника Сковран, Наталија Шуковић, библиотекар, Јелица Илић, кустос педагог, Миодраг Јеремић, фотограф, Милица Цетина, фотограф, Радован Бековић, Ненад Радојчић. Од 16. новембра 1985. године, прекинути су даљи радови на издавању овог корпуса.⁶⁶

У оквиру Галерије фресака радила је и фото-лабораторија. У периоду од оснивања до интеграције с Народним музејом настало је: 11.208 негатива (и исто толико контакт-копија), 2.604 колор умкера, 12.057 фотографија (18 × 24 cm; 13 × 18 cm; 24 × 30 cm); у фото-лабораторији је произведено 160.000 дијапозитива, а снимљен је и краткометражни филм *Старо Нагоричино* (16 mm).⁶⁷

Галерија фресака је имала богато издаваштво. Осим многих каталога и водича, покренут је *Зограф*, стручни часопис за средњовековну уметност. Ишла су четири броја, а 1973. године га је преузео Институт за историју уметности Филозофског факултета у Београду. Светислав Мандић се издваја као секретар, дизајнер и особа која је часопису највише допринела.

1957; Millet and Frolov 1962; Millet and Velmans 1969.

⁶¹ Седница Просветно-културног већа Скупштине града Београда, 24. септембар 1971. године; Станић 1993: 13–17; Антић-Комненовић 1987: 237–254.

⁶² Марковић 2011: 119–143, 134–143.

⁶³ Антић-Комненовић 1987: 246.

⁶⁴ Ђурић 1989: 229–230; Живковић 1988.

⁶⁵ Аника Сковран, по расформиравању Савезног института за заштиту споменика културе, 1962. године прелази у Галерију фресака, у сектор документације. По интеграцији, 1973. године постаје сарадник, а 1975. године шеф Одељења документације Народног музеја (Народни музеј, досије, персонални број 399).

⁶⁶ Народни музеј, решење бр. 221/2 од 16. новембра 1985. године.

⁶⁷ Прерадовић 2016а: 81–95. „Овој целини припадају и кутије са фотографијама, организоване према локалитетима, које су смештене у 12 кутија ознаке FGF/К-1 - FGF/К-2“. За ову документацију види и следећа дела: Прерадовић 2009: 161–162; Прерадовић 2016: 1–33; Прерадовић 2018: 263–285.

Концерт „Звучне фреске“ хора Колегијум музикум (COLEGIUM MUSICUM)

КОНЦЕРТИ

Галерија фресака се од отварања посветила и неговању ране музике. Од свих пратећих акција, уз поставку и повремене изложбе, ова делатност је била најбоља допуна њених програма. У основи, концерти су обухватали средњовековну лаичку и духовну музику, музику народа, двора и цркве. Одређени музички састави су често наступали, а још чешће и усрдније поједини музичари. Поред ансамбала, као што су Музика антика, Ренесанс, постојали су посебни програми, као што је *Фреска viva*. У Галерији су били чести наступи националних и интернационалних уметника, попут Павла Аксентијевића.

У Галерији је започео свој живот *Међународни фестивал духовне музике Хорови међу фрескама*, један

од три специфична фестивала духовне музике на свету. Међурелигијског карактера, с централним и значајним православним идентитетом саме средине, фестивал је постао и заштитни знак саме Галерије. Први фестивал духовне музике *Хорови међу фрескама* одржан је 1995. године. Предраг Стаменковић је био његов уметнички директор, Марко Станић продуцент. Фестивал је основан 1995. са циљем обнове, очувања и обогаћења српске православне духовне музике и упознавање духовне музике свих осталих конфесија из светске културне баштине. Посебно треба подвући значајну улогу директора Народног музеја Јевте Јевтовића и секретара Народног музеја Миодрага Живковића за отпочињање фестивала а посебну заслугу треба одати Нади Антић-Комненовић која је била и члан ауторског и оснивачког тима фестивала.

У прве три године фестивал је обухватао редовне концерте недељом и ванредне концерте средом, током јуна, јула, августа и септембра. Од 1998. манифестација обухвата централни програм - редовни концерти уторком, четвртом, суботом и недељом - током јуна и јула, и пратећи програм - повремене концерти током целе фестивалске године. У периоду од 1999 до 2004 фестивал био изван Галерије, а од 2004. до године 2012. одржаван опет у Галерији или Атријуму Народног музеја. У атријуму су, током трајања фестивала, биле изложене копије фресака с представом пророка из Ресаве. Године 2012. је одржан осамнаести, последњи фестивал духовне музике *Хорови међу фрескама* у Галерији фресака.

Сваке године је манифестација била посвећена одређеном аутору, чији је опус извођен. Године 1995., реч је била о опусу Стевана Стојановића Мокрањца, године 1996. опусу Корнелија Станковића, 1997. опусу Јосифа Маринковића. Година 1988. и 1999. фестивал је био посвећен обележавању 800 година манастира Хиландар и стога је изведен велики број композиција насталих по хиландарским записима. Године 2000. манифестација је била посвећена обележавању 2000. годишњице хришћанства. Од 2004. године, одржавају се округли столови. Године 2005. фестивал је био посвећен делу Војислава Илића. Уз циклус концерата организована је изложба радова студената Академије СПЦ за уметност и конзервацију - селекција проф. Горана Јанићијевића. Године 2006. манифестација је, у част Стевана Стојановића Мокрањца и проте Мирка Павловића, као обавезан програм учесницима одредио краће композиције или капитална дела ових аутора. Године 2008. уз концерте организован је и округли сто на тему Карловачко појање у богослужбеној пракси СПЦ. Фестивал је обележио јубилеј, петнаест година постојања, 2009. године и у ту част су у обавезном делу програма биле композиције савремених српских аутора духовне музике. Године 2010. манифестација је била посвећена Милоју Милојевићу, у Атријуму Народног музеја у Београду. Године 2011. фестивал је био посвећен

Александру Гаванском, а 2012. године Тихомиру Остојићу. Фестивал је после концерата У Галерији и атријуму, до 2015, одржаван на другим местима.

Током 22 година трајања фестивала духовне музике Хорови међу фрескама изведено је, у целини или фрагментарно, више од 100 литургија, опела, миса, реквијема и преко 1000 краћих композиција домаћих и страних аутора духовне музике.

Од оснивања Фестивала реализовано је преко 300 концерата, на којима је су наступили најпознатији београдски, српски, југословенски диригенти, солисти, дечји хорови, вокални ансамбли и хорови. Наступили су, такође, вокални ансамбли и хорови из Републике Српске и Федерације БиХ, Хрватске, Русије, Бугарске, Румуније, Шведске, Украјине, Венецуеле, Италије. На концертима је наступило око 10.000 извођача, а концерте је у свим просторима у којима су се одвијали пратило преко 45.000 посетилаца. Медијска покривеност догађаја била је изузетна, највећим делом је реч о материјалу који је документован.⁶⁸

Сматрамо да би у наредном периоду, по поновном отварању здања, морала да се уприличи манифестација тог типа.

Видљивост Галерије Фресака

Од стране стручне јавности, о Галерији фресака можда је најтачнију критику изрекао Александар Дероко. Он је сматрао да она поседује сасвим одређену, специфичну физиономију, коју је годинама Кашанин постепено градио и глачао.⁶⁹

О присутности, позиционирању установе, укореењености у културној мрежи, културном коду Југославије и Србије, у јавном мњењу, на најпотпунији начин сведоче филмови. *Дечко који обећава*, филм Милоша Радивојевића, у коме глуме Александар Бер-

⁶⁸ Према мишљењу Предрага Стаменковића.

⁶⁹ Записник са прве седнице Радне заједнице са представницима друштвене заједнице, одржане 18. 2. 1972, Галерија фресака акт бр. 71/2 од 26. 2. 1972. године.

чек, Ева Дарлан, Дара Џокић, Раде Марковић, Душица Жегарац, Милена Зупанчић, Велимир Бата Живојиновић, снимљен је 1981. године. Током проласка Александра Берчека и Еве Дарлан кроз Галерију, у сцени у којој „дечко који обећава“ објашњава Францускињи представе средњовековних краљева и краљица, Милутина, „кога помиње Данте у Божанственој комедији“, и нашу стару уметност, у позадини, уз салу посвећену Грачаници, у којој доминира лик Симониде, опајају се *Рођење Св. Николе* из Богородице Љевишке и *Распеће Христово* из Старог Нагоричина.

Реплике нашег старог сликарства чиниле су део мизансцена појединих филмова, попут *Бановић Страхине*. У палати Југ Богдана препознаје се ктиторска композиција из Псаче.

У студији која даје оцену из угла туризма,⁷⁰ Галерија фресака се сматра установом с добрим потенцијалом, која није довољно видљива у музејској мрежи Србије.⁷¹

ИНТЕГРАЦИЈА

Идеје за реструктурирање мреже музеја у Србији потичу с почетка осме деценије 20. века. Основан је Координациони одбор, који је закључио да би један од правих потеза био интеграција Народног музеја и Галерије фресака:

„Координациони одбор је мишљења да је постојање Галерије сасвим оправдано, јер је преко њених експоната, богати фонд нашег монументалног сликарства и скулптуре приближен широкој јавности. Галерија игра такође позитивну улогу и у упознавању

и у пропагирању наше средњовековне уметности, како у земљи тако и у иностранству. Координациони одбор сматра да би Галерија и даље требало да негује и форсира ову врсту рада, тј. припремање и презентирање општих или тематских изложби из богатог фонда средњовековног уметничког наслеђа.

Необјашњива је чињеница да 10 високих стручњака седи у једној установи где читав фонд износи 1 000 објеката / копија и мулажа/. Исти је проблем и са њиховом фото – лабораторијом, која спада у врло добро опремљене радионице у земљи, а свакако најбоље опремљена радионица у Србији, која има два висококвалификована мајстора (фотографије), који су слабо искоришћени као и капацитет саме радионице

Координациони центар предлаже као једино и радикално решење:

Интегрисање Галерије фресака с Народним музејом би решило многе проблеме и Галерије и Музеја. Као примарно, решило би се питање кадра у документацији и рестаураторској радионици. Исто тако и Фото – лабораторија би добила компетенције централне фото – лабораторије за целу Републику.

Координациони одбор такође сматра да је један од битних задатака ове установе и формирање комплетне документације о свим споменицима, чије копије ова установа чува и излаже, али која је на жалост још увек у зачетцима, мада Галерија има сасвим довољан број стручњака који могу и треба да развију велику активност на припремању обимне документације / и споменика, разних изложби и осталих делатности.“⁷²

Света Мандић објашњава предности интеграције у дневном листу *Политика* 21. 11. 1970. године. Интеграција би довела до стварања јаког документа-

⁷⁰ Милосављевић 2012. Основна замерка из угла туризма је „невидљивост“ Галерије фресака. До 1973. године, Галерија је била једна од незаобилазних установа културе, после Калемегдана је представљала други туристички пункт Београда. У време писања дела, Галерија фресака није била добро обележена ни у оквиру Народног музеја, а нарочито у публикацијама Туристичке организације Београда, Туристичке организације Србије, градске сигнализације Београда... Замерка је била да не постоји сувенирница, као ни богатији програми.

⁷¹ Прљевић 2013.

⁷² Закључци Координационог одбора о музејима Београда. Седница Просветно-културног већа Скупштине града Београда, 24. септембар 1971, 15. Матична служба музеја (Координациони одбор музеја) формирана је 1970. године на основу Закона о музејима од стране Републике. Стр. 15 – препоручује се самоуправним органима Народног музеја и Галерији фресака да до краја године израде елаборат о удруживању и приступе припремама за спровођење референдума о интеграцији.

ционог центра, пуштања у погон централне фото-лабораторије, тренутно смештене у Галерији фресака и неискоришћене, до стварања велике радионице за копирање и рестаурацију фресака и штафелајних слика. Осам година раније започет посао на издавању корпуса српских средњовековних споменика (1962) „већ три године тапка у месту захваљујући неодољивој једне кустосице“, док би интеграцијом посао кренуо напред. Стручни часопис *Зограф*, са до сада три издата броја (до интеграције четири), би уз подршку људи из Музеја био још квалитетнији.⁷³

Стручно веће Галерије фресака, на својој седмој и осмој седници од 5. и 6. октобра 1971. године, изложило је мишљење о сређивању мреже београдских музеја на основу информације о предлозима за сређивање мреже музеја у Београду Одбора за културу Просветно културног већа Скупштине Града Београда, од 16. новембра 1970. године, материјала са седнице Скупштине Града Београда, Просветно културног већа, од 24. септембра 1971. године, и мишљења стручног колегијума Народног музеја у Београду од 28. јуна 1971. године.

Закључак, у предлошку материјала, да је Галерија установа „са доста нејасним концептом“, одбијен је увидом у њен рад, као и њеном идеолошком основном артикулисаној у концепцији М. Ђоровић-Љубинковић. Сматрано је да Галерија нема „конкурента“, тј нема музеја који би делио исту или сличну концепцију с њом, попут Музеја примењене уметности, Народног музеја итд. Замерана је ултимативност, тј. понуђена решења без дискусије. Против интеграције су се изјаснили Светозар Радојчић, Војислав Ђурић, Дејан Медаковић, Лазар Трифуновић и Милан Кашанин.

На трећој седници Радне заједнице Галерије фресака, одржаној 21. 2. 1972. године, једногласно је донет закључак да Галерија треба да остане као јединствена и специјализована установа, чија је основна делатност од посебног друштвеног интереса.⁷⁴

Спољни чланови Управног одбора, „консултативни тим“, били су Александар Дероко, Гордана Бабић, Андреј Андрејевић, Мирјана Шакота. Сви су листом били против интеграције, синергично се надопуњујући.

Александар Дероко није сагледавао потребу и користи интеграције Галерије и Народног музеја, пошто је Галерија фресака институција с врло одређеном, специфичном делатношћу, док је Народни музеј, који је он добро познавао јер је учествовао у радовима на његовој првој реконструкцији, комплексан.

Мирјана Шакота није могла да види корист од интеграције, поготово што се физиономија Галерије разликује од послова у Народном музеју. Галерија је већ била афирмисана у друштву. Она је навела да је подржала интегрисање Завода за заштиту споменика Србије и Југословенског института за заштиту споменика културе јер је потоња укидањем савезних установа требало да се расформира. То је била иста сфера послова, а ова интеграција је била нешто друго.

Александар Дероко је нагласио, позивајући се на изнето мишљење Мирјане Шакоте, да је Савезни институт био пред укидањем, што није био случај с Галеријом. Истицао је да Галерија фресака има најодређенију физиономију, док је Народни музеј нема, као што је Народни музеј сродан с многима, па и с галеријом модерне уметности, исто колико и с Галеријом фресака.

Андреј Андрејевић је био мишљења да треба отићи у Заједницу и упознати је с нерасположењем колектива.

Гордана Бабић је сматрала да треба интеграцију пролонгирати, добити на времену и објаснити њену некорисност.

Александар Дероко, у другом обраћању, је предложио да се позове градоначелник Бранко Пешић и да му се представи шта Галерија значи за ову средину.⁷⁵

⁷³ Реакција на Мандићев текст, Ивановић 1971.

⁷⁴ Галерија фресака, акт бр. 831/1 од 21. 2. 1972. године.

⁷⁵ Записник са прве седнице Радне заједнице с представницима друштвене заједнице, одржане 18. 2. 1972, Галерија фресака, акт бр. 71/2 од 26. 2. 1972. године.

Са Београдског сајма књига 2019 године, издања Народног музеја која за тему имају Косово и Метохију

Глас струке није послушан, што се најбоље прати у актима насталим од марта 1973. године. Формирана је комисија за интеграцију, која је 5. марта 1973. године донела следеће закључке:

Став 1. У саставу Народног музеја Галерија наставља досадашњу функцију излагања копија фресака и пластике са осталом манифестацијама с тим у вези.

Став 2. Галерија фресака у саставу Народног Музеја би била, у суштини, део документационог центра за сакупљање и обраду документације из области средњовековне уметности и културе, првенствено српске.⁷⁶

Комисија за интеграцију Галерије фресака и Народног музеја, на седници од 4. априла 1973. године, донела је Предлог одлуке о припајању Галерије фресака у Београду Народног музеју у Београду.⁷⁷ У Одлуци је разрађено решење о интеграцији: Став 6. Радни људи Галерије ће у Савет музеја делегирати два

представника, а у Стручно веће два представника и два заменика.

Интеграција је Народног музеју донела неке значајне, добре организационе новине у систематизацији радних места. Наиме, њиховим преузимањем, уместо једног документаристе, од тада их је било троје, од којих је један шеф (Милан Ивановић), уместо једног рачуновође била су три, број водича је повећан, као и фотографа, што је пружало могућност цтварања Одељења за архивску и документарну грађу, Центра за едукацију, док је Одељење за конзервацију и рестаурацију културних добара било проширено новим радним местима копишта фресака.⁷⁸

После интеграције, основ колектива Галерије фресака чинили су Нада Антић-Комненовић, Зденка Живковић и Часлав Цолић.

Од интеграције с Народним музејом, систем дезидерата није уродио плодом. Одређене акције, попут копирања фресака из цркава у рушевинама, а које су започете раније, одвијале су се и током

⁷⁶ Записник са седнице комисије за интеграцију Народног музеја и Галерије фресака, 5. марта 1973, Народни музеј, акт бр. 152/3 од 6. марта 1973. године.

⁷⁷ Народни музеј, акт бр. 15218 од 5. 4. 1973. године.

⁷⁸ На основу иницијативе Скупштине Београдске заједнице културе, 17. априла 1973. године, Галерија фресака, акт бр. 202/1 13 04.

седамдесетих година 20. века. Копирање фресака и одливање камене пластике и епиграфских споменика никада није финансирано као стална и основна делатност, која би водила ка редовном и систематском прикупљању копија и одливака, у оквиру посебних пројеката који су укључивали спољне сараднике, сем скромног броја реплика које су изводили стално запослени кописти. Средства су добијана из савезних, републичких или градских фондова, за финансирање опсежних изложби у иностранству или великих јубиларних изложби, као и за поједине акције, попут копирања фресака из цркава у рушевинама или одливања епиграфских споменика, као једног вида заштите. Важно је да су састављани дезидерати према којима су попуњаване лакуне у збирци. Ипак, уочљиво је да у плановима копирања, на пример, од 1982. године постоји тежња да се за збирку набаве представе српских сабора из параклиса Ђурђевих ступова код Раса, међу којима је и сцена абдикације Драгутина и преузимања власти од стране Милутина, што до данас није уродило плодом. Празнине су током дужег периода начиниле озбиљне лакуне у збирци, нарочито без новооткривеног живописа. Јачање републичких власти на штету савезне, у оквиру некадашње Југославије довело је до тешко пропустних унутрашњих граница, што је узело тежак данак покушајима копирања ван Србије. Количина приновљених дела је била мања, али се одређени број новонасталих копија држао све до избијања рата деведесетих година.⁷⁹ Уочљиво је било

⁷⁹ После Париза 160 копија, 707 m², 1952. 14 копија, 53m², 1953. 43 копије, 213 m², 1954. 20 копија, 64 m², 1955. 75 копија, 305 m², 1956. 45 копија, 107 m², 1957. 35 копија, 122 m², 1958. 102 копије, 438 m², 1959. 23 копије, 119 m², 1960. 18 копија, 86 m², 1961. 36 копија, 170 m², 1962. 27 копија, 183 m². 1963. 57 копија, 265 m², 1964. 31 копија, 152 m², 1965. 38 копија, 175 m², 1966. 23 копије 51 m², 1967. 37 копија, 116 m², 1968. 34 копије, 98 m², 1969. 38 копија, 122 m², 1970. 38 копија, 92 m², 1971. 2 копије, 3 m², 1972. 17 копија, 27 m², 1973. 16 копија, 24 m² (до интеграције са Народним музејом, 976 копија, 3.870 m²), 1974. 8 копија, 34 m². 1975. 6 копија, 20 m², 1976. 6 копија, 37 m², 1977. 9 копија, 12 m², 1978. 6 копија, 22 m², 1979. 9 копија, 54 m², 1980. 2 копије, 14 m², 1981. 15 копија, 29 m², 1982. 12 копија, 56 m², 1983. 13 копија, 41 m², 1984. 7 копија, 19,83 m², 1985. 11

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ ОДРЖАНЕ 2013. ГОДИНЕ, *Косово и Метохија. Задужбине и дарови. Збирке Народног музеја, Галерија Фресака*

залагање Часлава Цолића, чијим су запослењем порасли број и квалитет реплика, као и могућност тежих теренских задатака. Током ратних година, активност у оквиру копистике одиграла се у собици спремачица, која се једина могла лако загрејати и у којој је Часлав Цолић копирао детаље портрета српских владара и племића. У новом миленијуму, за Галерију фресака је откупљено педесетак (49) копија фресака малих размера. Међу њима се издваја група од 29 копија које су урадили Зденка и Бранислав Живковић, од којих је већина (19) из Богородице Љевишке, које чине целину с већ постојећих 130 копија детаља из те цркве.⁸⁰

Током седамдесетих година 20. века започето је преиспитивање концепта Галерије фресака. Једно од мишљења је било да треба да постане глиптотека, и то не копија средњовековне скулптуре већ, напротив, оригинала из 20. века. И данас су у депоима Галерије

копија, 42 m², 1986. 17 копија, 57 m², 1987. 5 копија, 34 m², 1988. 7 копија, 16 m², 1989. 7 копија, 16 m², 1990. 6 копија, 39 m².

⁸⁰ Одлука Откупне комисије Народног музеја, бр. 55-5, дана 17. 10. 2008. године.

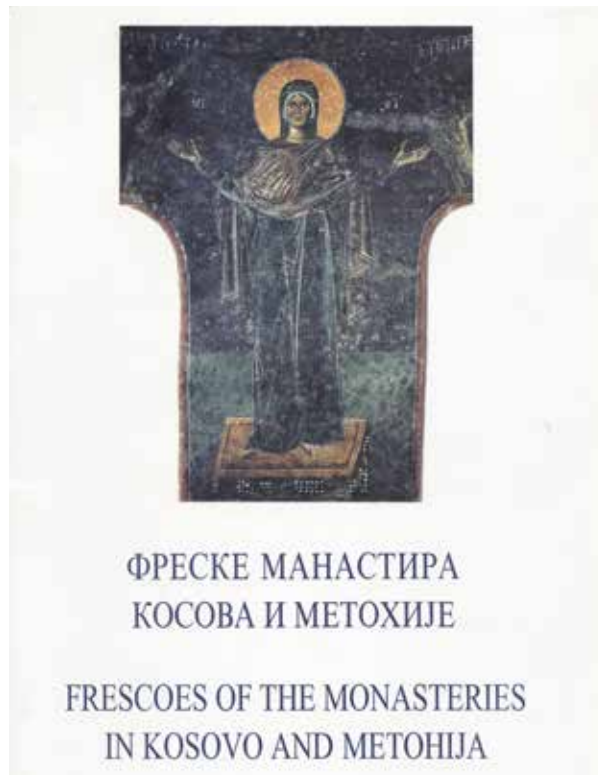
скулптуре Ивана Мештровића и Томе Росандића, што је био почетак пресељења нових експоната. Ипак, чланови Средњовековног одељења Народног музеја су спречили ову акцију.

У Галерији фресака је после интеграције, једном недељно, уторком по подне, касније суботом пре подне, Нумизматичко друштво Србије организовало Сајам антиквитета.⁸¹

ПОСЛЕДЊЕ ТРИ ДЕЦЕНИЈЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Током деведесетих година прошлог века, Галерија је у зимским месецима била затворена услед непостојања грејања. Највећи део тог периода обележила је Нада Комненовић, која је до пензије (1996) и касније (2001–2002) водила Галерију.

Сања Пајић је кратко и у несређеним околностима била кустос у Галерији фресака (1996–2001). У нацрту формирања поставке, она је предвидела могућност приказа српске средњовековне уметности, уз изостављање уводног дела, у коме су били представљени византијски споменици. Кописти фресака Чаславу Цолићу је наложила да обустави копирање ктиторске композиције из Богородице Љевишке, која је била до пола готова, и да започне копирање *Службе литургије* у Пећкој патријаршији. Како је већ био урађен монументални *Деизис*, који са *Службом литургије* у Светим Апостолима прекрива целокупну шкољку апсиде, на тај начин би било омогућено да се изведе реплика целе конхе апсиде, која је у Галерији требало да замени трогиришки портал и још снажније уђе у централни простор највеће сале. Тај посао није завршен услед ратних дејстава на простору Косова и Метохије. Урађена је копија само левог дела сцене, односно приказа четворице архијереја из *Службе литургије* у Пећи, која је у Галерију доспела годинама после настанка.⁸² Без Сање Пајић не би биле оства-

Насловна страна каталога изложбе *Фреске Косова и Метохије*, одржано у Грчкој, у шест градова током 1999. године

рене две важне изложбе у Италији и једна у Грчкој. Аутор италијанских изложби била је Розалба Роса д'Амико (Rosalba Rosa d'Amico), византолог и добар зналац српског сликарства и језика.⁸³ Изложба у Грчкој

истиче да га је рат затекао у Пећкој патријаршији, где је копирао леву страну, односно фигуре четири архијереја, од укупно осам црквених отаца из сцене *Служба архијереја*. Посао није могао да оконча јер су га предухитриле гранате.

⁸³ Изложбу *Између две обале Јадрана. Сликарство 13. века у Србији и Италији (La mostra Tra le due sponde dell' Adriatico: la pittura nella Serbia del XIII secolo e l'Italia)*, с италијанске стране је организовала Роса д'Амико (Rosa D'Amico), испред Националне италијанске комисије за Унеско (Commissione Nazionale Italiana Unesco) 1999. године, као и наредну изложбу, посвећену Паолу Венецијану и сродном сликарству, *Тринаести век на Јадрану. Паоло Венецијано и сликарство запада и истока (Il Trecento Adriatico. Paolo Veneziano e la pittura fra Oriente e Occidente)*, одржану 2002. године у Риминију, у Кастелу Сигисмондо (Castel Sismondo). У Грчкој је, прво у Атини, а потом у још неким градовима одржана велика изложба на којој је изложено 46 копија фресака, *Животис манастира Косова и Метохије (Εκθεση: Τοιχογραφίες από τα Μοναστήρια του Κοσσυφοπέδιου και των Μετοχίων)*.

⁸¹ Аџић 1989.

⁸² *Вечерње новости*, 9. септембар 2009. године. Часлав Цолић

је одржана од маја до октобра 1999. године. Међутим, и после предвиђеног рока је остала у Грчкој. Након поновног успостављања контакта с грчком уговорном страном, чланови екипе Радослав Пиљак и Бојан Поповић су је пронашли и преместили у амбасаду Савезне Републике Југославије тек 2004. године.⁸⁴

Августа 2003. године, током јубиларних пола века од оснивања Галерије фресака, кустос је постао Бојан Поповић, аутор ове публикације, који је остварио низ изложби:

2004. *Фреске манастира Ресава, Орашац; Детаљи на фрескама Богородице Љевишке – изложба копија фресака Бранислава и Зденке Живковић, Галерија фресака; Богородица Љевишка – копије фресака, Галерија фресака; Копије фресака из храмова Косова и Метохије*, Међународни прес центар у Београду;

2005. *Лик светог Саве на српским средњовековним фрескама и иконама*, Музеј у Смедереву; *Портрети српских владара у средњем веку*, Завичајни музеј у Јагодини, Народни музеј, Крушевац, Музеј Топлице, Прокупље, Галерија „Сава Шумановић“, Шид, Музеј Полимља, Пријепоље; *Freud ubd Leid der Serben auf alten Fresken (Радост и туга Срба на старим фрескама)*, Галерија Каритаса, Вупертал, Немачка; *Био сам у рају*, Галерија фресака;

2006. *Портрети српских владара у средњем веку*, Градски музеј у Вршцу, Замак културе, Врњачка Бања

2007. *Споменици Косова и Метохије под заштитом УНЕСКО-а*, амбасада Републике Србије, Српска школа и црква Светог Ђорђа, Будимпешта; *Serbia, a land of frescoes (Србија, земља фресака)*, Савет Европе, Стразбур; *Serbien, das Land der Fresken (Србија, земља фресака)*, Ландхаус, Клагенфурт, *Srbija dežela fresk (Србија, земља фресака)*, Народни музеј, Љубљана; *Свети ратници*, Галерија Народног музеја Топлице, Прокупље;⁸⁵ *Фреске Ресаве*, Центар за културу, Деспотовац; *800 година манастира Жича*, манастир Жича;

Поставка изложбе „Србија, земља фресака“ у свечаној сали здања Савета Европе у Бриселу, 2007. година

учешће на изложби *Византија од 330. до 1453. године (BYZANTIUM 330-1453)* у организацији Ројал академи (Royal Academy of Arts) из Лондона;

2008. *Свети краљ Стефан Дечански*, Галерија фресака;

2009. *Портрети Св. Саве у средњем веку*, у Музеју „Хореум Марги – Равно“, Ђуприја;⁸⁶ *Уметност племства. Портрети властеле и фреске њихових задужбина*, Галерија „Чедомир Крстић“, Пирот, Галерија Народног музеја, Врање;

2010. *La Serbie, pays des fresques (Србија, земља фресака)*, Културни центар Републике Србије у Паризу, Парламент Европе, Брисел; *Студеница. Осам векова сликарства*, Галерија фресака; *Детаљи на фрескама Богородице Љевишке, копије фресака Зденке и Бранислава Живковића*, Галерија „Чедомир Крстић“, Пирот;

2011. Италија: *Serbia terra di affreschi (Србија, земља фресака)*, базилика Санта Кроче, Фиренца; базилика Светих апостола Јакова и Филипа, Рим; црква Свете Марије Салуте, Витербо;

2011. *Мост сликарства. Пут византијске слике преко српских православних манастира до сликаних циклуса у Санта Кроче (Il ponte delle immagini. Le vie bizantine della pittura murale dai monasteri ortodossi della*

⁸⁴ Протокол, потписан 10. јула 2004. године, заведено под бројем 167/10, Народни музеј, 14. јула 2007. године.

⁸⁵ Б 2007.

⁸⁶ М., М. 2009.

Поставка и панорама изложбе „Србија, земља фресака“ црква Свете Марије Салуте, Витербо, 2010. година

Serbia ai cicli pittorici in Santa Croce), Стари клаустор (Chiostro Antico) базилике Санта Кроче у Фиренци, двогодишња поставка копија фресака, од 29. 11. 2011. године до 20. новембра 2013. године;

Поставка изложбе Студеница. Осам векова сликарства, 2009. година, Галерија Фресака

2012. *La Serbie, pays des fresques* (Србија, земља фресака), црква Светог Николе Маршеа у Теу, Белгија; Детаљи на фрескама Богородице Љевишке, копије фресака Зденке и

Бранислава Живковића, Галерија „Чедомир Крстић“, Пирот; *La Serbie, pays des fresques* (Србија, земља фресака), Парламент Валоније у Намиру, Белгија, Мисија Републике Србије у Бриселу, Галерија Културног центра Венери (Venerie) у Бриселу;

2013. *Косово и Метохија. Задужбине и дарови*. Збирке Народног музеја, Галерија фресака; Детаљи на фрескама Богородице Љевишке, копије фресака Зденке и Бранислава Живковића, Галерија „Божа Илић“, Народног музеј Топлице, Прокупље;⁸⁷

2013/2014. *Хришћанска духовна и културна баштина на обалама Скадарског језера и Дрима*. Путенис у фотографијама, Галерија фресака;

2014. Детаљи фресака Богородице Љевишке. Копије Зденке и Бранислава Живковића, Градски музеј у Косовској Митровици;

⁸⁷ Грубор 2013.

2015. *Уметност рашке школе*, Културни центар у Врбасу; *Детаљи фресака Богородице Љевишке*. Копије Зденке и Бранислава Живковића, Парохијски дом Светог Саве на Врачару; Србија, *земља фресака*, Градска галерија, Прокупље; *Детаљи фресака Богородице Љевишке*. Копије Зденке и Бранислава Живковића, Градска галерија, Ужице; *Представе светаца из манастира Косова и Метохије из четрнаестог века и паралеле из других храмова српске средњовековне државе*, Генерални секретаријат председника Републике Србије;

2016. *Детаљи фресака Богородице Љевишке*. Копије Зденке и Бранислава Живковића, Дом културе Сопот; *Живот народа и претрајавање храмова*. Фотографска сведочанства Етнографског музеја (суауторство с колегицом Јеленом Савић), Етнографски музеј у Београду; *Детаљи фресака Богородице Љевишке*. Копије Зденке и Бранислава Живковића, Музеј рударства и металургије, Бор;

2017. *Да се не заборави*. Изложба копија детаља фресака са подручја Косова и Метохије (сарадња с Академијом СПЦ), крипта Храма Светог Саве, Београд; *Живот народа и претрајавање храмова: фотографска сведочанства Етнографског музеја* (с колеги-

цом Јеленом Савић), Завичајни музеј у Јагодини; *Да се не заборави*. Изложба копија детаља фресака са подручја Косова и Метохије (сарадња с Академијом СПЦ), Галерија Центра за културу и образовање, Раковица; *Детаљи живописа катедрале града Призрена, Богородице Љевишке*, Културни центар Србије у Паризу;

2018. *Детаљи живописа катедрале града Призрена, Богородице Љевишке*, Галерија Народног музеја у Зајечару; *Живот народа и претрајавање храмова: фотографска сведочанства Етнографског музеја* (суауторство с колегицом Јеленом Савић), Галерија Народног музеја у Зајечару;

2019. *Фреске Косова и Метохије*, Галерија Академије наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука; *Фреске Косова и Метохије*, Галерија Андрићевог института, Вишеград, Република Српска; *Живот Богородице Љевишке*, Народни музеј, Ваљево;⁸⁸

2020. *Фреске Косова и Метохије*, Народни музеј Крагујевац.

⁸⁸ М., Б. 2019.

Са отварања изложбе 2013. године, Косово и Метохија. Задужбине и дарови. Збирке Народног музеја, Галерија Фресака

Више него потребна тежња да Галерија фресака учествује на културној сцени Србије условила је динамичан и непредвидив рад. Услед великог спољног притиска, као и чињенице да је у Галерији радило само једно стручно лице, планови су били размерно скромни. Унапред планиране гостујуће изложбе биле су *Портрети српских владара у средњем веку*, која је била замишљена као путујућа изложба у Јагини, Прокупљу, Крушевцу, Шиду, Вршцу, Врњачкој Бањи, *Уметност благородних. Портрети племића и уметничка дела из њихових задужбина* у Прокупљу, Врању, Пироту, *Детаљи живописа катедрале града Призрена, Богородице Љевишке. Копије фресака Зденке и Бранислава Живковића* у Бору, Сопоту, Пироту, Прокупљу, Косовској Митровици, парохијском дому Храма Светог Саве на Врачару.

Готово све изложбе, осим оних посвећених Студеници и Косову и Метохији, биле су финансиране од стране других институција, на њихов захтев, често постављане у веома кратким роковима, при чему су све препреке решаване у ходу.

На посебан начин је остваривана тежња државе да свету представи локалну, националну културу. Могућност реализовања разноликих поставки из Галеријине збирке била је довољна да задовољи интерес државе. Прва таква изложба остварена је поводом председавања Комитетом министара Савета Европе у Стразбуру 2007. године. Иницијатива потекла од Слађане Прице, српског конзула у Стразбуру, прихваћена је и одређена поставком названом *Србија, земља фресака*, која је представљала антологију нашег средњовековног сликарства и која је афирмисала темељне вредности културе Србије. Уз сликарство, била је приказана и скулптура путем одливака конзола рашког стила и моравских розета, као и макета распореда фресака у Милешеви и Сопоћанима.⁸⁹ Иста изложба, понекад с једним или два промењена

⁸⁹ Р 2007; Мићевић 2007; *Glas*, 28. јун 2007 године.

Са отварања изложбе 2013. године, Косово и Метохија. Задужбине и дарови. Збирке Народног музеја, Галерија Фресака

дела, постављена је и у Клагенфурту и Љубљани исте године, и у Паризу⁹⁰ и Бриселу 2010. године.⁹¹ Иако

⁹⁰ У Културном центру Републике Србије, изложба је отворена у четвртак 29. априла 2010. године, у 19 часова. На отварању су говорили амбасадор Републике Србије у Француској Душан Батаковић, директор Народног музеја Татјана Цвјетићанин и Бојан Поповић. Отварању је присуствовало око осамдесет посетилаца. Изложба је трајала од 29. априла до 29. августа 2010. године, услед великог интересовања. Према речима Милице Живадиновић и Владимира Маринковића, службеника Културног центра Републике Србије у Паризу, то је била најпосећенија наша изложба још од времена старе Југославије. Постоји само апроксимативна процена посете, која је минимално износила око 2.000 гостију месечно, с тим што је 15. маја, на манифестацији *Ноћ музеја*, изложбу посетило око 2.500 особа.

⁹¹ У Парламенту Европе, у Алтијеро Спинели здању (Altiero Spinelli Building, 3rd level, Space Bar), у централном изложбеном простору, у уторак 31. августа, у 18.30, изложбу су отворили Виктор Боштинару, потпредседник делегације Европске Уније за југоисточну Европу, Едвард Кукан, председавајући делегације Европске Уније за југоисточну Европу, и Татјана Кошник. На отварању је било око 200 званица, од тога 50 европских парламентарца, међу којима потпредседник Европског парламента Јелко Кацин, Дорис Пак, представници наше мисије и амбасаде у Бриселу. Покровитељ изложбе, Виктор Боштинару, истакао је да је Србија једина земља ван Европске уније која је добила прилику да излаже у Парламенту Европе. Република Румунија је Србији уступила свој термин за излагање. Изнео је став да је јасно исходиште европске будућности за Србију, антиципирану и у њеном културном наслеђу, као и у борбама за европску културу у Другом светском рату и, раније, с Турцима. Нагласио је заједничку веру већине становништва Србије и Румуније. Небојша Брадић се захвалио на прилици која је указана Републици Србији и нагласио лепоту изложбеног простора у Парламенту Европе. Образложио је концепцију изложбе, наглашавајући да важан део наслеђа Србије, али и света, чине средњовековни споменици, као и да су стога неки од њих под заштитом Унеска. Едвард Кукан је изјавио да се нада да је готово с црно-белим погледом на Србију. Навео је неколико речи, придева који често у западној штампи добијају пежоративно значење, попут византијски (сукоб Русије и Украјине око гаса – византијска посла), балкански (крвави сукоб и примитивизам), да би потом, после постављања проблема, извео похвалу позитивним вредностима ова два појма. Византијска култура и њене хиљадугодишње институције суштинске су и од веће важности него честе насилне промене на престољу, а балканске интеграције су кључне по сам опстанак не само европских интеграција већ и за идеју о јединственој Европи. Тамара Кошник је изнела сажету жељу да све земље Западног Балкана, попут Србије и Косова, ускоро уђу у Европску Унију. У изјави Танјугу 1. 9. 2010, министар културе и информисања Небојша Брадић је изјавио: „Изложбом „Србија - земља фресака“ упутили смо европску поруку у средишту европске заједнице у односу на културу и у односу на заједничке вредности које припадају и Србији, Европи и свету,

КУЛТУРНИ ЦЕНТАР СРБИЈЕ У ПАРИЗУ, ФАСАДА И БАНЕР ИЗЛОЖБЕ *ДЕТАЉИ ЖИВОПИСА КАТЕДРАЛЕ ГРАДА ПРИЗРЕНА, БОГОРОДИЦЕ ЉЕВИШКЕ, 2017*

је слична поставка 2011. године путовала у Италију, у базилику Санта Кроче у Фиренци, околности су биле другачије. Иницијатива је дошла од управе општине Санта Кроче, чији је посредник била Паола Војновић, рођена Горажданка, која је у Сједињеним Америчким Државама завршила историју уметности и специјализовала се за уметност ренесансе. Тада је први пут отворен Стари клаустор (Chiostro Antico) базилике Санта Кроче, у коме је постављена изложба. Тај велики успех отворио је и врата базилике Светих дванаест апостола у Риму (Basilica dei Santi XII Apostoli), величанственог двоструког клаустора у коме се налазе и гробнице чувених људи,

која је уочена, препозната и поздрављена“; С. 2010; Стаменковић 2010; Бујишић 2010; Матовић 2010.

попут кардинала Бесариона, некадашњег никејског миторполита Висариона, с латинским и грчким епитафом. Изложбу је посетило неколико десетина хиљада људи. У ватиканском гласилу,⁹² новинарка Розела Фабијани (Rossella Fabiani) је објавила текст Nella Scuola delle icone (У школи икона).⁹³ Изложба је виђена у још једном италијанском, папском граду Витербу.

Крајем 2011. године, у Фиренци, такође у Старом клаустору базилике Санта Кроче, највећем фрањевачком храму на свету, остварена је двогодишња изложба (од 2011. до 2013) *Il ponte delle immagini. Le vie bizantine della pittura murale dai monasteri ortodossi della Serbia ai cicli pittorici in Santa Croce* (Мост сликарства. Пут византијске слике преко српских православних манастира до сликаних циклуса у Санта Кроче, у даљем тексту *Мост сликарства*). Италијани су сносили трошкове штампања каталога и пратећег материјала.⁹⁴ Истицано је да су копије фресака из српских манастира из 13. и 14. века показатељ изузетне вредности српске средњовековне уметности, настале и развијане у византијској сфери. Фреске су и сведочанство сталних веза и утицаја, који су и преко латинских комуна на источној обали Јадрана долазили у словенско залеђе на централном Балкану и пример су снажних

⁹² Fabiani 2011: 4.

⁹³ Р 2011; Марковић 2011; Јефтић 2011; Јефтић 2011а; Матовић 2011; Димитријевић 2011.

⁹⁴ Отварање изложбе у новембру 2011. године одржано је у капели која у комплексу базилике Санта Кроче служи и као дворана за прес-конференције. На отварању су говорили, с италијанске стране, опат Санта Крочеа Антонио ди Маркантонио (Antonio di Markantonio), Карло Франћини (Carlo Francini), представник Унеска за Фиренцу, Ђузепе де Микели (Giuseppe de Micheli), председник Фондације Санта Кроче, Росалба Роса д'Амико (Rosalba-Rosa D'Amico), византолог из Пинакотеке у Болоњи, док су са српске стране излагања имали министар Републике Србије за културу, информисање и информативно друштво Предраг Марковић, амбасадор Републике Србије у Италији Ана Хрустановић, управник Галерије фресака Народног музеја у Београду Бојан Поповић, Паола Војновић, предавач на Универзитету Сиракуза у Фиренци, била је координатор, као и конференције. Отварању је присуствовало око две стотине посетилаца. На свечаној вечери, уприличаној у трпезарији манастира, говор је држао амбасадор Републике Србије у Ватикану Владета Јанковић.

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ ОДРЖАНЕ 2019. ГОДИНЕ, *ФРЕСКЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ*, ГАЛЕРИЈА АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ, БАЊА ЛУКА

заједничких корена и подударности култура Италије и Србије током позног средњег века.⁹⁵

Изложба *Србија, земља фресака* је путовала по Белгији 2012. године, у Валонији, и то у месту Те, у Библиотеци Парламента Валоније у Намуру, у Галерији Венери у Бриселу и, коначно, у Мисији Србије при Европској унији у Бриселу.

⁹⁵ Све изложбе су увек биле медијски праћене, нарочито оне које су се одвијале у Риму и Фиренци. РТС је известио о отварању изложбе у свом Дневнику, док је у Жижиној шареници гостовала Гордана Пламенац, директорка ТОС-а и сведочица о изложби у Фиренци; РТС-ова емисија Метрополис била је посвећена Галерији фресака, а известила је и о изложби; у *Културном додатку Политике*, 18. јуна 2011. године, текст о изложби је објавила Наташа Марковић; *Блиц* је 9. јула 2011. известио о изложби у Риму, а Соња Малавразић, у емисији Ризница, на Другом програму Радио Београда; *Политика* је поново, 17. априла, обавестила јавност о изложби у Фиренци. Штампана је забележила дугогодишње гостовање изложбе у Фиренци, види Димитријевић 2011, Матовић 2013.

У Галерији фресака остварене су две изложбе које су имале карактер сталне поставке; простирале су се у целокупном изложбеном простору и трајале су по више година. Изложба *Осам векова манастира Студенице*, отворена 2010. године, функционисала је као стална поставка до наредне изложбе, *Фреске Косова и Метохије. Задужбине и дарови* из 2013. године, која је била отворена до затварања Галерије 2016. године.

Изложбом посвећеном Студеници је, на првом месту, истакнут живопис Богородичине цркве, у оквиру тематских целина. Фигуре или композиције праћене су комплетном документацијом, цртежима живописа са развијених зидних површина, фотографијама, радним фотографијама са сликама уклапања фресака, аналогијама, додатним дидактичким материјалом. На поставци *Фреске Косова и Метохије*, задужбине је представљао материјал из Галерије фреса-

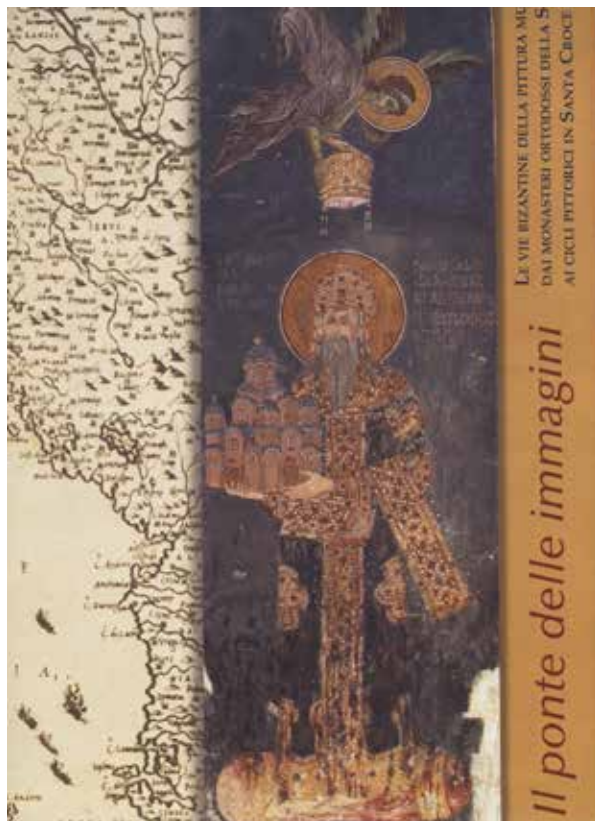
Поставка изложбе „Србија, земља фресака“ клаустор базилике Светих апостола Јакова и Филипа, Рим, 2010. година

ка, а дарове предмети из збирки Народног музеја. Сложеност и разноликост теме јасно су осветљене називом изложбе.

Дела која се налазе у Галерији фресака чинила су основ изложбе *Фреске Косова и Метохије*, која је посетила Галерију Академије наука и умјетности Републике Српске у Бањој Луци, Галерију Андрићевог института у Вишеграду (Андрићграду), Народно музеј Крагујевац. Треба истаћи да је још 2006. године организована изложба фотографија храмова и живописа с Косова и Метохије у Будимпешти, у нашој амбасди, српској школи „Никола Тесла“ и цркви Светог Георгија.

Манифестације *Дани европске баштине*, *Ноћ музеја*, *Радост Европе*, као и многи други годишњи догађаји били су инспирација и повод, некада и финансијер изложби различитог карактера, попут изложбе *Био сам у рају* из 2005. године, којом приликом су приказани одливци монументалних надгробних споменика из Херцеговине, Босне, као и суседних области Србије, Црне Горе и Хрватске, које називамо мраморима или стећцима, затим изложбе пригодно посвећене Светом Сави, у Смедереву и Ћуприји, тематске поставке којом је осветљена личност Стефана Дечанског, поводом промоције књиге Смиље Марјановић-Душанић, изложбене целине која је за тему имала средњовековни костим, уприличене током конференције ICOM-а, поставке макета црквава рашке

ПРЕС МАТЕРИЈАЛ ВИШЕГОДИШЊЕ ИЗЛОЖБЕ „МОСТ СЛИКАРСТВА“ ОДРЖАНЕ У ФИРЕНЦИ 2011-2013. — ОМОТ КАТАЛОГА

АНЂЕЛИ СА ФРЕСАКА СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ

ЛЕСНОВО, 1346-1349. ГОДИНЕ. ПИСАММ
148. ХРИСТОС КОСМОКРАТОР СЕДАН НА
ЈЕРУЗИМУ, ОКРУЖЕН СА ТРИДЕСЕТ И ТРИ
АНЂЕЛА, ОВО МЕДИЈУМА КОЈИ ТВОРИ САВ
КОСМОС. ХВАЛБЕНИ ПИСАММ, КОЈИМ СЕ
ПРОСАВЉА ГОСПОД, ОБУЖВАТА СЛУ ПОТПУНОСТ
ШЕО СВЕТ. ГОСПОДА ПРОСАВЉАЈУ СУНЦЕ И МЕСЕЦ
И „СВЕ ЗВЈЕЗДЕ СВАЈЕ“, ИЛУСТРОВАНО ЗНАЦИМА ЗЕМЉАКА.

2015
ПОЛИТИКА

Насловна страна политичког календара за 2013. годину, посвећеног представама анђела на фрескама

школе, превасходно намењене слепим и слабовидим особама, тактилне изложбе остварене у организацији Ивана Круичана.⁹⁶ Манифестација *Дани Медитерана* у Вуперталу послужила је као прилика да се представи изложба *Велики празници у српском сликарству средњег века*. Године 2013, под називом *Хришћанска духовна и културна баштина на просторима Скадарског језера и Дрима. Путонис у фотографијама*, у Галерији је представљена документарна изложба сакралних споменика на Скадру и Дриму, у области која је била у саставу средњовековне српске државе.⁹⁷

Често су велике позајмице културних добара далеко захтевнији напор него организација изложбе потпуно у сопственој режији. Разлика је у финансирању, али су сви задаци присутни, нарочито они

темељни на којима почива свака изложба. Најједноставније је да се позајмљује Народном музеју, нпр. за изложбу *Стефан Немања. 900 година од рођења*. Дела су позајмљивана Ројал академи (Royal Academy) у Лондону, за изложбу посвећену Византији, као и за самосталне или заједничке акције са Историјским музејом Србије и Етнографским музејом (изложбе посвећене 13. веку, Јелени Анжујској, Светом Сави, иконама). Нарочито су сложене биле изложбе у Галерији САНУ, посвећене благу Косова и Метохије и Студеници, с великим бројем експоната из Галерије.

Манифестацију *Да се не заборави*, посвећену трагичним догађајима на Космету 2004. године, заједно су организовали Народни музеј, односно Галерија фресака, и Академија за уметност и конзервацију СПЦ. У реализацију су увек били укључени Горан Јанићијевић, Дејан Милосављевић и студенти Акаде-

⁹⁶ Цветићанин 2006.

⁹⁷ Новичић 2014.

мије за уметност и конзервацију СПЦ.⁹⁸

Готово да не постоји установа у нашој држави која се није јавила с молбом за позајмицу копија фреска, најчешће дугога рока. Наравно, на већину позива није било могуће позитивно одговорити јер се тешко, у осмишљено ствараној збирци, могао наћи ма какав вишак. Ипак, издвојена су дела која се, у случају велике важности, могу позајмити. Од 2015. године, у централном холу Генералног секретаријата Председништва Републике Србије, стоји поставка *Представе светаца из манастира Косова и Метохије из четрнаестог века и паралеле из других храмова српске средњовековне државе*. У Сектору за културно наслеђе и прес-сали Министарства културе и информисања такође се налазе одабране копије, махом представа пророка из Раванице и Ресаве. И на Филозофском факултету у Београду, у Институту за историју уметности, је један број изабраних дела, као и у нашим амбасадама (нпр. у Лондону).

Галерију су често посећивали ученици основних и средњих школа, као и студенти, с којима је стварана добра сарадња. Тако су се студенти Факултета дигиталних уметности Универзитета Метрополитан, предвођени професорком Светланом Смолчић Макуљевић, представили дизајнерским радовима.

Коришћене су разне прилике да се установа „позиционира“, тачније да добар глас о Галерији допре до свакога. Осим увек отворених врата за дневне новине, недељнике, шарене часописе, тежило се присутности и у електронским медијима, који су увек били гладни садржаја углавном о старој српској уметности, раду Галерије фресака. У исту сврху, у већој мери за професионалну јавност, излагана су предавања на Коларчевом универзитету, у Библиотеци града Београда, у Турском културном центру, одржани су вернисажи многих изложби, написане су рецензије. Остварена је и сарадња с другим непрофитним организацијама (Црвени крст, удружења особа с инвали-

дитетом, Друштво конзерватора Србије).⁹⁹ Често је коришћен богати Галеријин фонд за илустрације бројних публикација, од којих се посебно истичу каталози Политике.¹⁰⁰

ЗАТВАРАЊЕ ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Народни музеј је, током радова на адаптацији главне зграде, имао план да преиначи здање Галерије фресака у Центар за конзервацију и рестаурацију. Иако је пресељење Центра, као прва фаза у реконструкцији Музеја, било неопходно, целокупна стручна јавност окренута средњовековној уметности имала је став да је недопустиво да се измести у изложбени простор Галерије фресака, која би тиме била затворена, а њена основна функција угашена на неодређено време, односно све док се не буде обезбедио други простор за смештај Центра за конзервацију и рестаурацију. Нелогичност се огледа и у намери да се Галерија фресака преуреди за потребе Центра.

Године 2006, 19. јануара, Одељење за средњи век Народног музеја и Галерија фресака упутили су апел Министарству културе и информисања (министру Драгану Којадиновићу и шефу Сектора за културно наслеђе Миладину Лукићу), као и директору и свим члановима Управног одбора Народног музеја.

Исте године, 6. фебруара, уследила је смена шефа Одељења за средњи век Народног музеја Бранке Иванић, као и новчано кажњавање управника Галерије фресака Бојана Поповића (први преступ радне дисциплине), наводно због повреде радне дужности, јер је апел упућен истог дана Министарству и директору и једном члану Управног одбора Народног музеја, а не руководству Музеја, које би вагало да ли је од интереса по Музеј да даље прослеђује акт или да га стави у фиоку.

⁹⁸ Ђорђевић 2005.

⁹⁹ Blic, 23. фебруар 2008. године.

¹⁰⁰ Милатовић 2007; Раčić 2009; Политика, 25. децембар 2014. године; Политика, 22. децембар 2016. године.

Хронологија догађаја може лако да се прати по написима у дневној штампи. У нешто више од два месеца, изнесена су супротстављена становишта да би на крају Министарство културе пресудило да се Галерија не затвара:

Јануар 24, 2007. године, *Глас*: „Отворено писмо управника Галерије Бојана Поповића“. У тексту се износе разлози против затварања Галерије.

Јануар 24, 2007. године, *Блиц*: „Затвара се Галерија фресака. Ризница мора да се сачува“. Реч је о извештају у коме се сведочи о петицији 270 стручњака.

Јануар 24, 2007. године, *Политика*: „Из Галерије фресака: апел јавности“. Текст доноси објашњење директорке Татјане Цвјетићанин, у коме она тумачи да је затварање привремено решење.

Фебруар 8. 2007. године, *Данас*: „Има разлога за бригу“. Даница Поповић сматра да је и привремено решење погрешно колико и трајно.

Фебруар 23, 2007 године, *Политика*: „Драгоценост српских фресака“. Светлана Поповић-Мојсиловић, историчарка уметности, поводом изложбе *Моћ фресака* у Вашингтону, сачињене од копија наших фресака из приватних збирки у Америци, констатује да је страшно што је држава допустила да Галерија фресака доспе у такво стање.¹⁰¹

Март 2007. године: *Књижевни лист*: „Обраћање јавности“. Реч је о петицији 271 стручњака из Српске академије наука и уметности и с Београдског универзитета, углавном хуманиста и уметника (апел је упућен још у јануару, када су у *Књижевном листу* штампана имена свих потписника).

Март 21, 2007. године, Ђорђевић Марија, *Политика*: „Апел против затварања Галерије фресака“ објављен је поводом чињенице да је за 26. март било заказано скидање поставке и укидање Галерије. У чланку је, преузето из отвореног писма, наведено да је Миладин Лукић, у интервјуу са Соњом Малавразић,

изјавио да се у Галерији фресака оснива Централни институт за конзервацију (ЦИК).

Март 27, 2007. године, *Политика*: „Подстанари у Галерији фресака“. Новинарка Марија Ђорђевић обавештава о фактичком стању у Галерији фресака.

Март 31, 2007. године, *Блиц*: „Фреске на истој адреси“, текст у коме се износи мишљење министра Драгана Којадиновића и његово обавештење да се Галерија неће затварати.

Да Управа Народног музеја није одустајала од својих планова у наредним годинама, сведоче и следећи чланци:

Март 28, 2008. године, *Новости*: „Скучени у две собе“, текст новинарке Драгане Матовић који опомиње да је и даље на снази план о затварању Галерије и сеоби Центра за конзервацију.

Јул 30, 2009. године, *Прес*: Министар културе и информисања Небојша Брадић, „Не дамо Галерију фресака. Привремена или трајна намена неприхватљива“. Овим текстом и гестом је затварање Галерије у првом десетлећу 21. века заустављено. Целокупни историјат забележио је Станислав Живков у Таблоиду 276, од 17. јануара 2013. године.

Стручна јавност није успела да спречи затварање Галерије фресака, али га је одложила и учинила тежом потпуну промену њене намене. У периоду одгоде постигнуто је више успеха, попут изложби посвећених Студеници, споменицима на Косову и Метохији, у самој Галерији, или антологијске изложбе *Србија, земља фресака*, која је обишла више земаља Европе, кулминирајући догађајима у Риму и Фиренци, где је гостовала током више година.

ДРУШТВО ПРИЈАТЕЉА ГАЛЕРИЈЕ ФРЕСАКА

Оснивачка скупштина Друштва пријатеља Галерије фресака одржана је у Галерији фресака 8. 2. 2008. године. Друштво је званично регистровано 13. 5. 2008. године, код Министарства за државну управу и локалну самоуправу, број 130-024-00-00265/2008-07.

¹⁰¹ Шуваковић 2007.

Друштво пријатеља Галерије фресака је током вишегодишњег, најпре незваничног, а затим регистрованог рада, као своју сврху поставило следеће циљеве и задатке:

1. афирмисање Галерије фресака и пружање помоћи Галерији у њеним активностима;
2. истраживање средњовековне културно-историјске, уметничке и духовне баштине;
3. популаризација средњовековне баштине.

Једну од најважнијих активности, која испуњава све три тачке, чине предавања којима су предочени нови резултати научних прегнућа. Године 2009, током маја и јуна, три предавања била су посвећена скитовима и испосницама око Дечана (проф. др Бранислав Тодић, „Дечанске келије и скитови према писаним изворима“, доцент др Драган Војводић, „Богородичин скит у Белаји“, др Даница Поповић, „Скит Света Три јерарха“). У наставку су саопштена два рада с другачијим, али подједнако значајним темама: др Ирена Шпадијер, „Хронолошки оквири светог Петра Коришког“, др Татјана Стародубцев, „Значај старе фотодокументације за проучавање живописа на примеру Сисојевца“.

Године 2010, у истом термину, уторком у подне, током септембра и октобра одржан је циклус предавања „Фрагменти фресака. Откривање, збрињавање, чување, проучавање и презентација делова живописа одвојених од зида“. Била су посвећена наредним темама: др Бојан Поповић, „Проблем заштите и спајања разбијене слике. Конзервација, смештај и презентација фрагмената фресака“, др Милан Радујко, „Фрагменти фресака и обнова порушених цркава - Три новгородска примера“, Татјана Михаиловић, „Од пасивне грађе до прворазредног ресурса. Фреске у фрагментима из фонда Народног Музеја у Краљеву“, Иванка Холцлајтнер-Антуновић, „Примена раманске спектроскопије у анализи пигмената са фресака у манастиру Жичи“, Бојана Стевановић, Мина Лукић и Милош Живковић, „Црква Св. Петке у Радошићима и уломци њених фресака“, академик Драган Војводић, „Остаци сликарства цркве Светих Теодора Тирона и

Зденка Живковић, реплика детаља фресака и реконструкција истог мотива. Детаљ рамена Јеванђелисте Јована, оригинал и реконструкција, којој је враћена оштрина потеза, злато и цинобер пигмент.

Стратилата у Жичи“, др Татјана Стародубцев, „Фрагменти фресака из Богородице Пречисте у Ждрелу и Мелентији“.

Циљ циклуса предавања о фрагментима фресака био је да се укаже на првокласни, а занемарени материјал, којим се, уз важна сазнања о средњовековном сликарству, употпуњава топографија сакралних споменика, нуди ново датовање, упознаје материјална култура епохе.

Делатност Друштва пријатеља Галерије фресака, чији су представници били Бранислав Тодић и Даница Поповић, угашена је услед затварања Галерије фресака од стране Народног музеја. Јасан став стручне јавности био је да Галерија не сме да се затвори због било каквих разлога. Године 2016, када је највише прећено таквим исходом, у име Друштва су Даница Поповић

Милутин Драгојловић 1982. године у манастиру Дечанима, копира, из Страшног Суда, сцену Христос на престолу окружен анђелима

и Драган Војводић молили управу Народног музеја да се са затварањем сачека барем до завршетка Византолошког конгреса, јер је струка била мишљења да се централна изложба на најбољи начин може организовати управо у простору Галерије фресака. Међутим, никаквог одговора није било.

Будућност Галерије фресака

Галерија фресака, за разлику од Музеја француских споменика, данас Куће архитектуре и баштине, никада није изгубила своју публику. Док се париски музеј ослањао на величанственост, али и непроменљивост основне поставке, у Галерији су промене биле прилично честе. Године 1961, брига о установама културе је са савезног прешла на републички ниво, што је условило извесне измене у сталној поставци. Постављане су велике изложбе у целом простору Галерије, после којих је поставка увек доживљавала неке промене. Након проблема с грејањем током деведесетих година прошлог века, када је једно време била затворена, Галерију је поново отворила Нада Комненовић.

Од оснивања, сврха Галерије фресака била је проучавање, прикупљање, копирање, излагање и популаризација средњовековне уметности византијског стила с територије Србије, а и ван ње. Копијама, али и оригиналима, попут фрагмената фресака, пружа знање о тим предметима, излаже их и интерпретира. На тај начин предочава слику нашег средњовековља, пре свега преко антологије сликарства. У будућности, у општу слику замишљену на тај начин потребно је уклопити мање тематске целине, које резонирају с делима из поставке. У такве додатке, уз које се могу мењати и одређени сегменти целине изложених дела, увешће се оригинали фресака и друга документација, попут фотографија и цртежа. Некада је у Галерији преглед фресака био окренут ка широј слици византијске уметности, а у новој ће, поред наглашавања српског средњовековног сликарства, паралеле с културом средњег века бити јасније потцртане. Осавре-

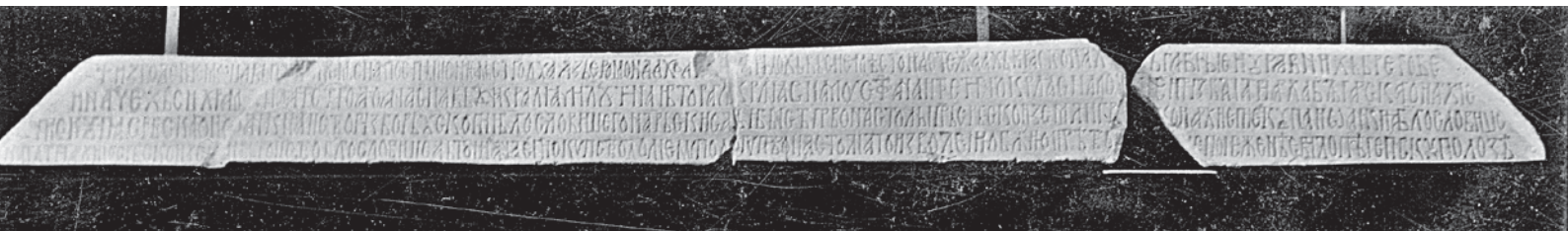
мењем ће се остварити измењива основна поставка и ослободиће се простор за повремене изложбе. Концепција ове трајне изложбе се углавном неће преклапати с приказом средњег века у Народном музеју, у коме нагласак није на антологији сликарства, већ на материјалној култури и уметности.

Будуће посете Галерији фресака треба да буду општег типа, али с нагласком на задовољавању интересовања популације младих. Галерија је, током готово седам деценија, задржала публику наклоњену средњем веку, нарочито живопису. Иако ни досадашњом концепцијом није остваривала визију цркве или црквене ризнице већ, напротив, сазнајног места о уметности и култури средњовековне Србије, преко универзалних вредности човечанства, нова поставка треба да буде идејно богатија, да пружи посетиоцу могућност да поставку сагледава на различите начине. На тај начин може да буде отворена и модерна, индукујући емпатију, као и прва знања младим посетиоцима.

Галерија фресака је и до сада била редак музејски простор отворен хендикепираним особама, уз инклузивне програме. Планирано је да нова поставка, у већој мери него до сада, буде промишљена на такав начин да одговара и особама с инвалидитетом. Такође, стварањем новог простора за повремене поставке биће омогућене периодичне изложбе намењене пре свега тој циљној групи.

Међу посетиоцима Галерије фресака било је и странаца, као и високих званичника. Одређени труд, оличен у пружању информација страном посетиоцу на његовом језику путем легенди, каталога и другог материјала, треба допунити аналогијама са средњовековном епохом у другим државама.

Стална поставка Галерије фресака је, с модулацијама, трајала од 1965. до 2009. године. Током 45 година, у њој су одржаване и повремене изложбе. Биле су постављане у најмањој сали или су приређиване у целокупном простору Галерије. После скидања експоната добијан је велики простор за повремену изложбу, али је публика била лишена могућности да увек

Одливак излаган на поставци посвећеној епиграфским споменицима, Ктиторски надгробни натпис игумана Јоаникија, црква Св. Атанасија код Лешка. Поред поетске слике природе, у коме се истиче да је ради подизања цркве ктитор „уравнио бргове и истребио честаре“, помиње се, веома детаљно, проглашење царевине

види ремек-дела средњовековног сликарства. Такође, велике изложбе су формиране, а поједини експонати приказивани ретко, иако пресеци одређене епохе или појаве, уз све варијације, морају чешће добити место за презентацију. Подсетићемо да је већина дела која су чинила поставке научног карактера, праћене каталозима који су мењали слику о уметности неког периода, о великим епохама средњовековне уметности, излагана само једном, попут изложби *Српско зидно сликарство 13. века* 1965. године, *Моравско сликарство* 1968. године, *Дечани и византијска уметност средином 14. века* 1985. године. Такође, експонати за поставке *Копије фресака из српских средњовековних цркава у рушевинама* из 1980. године, *Бирилски епиграфски споменици* 1984. године, махом су приказани само на њима. Велике монографске изложбе о манастирима најчешће су формиране поводом јубилеја, ретко када два пута.

Током прве две декаде постојања, Галерија фресака је, осим Калемегдана, била главна туристичка тачка Београда, други инфо-пулт. У протеклом периоду је задржала део публике. Важне делатности Галерије огледале су се и у организовању концерата хорова духовне музике, *Хорови између фресака*, као и у агилној понуди у музејској продавници.

Нова поставка Галерије фресака треба да представи антологију средњовековног сликарства. Његов преглед је стална референца, сврха постојања Галерије. Основну нит концепције, развој уметности, пре свега живописа од 12. до 15. века, уз најзначајније примере сликарства пре и после овог периода, тре-

ба осавременити према синтези научних знања и савремене музеолошке праксе. План је да нова поставка садржи низ додатих тема и њихова тумачења. Теме могу бити различите, сврстане у групе:

стилови на фрескама (монументални, наративни, експресивни, моравски, готички, али и сликарски поступак, копистика), каменој пластици (романички, моравски, као и морфологија и калиграфија натписа) и у архитектури (рашки, византијски, моравски, владарске и властеоске задужбине, владарски мазуолеји, ктитори представљени с моделима храмова, одговарајуће макете);

иконографски програм фресака у црквама: велики празници, циклус Христових страдања, циклус Христових чуда и парабола, Богородичин циклус, циклуси из живота светитеља, представе Христа Пантократора, Емануила, Старца дана, Анђела Великог савета, Недремано око, представе Богородице Одигитрије, Елеусе, Кириотисе, Влахернитисе, Пелагонитисе, као и бројних типова и подтипова, Календар – Менолог, групе светитеља у првој зони сликарства, Свети врач, ратници, жене, монаси, архијереји, апостоли, арханђели и анђели; теме о посебним просторима цркве (олтар, пастофорије, наос, припрата, параклиси).

Од оснивања Галерије постоји идеја да се у њој, осим копија фресака, као и документације о средњовековној уметности у виду цртежа, скица, акварела, одливака, излажу и оригинали. Најпотпуније је о томе писала и за то се залагала Зденка Живковић, у тексту „Методологија конзервације и презентације фрагме-

ната фресака“, који је заведен у архиву Галерије фресака 1984. године.¹⁰² Данас се студијска збирка састоји од уломака фресака из Ђурђевић ступова, Студенице, цркве Светог Петра Коришког, Уљарица, цркве Петра и Павла у Доброј Води, из цркава и манастира у Рашкој области – Кончулића, Постоња, Дежеве, Трговишта (Пазаришта), Рељине градине, Милешеве, Палежа, Сталаћа, Брвеника, Богородице Пречисте у клисури Млаве, Павловца, Станичења. Аутор ових редова је радио и на још две значајне целине, фрагментима фресака из Црнче, из времена кнеза Мирослава, као и на уломцима из Милутинове главне задужбине, Бањске. Постоји могућност и да уломци из ових храмова буду представљени у будућој поставци Галерије фресака.¹⁰³

Смиљка Габелић, из Института за историју уметности Филозофског факултета у Београду, прегледала је фрагменте из цркве Свете Петке (некада Светог Николе) у Станичењу (од 15. до 22. 9. 2003. године) и уврстила своја запажања у текст о живопису тог храма.¹⁰⁴

Од 2. до 4. новембра и од 14. до 27. децембра 2005. године, у Музеју у Пријепољу су Дејан Милосављевић и Бојан Поповић радили на фрагментима фресака из Милешеве. Иста екипа је од 15. септембра до 19. октобра 2009. године, у Галерији фресака обрађивала фрагменте фресака из Богородице Пречисте.¹⁰⁵

Посматрајући будућу поставку, на тријумфалан начин би се поново отворила Галерија фресака, у коју би били укључени приновљени и већ презентовани оригинали, и моћи ће да се осветле поједине теме, чији је избор непресушан. Оне могу бити појединачне или у паровима, као што су државна идеологија / свакодневни живот. Као примере тема у оквиру поставке навешћемо следеће: Божић, Ускрс, иконе на фрескама,

прикази царица, краљица, принцеза, старозаветних пророка и сцене с њима, поједини споменици српске културе на листи светске културне баштине и листи угрожене културне баштине (Студеница, споменици Раса, Пећка патријаршија, Богородица Љевишка, Грачаница, Дечани), затим средњовековна трпеза, уметност властеле, портрети племића и фреске у задужбинама, портрети српских владара у средњем веку, литургија на фрескама српског средњовековља, клир – патријарси, архијереји, презвитери, ђакони, чтеци, појци, музика и музички инструменти, пустињаство, јеванђелисти и прибор за писање, орнаменти, коњаници, реликвије, симболика живописа, боје фресака – пигменти и њихово проучавање, оригинал и копија, фрагменти фресака, писменост у средњем веку, натписи и записи, епиграфски споменици.

Нова основна поставка треба да се формира на такав начин да се ослободи адекватан простор за повремене изложбе. Поред садржаја који су се одигравали у Галерији, попут хорова духовне музике и концерата, треба предвидети школу копистике, као и смотру у виду годишње или двогодишње изложбе. Асортиман постојеће продавнице, у којој се тренутно могу купити музејска издања, треба да се прошири, пре свега копијама фресака или детаља живописа, икона, копијама накита, новца.

Будућа концепција треба да буде заснована на средњовековном српском сликарству. Развојем Галерије, збирке и проширењем визије обухватиће се све земље из византијског културног круга, што је у Галерији и раније донекле било заступљено византијским сликарством с територије Југославије, из времена када неке од тих области није обухватала српска држава.

¹⁰² *Политика*, 30. мај 1976. године.

¹⁰³ Поповић 2011: 114–122; Поповић 2011а: 225–227; Поповић 2011б: 361–373; Поповић 2018: 114–122.

¹⁰⁴ За прве резултате конзерваторских третмана у храму, в. Живковић 2005: 213–216; Габелић 2005: 32–34.

¹⁰⁵ Поповић 2011: 114–122; Поповић 2011б: 361–373.

ЗАКЉУЧАК

Галерија фресака је настала због жеље човека да уметничко дело понови, створи исти квалитет. Уметничко дело је јединствено. Креира га један човек у једном простору и времену, једним поступком. Када стваралац копира сопствено дело, одмах после израде првога, метод подразумева дисциплину, потпуност, исти ред потеза, што захтева знање аутора. Колико је тек тежи задатак да друга особа, у другом времену и месту, рекреира материјале и моделацију. Поред тежњи ка репродуковању истоветне вредности, у материјалном смислу коначна и пролазна уметничка дела добијају свој други лик, који може да буде дуговечнији од оригинала. Имитирање фреске, опонашање живописа значи не само потпуно преузимање метода, технике и моделације већ и схватање личности ствараоца и покушај успостављања истог дела.

Док се код пијанисте цени интерпретација, сматра се да код сликара-кописте она не треба да буде присутна. Многа поновљена сликарска дела тек су бледа копија оригинала, код којих индивидуални приступ уметника-кописте није видљив. С друге стране, код најбољих поново уздигнутих слика понекад је присутан лични печат. Напокон, има и копија код

којих се заиста тешко може наћи било шта сем првобитог оригинала. Сматрамо да је у случајевима када је оригинал у највећој мери пренесен, дозвољена и интерпретација, као другостепена и у позадини.

Основно правило је да вредност, квалитет оригинала условљава и сложеност сликања копије. Задатак у понављању ремек-дела може бити захтеван услед комплексности сцена, чију структуру од 12. века чини и комплексна, најпре ортогонална, а затим инверзна перспектива, а нарочито моделација ликова. Најтежи сликарски подухват у средњем веку био је представљање Господа, а затим Богородице и анђела. И светитељи се приказују преображено, не попут живих ликова, попут ктитора.

Док су музеји најчешће трезори посебне врсте, чувари драгоцених предмета из прошлости, галерија и музеј копија фресака и одливака скулптуре омогућавају да се будућа збирка и поставка осмисле и унапред пројектују. Њихова најава су биле глиптотеке, збирке скулптура које су најчешће биле реплике рађене у гипсу, односно гипсотекe античких статуа, које су биле саставни и уобичајени део музеја. Оснивањем Музеја поредбене скулптуре 1882. године у Паризу, према замисли Ежена Емануела Виол ле Дика, остварена

ИНВЕНТАРНИ БРОЈ 27_696 29.12.1962. ПРИЧЕШЋЕ АПОСТОЛА I И II, РЕСАВА, КОПИРАЛА ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ, 1) 2.58 × 3.53=9.107 2) 2.58 × 3.53=9.107 3) 2.58 × 2.13=5.495 4) 2.58 × 2.13=5.495, КАЗЕИНСКА ТЕМПЕРА НА ПРЕПАРИРАНОМ ЛАНЕНОМ ПЛАТНУ

је идеја о музеју копија. Француски пример је прекопиран само у Србији, с том разликом што је музеј у Србији био у већој мери пинакотека, док је основ француског чинила глиптотека.

Француски музеј је имао комплексан развој. Од оснивања, када је понео назив Музеј поредбене скулптуре или Музеј Трокадеро, по истоименом тргу, како се и данас понекад назива, 1937. године је прерастао у Музеј француског средњовековног наслеђа. Тада је, као посебно одељење, основан и Музеј фреске, који је био познат као Одељење старих француских сликара. Као такав, сасвим налик Галерији фресака, трајао је до краја 20. века. Данас је његова концепција промењена, што се закључује из имена Кућа архитектуре и баштине. Током дугог трајања од седам деценија, његова поставка није мењана. Величанствени романички и готички портали никога нису остављали равнодушним, али већина посетилаца није желела да поново види исту поставку.

Човек имитира од када сам ствара оруђе, оувећ. Копирање уметничких дела у свету, умножавање, пра-

тећи је садржај сваког уметничког дела, у нацртима, скицама, студијама, израдом мотива. Захтевније је и другачије када се у једној епохи поново уздиже уметност друге, попут грчке и римске, од инспирације до потпуног преузимања.

Надахнуће прошлости почело је од хуманизма и ренесансе, када се величало античко наслеђе. Стваране су збирке античке уметности, које су инспирисале уметнике. Документарно занимање за прошлост било је присутно од времена контрареформације, када је католичка црква тежила да створи праву црквену уметност служећи се старим обрасцима. Осамнаести век био је време жеље да се прошлост упозна, између осталог, и копирањем. Многи музеји су добили гипсотеке копија. Фреска, слика на зиду у непокретном споменику културе, посматрана је двојачко. Понекад је оригинални живопис дислоциран с припадајућег зида и премештен у музеј. Таква решења постоје у многим музејима, а најпознатији случај је Национални археолошки музеј Напуља, у коме се налазе фреске и мозаици из Помпеја, Херкуланеума, Пестума и с још неких

античких локалитета. Каталонија је пример потпуне преваге тог принципа, с музејима оригиналних фресака у више градова. С друге стране, осим париског музеја и Галерије фресака, постоје многобројне збирке копија фресака и мозаика. Значајне су колекције у Русији, Грузији, Јерменији, Равени (мозаици).

За документовање живописа у Србији се још средином 19. века залагао Јанко Шафарик. Копирање код нас започето је пре Првог светског рата, у Народном музеју. Два догађаја дала су велики замах копици. Први је подизање Маузолеја Карађорђевића на Опленцу. Током припрема рађени су цртежи, скице, фотографије, белешке, као и копије темпером на платну, као будућа информација за мозаичаре. Тада је настало око 800 копија фресака. Други догађај, Византолошки конгрес одржан у Београду 1927. године, представљао је значајан импулс за нашу византологију, као и за копирање фресака. Тим поводом, осим дела насталих ради осликовања Маузолеја на Опленцу, приказане су и друге копије фресака, попут оних Предаевича и Вербицког, у тада новој згради Универ-

зитета у Београду, на данашњем Правном факултету, када је Кашанин изјавио да би требало да оснујемо музеј попут париског Трокадера. Радослав Грујић је, оснивањем Музеја Јужне Србије у Скопљу 1921. године, створио први простор у коме су копије фресака имале значајну улогу.

Архивски документи нам доносе сазнања да је музеј фресака у Београду био планиран 1947. године или још раније. Почетак копицике, сарадња с француским сликарима-копистима, остварена посредовањем Марка Ристића, и њихово ангажовање у Србији омогућили су стварање првобитне збирке копија фресака и одливака скулптуре. Иако није био директно укључен у подухват у Србији, неизоставно треба поменути Пјер-Анри Дукос де ла Аја, оснивача и учитеља француске копицике. Док је трајао процес настајања нових дела, од 1948. године, Французи су понудили да у реновираној Палати Шајо на тргу Трокадеро, пре излагања нове поставке, буде приказана средњовековна уметност с тла Југославије. Очекивања нису изневерена ни с једне стране. Дела за изложбу, преве-

ИНВЕНТАРНИ БРОЈ 27_1018, 28.12.1970. ИСУС ХРИСТОС ПРЕДСТАВЉЕН КАО АНЂЕО ВЕЛИКОГ САВЕТА, СТУДЕНИЦА, БОГОРОДИЧИНА ЦРКВА, XVI ВЕК, КОПИРАО ДРАГОМИР ЈАШОВИЋ, КАЗЕИНСКА ТЕМПЕРА НА ПРЕПАРИРАНОМ ЛАНОМ ПЛАТНУ

зена у 17 вагона, испунила су огромне сале париског музеја. Највећи позор изазвали су типични динарски надгробни споменици, мраморови (стећци), фреске из Нереза, Сопоћана, Краљеве цркве у Студеници, моравска скулптура.

Зграда Галерије фресака је подигнута на месту сефардске синагоге Бет Јизраел, која је страдала у Другом светском рату (1941. је бомбардована, а 1944. минирана), као и две оближње куће, а отворена је 3. фебруара 1953. године. У архитектонском решењу Богдана Игњатовића, шест сала се степенасто уздиже ка седмој, централној и највишој. Милан Кашанин је постао први директор Галерије фресака.

После успеха изложбе *Средњовековна уметност Југославије. Мулажи и копије које су извели југословенски и француски уметници* у палати Шајо, године 1953. је највећи део тог материјала био приказан у Великој Британији, у Единбургу, у Краљевском музеју Шкотске, и у Лондону, у Тејт галерији. О изложби је саопштење дао Дејвид Талбот-Рајс. Следећих година је та поставка обилазила Холандију, Немачку, Белгију, Швајцарску, Аустрију, Финску, Данску, Италију.

До 1958. године је ископирано око 400 дела, и тада је уприличена највећа икад одржана изложба копија фресака, на Београдском сајму, о којој је известио и византолог Андре Фролоу.

После промене државне политике 1961. године, када су културне делатности са савезног пребачене на републички ниво, преиначена је стална поставка Галерије и у њеној концепцији је у већој мери испољена тежња да се представи средњовековно српско сликарство. Седма деценија 20. века била је значајна по великим изложбама научног карактера, које су садржале и анализе пресека одређених епоха. Године 1965. постављена је изложба посвећена Сопоћанима и споменицима из 13. века, а године 1968. изложба на којој је приказана уметност Моравске Србије. Од 1961. до 1966. године, изложба копија фресака обишла је више од 30 градова Северне и Јужне Америке, а од 1968. до 1970. године је представљана углавном у земљама Источног блока, у Румунији, Мађарској, Совјетском Савезу, Пољској, као и у СР Немачкој.

Галерија фресака је често учествовала у заједничким изложбама, на којима је приказана култура нашег поднебља. У време док је изложба кружила америчким континентом, искоришћена је прилика да се прикаже *Стваралаштво народа Југославије* у Мексику, поводом Олимпијских игара 1966. године, као и да учествује на Светској изложби у Монтреалу 1967. године. На светским смотрама културе представљана је и наша стара уметност, као на изложби Унеска у Каиру 1969. године и на изложби Светске организације Црвеног крста у Женеви 1966. године. Треба нагласити учешће на изложби *Уметност у свету у 1200. години* у Метрополитен музеју у Њујорку 1970. године, где су се, међу бираним оригиналима, налазила и дела из Галерије.

Изложба на Сајму је узбуркала домаће културне кругове, тако да је до 1974. године остварен низ изложби, углавном смотри старог сликарства: Дубровник, Љубљана, Нови Сад, Цетиње, Крушевац, Сомбор, Задар, Зрењанин, Кикинда, Сплит, Суботица, Вараждин, Мостар, Сарајево, Ниш, Бања Лука, Врњачка

Бања, Приштина, Призрен, Пећ, Зрењанин, Инђија, Светозарево, Панчево, Ковин, Ваљево, Кикинда, Крушевац, Светозарево, Будва. Понекад су простори били посебно инспиративни, а уједно и захтевни, попут цркве Светог Доната у Задру, подрума Диоклецијанове палате у Сплиту и Мештровићевог каштелета.

Године 1974. дошло је до интеграције Галерије фресака и Народног музеја. Настављена је жива делатност, пре свега захваљујући улози Наде Антић-Комненовић, Зденке Живковић и Часлава Цолића.

Нада Комненовић није дозволила успоравање ритма у одржавању изложби. Нарочито су биле важне изложбе приређене у самој Галерији: *Копије из српских средњовековних цркава у рушевинама* 1980. године, *Тирилски епиграфски споменици* 1984. године и *Дечани и споменици из средине XIV века* 1985. године. Те значајне изложбе скренуле су пажњу на више функција Галерије. Приказујући копије из цркава у рушевинама, кописти Галерије су спасли податке о једном делу заувек изгубљеног живописа, указујући на документарну вредност збирке. Друга изложба била је посвећена натписима. Та врста материјала је спорадично копирана у самој Галерији, све до доласка Милана Ивановића, који је, уз помоћ Димитрија Богдановића и Гордане Томовић, настојао да организује збирку епиграфских споменика. И тај пројекат је престао пре завршетка јер није остварено копирање у три републике (Босни и Херцеговини, Хрватској и Словенији), што је велика штета будући да се у Галерији фресака чувају неки заувек изгубљени натписи, а били би обухваћени и споменици из поменутих република. Основ за организовање треће изложбе, *Дечани и споменици из средине XIV века*, био је опсежна израда реплика за изложбу на Београдском сајму 1958. године. Тада је и настао највећи број експоната за изложбу посвећену Дечанима и споменицима из средине 14. века. И после изложбе на Сајму, фреске из Дечана и Грачанице су често копиране, што је такође укључено у избор за изложбу о Дечанима.

Министарство спољних послова Југославије је често посредовало у организовању изложби репли-

ИНВЕНТАРНИ БРОЈ 27_966 6.1.1969. Св. РАТНИЦИ АРЕТА, НЕСТОР, НИКИТА. РЕСАВА – МАНАСИЈА, КОПИРАО ДРАГОМИР ЈАШОВИЋ, 2.85 × 3.05=8.69, ЛАНЕНО ПЛАТНО, СТИК-Б, КАЗЕИНСКА ТЕМПЕРА

ка из Галерије: 1978. Финска (Пори, Куопио, Хелсинки), 1979. Индија (Њу Делхи, Мадрас, Калкута, Бомбај, Џајпур) и Бурма (Рангун). Године 1983. је антологијска изложба фресака представљена у нашем Културном центру у Паризу, а наредне, 1984. године, у Аустралији (Сиднеј и Мелбурн).

Нада Комненовић је покренула серију изложби у „малој сали“, првој до улаза у Галерију – монографске изложбе копија фресака из Поганова, Грачанице, Старог Нагоричина, Богородице Љевишке, а у централном простору Галерије и из Беле цркве Каранске и Ариља.

Дела која се чувају у Галерији често су излагана у другим музејима у Београду или су учествовала у заједничким изложбама: у Краљеву, Цвату, Светозареву, Улцињу, Врњачкој Бањи, Крушевцу, Шапцу, Прислоници код Чачка, Горњем Милановцу, Ужицу, Коцељеви.

У различитим приликама и различитим поводима, Галерија је била присутна на изложбама у следећим

Инвентарни број 27_646 28.12.1961. Учитељство Св. Јована Златоустог, Лесново, копирао Љубодрог Маринковић, 1.58 × 2.50=3.95, казеинска темпера на препарираном ланеном платну

државама: СР Немачка (Штутгарт), Аустрија (Филах), Италија (Милано), Јапан (Токио). Изложбе с прегледом сликарства или неком ужом темом, попут оних одржаваних у самој Галерији, гостовале су и у Врању, Суботици, Обреновцу, Крушевцу, Рачи Крагујевачкој.

Откуп 90 колор фотографија икона из Хиландара, кашираних на дрвену шему, аутора Хранислава Марковића, послужио је, осим за изложбу у самој Галерији, и за гостовање у Паризу, Њујорку, на Кипру, у Сегедину, на Београдском сајму, у Земуну.

Нада Комненонић је организовала и низ тематских изложби у Галерији фресака: *Српски средњовековни портрети*, *Ликови светих ратника на средњовековним фрескама*, *Лик жене на средњовековним фрескама*, *Историјски портрет у српском средњовековном сликарству*, *Жене и орнаменти на фрескама Богородице Љевичке*, *Медицина у средњем веку код Срба*, *Пејзаж на средњовековним фрескама византијског стила*. За неке од њих повод је био Осми март.

Јединствена је била *Изложба копија фресака пре и после конзервације*, постављена 1992. године у Галерији фресака. Бранислав Тодић, у пратећем тексту деплијана, истиче да је она, у поређењу са свим другим изложбама одржаним у Галерији, у највећој мери била у мисији заштите живописа.

Када у Галерији није могла да се одржи изложба или када су постојале тежње шире друштвене заједнице да се одређена идеја прикаже и другде, монографске изложбе су одржаване на другим местима, попут оне посвећене Милешеву у Галерији САНУ или тематске изложбе фресака из Студенице и Сопоћана у Музеју примењене уметности.

У Галерији фресака су 1974. године приказане и индијске фреске и мурални. Настављена је сарадња с Београдским сајмом, где је приређена антологијска изложба нашег старог сликарства 1980. године, када је у Сава центру постављена и монографска изложба Сопоћана. И сродне институције у иностранству

ИНВЕНТАРНИ БРОЈ 27_992 29.12.1970. АНЂЕО ИЗ АПСИДЕ, РЕЧАНИ, КОПИРАЛА ИВАНКА ЖИВКОВИЋ, 1.70 × 0.50, 0.85, ЛАНЕНО ПЛАТНО, СТИК-Б, КАЗЕИН. РЕПЛИКА ЈЕ СВЕДОЧАНСТВО УНИШТЕНОГ ЖИВОПИСА И ЦРКВЕ У ВАНДАЛСКОМ ЧИНУ АЛБАНСКИХ ТЕРОРИСТА.

су биле домаћини изложбама копија фресака, попут *Ремек дела српских фресака* у Севиљи, на ЕХРО-у 1992. године, и *Детаљи копија фресака* на Сајму у Солуну 1993. године, на изложби посвећеној животу у градовима средњег века.

У припремама за обележавање осам векова манастира Студенице, изложбе одржане у Галерији 1988. године, на Дан заштите споменика културе, што је био чест случај,¹ кописи су попунили празнине у збирци, израђена је нова макета манастира, као и реконструкција реплике прозорске преграде храма Богородице Благодетелнице у Студеници. Постојећи мулажи у самој Галерији, одливени још крајем пете деценије 20. века, су очишћени. Монографска изложба копија фресака и пластике из Студенице организована је и у Културном центру Београда, у Врњачкој Бањи, Шапцу.

Један од најзначајнијих текстова о кописима фресака и кописици саставио је Светозар Радојчић, нимало случајно, за изложбу *Сопоћански анђели* Зденке Живковић.²

Зденка и њен муж Брана спадали су у најважније заштитаре у Србији после Другог светског рата. На неким пословима су заједно радили. Најлепши пример је колекција копија малог формата, на којима су приказани детаљи с фресака из Богородице Љевишке. Поред свих других радова на катедрали у Призрену, успели су да насликају 150 копија фресака, сами одређујући и преузимајући мотиве, што није била пракса Галерије, у којој је негован приступ копирања комплетних сцена, од бордуре до бордуре. Успех изложбе мотива из Богородице Љевишке, која је обишла свет не само у њиховом добу, оправдава такав став.

Ауторитет Зденке Живковић и подршка коју је добијала од колега омогућили су да њена замисао, рад на репликама из цркава у рушевинама, буде покренута и да годинама буде делатност Галерије фресака. *Копије фресака из српских средњовековних цркава у рушевинама* значајна је изложба у Галерији фресака, утолико важнија што је велики број оригинала оштећен стихијом или људском руком.

¹ Ђорђевић 2004.

² Радојчић 1983.

Богородица Љевишка, детаљи, Анђео спушта текст са Божијом речју пророку, из калоте куполе, копирали Зденка и Бранислав Живковић, 70/50, 50/35 м².

Нарочито далековидо било је Зденкино бављење фрагментима фресака. Резултате тог рада је објавила, а имала је тежњу да се у Галерији прикупе, обраде, публикују и изложе сви доступни уломци живописа.

Часлав Цолић је провео читав радни век у Галерији. И он спада међу најбоље кописте фресака, нарочито живописа из 14. и 15. века. Приредио је ретроспективну изложбу *Копије фресака и акварели у Библиотеци града Београда*. О њему најбоље сведочи његово обимно дело.

Последњих десет година 20. века протекло је у знаку рата и кризе. У то време се догодила смена; отишла је Нада Комненовић, а нешто касније и Часлав Цолић. У Галерији се смењивало неколико стручњака,

све до 2003. године, када се запослио Бојан Поповић.³ Рад Галерије био је усмерен, пре свега, на одржавање сталне поставке и на организовање многих изложби у земљи и иностранству. Нису биле запостављене ни друге активности карактеристичне за Галерију, попут рада на фрагментима фресака.

Изложба *Портрети српских владара у средњем веку* посетила је Завичајни музеј у Јагодини, Народни музеј у Крушевцу, Музеј Топлице у Прокупљу, Галерију „Сава Шумановић“ у Шиду, Музеј Полимља у Пријепољу, Музеј у Вршцу, Замак културе у Врњачкој Бањи.⁴

Изложба из 2004. године, *Детаљи на фрескама катедрале града Призрена, Богородице Љевишке*. Изложба копија фресака Зденке и Бранислава Живковић, постављена је на Дан заштите споменика културе, а проширена је и другим репликама из тог споменика услед страдања српске баштине на Косову, мартовских догађаја и тежње да се публици прикаже барем део тог наслеђа. Детаљи живописа из Богородице Љевишке су касније представљени у Галерији „Чедомир Крстић“ у Пироту, Галерији „Божа Илић“ при Народном музеју Топлице у Прокупљу, Музеју у Косовској Митровици, Парохијском дому Светог Саве на Врачару, Градској галерији у Ужицу, Дому културе у Сопоту, Музеју рударства и металургије у Бору, Културном центру Србије у Паризу, Народном музеју у Зајечару.

Следећа антологијска изложба копија фресака, за свет је оформљена под називом *Србија, земља фресака 2007*. године, поводом председавања Републике Србије Саветом Европе, у свечаној сали здања те институције, током одржавања Парламентарне

³ На дужности управника били су: Милан Кашанин 1953–1961, Лепа Перовић 1961–1968, Милан Ивановић 1968–1973, (до интеграције с Народним музејом) Нада Комненовић, кустос, а суштински дужност управника 1973–1996, Сања Пајић, кустос, суштински управник 1996–2001, Нада Комненовић 2001–2002, Бојан Поповић 2003–2005. кустос, 2005–2016. управник (постављен од стране Музеја), 2016–2020. кустос (услед промена организационих јединица у саставу Музеја и укидања звања управника).

⁴ Ђорђевић 2005.

скупштине у Стразбуру.⁵ Иста, или нешто преиначена изложба, која се састојала од 11 копија фесака, 19 одливака скулптуре и две макете програма живописа, посетила је и Ландхаус, Кућу области Картнен у Клагенфурту, Народни музеј у Љубљани, Културни центар Републике Србије у Паризу, Парламент Европе у Бриселу, базилику Санта Кроче у Фиренци, базилику Светих дванаест апостола у Риму, цркву Свете Марије Салуте у Витербу, цркву Светог Николе Маршеа у Теу у Белгији, Библиотеку Парламента Валоније у Намиру, Мисију Републике Србије у Бриселу, Галерију Културног центра Венери у Бриселу.

Успех изложбе у Фиренци и Риму довео је до поставке *Il ponte delle immagini. Le vie bizantine della pittura murale dai monasteri ortodossi della Serbia ai cicli pittorici in Santa Croce* (*Мост сликарства. Пут византијске слике преко српских православних манастира до сликаних циклуса у Санта Кроче*), у Старом клаустору базилике Санта Кроче у Фиренци, највећем фрањевачком храму на свету, од 29. 11. 2011. до 20. 11. 2013. године.

Осим изложбе посвећене Богородици Љевишској, остварен је и знатан број поставки које су садржавале експонате уметности с Космета: *Копије фресака из храмова Косова и Метохије* у Међународном прес-центру у Београду, *Споменици Косова и Метохије под заштитом УНЕСКО-а* у посланству Републике Србије, Српској школи и гимназији „Никола Тесла“ и цркви Св. Ђорђа у Будимпешти. Централна изложба је постављена у Галерији фресака, *Косово и Метохија. Задужбине и дарови. Збирке Народног музеја*. Нен део, који се састојао од реплика, приказан је под називом *Фреске Косова и Метохије* у Галерији Академије наука и умјетности Републике Српске, Галерији Андрићевог института у Вишеграду и у Народног музеју у Крагујевцу.

Изложба *Да се не заборави. Изложба копија детаља фресака са подручја Косова и Метохије. Радови студентата Високе школе СПЦ за уметност и конзер-*

вацију, у организацији Академије СПЦ за уметности и конзервацију, редовно се одржава уз учешће Галерије фресака, понекад и у њој, а последњих година су укључене копије фресака које су остварили студенти у самој Галерији, у крипти Храма Светог Саве, Галерији Центра за културу и образовање Раковица.

Осам стотина година постојања Немањине главне задужбине, у Галерији фресака је приказано изложбом *Студеница. Осам векова сликарства*.

Попут изложбе *Косово и Метохија. Задужбине и дарови*, и у неким другим ситуацијама су дела из свих збирки средњег века Народног музеја излагана на једној изложби. Изложба *Средњовековна уметност Србије* (*Serbian Medieval Art = Μεσαιωνική Τέχνη της Σερβίας*) приказана је у Византијском и хришћанском музеју у Атини. Интеракција и синергија остварена је и на изложби названој *Завети и поруке. Стефан Немања – девет векова*, одржаној 2013. године у Народног музеју.

Понекад је и успешна конзервација одливака скулптура била повод за организовање изложбе, као и израда макета. То је био случај с две изложбе, *Био сам у рају*, у Галерији фресака 2005, на којој су били приказани одливци мраморова – стећака, надгробних споменика из Херцеговине, Босне, Хрватске, Црне Горе, Србије, као и *Уметност рашке школе*, у Културном центру у Врбасу 2015. године. Обе су биле прилагођене слепим и слабовидим посетиоцима.

Галерија фресака је увек могла да оствари жељену тему за поставку изложбе. Понекад су поставке приказиване у више музеја, попут изложбе *Лик светог Саве на српским средњовековним фрескама и иконама* у Музеју у Смедереву и у Музеју „Хореум Марги – Равно“ у Ђуприји, или *Уметност племства. Портрети властеле и фреске њихових задужбина* у Галерији „Чедомир Крстић“ у Пироту и у Галерији Народног музеја у Врању. Коришћене су фестивалске прилике, као што је манифестација *Дани Медитерана*, да би се оформила изложба *Циклус великих празника у српском средњовековном сликарству*, у Галерији Каритаса у Вуперталу (Немачка). Честе су биле мање монографске или

⁵ Ђорђевић 2007в.

ИНВЕНТАРНИ БРОЈ 27_1187 20.1.1976. Лоза Немањића, ПОРТРЕТИ,
МАТЕИЧ - МАТЕЈЧА, КОПИРАО ЧАСЛАВ ЦОЛИЋ, 5.20 × 2.15 = 11.18, СТИК-Б,
КАЗЕИНСКА ТЕМПЕРА

тематске изложбе, попут *Фреске манастира Ресаве* у Орашцу, *Свети ратници* у Галерији „Божа Илић“ Народног музеја Топлице у Прокупљу, *Фреске Ресаве* у Центру за културу Деспотовац, *800 година манастира*

Жича у манастиру Жичи, *Свети краљ Стефан Дечански* у Галерији фресака.

Као на изложби *Уметност у свету у 1200. години* у Метрополитен музеју у Њујорку 1970. године, Галерија фресака је учествовала и на изложби *Византија од 330. до 1345. године (BYZANTIUM 330-1453)*, у организацији Ројал академи у Лондону.

Необично су важне дугорочне поставке које је Галерија остварила у здањима државних институција. Поставка *Представе светаца из манастира Косова и Метохије из четрнаестог века и паралеле из других храмова српске средњовековне државе* налази се у главном холу Генералног секретаријата председника Републике Србије. У Министарству културе, у прес-сали су репликае фресака с представама сопоћанских апостола, док су у Сектору за културно наслеђе Министарства културе и информисања копије приказа раваничких и ресавских пророка. У Деканату, Институту за историју уметности и на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду такође је поставка из Галерије. У амбасадри Србије у Лондону налазе се и наше фреске.

Поједини теренски обиласци подручја богатих средњовековном уметношћу донела су обилне плодове. Такав је случај био с приказом фото-материјала у Галерији фресака, на изложби *Хришћанска духовна и културна баштина на обалама Скадарског језера и Дрима. Путонис у фотографијама*.

Често се износи став да се вредност збирке Галерије фресака повећава јер више нема уметника који умеју да копирају фреске. То је нетачно јер је у последњих неколико година (2015–2020) остварена сарадња с Академијом за уметност и конзервацију СПЦ, професором копистике Дејаном Милосављевићем и његовим студентима, који су у Галерији или на Академији, а према копијама из Галерије, изводили нова дела. Међу њима свакако има оних који би могли да се изграде у врсне кописте.

Стање збирке не дозвољава остварење пуног тематског потенцијала. Унапређење руковања делима и осавремењивање и постизање боље утилитарности депоа дозволили би већи обим изложбене делатности.

Галерија фресака је у општој меморији остала као место одржавања концерата. Од самог почетка је била један од главних простора у Београду за ту делатност. То нису успутна већ централна дешавања, која и у будућности треба да чине значајан део понуде Галерије.

Мисија и визија Галерије фресака јасно су одређене њеним настанком јер је и формирана како би се, на првом месту, приказивало наше старо сликарство посредством копија. На који начин се може одредити територијална граница у оквиру концепције Галерије и како прићи излагању? Онако како су лингвисти разрешили један од проблема српског језика. Како се српски језик уклапа у „туђе“ језичке просторе, тако и српска култура није само заједничка већ је и „синергизована“ с другим културама. Стога приступ може бити шири од националног, нарочито услед присуства византијске компоненте. Може се помишљати и на израду фресака из земаља византијског културног круга.

У новим музејима, попут Европског музеја у Бриселу, копије чине знатан део поставке.

На крају треба рећи да се и силе ентропије заустављају израдом врских копија, које никад не могу да замене оригинал, али готово потпуно могу да сачувају његову суштину.

На основу искустава из саме Галерије фресака, као закључак се могу исписати наредне реченице. У последњем периоду, Галерије фресака је, служећи се „старом славом“, још више наслеђеном збирком, начинила низ изложби за које ће стручна јавност временом дати свој суд. Сама Галерија ће, међутим, изгубити функцију ако племенита уметност копирања фресака нестане. Увек актуелно копирање фресака неће бити мистификовано у будућности; напротив, као једнако вредни ће бити посматрани сам процес понављања, уздицања архетипа, ликовни поступак, личност аутора и личност кописте, као и трајни завршни резултат.

Галерија фресака је основана како би се приказала, проучила и сачувала средњовековна уметност

ИНВЕНТАРНИ БРОЈ 27_1282 27.12.1983. СМРТ КРАЉИЦЕ АНЕ ДАНДОЛО, МАЈКЕ УРОША I, ПОРТРЕТИ, СОПОЂАНИ, ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ, 2.30 × 3.50 = 8.05, КАЗЕИНСКА ТЕМПЕРА НА ПРЕПАРИРАНОМ ЛАНЕНОМ ПЛАТНУ

Србије путем копија уметничких дела, пре свега фресака. Приказивањем средњовековне уметности, у Галерији је, на једном месту, добијана потпуна информација о удаљеним споменицима, и то интерпретацијом рада зографа – копистиком је понављано средњовековно сликарство, уједно и проучавано, а настајањем копија оригинали су најбоље документовани.

Галерија фресака је била самостална установа, која је свој зенит доживела у време озбиљне и поштовања вредне ране послератне, социјалистичке Југославије; била је институција која је Београду, Србији, региону и свету представљала важан део наше баштине и у којој је интерпретирано наслеђе. Галерија фресака је нудила космополитски поглед, на једном месту обједињене сагледиве „иконичности“ и „нерукотворености“, као и локални увид, доживљај западног Балкана као „земље фресака“, како су странци прозвали наше окружење, у којем међу српским земаљама нема ефемерних граница већ културног и духовног јединства.

Сликари-кописти

ФРЕСАКА

1. Наум (лаичко име Лазар) АНДРИЋ
(7. 4. 1907, Надал, Бачка – 19. 9. 1972, Београд)

2. Милован АРСИЋ
(8. 3. 1927, Опарић – 2000, Београд)

3. Петар БАЛАБАНОВИЋ
(1932, Липљан – 1991, Нови Сад)

4. Гојко БЕРКУЉАН
(16. 9. 1923, Никшић – 21. 12. 1989, Цетиње)

5. Здравко БЛАЖИЋ
(19. 4. 1919, Стари Бечеј – 1979, Београд)

6. Љубомир (Љуба, Браја) БРАЈОВИЋ
(1934, Херцег Нови – 5. 9. 2018, Подгорица)

7. Владимир Владо ВОЈНОВИЋ
(6. 7. 1917, Бугојно – 1998, Сарајево)

8. Драган ВУКОСАВЉЕВИЋ
(13. 9. 1933, Вучитрн – 9. 7. 2013, Београд)

9. Пашко (Пасквале) ВУЧЕТИЋ
(17. 12. 1871, Сплит – 15. 3. 1925, Београд)

10. Милутин ДРАГОЈЛОВИЋ
(1953, Нови Сад – 16. 3. 2015, Београд)

11. Емир ДРАГУЉ
(2. 2. 1939, Мравињац код Горажда – 2002, Београд)

12. Бранислав ЖИВКОВИЋ
(5. 2. 1921, Зајечар – 10. 3. 1994, Београд)

13. Зденка ЖИВКОВИЋ (рођ. Кортусова)
(15. 10. 1921, Влахи-Стахи, Чехословачка – 8. 4. 2011, Београд)

14. Иванка ЖИВКОВИЋ
(11. 11. 1936, Београд)

15. Божур ИВАНОВИЋ
(1936, Београд – 2005, Београд)

16. Драгомир (Јаша) ЈАШОВИЋ (21. 8. 1937, Сига код Пећи)

17. Небојша ЈЕЛАЧА
(1911, Карловац – 1954, Беч)
18. Зоран ЈОВАНОВИЋ
(1956, Младеновац)
19. Милош Миша ЈОВАНОВИЋ
(1920, Шабац – 1958, Београд)
20. Живојин КОВАЧЕВИЋ
(1. 2. 1928, Београд – 22. 4. 2009, Београд)
21. Јарослав КРАТИНА
(16. 8. 1893, Костајница – 30. 9. 1974, Београд)
22. Милан (Пиколо) ЛАЂЕВИЋ
(5. 2. 1914, Шаш код Сиска, Банија – 1988, Београд)
23. Љубодраг (Пенкин) МАРИНКОВИЋ
(22. 5. 1923, Прилеп)
24. Светислав Света МАНДИЋ
(1921, Мостар – 2003, Београд)
25. Верица Беба МАРКОВИЋ-СТАНКОВИЋ
(1932, Београд)
26. Милорад (Милан) МЕДИЋ
(1926, Лушка Паланка код Бање Луке – 1999, Београд)
27. Дејан МИЛОСАВЉЕВИЋ
(19. 3. 1972, Панчево)
28. Душан МИХАЈЛОВИЋ
(1922, Београд – 2021, Београд)
29. Велизар Васа МИХИЋ
(31. 4. 1933, Оточац)
30. Милосав Мишо МЛАДЕНОВИЋ
(1936, Ариље)
31. Даница МЛАДЕНОВИЋ-КОКАНОВИЋ
(1937, Београд)
32. Марклен МОСИЈЕНКО
(1928, Одеса – 2016, Београд)
33. Рајко НИКОЛИЋ
(1926, Велико Боњинце – 1991, Београд)
34. Шиме ПЕРИЋ
(10. 3. 1920, Антофагаста, Чиле – 16. 8. 2019, Дубровник)
35. Владета ПЕТРОВИЋ
(10. 5. 1945 Београд)
36. Павле ПОПОВИЋ
(8. 11. 1938, Бузовик, Косовска Витина)
37. Владимир ПРЕДОЕВИЧ (ПРЕДАЕВИЧ, ПРЕДАЈЕВИЋ)
(6. 9. 1890. – 8. 2. 1971, Сантјаго, Чиле)
38. Карло Афан де РИВЕРА
(1885, Мали Лошињ – 1979, Мостар)
39. Душан РИСТИЋ
(28. 10. 1913, Комсомул Маре, Румунија – 27. 7. 1995, Београд)
40. Рајко СИКИМИЋ
(1925, Попрати, Столац – 1997, Београд)
41. Спасе СПИРОВСКИ
(Скопље)
42. Светислав (Оскар) СТРАЛА (16. 7. 1891, Богданшећ, Румунија – 3. 11. 1957, Београд)
43. Олга ТИРАН (12. 4. 1925, Љубљана – 18. 9. 1992, Београд)

44. Александар Аца ТОМАШЕВИЋ
(1921, Соко Бања – 1968, Београд)

47. Часлав ЦОЛИЋ
(19. 9. 1944, Јалботина код Пирота)

45. Драгомир УРОШЕВИЋ
(8. 2. 1924. – 16. 5. 2003)

48. Катица ЧЕШЉАР-МИРКОВИЋ
(16. 6. 1932, Жабаљ)

46. Станислав Сташа ЧАВИЋ
(16. 1. 1952, Београд)

Списак сликара-копишта још није закључен. У овом каталогу су наведени они који су били ангажовани за Галерију фресака или су њихови радови доспели у збирку и били нарочито важни за установу. Има и аутора који су извели једно или два дела, али се на овом послу нису задржали или их је рад водио ван видокруга Галерије фресака. Од оних који су стварали првобитни фонд, можемо издвојити Душана Ђурковића,¹ који је као студент, у Нерезима 1949. године начинио три копије.² Каријеру је у данашњој Северној Македонији остварио Ганчо Бошковски,³ који је за Галерију, у припремама за величанствену изложбу на Београдском сајму 1958. године, извео два дела копирајући фреске из манастира Трескавца.⁴ Боривоје Јовановић био је кустос у Грачаници, постављен од Покрајинског завода за заштиту споменика културе Косова и Метохије.⁵ Током летње сезоне 1970. године, ископирао је једну фреску из тог манастира.⁶

¹ Завршио је Факултет примењених уметности у Београду, Одсек за сликарство, 1952. године, в. Ђирић 1998: 232.

² Инв. 9, Сретење; инв. 15, Св. ратници; инв. 17, Свети пустињаџи.

³ На изложби посвећеној фрескама Македоније у Пули, било је изложено 15 његових копија из Светог Никите, Љуботена, Андреаша, в. Nikuljska i Dartovska 1989.

⁴ Инв. 563, 24. 1. 1958. Тепчија Градислав са супругом; инв. 564, 24. 1. 1958. Свети Теодор Сикеот, Усековање Светог Ђорђа, Великомученик Сава Стратилат, јеванђелист Марко, Свети Василије, епископ Амасијски, представе светитеља за 22-26 април, Менолог–Календар.

⁵ Факултет примењених уметности, смер сликарство, завршио је 1964. године; Ђирић 1998: 235.

⁶ Инв. 1056, 28. 12. 1970. Свети Флор и Лавр, представа за 18. август, Менолог–Календар.

НАУМ (У ЛИЧНОМ ЖИВОТУ ЛАЗАР) АНДРИЋ

(7. 4. 1907, НАДАЉ, БАЧКА – 19. 9. 1972, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Иконопис је учио код оца Луке из Миљковог манастира. Замонашио се 1932. године, а четворогодишњу иконописачку школу завршио је у манастиру Раковици, код оца Пимена, 1940. године. Постао је јеромонах Гргетега 1963, после десетогодишњег прикључења манастиру.

КАРИЈЕРА

За Галерију фресака је од 1962. до 1966. године остварио 27 копија фресака из манастира Милешеве, Светих апостола у Пећкој патријаршији и Грачанице, као и из испоснице Петра Коришког. Покрајински завод за заштиту споменика културе наручио је од њега копије живописа из Коморана и Новог Хопова. За Галерију Матице српске, од 1956. до 1967. године израдио је 28 копија фресака из Бођана, као и из Хопова и Крушедола, а за Галерију рашког сликарства у Краљеву, 1965. године извео је девет копија фресака из Милешеве. Радио је и за Републички завод за заштиту споменика културе у Цетињу, и то копије фресака из манастира Светог Петра, Косијерева, Животворног Часног крста, Острога, Успења Пресвете Богородице и Пиве. Највећи рад је остварио на живопису цркве Александра Невског у Београду. Бавио се и слободним сликарством, нарочито зимским пејзажем у сутон.

КОПИРАЊЕ

Због оскудних података о животу Наума Андрића, треба нагласити да о његовом раду најпотпуније обавештавају његова дела. Врсно је копирао живопис из периода од почетка 13. века (испосница Петра Коришког), из споменика монументалног и наративног стила, све до барокних из 18. века. Нарочито су значајне његове копије фресака из Милешеве, попут портрета Светог Саве и Симеона Немање, *Скидања с крста*, које су чиниле део сталне поставке Галерије фресака.¹

¹ Бураков 1973: 191–196; Колунџић 1971; Мом(ировић) 1994: 186–187; Јовановић 1994: 133–136; Subotić 2000; Шелмић 1987: 5–6; Живанов 2003: 5–6, 21–32; Новчић и Михаиловић 2008: 59–60.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 686, 29. 12. 1962, *Молитва у Гетсиманском врту*, Милешева, $2,85 \times 2,43 \text{ m} = 6,93 \text{ m}^2$
2. Инв. 687, 29. 12. 1962, *Издајство Јудино*, Милешева, $2,85 \times 2,41 \text{ m} = 6,87 \text{ m}^2$
3. Инв. 688, 29. 12. 1962, *Христос, Богородица и краљ Владислав*, портрети, Милешева, $2,51 \times 2,43 \text{ m} = 6,09 \text{ m}^2$
4. Инв. 689, 29. 12. 1962, *Мироносице на гробу Христовом, Васкрсење*, детаљ, Милешева, $3,09 \times 2,34 \text{ m} = 7,23 \text{ m}^2$
5. Инв. 690, 29. 12. 1962, *Свети Сава*, Милешева, $2,40 \times 1,03 \text{ m} = 2,47 \text{ m}^2$
6. Инв. 706, 20. 1. 1964, *Скидање са крста*, Милешева, $3,77 \times 4,45 \text{ m} = 16,77 \text{ m}^2$
7. Инв. 707, 20. 1. 1964, *Рођење Христово*, Милешева, $2,00 \times 4,45 \text{ m} = 8,90 \text{ m}^2$
8. Инв. 708, 20. 1. 1964, *Поворка Немањића, Стефан Првовенчани, Радослав и Владислав*, Милешева, $2,40 \times 2,63 \text{ m} = 6,31 \text{ m}^2$
9. Инв. 709, 20. 1. 1964, *Св. Нестор*, Милешева, $1,94 \times 1,37 \text{ m} = 2,66 \text{ m}^2$
10. Инв. 710, 20. 1. 1964, *Успење Богородице I, II, апостоли*, Милешева: 1) $3,10 \times 1,51 \text{ m} = 4,68$; 2) $3,10 \times 1,55 \text{ m} = 4,81 \text{ m}^2$
11. Инв. 711, 20. 1. 1964, *Богородица из Благовести*, Милешева, $2,12 \times 1,23 \text{ m} = 2,61 \text{ m}^2$
12. Инв. 771, 10. 1. 1965, *Страшни суд I и II*, Грачаница: 1) $1,97 \times 3,48 = 6,86 \text{ m}^2$; 2) $1,97 \times 3,48 \text{ m} = 6,86 \text{ m}^2$, укупно = $13,70 \text{ m}^2$
13. Инв. 772, 10. 1. 1965, *Чудо победе Светог Ђорђа над аждајом*, Старо Нагоричино, $1,29 \times 1,61 \text{ m} = 2,08 \text{ m}^2$
14. Инв. 773, 10. 1. 1965, *Ругање Христу*, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,43 \text{ m} = 2,03 \text{ m}^2$
15. Инв. 774, 10. 1. 1965, *Ношење крста*, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,37 \text{ m} = 1,95 \text{ m}^2$
16. Инв. 775, 10. 1. 1965, *Пењање на крст*, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,36 \text{ m} = 1,93 \text{ m}^2$
17. Инв. 776, 10. 1. 1965, *Христос пред Кајафом*, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,16 \text{ m} = 1,72 \text{ m}^2$
18. Инв. 778, 10. 1. 1965, *Причешће вином*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $3,60 \times 2,37 \text{ m} = 8,53 \text{ m}^2$

19. Инв. 779, 10. 1. 1965, *Причешиће хлебом*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $3,60 \times 2,37 \text{ m} = 8,53 \text{ m}^2$

20. Инв. 780, 10. 1. 1965, *Тајна вечера*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $2,50 \times 4,97 \text{ m} = 12,43 \text{ m}^2$

21. Инв. 851, 15. 12. 1965, *Владислав, Богородица и Христос*, Милешева, $2,14 \times 2,40 \text{ m} = 5,14 \text{ m}^2$

22. Инв. 852, 15. 12. 1965, *Свети Сава и Симеон Немања*, Милешева, $2,39 \times 1,39 \text{ m} = 3,32 \text{ m}^2$

23. Инв. 853, 15. 12. 1965, *Христос окружен анђелима у Страшном суду*, Милешева, припрага, $1,90 \times 6,00 \text{ m} = 11,40 \text{ m}^2$

24. Инв. 854, 15. 12. 1965, *Богородица из Благовести*, Милешева, $1,80 \times 1,26 \text{ m} = 2,27 \text{ m}^2$

25. Инв. 855, 15. 12. 1965, *Мироносице на гробу Христовом, Васкрсење*, Милешева, $3,10 \times 2,35 \text{ m} = 7,05 \text{ m}^2$

26. Инв. 886, 2. 2. 1967, *Свети ратници Димитрије, Ђорђе и Проконије*, испосница Петра Коришког, $1,70 \times 2,50 \text{ m} = 4,25 \text{ m}^2$

27. Инв. 887, 2. 2. 1967, *Свети ратници Меркурије и Никита*, испосница Петра Коришког, $1,70 \times 2,50 \text{ m} = 4,25 \text{ m}^2$

Скидање са крста,
Милешева,
копирао Наум Андрић, бр. 6

СИЛАЗАК Св. ДУХА НА АПОСТОЛЕ,

Св. Апостоли у Пећи,
копирали Даница и Милосав Младеновић, бр. 2;

ТАЈНА ВЕЧЕРА,

Св. Апостоли у Пећи,
копирао Наум Андрић, бр. 20

**ХРИСТОС НА ПРЕСТОЛУ ОКРУЖЕН АНЂЕЛИМА,
СТРАШНИ СУД,**
Милешева,
копирао Наум Андрић, бр. 23

2 МИЛОВАН АРСИЋ

(8. 3. 1927, ОПАРИЋ – 2000, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Студирао је на Факултету ликовних уметности у Београду, где је завршио и постдипломске студије, на Одсеку за примењено сликарство, бавећи се превасходно фреском и мозаиком.

КАРИЈЕРА

Био је професор на Вишој педагошкој школи у Београду, као и на Факултету примењених уметности.

КОПИРАЊЕ

Осим копирања у манастиру Добруну 1958. године, када је за Галерију фресака израдио четири копије, 1960–1965. године је извео и 15 копија на хартији, темперама, чија тема су били портрети владара и властеле. За Византолошки конгрес одржан 1961. године израдио је више од 500 табла копија орнамената са српских средњовековних фресака, које су приказане на изложби *Освежавање меморије* у Музеју примењене уметности 2013. године.¹

---

¹ Миловановић 1995; Миловановић 2013: 2.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 571, 24. 1. 1958, *Жупан Прибил, жупан Стефан и жупан Петар – монах Јован*, Добрун, $2,20 \times 1,60 \text{ m} = 3,52 \text{ m}^2$
2. Инв. 572, 24. 1. 1958, *Краљ Стефан IV Урош Душан, краљица Јелена, краљевић Урош*, Добрун, $2,20 \times 1,60 \text{ m} = 3,52 \text{ m}^2$
3. Инв. 573, 24. 1. 1958, *Протовестијар Стан*, Добрун, $2,20 \times 0,60 \text{ m} = 1,32 \text{ m}^2$
4. Инв. 574, 24. 1. 1958, *Св. Алексије божји човек и Св. Петар Коришки*, Добрун, $0,50 \times 1,85 \text{ m} = 0,93 \text{ m}^2$
5. Инв. 1366, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Св. Сава*, детаљ, Милешева, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
6. Инв. 1367, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Стефан Првовенчани*, детаљ, Милешева, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
7. Инв. 1368, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Владислав*, детаљ, Милешева, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
8. Инв. 1369, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Брњача (или краљица Јелена), Драгутин и Милутин*, детаљ с композиције *Смрт краљице Ане Дандоло*, Сопоћани, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
9. Инв. 1370, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Урош I*, детаљ, Сопоћани, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
10. Инв. 1371, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљица Јелена (или принцеза Брњача)*, детаљ, Сопоћани, $0,50 \times 0,35 \text{ m} = 0,18 \text{ m}^2$
11. Инв. 1372, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљевић Драгутин*, детаљ, Сопоћани, $0,50 \times 0,35 \text{ m} = 0,18 \text{ m}^2$
12. Инв. 1373, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Стефан Драгутин*, детаљ, црква Светог Ахилија, Ариље, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,35 \text{ m}^2$
13. Инв. 1374, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, детаљ, Богородица Љевишка, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
14. Инв. 1375, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљевић Душан*, детаљ, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
15. Инв. 1376, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Свештеник Георгије Медош*, детаљ, Бела црква Каранска, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
16. Инв. 1377, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Жупан Петар*, детаљ, Добрун, Крушево, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
17. Инв. 1378, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Стефан Урош III Дечански*, детаљ, Дечани, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
18. Инв. 1379, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Симеон – Синиша*, детаљ, Дечани, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$
19. Инв. 1380, копирано 1960–1965, заведено 10. 10. 2006, *Лазар Мусић*, Нова Павлица, $0,71 \times 0,50 \text{ m} = 0,36 \text{ m}^2$

Жупан Прибил, жупан Стефан и
жупан Петар — монах Јован,
Добрун,
копирао Милован Арсић, бр. 1

**Св. АЛЕКСИЈЕ БОЖИ ЧОВЕК, Св. ПЕТАР
ПРИЗРЕНСКИ (КОРИШКИ), Св. АСКЛЕПИЈЕ,
Добрун,
КОПИРАО МИЛОВАН АРСИЋ, БР. 4**

3 ПЕТАР БАЛАБАНОВИЋ

(1932, Липљан – 1991, Нови Сад)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Вишу педагошку академију – Ликовни одсек у Београду, а у Савезном заводу за заштиту споменика културе је специјализовао конзервацију икона и фресака.

КАРИЈЕРА

Био је конзерватор у Покрајинском заводу за заштиту културе Војводине. Осим копирањем, бавио се и израдом цртежа фресака из Крушедола.

КОПИРАЊЕ

Као његови ментори истичу се А. Томашевић и М. Медић. За Галерију је урадио 16 копија, неке с Љ. Брајовићем, и то изузетно драгоцене, из испосница и цркава у Уљарици, Доброј Води, Петру Коришком, Старом Тргу. Такође је радио у Грачаници и Милешеви 1966–1985. године. С Љубомиром Брајовићем је израдио копију *Лозе Немањића* из Грачанице, што је био захтеван посао, али је успех постигнут. За Галерију Матице српске је копирао фреске из олтарског простора у Крушедолу, а за Галерију рашких фресака при Народном музеју у Краљеву је израдио две копије.¹

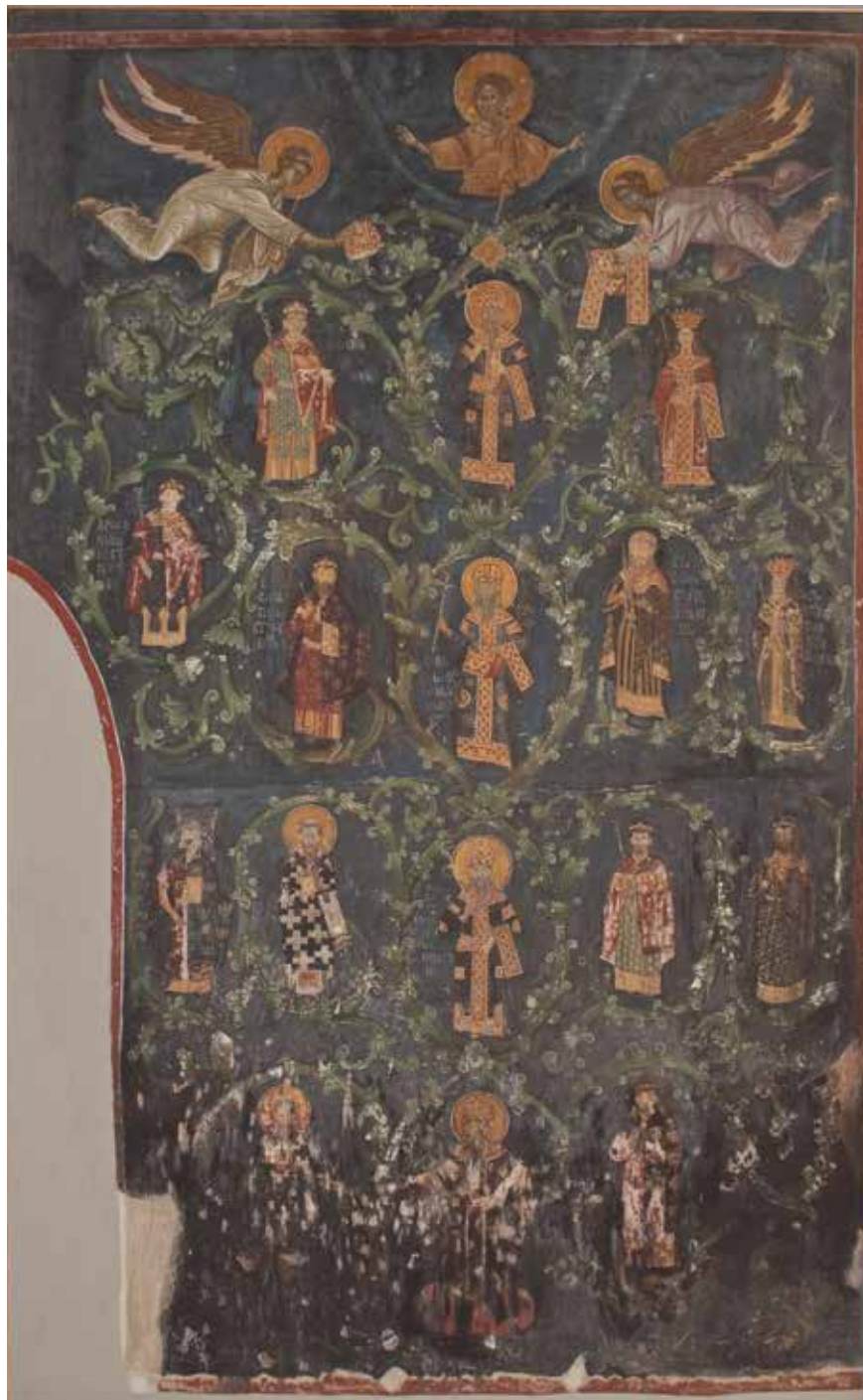
---

¹ Ивановић 1983: 202, сл. 9; Ивановић 1987: 199–211, сл. 13; Балабановић 1992; Станић 1994: 233–234; Шелмић 1987; Живанов 2003.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 890, 2. 2. 1967, *Силазак Светог Духа*, испосница Уљарица–Мируша, $2,15 \times 1,40 \text{ m} = 3,01 \text{ m}^2$
2. Инв. 891, 2. 2. 1967, *Св. Петар*, црква Светог Петра и Павла, Добра Вода, $1,90 \times 0,60 \text{ m} = 1,14 \text{ m}^2$
3. Инв. 904, 18. 1. 1967, *Служба – Поклоњење архијереја и Св. Стефан Првомученик*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $2,25 \times 3,10 \text{ m} = 6,98 \text{ m}^2$
4. Инв. 905, 18. 1. 1967, *Анђели из Небеске литургије*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $2,14 \times 2,20 \text{ m} = 4,71 \text{ m}^2$
5. Инв. 906, 18. 1. 1967, *Лоза са пророцима*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $1,39 \times 2,80 \text{ m} = 3,89 \text{ m}^2$
6. Инв. 907, 18. 1. 1967, *Деизис*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $2,21 \times 2,22 \text{ m} = 4,91 \text{ m}^2$
7. Инв. 908, 23. 1. 1968, *Два архијереја*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $1,99 \times 2,15 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
8. Инв. 909, 23. 1. 1968, *Свети ратници*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $1,99 \times 2,15 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
9. Инв. 910, 23. 1. 1968, *Благовести Св. Ане, Рођење и Ваведење Богородице*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $1,64 \times 3,34 \text{ m} = 5,48 \text{ m}^2$
10. Инв. 911, 23. 1. 1968, *Деизис, анђео и рука апостола Петра*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Љубом Брајовићем, $2,18 \times 1,99 \text{ m} = 4,34 \text{ m}^2$
11. Инв. 923, 23. 1. 1968, *Христос*, Стари Трг, Трепча, $2,30 \times 1,10 \text{ m} = 2,30 \text{ m}^2$
12. Инв. 924, 23. 1. 1968, *Свети ратник*, детаљ, северна апсида, Стари Трг, Трепча, с Љубом Брајовићем, $1,90 \times 1,20 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$
13. Инв. 925, 23. 1. 1968, *Неидентификовани светитељ*, доњи део фигуре, Стари Трг, Трепча, $1,67 \times 0,97 \text{ m} = 1,62 \text{ m}^2$
14. Инв. 927, 23. 1. 1968, *Орнамент*, Стари Трг, Трепча, $1,00 \times 0,25 \text{ m} = 0,25 \text{ m}^2$
15. Инв. 975, 29. 12. 1969, *Лоза Немањића*, Грачаница, с Љубом Брајовићем, $4,00 \times 2,50 \text{ m} = 10,00 \text{ m}^2$
16. Инв. 976, 29. 12. 1969, *Тодор Бранковић*, Грачаница, с Љубом Брајовићем, $1,42 \times 0,62 \text{ m} = 0,88 \text{ m}^2$

Лоза Немањића,
Грачица,
копирао Петар Балабановић с Љубом Брајовићем, бр 15

4 Гојко БЕРКУЉАН

(16. 9. 1923, Никшић – 21. 12. 1989, Цетиње)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Уметничку школу у Херцег Новом, у класи Мила Милуновића и Петра Лубарде, а специјализовао се у Италији (1954) и Француској (1959).

КАРИЈЕРА

Био је технички директор листа *Побједа* и конзерватор у Заводу за заштиту споменика културе Републике Црне Горе. Године 1952. постао је сценограф у Зетском дому на Цетињу. Крај каријере је дочекао као директор Народног позоришта у Подгорици. Припадао је сликарској групи Тројица и био је један од оснивача међународне уметничке смотре Салон 13. новембра.

КОПИРАЊЕ

Према „кључу“, дошао је из Црне Горе на израду реплика с француским учитељима копистике, у обимној акцији копирања 1948–1949. године, и израдио је свега две копије из цркве Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 89, копирано 1949, заведено б. 1. 1958, *Арханђео Михаило*, црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији, 1,88 × 1,13 m = 2,12 m²

2. Инв. 90, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Св. Григорије Богослов*, детаљ, глава, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, 0,55 × 0,50 m = 0,28 m²

¹ Đurić 1959: 346; Ђурић 1964: 145, 155.

5 ЗДРАВКО БЛАЖИЋ

(19. 4. 1919, СТАРИ БЕЧЕЈ – 1979, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

У Раковици је учио код Пимена Максимовича Софронова и завршио иконописну школу 1936. године. После Другог светског рата је студирао на конзерваторском одељењу Факултета за ликовну уметност у Прагу и провео је две године на подукама код Бохуслава Странског. До краја каријере је обавио краће студијске посете Риму, Француској, Холандији, Енглеској и Немачкој.

КАРИЈЕРА

Његово прво запослење, 1936. године, било је у Музеју Јужне Србије. Од 1945. је радио у Народном музеју у Скопљу, а од 1949. у македонском заводу (Републички завод за заштита на спомениците на културата) у Скопљу, до 1960. године, када је опет прешао у Народни музеј у Скопљу, а 1965. године у Музеј савремене уметности у Скопљу. Писац је стручних и популарних чланака. Више пута је одликован.

КОПИРАЊЕ

На почетку рада бавио се проблемом скидања фресака у Новацима и Матеичу. Од 1950. до 1959. године руководио је обновом Свете Софије у Охриду, као и конзервацијом свих икона у Светом Клименту. Чистио је и конзервирао фреске у црквама Светог Климента (Богородице Перивлепте) и Свете Софије у Охриду. На изложби посвећеној фрескама Македоније у Пули, биле су изложене две његове копије из Кучевишта.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 1075, 3. 12. 1971, *Благовести и Богородица Духеспаситељица*, двојна копија иконе, Охрид, Свети Климент (Богородица Перивлепта), 0,92 × 0,68 m = 0,63 m²

¹ Боровић-Љубинковић 1980: 41–42; Nikuljska i Dartovska 1989: 11.

6 ЛЉБОМИР (ЛЉУБА ИЛИ БРАЈА) БРАЈОВИЋ

(28.10.1934, Брака, Албанија – 5. 9. 2018, Подгорица)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Факултет ликовних уметности у Београду 1964. године, у класи проф. Љубице Цуце Сокић и Мила Милуновића.

КАРИЈЕРА

Сликарством се бавио од 60-их година прошлог века. Био је самостални уметник. Учествовао је у дислоцирању фресака при пресељењу манастира Пиве. Од 1970. године је радио у ЈУ музеји и галерије Подгорице.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је од 1956. до 1968. године израдио 21 копију фресака из Светих апостола у Пећкој патријаршији, Старог Трга у Трепчи, Грачанице, Богородице Одигитрије и припрате Пећке патријаршије. С Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, радио је у испосници Петра Коришког. Успевао је да испуни сложеније занатске и сликарске задатке, од минуциозног понављања оштећеног живописа у испосници до сложеног копирања врсног сликарства из 13. века, попут *Вазнесења Христовог* из Светих апостола у Пећи, где је копирао представе апостола Павла и арханђела Михаила, као и слабо осветљене и недовољно прегледне *Лозе Немањића* у Грачаници, с Петром Балабановићем. За Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву, основану 1965. године при Народном музеју Краљево, израдио је две копије фресака из Светих апостола у Пећи.¹

¹ Брајовић 2005.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 746, 20. 1. 1964, *Вазнесење*, детаљ, апостол Тома и Јаков, црква Светих апостола, Пећка патријаршија, $2,79 \times 1,89 \text{ m} = 5,27 \text{ m}^2$
2. Инв. 777, 10. 1. 1965, *Вазнесење Христово*, апостол Павле и арханђел Михаило, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $2,79 \times 1,94 \text{ m} = 5,41 \text{ m}^2$
3. Инв. 856, 15. 12. 1965, *Св. Исавр*, медаљон, Пећ, црква Светих апостола, $0,80 \times 0,80 \text{ m} = 0,64 \text{ m}^2$
4. Инв. 857, 15. 12. 1965, *Св. Астиос*, медаљон, Пећ, црква Светих апостола, $0,80 \times 0,80 \text{ m} = 0,64 \text{ m}^2$
5. Инв. 858, 26. 12. 1965, *Непознати светитељ*, Пећ, црква Светих апостола, $0,45 \times 0,45 \text{ m} = 0,20 \text{ m}^2$
6. Инв. 903, 18. 1. 1967, *Христос Старац дана*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
7. Инв. 904, 18. 1. 1967, *Служба – Поклоњење архијереја и Св. Стефан Првомученик*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $2,25 \times 3,10 \text{ m} = 6,98 \text{ m}^2$
8. Инв. 905, 18. 1. 1967, *Анђели из Небеске литургије*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $2,14 \times 2,20 \text{ m} = 4,71 \text{ m}^2$
9. Инв. 906, 18. 1. 1967, *Лоза са пророцима*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $1,39 \times 2,80 \text{ m} = 3,89 \text{ m}^2$
10. Инв. 907, 18. 1. 1967, *Деизис*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $2,21 \times 2,22 \text{ m} = 4,91 \text{ m}^2$
11. Инв. 908, 23. 1. 1968, *Два архијереја*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $1,99 \times 2,15 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
12. Инв. 909, 23. 1. 1968, *Свети ратници*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем, $1,99 \times 2,15 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
13. Инв. 910, 23. 1. 1968, *Благовести Св. Ане, Рођење и Ваведење Богородице*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $1,64 \times 3,34 \text{ m} = 5,48 \text{ m}^2$
14. Инв. 911, 23. 1. 1968, *Деизис, анђеолова рука апостола Петра*, испосница Петра Коришког, с Драгомиром Јашовићем и Петром Балабановићем, $2,18 \times 1,99 \text{ m} = 4,34 \text{ m}^2$
15. Инв. 924, 23. 1. 1968, *Свети ратник*, детаљ, Стари Трг, Трепча, $1,90 \times 1,20 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$
16. Инв. 926, 23. 1. 1968, *Орнамент*, Стари Трг, Трепча, $1,00 \times 0,45 \text{ m} = 0,45 \text{ m}^2$
17. Инв. 975, 29. 12. 1969, *Лоза Немањића*, портрети, Грачаница, с Петром Балабановићем, $4,00 \times 2,50 \text{ m} = 10,00 \text{ m}^2$
18. Инв. 976, 29. 12. 1969, *Тодор Бранковић*, Грачаница, с Петром Балабановићем, $1,42 \times 0,62 \text{ m} = 0,88 \text{ m}^2$
19. Инв. 1006, 29. 12. 1969, *Богородица Млекопитатељница*, Пећка патријаршија, припрага, $2,20 \times 3,30 \text{ m} = 7,26 \text{ m}^2$
20. Инв. 1007, 29. 12. 1969, *Арханђел Михаило*, Пећка патријаршија, припрага, $2,00 \times 0,80 \text{ m} = 1,60 \text{ m}^2$
21. Инв. 1008, 29. 12. 1969, *Марија Египатска и Зосим*, Богородичина црква у Пећкој патријаршији, $2,00 \times 0,84 \text{ m} = 1,68 \text{ m}^2$

Марија Египатска и Зосим,
Богородичина црква у Пећи,
копирао Љубомир Брајовић, бр. 21

7 ВЛАДИМИР ВЛАДО ВОЈНОВИЋ

(6. 7. 1917, Бутојно – 1998, Сарајево)

ОБРАЗОВАЊЕ

Студије на правном факултету је прекинуо због рата 1941. године. Завршио је Државну школу за ликовне уметности у Сарајеву, у класи Исмета Муџезиновића, 1948. године, а потом је боравио у Паризу.

КАРИЈЕРА

Био је наставник Школе за примењену уметност у Сарајеву од 1950. године, илустратор, цртач и сликар.

КОПИРАЊЕ

Према „кључу“, био је кадар из Босне и Херцеговине, као и Карло Афан де Ривера. За Галерију фресака су заједно ископирали три фреске из Дечана и Грачанице. Војновић је за друге институције копирао и у Пећи, Дечанима, Охриду, Добрићеву.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 114, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958,
Рођење Христово, Дечани, с Карлом Афаном де Риве-
ром, $2,30 \times 1,52 \text{ m} = 3,50 \text{ m}^2$

2. Инв. 116, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Хри-
стос утишава буру на мору*, Грачаница, с Карлом

Афаном де Ривером: 1) $2,26 \times 1,30 \text{ m} = 2,938 \text{ m}^2$; 2)
 $2,26 \times 1,26 \text{ m} = 2,85 \text{ m}^2$

3. Инв. 810, 15. 5. 1965, *Благовести*, Дечани, с Карлом
Афаном де Ривером, $2,61 \times 4,20 \text{ m} = 10,96 \text{ m}^2$

---

¹ Tihic 1966: 545.

8

ДРАГАН ВУКОСАВЉЕВИЋ

(13. 9. 1933, Вучитрн – 9. 7. 2013, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

После завршеног Факултета ликовних уметности у Београду (1954–1959), током две сезоне је копирао за Галерију фресака.

КАРИЈЕРА

Године 1960. је постао професор уметности у Пећи, потом је био ликовни педагог у Смедереву, а затим у Другој, Трећој, Четвртој и Петој београдској гимназији. У периоду од 1968. до 1971. године боравио је у Лос Анђелесу, на стручном усавршавању. Сарађивао је с Велизаром Васом Михаћем, такође копистом фресака. Експериментисао је и сликао у неопластичном стилу.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је током сезона 1968–1969. године ископирао 17 фресака из испоснице Петра Коришког, Ђурђевих ступова, Раванице, Ресаве. По сопственим речима, као сарадник Галерије, верно је копирао фреске. Учествовао је у преношењу фресака из манастира Пиве и уткао је свој допринос у десетогодишњи рад на поновном успостављању споменичке целине тог манастира.¹

---

¹ Подаци су добијени љубазношћу породице аутора.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 912, 23. 1. 1968, *Св. Никола*, испосница Петра Коришког, $2,14 \times 1,34 \text{ m} = 2,87 \text{ m}^2$
2. Инв. 913, 23. 1. 1968, *Васкрсење Лазарево*, испосница Петра Коришког, $1,30 \times 1,19 \text{ m} = 1,55 \text{ m}^2$
3. Инв. 935, 6. 1. 1969, *Св. Јаков Персијски и још два Света ратника*, Сисојевац, $2,13 \times 2,70 \text{ m} = 5,75 \text{ m}^2$
4. Инв. 936, 6. 1. 1969, *Исцељење слепорођеног у бањи Витезди*, Сисојевац, $1,21 \times 3,00 \text{ m} = 3,63 \text{ m}^2$
5. Инв. 937, 6. 1. 1969, *Архијереји*, Сисојевац, $1,31 \times 0,81 \text{ m} = 1,06 \text{ m}^2$
6. Инв. 938, 6. 1. 1969, *Св. Варлаам*, Сисојевац, $1,65 \times 0,75 \text{ m} = 1,24 \text{ m}^2$
7. Инв. 950, 6. 1. 1969, *Усековање – одсецање главе Св. Ђорђа*, Ђурђеви ступови код Раса, $1,55 \times 1,74 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
8. Инв. 951, 6. 1. 1969, *Св. Ђорђе на точку*, Ђурђеви ступови код Раса, $1,28 \times 1,76 \text{ m} = 2,25 \text{ m}^2$
9. Инв. 952, 6. 1. 1969, *Св. Ђорђе мучен на ужареном кревету*, Ђурђеви ступови код Раса, $1,60 \times 1,14 \text{ m} = 1,82 \text{ m}^2$
10. Инв. 953, 6. 1. 1969, *Бичевање Св. Ђорђа волујским жилама*, Ђурђеви ступови код Раса, $1,45 \times 1,20 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
11. Инв. 954, 6. 1. 1969, *Попрсје светитеља Св. Андроника и део представе апостола Павла*, Ђурђеви ступови код Раса, $1,55 \times 0,99 \text{ m} = 1,53 \text{ m}^2$
12. Инв. 955, 6. 1. 1969, *Орнамент*, Ђурђеви ступови код Раса, $2,00 \times 0,54 \text{ m} = 1,08 \text{ m}^2$
13. Инв. 956, 6. 1. 1969, *Св. Мелод – химнограф, песник са свитком*, Ђурђеви ступови код Раса, $2,10 \times 0,58 \text{ m} = 1,22 \text{ m}^2$
14. Инв. 957, 6. 1. 1969, *Свети ратници Меркурије, Теодор Тирон*, Ресава (Манасија), $2,85 \times 3,05 \text{ m} = 8,69 \text{ m}^2$
15. Инв. 964, 6. 1. 1969, *Медаљони*, Раваница, $0,73 \times 5,20 \text{ m} = 3,79 \text{ m}^2$
16. Инв. 977, 29. 12. 1969, *Царска гозба*, Ресава (Манасија), $2,60 \times 2,37 \text{ m} = 6,16 \text{ m}^2$
17. Инв. 978, 29. 12. 1969, *Визија Петра Александријског*, Ресава (Манасија), $2,60 \times 1,00 \text{ m} = 2,60 \text{ m}^2$

Визија ПЕТРА АЛЕКСАНДРИЈСКОГ,
РЕСАВА,
КОПИРАО ДРАГАН ВУКОСАВЉЕВИЋ, БР. 17

9 ПАШКО (ПАСКВАЛЕ) ВУЧЕТИЋ

(17. 12. 1871, СПЛИТ – 15. 3. 1925, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

У Минхену је током две године, 1908–1910, студирао на Факултету ликовних уметности, у класи Карла Раупа (Karl Raupp). Усавршавао се у Риму и Фиренци.

КАРИЈЕРА

Године 1903. је дошао у Београд и основао сликарску школу (1905–1908). Бавио се и вајарством. С Урошем Предићем је сликао иконостасе. Био је члан друштва Лада.

КОПИРАЊЕ

За Народни музеј у Београду је копирао фреске из Жиче 1905. године, и то представу Св. Николе, арханђела изнад врата на улазу у јужни параклис, сцену *Ако не будете као ово дете, нећете ући у царство небеско* на западном зиду портика.¹

---

¹ Петковић 1908: 326–27; Прерадовић 2006: 29–51.

10 Милутин ДРАГОЈЛОВИЋ

(1953, Нови Сад – 16. 3. 2015, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Факултет за ликовне уметности у Београду 1978. године, у класи Стојана Ћелића, а магистрирао је 1980. године.

КАРИЈЕРА

Године 1984. постао је асистент на предмету Сликарска технологија на Факултету за ликовне уметности у Београду. Каријеру је завршио као редовни професор и декан Факултета. Предавао је и на Академији умјетности у Бањој Луци. Бавио се сликарством, конзервацијом и копирањем фресака. Имао је самосталне изложбе 1986. и 1992. године у Галерији културног центра Београда. Златну палету УЛУС-а добио је 1979, а награду 21. Октобарског салона 1981. године. Конзервирао је живопис у цркви Светог Николе у Рамаћи и у манастиру Копорину.

КОПИРАЊЕ

Радио је у Дечанима, цркви Светих апостола и цркви Светог Димитрија у Пећкој патријаршији.¹

---

¹ *Вис*, 16. март 2014. године.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 1271, 27. 12. 1983, *Страшни Суд – Христос на престолу окружен анђелима*, Дечани, $2,90 \times 4,00 \text{ m} = 11,6 \text{ m}^2$

2. Инв. 1288, 22. 12. 1984, *Исус Христос као судија (Дошао сам на Земљу да донесем мач)*, Дечани, $2,70 \times 1,10 \text{ m} = 2,97 \text{ m}^2$

3. Инв. 1283, 22. 12. 1984, *Смрт архиепископа Јоаникија*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $1,20 \times 1,90 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$

4. Инв. 1284, 22. 12. 1984, *Архиепископ Никодим, Стефан III Дечански, краљевић Душан, Св. Сава*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,60 \times 2,72 \text{ m} = 7,07 \text{ m}^2$

Архиепископ Никодим, Стефан III Дечански,
краљевић Душан, Св. Сава,
црква Светог Димитрија у Пећи,
копирао Милутин Драголовић, бр. 4

II ЕМИР ДРАГУЉ

(2. 2. 1939, Мравињац код Горажда – 2002, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Факултет ликовних уметности у Београду 1963. године. Након редовних студија сликарства, специјализовао је и графику у Бриселу, на L'Ecole Nationale Supérieure des Arts Visuelles „La Cambre“ 1966/7. године.

КАРИЈЕРА

Био је професор на Факултету ликовних уметности у Београду, на Одсеку за графику. Као графичар, имао је око 40 самосталних и више од 100 колективних изложби. Био је добитник многобројних награда у земљи и иностранству.

КОПИРАЊЕ

Остварио је 28 копија, углавном из Старе Павлице и припрате Сопоћана, али и дела која су стилски захтевна, попут *Свадбе у Кани* из Каленића, *Симеона Немање* из Сопоћана, *Стефана и Лазара Мусића* из Нове Павлице. За Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву, при Народном музеју, 1965. године је израдио једну копију фреске.¹

---

¹ Vujanović 1984; Abadžić-Hodžić 2011; Новчић и Михаиловић 2008: 59–60.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 750, 20. 1. 1964, *Пророк Захарија*, Раваница, 2,10 × 0,84 m = 1,76 m²
2. Инв. 834, 15. 12. 1965, *Симеон Немања*, Сопоћани, 2,35 × 0,85 m = 2,00 m²
3. Инв. 835, 15. 12. 1965, *Богородица из ктиторске композиције*, Сопоћани, 2,35 × 1,12 m = 2,63 m²
4. Инв. 836, 15. 12. 1965, *Св. мученик*, Сопоћани, 2,45 × 1,00 m = 2,45 m²
5. Инв. 837, 15. 12. 1965, *Св. мученик*, Сопоћани, 2,45 × 1,00 m = 2,45 m²
6. Инв. 838, 15. 12. 1965, *Орнамент, олтарски простор*, Сопоћани, 5,00 × 0,50 m = 2,50 m²
7. Инв. 839, 15. 12. 1965, *Орнамент, олтарски простор*, Сопоћани, 5,00 × 0,50 m = 2,50 m²
8. Инв. 840, 15. 12. 1965, *Три ратника*, Сопоћани, 2,35 × 2,24 m = 5,26 m²
9. Инв. 872, 2. 2. 1967, *Неидентификовани светитељ*, Стара Павлица, 1,40 × 0,54 m = 0,76 m²
10. Инв. 873, 2. 2. 1967, *Свети Мардарије*, Стара Павлица, 1,40 × 0,54 m = 0,76 m²
11. Инв. 874, 2. 2. 1967, *Неидентификовани апостол*, Стара Павлица, 1,40 × 0,55 m = 0,77 m²
12. Инв. 875, 2. 2. 1967, *Неидентификовани светитељ*, Стара Павлица, 1,40 × 0,54 m = 0,76 m²
13. Инв. 876, 2. 2. 1967, *Анђео из Благовести*, Стара Павлица, 1,40 × 0,54 m = 0,76 m²
14. Инв. 877, 2. 2. 1967, *Св. Автоније*, Стара Павлица, 2,00 × 0,55 m = 1,10 m²
15. Инв. 878Г, 2. 2. 1967, *Неидентификовани светитељ*, Стара Павлица, 2,00 × 0,54 m = 1,08 m²
16. Инв. 879, 2. 2. 1967, *Неидентификовани светитељ*, Стара Павлица, 2,00 × 0,54 m = 1,08 m²
17. Инв. 880, 2. 2. 1967, *Неидентификовани светитељ*, Стара Павлица, 2,00 × 0,54 m = 1,08 m²
18. Инв. 881, 2. 2. 1967, *Неидентификовани светитељ*, Стара Павлица, 2,00 × 0,55 m = 1,10 m²
19. Инв. 882, 2. 2. 1967, *Орнамент*, Стара Павлица, 1,20 × 0,80 m = 0,96 m²
20. Инв. 883, 2. 2. 1967, *Керамион, Христов лик на ћерамиди*, Стара Павлица, 0,56 × 1,10 m = 0,62 m²

21. Инв. 884, 2. 2. 1967, *Мандилион, Христов лик на убрису*, Стара Павлица, $0,70 \times 1,20 \text{ m} = 0,84 \text{ m}^2$

22. Инв. 885, 2. 2. 1967, *Распеће*, Стара Павлица, $1,50 \times 2,20 \text{ m} = 3,30 \text{ m}^2$

23. Инв. 902, 18. 1. 1967, *Лазар и Стефан Мусић*, Нова Павлица, $2,00 \times 1,50 \text{ m} = 3,00 \text{ m}^2$

24. Инв. 914, 23. 1. 1968, *Два пророка*, Стара Павлица, $1,49 \times 1,39 \text{ m} = 2,07 \text{ m}^2$

25. Инв. 915, 23. 1. 1968, *Јеванђелист*, Стара Павлица, $1,52 \times 1,25 \text{ m} = 1,90 \text{ m}^2$

26. Инв. 916, 23. 1. 1968, *Јеванђелист*, Стара Павлица, $1,40 \times 1,24 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$

27. Инв. 917, 23. 1. 1968, *Јеванђелист*, Стара Павлица, $1,34 \times 1,10 \text{ m} = 1,47 \text{ m}^2$

28. Инв. 1180, 20. 1. 1976, *Свадба у Кани, чуда, параболе и делатност Христова*, Каленић, $2,00 \times 2,90 \text{ m} = 5,80 \text{ m}^2$

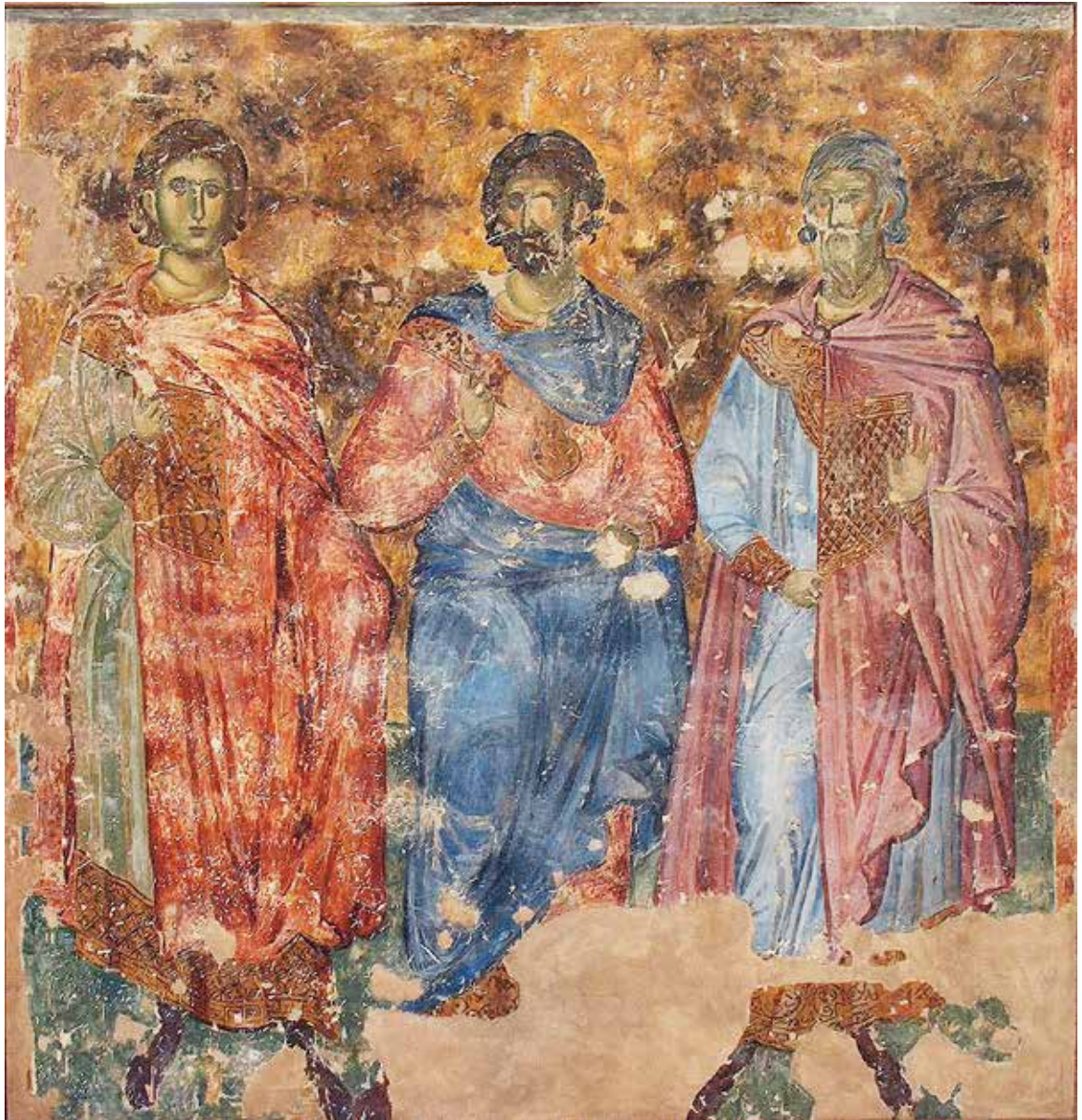
ИЗВЕСТЬ

СВЯТЫЙ АПОСТОЛ ПЕТР
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ ПАВЛ
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ ЯКОВ
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ ИОАНН
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ ФИЛИП
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ ТЕОДОС
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ МАТЕИ
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ МАРТИН

СВЯТЫЙ АПОСТОЛ
СВЯТЫЙ АПОСТОЛ

СИМЕОН НЕМАЊА,
СОПОЃАНИ,
КОПИРАО ЕМИР ДРАГУЉ, БР. 2

ТРИ СВЕТА РАТНИКА,
Сопоћани,
копирао Емир Драгуљ, бр. 8

12 БРАНИСЛАВ ЖИВКОВИЋ

(5. 2. 1921, ЗАЈЕЧАР – 10. 3. 1994, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности је завршио 1949. године, у класи Марка Челебоновића. Са супругом Зденком Живковић, Гојком Бергуљаном и Иваном Георгијевим, придружио се тиму који су предводили француски копиисти Елизабет Фор, Марта Фландре, Ирена Месдриков, Максим Рие и Пол Венсан.

КАРИЈЕРА

Цео радни век провео је као конзерватор-рестауратор Републичког завода за заштиту споменика културе Републике Србије. Треба истаћи да је обрадио и заштитио 6.000 квадратних метара фресака, као и да је открио више од 800 метара живописа. Објављивао је радове у часописима *Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе* (бројеви 1, 4, 8, 9) и *Гласник Друштва конзерватора Србије* (7, 8). Посебан пројекат, који је сам себи задао, и остварио, јесте цртање комплетног програма фресака наших старих цркава. Први албум, посвећен Ариљу, сам је издао. У Републичком заводу је уочен огроман значај такве документације, па је објављено 12 свезака цртежа фресака, у едицији *Споменици српског сликарства средњег века: Ариље, Каленић, Павлица, Манасија, Сопотани, Раваница, Жича, Поганово, Доња Каменица, Грачаница, Богородица Љевишка и Милешева*. Матица српска је издала Живковићеве цртеже фресака из Бођана и Месића, док је његово последње дело, цртежи фресака из католикона Хиландара, остало непубликовано.¹ Током каријере је био председник или члан Управног одбора Друштва конзерватора Србије. Примио је многа признања, од којих се издвајају Орден рада, Повеља са медаљом и награда Друштва конзерватора Србије, Октобарска награда Града Београда.

КОПИРАЊЕ

За Галерију је урадио седам копија самостално, као посебну делатност. Међу њима су и веома вредне реплике повеља из Жиче и Грачанице, портрет Милутина из Хиландара. У заједничком раду са Зденком Живковић, настало је 149 копија фресака. Оне су чиниле дела на изложби *Човек, природа и предмети на фрескама Богородице Љевишке у Призрену*, коју су осмислили Зденка и Бранислав Живковић и која је први пут била постављена у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“ на Калемегдану 28. 4. 1954. године. На тим копијама је живопис идеално рестауриран, без оштећења. Изложба је обишла све континенте, имала је и има дуг живот.²

¹ Живковић 1988; Живковић 1991.

² Нампан-Мас Леан 1955; Секулић 1986: 8–9; Ђурић 1989: 229–230; Станић 1993: 13–17; Станић, Медић и Ђурић 1995: 292–297; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 88, копирано 1949, заведено б. 1. 1958, *Успење Богородице*, црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији, са Зденком Живковић: 1) $2,45 \times 1,95 \text{ m} = 4,7775 \text{ m}^2$; 2) $2,45 \times 1,54 \text{ m} = 3,773 \text{ m}^2$; 3) $2,45 \times 1,27 \text{ m} = 3,11 \text{ m}^2$
2. Инв. 91, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Богородица с Христом*, црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији, $1,24 \times 0,91 \text{ m} = 1,13 \text{ m}^2$
3. Инв. 111, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Пород Каинов и благосиљање Ноја – прича о синовима божијим и кћерима човечијим*, Дечани, $2,33 \times 1,68 \text{ m} = 3,91 \text{ m}^2$
4. Инв. 113, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Жртва Каина и Авеља – Господ прихвата Авељеву жртву, Господ одбија Каинов принос*, Дечани, $2,09 \times 2,06 \text{ m} = 4,31 \text{ m}^2$
5. Инв. 314, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Крштење Христово*, Богородица Љевишка, $1,38 \times 3,99 \text{ m} = 5,51 \text{ m}^2$
6. Инв. 889, 2. 2. 1967, *Повеља*, I део, северни зид улаза, Жича, $2,48 \times 3,93 \text{ m} = 9,75 \text{ m}^2$
7. Инв. 922, 23. 1. 1968, *Повеља*, II део, јужни зид улаза, Жича, $2,48 \times 3,93 \text{ m} = 9,75 \text{ m}^2$
8. Инв. 1179, 20. 1. 1976, *Повеља*, Грачаница, $1,85 \times 1,55 \text{ m} = 2,86 \text{ m}^2$
9. Инв. 1349, 30. 12. 1995, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, Хиландар, Богородичина црква, $2,10 \times 0,74 \text{ m} = 1,55 \text{ m}^2$
10. Инв. 1358/1, копирано 1950–1955, Натпис с поменом протомајстора Николе и Астрапе, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 35×50 , копија $5 \times 40 \text{ cm}$
11. Инв. 1358/2, копирано 1950–1955, *Краљ Стефан Урош I Милутин*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100×70 , копија $72 \times 55 \text{ cm}$
12. Инв. 1358/3, копирано 1950–1955, *Симеон Немања*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100×70 , копија $83 \times 50 \text{ cm}$
13. Инв. 1358/4, копирано 1950–1955, *Свети Сава*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
14. Инв. 1358/5, копирано 1950–1955, *Краљ Стефан Првовенчани*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
15. Инв. 1358/6, копирано 1950–1955, *Краљевић Стефан, потоњи Дечански*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
16. Инв. 1358/7, копирано 1950–1955, *Детаљ с костима Стефана Дечанског*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50×70 , копија $35 \times 50 \text{ cm}$
17. Инв. 1358/8, копирано 1950–1955, *Детаљ с костима Стефана Дечанског*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
18. Инв. 1358/9, копирано 1950–1955, *Анђео спушта текст са речју Божјом пророку*, детаљ, из калоте куполе, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$

19. Инв. 1358/10, копирано 1950–1955, *Пророк* из централне куполе, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
20. Инв. 1358/11, копирано 1950–1955, *Пророк* из централне куполе, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
21. Инв. 1358/12, копирано 1950–1955, *Јеванђелист*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
22. Инв. 1358/13, копирано 1950–1955, *Света Софија, персонификација Божије премудрости*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 32 × 28 cm
23. Инв. 1358/14, копирано 1950–1955, *Путир са часне трпезе из сцене Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 42 × 35 cm
24. Инв. 1358/15, копирано 1950–1955, *Св. Атанасије Александријски, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
25. Инв. 1358/16, копирано 1950–1955, *Св. Григорије Богослов, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
26. Инв. 1358/17, копирано 1950–1955, *Кирил Александријски, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
27. Инв. 1358/18, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
28. Инв. 1358/19, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
29. Инв. 1358/20, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
30. Инв. 1358/21, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm
31. Инв. 1358/22, копирано 1950–1955, *Св. Андреја из сцене Причешће хлебом*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
32. Инв. 1358/23, копирано 1950–1955, *Св. Павле из сцене Причешће вином*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
33. Инв. 1358/24, копирано 1950–1955, *Причешће вином, Христос*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
34. Инв. 1358/25, копирано 1950–1955, *Попрсни анђео из прве зоне олтара*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
35. Инв. 1358/26, копирано 1950–1955, *Богородица из Благовести*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 37 × 25 cm
36. Инв. 1358/27, копирано 1950–1955, *Грлице у рукама Јосифа из сцене Сретења*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 38 × 26, копија 70 × 50 cm

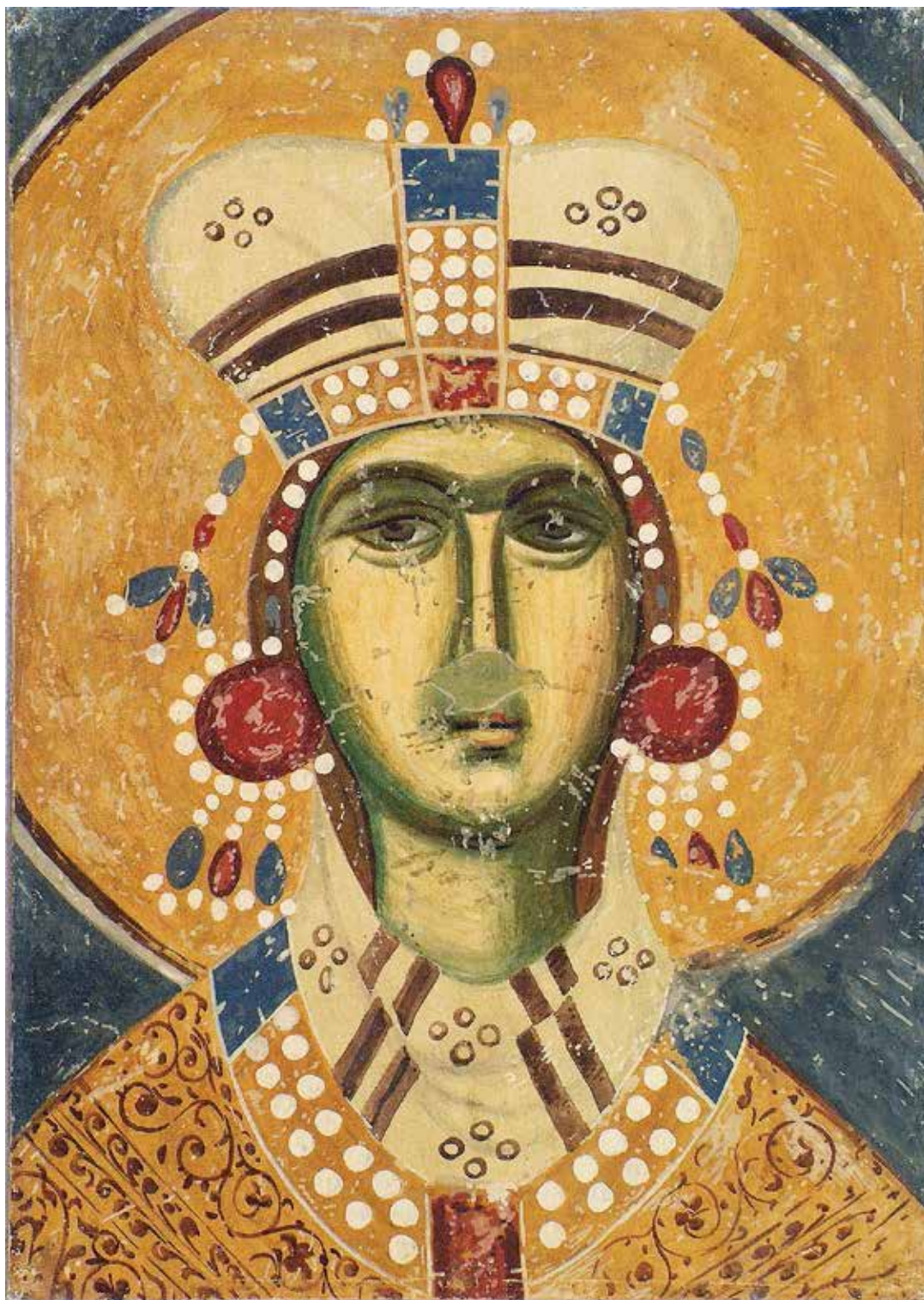
Повеља,
Жича,
копирао Бранислав Живковић, бр. 6

Повеља, северна страна,
Жича,
копирао Бранислав Живковић, бр. 7

37. Инв. 1358/28, копирано 1950–1955, *Апостол из Успења Богородичиног*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 35 × 26 cm
38. Инв. 1358/29, копирано 1950–1955, *Христос из Успења Богородичиног*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
39. Инв. 1358/30, копирано 1950–1955, *Апостол из Тајне вечере*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 35 × 26 cm
40. Инв. 1358/31, копирано 1950–1955, *Трпеза из Тајне вечере*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
41. Инв. 1358/32, копирано 1950–1955, *Христос из Тајне вечере*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
42. Инв. 1358/33, копирано 1950–1955, *Апостол Петар из сцене Прања ногу*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
43. Инв. 1358/34, копирано 1950–1955, *Христос пред Анном*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
44. Инв. 1358/35, копирано 1950–1955, *Мироносице на гробу Христовом*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
45. Инв. 1358/36, копирано 1950–1955, *Христос из сцене Вечера у Емаусу*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
46. Инв. 1358/37, копирано 1950–1955, *Десно столало апостола Луке или Клеопе из сцене Пут у Емаус*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 22 cm
47. Инв. 1358/38, копирано 1950–1955, *Христове стопе из сцене Христос се трећи пут јавља апостолима*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 35 × 50, копија 24 × 35 cm
48. Инв. 1358/39, копирано 1950–1955, *Риба из сцене Христос благосиља хлеб и рибу*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
49. Инв. 1358/40, копирано 1950–1955, *Група апостола предвођена Петром из сцене Христос благосиља хлеб и рибу*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 70 cm
50. Инв. 1358/41, копирано 1950–1955, *Мироносица из сцене Христос се јавља мироносицама у врту*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm
51. Инв. 1358/42, копирано 1950–1955, *Христос из сцене Пут у Емаус*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm
52. Инв. 1358/43, копирано 1950–1955, *Апостол из сцене Посмртних јављања*, детаљ, испод северозапад-ног кубета, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm
53. Инв. 1358/44, копирано 1950–1955, *Апостол из сцене Посмртних јављања*, детаљ, испод северозапад-ног кубета, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
54. Инв. 1358/45, копирано 1950–1955, *Исцељење, делатност Христова*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm

55. Инв. 1358/46, копирано 1950–1955, *Трговац продаје грешници миро, делатност Христова*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
56. Инв. 1358/47, копирано 1950–1955, *Св. Мардарије*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, 50 × 35 паспарту, копија 35 × 25 cm
57. Инв. 1358/48, копирано 1950–1955, *Купање младенца из сцене Рођење Св. Николе*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 95×70, копија 54×40 cm
58. Инв. 1358/49, копирано 1950–1955, *Буквар са азбуком из сцене Св. Никола учи књигу*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 17 cm
59. Инв. 1358/50, копирано 1950–1955, *Св. Пахомије*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
60. Инв. 1358/51, копирано 1950–1955, *Праотац Ноје*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
61. Инв. 1358/52, копирано 1950–1955, *Праотац Христов*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 32 cm
62. Инв. 1358/53, копирано 1950–1955, *Праотац Христов*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 33 cm
63. Инв. 1358/54, копирано 1950–1955, *Христос Младенац у рукама Богородице Брзе помоћнице*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 42 × 28 cm
64. Инв. 1358/55, копирано 1950–1955, *Христос Чувар призренски*, детаљ, Богородица Љевишка, јужна страна првог северног ступца, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
65. Инв. 1358/56, копирано 1950–1955, *Путир и кашичица у рукама Св. Зосиме из сцене Причешиће Марије Египатске*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm
66. Инв. 1358/57, копирано 1950–1955, *Кључеви у рукама апостола Петра*, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 50 × 35, копија 28 × 17 cm
67. Инв. 1358/58, копирано 1950–1955, *Свети ратник*, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
68. Инв. 1358/59, копирано 1950–1955, *Украс маскерон на оклопу Светог ратника*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 33 × 24 cm
69. Инв. 1358/60, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Св. Ирине*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, 35 × 50 cm
70. Инв. 1358/61, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Св. Ирине*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
71. Инв. 1358/62, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Св. Варваре*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm
72. Инв. 1358/63, копирано 1950–1955, *Богородица са Христом*, детаљ, Богородица Љевишка, други северни стубац, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 38 × 29 cm
73. Инв. 1358/64, копирано 1950–1955, *Ђакон Роман*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

СВЕТА ВАРВАРА,
Богородица Љевишка,
КОПИРАЛИ БРАНИСЛАВ И ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ, БР. 71

74. Инв. 1358/65, копирано 1950–1955, *Ђакон Роман*, детаљ, крстасти украс и дарохранилиница, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 30 × 26 cm
75. Инв. 1358/66, копирано 1950–1955, *Анђео крај Богородице* у лунети улаза у храм, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 35 × 20 cm
76. Инв. 1358/67, копирано 1950–1955, *Рука Божија*, детаљ, Богородица Љевишка, медаљон у своду, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 30 × 20 cm
77. Инв. 1358/68, копирано 1950–1955, *Крштење Христово*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 70, копија 70 × 40 cm
78. Инв. 1358/69, копирано 1950–1955, *Дечак-неофит из сцене Крштење Христово*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 70, копија 69 × 34 cm
79. Инв. 1358/70, копирано 1950–1955, *Група митар (цариника) из сцене Проповеди Јована Претече када он казује о секири која је при корену*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 35 × 50, копија 24 × 33 cm
80. Инв. 1358/71, копирано 1950–1955, *Група људи из сцене Проповеди Јована Претече*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 35 × 50, копија 24 × 33 cm
81. Инв. 1358/72, копирано 1950–1955, *Дрво из сцене Проповеди Јована Претече*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
82. Инв. 1358/73, копирано 1950–1955, *Дрво, четинар из сцене Христос се трећи пут јавља апостолима*, *Делатности, параболе и чуда Христово*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
83. Инв. 1358/74, копирано 1950–1955, *Христови преци из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 17 × 12 cm (четири попрсја)
84. Инв. 1358/75, копирано 1950–1955, *Христови преци из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 17 × 13 cm (четири попрсја)
85. Инв. 1358/76, копирано 1950–1955, *Христови преци из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 17 × 12 cm (три попрсја)
86. Инв. 1358/77, копирано 1950–1955, *Крштење Христово с лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
87. Инв. 1358/78, копирано 1950–1955, *Лоза Јесејева*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 50, копија 70 × 25 cm
88. Инв. 1358/79, копирано 1950–1955, *Врч и кашичица из Причести Марије Египатске*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 24, копија 100 × 50 cm
89. Инв. 1358/80, копирано 1950–1955, *Христос јаше магаре из сцене Улазак у Јерусалим*, *Лоза Јесејева*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 33 × 23, копија 5,50 × 35 cm
90. Инв. 1358/81, копирано 1950–1955, *Врч, префигурација Богородице крај пророка Аврама с композиције Пророци су те нагостили*, детаљ, Богородица

Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 30 cm

91. Инв. 1358/82, копирано 1950–1955, *Уснули Јаков из сцене Лествице Јаковљеве*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm

92. Инв. 1358/83, копирано 1950–1955, *Персонификација Земље*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 70, копија 70 × 50 cm

93. Инв. 1358/84, копирано 1950–1955, *Анђео*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, паспарту 50 × 35, копија 23 × 20 cm

94. Инв. 1358/85, копирано 1950–1955, *Збор – ликови преподобних жена*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 44 cm

95. Инв. 1358/86, копирано 1950–1955, *Збор – ликови светих мученица*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 46 × 70, копија 35 × 44 cm

96. Инв. 1358/87, копирано 1950–1955, *Казна грешника који је спавао у недељу*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

97. Инв. 1358/88, копирано 1950–1955, *Казна прељубнице жене која је укаљала брачну ложницу*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 90 × 70, копија 60 × 50 cm

98. Инв. 1358/89, копирано 1950–1955, *Шкргут зуба*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 33 × 24 cm

99. Инв. 1358/90, копирано 1950–1955, *Црви који не мирују*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 24 × 17 cm

100. Инв. 1358/91, копирано 1950–1955, *Црви који не мирују*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

101. Инв. 1358/92, копирано 1950–1955, *Крајња тама*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 24 × 17 cm

102. Инв. 1358/93, копирано 1950–1955, *Грешници у пламену*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 70, копија 70 × 50 cm

103. Инв. 1358/94, копирано 1950–1955, *Дете – душа грешника у рукама Хада*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 25 × 19 cm

104. Инв. 1358/95, копирано 1950–1955, *Казна блудног монаха*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 92 × 70, копија 48 × 65 cm

105. Инв. 1358/96, копирано 1950–1955, *Грешни појци*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 33 × 24 cm

106. Инв. 1358/97, копирано 1950–1955, *Грешни монаси*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 33 × 24 cm

107. Инв. 1358/98, копирано 1950–1955, *Медвед*, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm

108. Инв. 1358/99, копирано 1950–1955, Птица фазан, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 30 × 23 cm
109. Инв. 1358/100, копирано 1950–1955, Птица шева, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 20 × 13 cm
110. Инв. 1358/101, копирано 1950–1955, Птица зеба, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 18 × 14 cm
111. Инв. 1358/102, копирано 1950–1955, Птица те-треб, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 20 × 16 cm
112. Инв. 1358/103, копирано 1950–1955, Птица пеликан, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 25 × 17 cm
113. Инв. 1358/104, копирано 1950–1955, Птица пеликан, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 24 × 17 cm
114. Инв. 1358/105, копирано 1950–1955, Птица рода или ждрал, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 25 × 17 cm
115. Инв. 1358/106, копирано 1950–1955, Птица рода или ждрал, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 35 × 50, копија 17 × 25 cm
116. Инв. 1358/107, копирано 1950–1955, Дрво, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 95 × 62, копија 54 × 44 cm
117. Инв. 1358/108, копирано 1950–1955, Жбунови, детаљ из *Страшног суда*, Богородица Љевишка, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 33 × 24 cm
118. Инв. 1358/109, копирано 1950–1955, *Персонафикација истине*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
119. Инв. 1358/110, копирано 1950–1955, Представа Христа Емануила на врху лампе коју држи фигура персонафикације истине, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 33 × 23 cm
120. Инв. 1358/111, копирано 1950–1955, Горњи део вертикалног орнаментa поред ктиторске композиције, умањен, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
121. Инв. 1358/112, копирано 1950–1955, Хоризонтални орнамент испод ктиторске композиције, умањен, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 40 × 60, копија 35 × 50 cm
122. Инв. 1358/113, копирано 1950–1955, Доњи део вертикалног орнаментa поред ктиторске композиције, умањен, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
123. Инв. 1358/114, копирано 1950–1955, Карирани орнамент, три свастике, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
124. Инв. 1358/115, копирано 1950–1955, Орнамент у виду срца и пет латица, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, 70 × 50 паспарту, копија 50 × 34 cm

125. Инв. 1358/116, детаљ, копирано 1950–1955, Орнамент у виду срца с љиљанима унутра, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
126. Инв. 1358/117, копирано 1950–1955, Карирани левкасти орнамент, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
127. Инв. 1358/118, копирано 1950–1955, Карирани орнамент, четири латице, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
128. Инв. 1358/119, копирано 1950–1955, Врежаста орнамент, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
129. Инв. 1358/120, копирано 1950–1955, Карирани орнамент, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
130. Инв. 1358/121, копирано 1950–1955, Карирани тролатични орнамент поновљене контуре, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
131. Инв. 1358/122, копирано 1950–1955, Карирани орнамент, цветови различитих цртежа, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
132. Инв. 1358/123, копирано 1950–1955, Орнамент у виду зеленоцрвених срца, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 23 × 50 cm
133. Инв. 1358/124, копирано 1950–1955, Орнамент у виду црвених, зелених и окер срца и врежа, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 27 × 50 cm
134. Инв. 1358/125, копирано 1950–1955, Орнамент у виду зелених, црвених, окер и љубичастих срца и вреже, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 26 × 50 cm
135. Инв. 1358/126, копирано 1950–1955, Орнамент у виду црвених, зелених, окер и плавих срца, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 70, копија 23 × 50 cm
136. Инв. 1358/127, копирано 1950–1955, Орнамент у виду беле вреже, црне основе, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 35, копија 50 × 19 cm
137. Инв. 1358/128, копирано 1950–1955, Орнамент у виду квадрата, мрка врежа на смеђој основи, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 25 × 25 cm
138. Инв. 1358/129, копирано 1950–1955, Цикцак орнамент, стилизовани цветови, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 35 × 24 cm
139. Инв. 1401/1, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Голуб, представа Св. Духа*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 26 × 22 cm
140. Инв. 1401/2, копирано 1950–1955, заведено 2008, Монохромно представљен анђеоло крај небеских вратница 1, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 24 × 16 cm
141. Инв. 1401/3, копирано 1950–1955, заведено 2008, Монохромно представљен анђеоло крај небеских вратница 2, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 25 × 17 cm
142. Инв. 1401/4, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Персонификација месеца са свијања неба из Страшног суда*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 35, копија 25 × 17 cm

143. Инв. 1401/5, копирано 1950–1955, заведено 2008, Монохромно представљен маскерон, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 30 × 34, копија 20 × 20 cm

144. Инв. 1401/6, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Боца у рукама Св. Анастасије*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 35, копија 50 × 20 cm

145. Инв. 1401/7, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Персонификација сунца из Христовог пута у Емаус*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 40, копија 32 × 23 cm

146. Инв. 1401/8, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праобраз Христов у мандорли, звезди крај пророка Валаама*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 40, копија 32 × 23 cm

147. Инв. 1401/9, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праобраз Христов из Лозе Јесејеве*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 60 × 50, копија 34 × 24 cm

148. Инв. 1401/10, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Дрво из Проповеди Јована Крститеља о крштењу Духом светим*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 70, копија 70 × 42 cm

149. Инв. 1401/11, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Дрво из Проповеди Јована Крститеља, Христос на гумну*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 40 × 27 cm

150. Инв. 1401/12, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Орнамент у виду четворолатичних цвєтова у круговима*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

151. Инв. 1401/13, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Деца у школи уче азбуку из циклуса Св. Николе*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 69 × 49, копија 50 × 35 cm

152. Инв. 1401/14, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Девојка која свира из Божићне стихире 1*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm

153. Инв. 1401/15, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Девојка која свира из Божићне стихире 2*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm

154. Инв. 1401/16, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праотац – пророк Нефталим*, североисточна купола, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 55 × 35 cm

155. Инв. 1401/17, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праотац – пророк Гад*, североисточна купола, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 70 × 50, копија 55 × 35 cm

156. Инв. 1401/8, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Представа лава на штиту ратника у сцени Христос пред Аном*, детаљ, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 40, копије 32 × 23 cm

157. Инв. 1401/19, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Богородица*, Богородица Љевишка, са Зденком Живковић, паспарту 50 × 40, копија 30 × 20 cm

158. Инв. 1403, копирано 1969, заведено 2009, *Лице младог светитеља*, Паник код Билеће, са Зденком Живковић, 32 × 38 cm

159. Инв. 1404, копирано 1969, заведено 2009, *Лице светитеља светле браде и косе*, Паник код Билеће, са Зденком Живковић, 39 × 27 cm

160. Инв. 1405, копирано 1969, заведено 2009, *Лице и торзо старог светитеља, дуге седе браде*, приказаног у мантији, Паник код Билеће, са Зденком Живковић, 20 × 20 cm

161. Инв. 1406, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Мучеништво свете Петке*, Доња Каменица, 125 × 26 cm

162. Инв. 1407, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Мироносице на гробу Христовом*, детаљ, Сопоћани, 95 × 47 cm

163. Инв. 1408, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Штит Светог ратника с представом лава*, Сопоћани, са Зденком Живковић, 70 × 50 cm

164. Инв. 1409, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Детаљ орнамента хаљине протовестијара Богдана*, Каленић, са Зденком Живковић, 70 × 50 cm

165. Инв. 1410, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Детаљ хаљине Петра, брата протовестијара Богдана*, Каленић, са Зденком Живковић, 70 × 50 cm

166. Инв. 1411, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Детаљ поставе хламиде краља Драгутина у Преносу моштију архиепископа Јоаникија*, Градац, са Зденком Живковић, паспарту 63 × 33, копија 51 × 23 cm

167. Инв. 1412, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Симетрични орнамент из сокла*, Поганово, са Зденком Живковић, 71 × 71 cm

168. Инв. 1364, копирано 1958, заведено 30. 8. 2006, *Деспотица Ана*, детаљ, Доња Каменица, 43 × 35 cm = 0,15 m²

169. Инв. 1365, копирано 1958, заведено 30. 8. 2006, *Властелинка*, детаљ, Доња Каменица, 43 × 35 cm = 0,15 m²

**Персонификација Земље, детаљ из
Страшног суда,
Богородица Љевишка,
копирани Бранислав и Зденка Живковић, бр. 92**

Дечак-неофит из сцене Крштење
Христово,
Богородица Љевишка,
копирани Бранислав и Зденка Живковић, бр. 78

ДЕТЕ — ДУША ГРЕШНИКА У РУКАМА ХАДА,
БОГОРОДИЦА ЉЕВИШКА,
КОПИРАЛИ БРАНИСЛАВ И ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ, БР. 103

13 ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ (РОЂ. КОРТУСОВА)

(15. 10. 1921, ВЛАХИ-СТАХИ, ЧЕХОСЛОВАЧКА – 8. 4. 2011, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности је завршила у класи Недељка Гвозденовића 1948. године. Зденка Живковић је, као и њен супруг Бранислав, била ученица, „калфа“ француских сликара-кописта фресака (1949), а 1968. је завршила и специјализацију на Академији лепих уметности у Прагу, код проф. Сланског.

КАРИЈЕРА

Определила се за конзервацију, рестаурацију и нарочито копистику одмах после завршене Академије. Радила је као спољни сарадник Савезног института за заштиту споменика културе Југославије. Са супругом је остварила вишедеценијску путујућу изложбу. Први пут су је приредили у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“ на Калемегдану, 28. априла 1954. године. Изложба је добила назив *Човек, природа и предмети на фрескама Богородице Љевишке у Призрену*. Петнаест година је водила Школу старих сликарских техника у Сопоћанима, од 1976. до 1993. Добила је многе награде и признања, међу којима треба издвојити Награду УЛУПУДС-а за животно дело и Награду Друштва конзерватора Србије. Највише је ипак радила за Галерију фресака. Иако је период од 1962. до 1976. године био сразмерно кратак, Зденка Живковић је тада основала и била је руководилац сликарског атељеа у Галерији, а поред Наде Антић-Комненовић била је и иницијатор израде новог депоа са системом чувања копија. Из њеног рада у Галерији фресака произашла су два нарочито значајна пројекта. Први се односио на обраду фрагмената фресака, оригинала пронађених током археолошких истраживања, који су представљали остатке и преостатке великих слагалица програма живописа у црквама. Мукотрпан и никад у пуној мери остварљив посао, Зденка је спроводила с фрагментима фресака из Дежеве, Кончулића, Постења, Станичења, Светог Теодора у Жичи.¹ Други пројекат састојао се од копирања фресака из цркава у рушевинама. Плод те активности објављен је, нажалост, само у каталогу изложбе из 1980, под називом *Копије фресака из српских-средњовековних цркава у рушевинама*. Каталог прате текстови Наде Антић-Комненовић и Зденке Живковић.

¹ Живковић 2005: 213–216.

Зденкин текст и данас је усамљен кад је реч о пигментима, њиховим својствима, нијансама добијеним њиховим мешањем и, што је најважније, о њиховој постојаности и отпорности, као и о променама које доносе ватра, вода, недаће. Објављивала је текстове о стручним проблемима конзервације и копистике у *Гласнику Друштва конзерватора Србије*, број 6, 8, 9, 13, 29.² Изложба *Сеоски надгробни споменици* (из Ариља и околине), приказана 1956. у Паризу, а данас у власништву Етнографског музеја у Београду, још један је знак изучавања народне традиције. Тематску изложбу *Сопоћански анђели* приредила је у Галерији фресака 1983. године. Пет деценија рада обележила је изложбама *Фреске са манастирских зидова*, с новим експонатима, као и с онима са ранијих изложби *Човек, природа и предмети* и *Сеоски надгробни споменици*, у Београду и Новом Саду 1999–2000 године. Још за њеног живота су други аутори организовали изложбе поглавито састављене од њених дела, попут оне приређене посредством наших стручњака у САД (Љубица Поповић, Слободан Ђурчић), од 16. јануара до 3. априла 2007. у Галерији Марлборо (Marlboro Gallery, Prince George's Community College).³ Деценијама је водила школу копистике „Сопоћанска виђења“.⁴

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је остварила 311 копија, што је износило више од 20 % фонда, и 1.000 квадратних метара копија фресака. Од тога, са супругом Браниславом је насликала 149 малих копија из Богородице Љевишке и 10 из других храмова. Од 1947. до 1950, под руководством Пола Венсана (Paul Vincent) и групе од деветоро француских стручњака-кописта, у којој су били и Елизабет Фор (Elizabeth Faure), Марта Фландрен (Marthe Flandrin), Ирена Месдрикоф (Irene Mesdrikoff), Андре Рењо (Andre Regnault), Марсел Нико (Marcel Nicaud), Леон Рафен (Leon Raffin), Шарл Було (Charles Bouleau), Максим Рие (Maxime Rihet), била је уприличена прва акција копирања фресака с циљем оснивања музеја фресака. У формирању будуће збирке Галерије копија фресака Рашке школе у Краљеву 1965, израдила је 29 копија фресака из Жиче, Милешеве, Сопоћана, Светих апостола у Пећи. Седамдесетих година прошлог века била је ангажована на копирању живописа из Грабовца и Српског Ковина, Месића, а од 1983. до 1986. радила је у Враћевшници, Драчи и Боћанима, чиме се колекција Матице српске обогатила за око 200 копија.⁵

² Живковић 1985: 51–52.

³ Шуваковић 2007: 16.

⁴ Станић 1994а.

⁵ Нампан-Мас Lean 1955; Поповић-Плић 1966: 658; Антић-Комненовић и Живковић 1980; Шелмић 1987; Живанов 2003; Новчић и Михаиловић 2008; Медаковић 2000; Поповић 2012: 211–213; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 88, 6. 1. 1958, *Успење Богородице*, црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији, с Браниславом Живковићем: 1) $2,45 \times 1,95 \text{ m} = 4,7775 \text{ m}^2$, 2) $2,45 \times 1,54 \text{ m} = 3,773 \text{ m}^2$, 3) $2,45 \times 1,27 \text{ m} = 3,11 \text{ m}^2$
2. Инв. 112, 9. 1. 1958, *Апостол Филип и евнух царице Кандакије*, циклус апостола, Дечани, $2,14 \times 2,55 \text{ m} = 5,46 \text{ m}^2$
3. Инв. 115, 9. 1. 1958, *Св. Јован Крститељ – Претеча*, Грачаница: 1) $2,96 \times 0,66 \text{ m} = 1,954 \text{ m}^2$, 2) $3,05 \times 1,11 \text{ m} = 3,385 \text{ m}^2$; 3) $2,96 \times 0,72 \text{ m} = 2,13 \text{ m}^2$
4. Инв. 132, 10. 1. 1958, *Ктиторски портрети, севастократор Влатко, севастократорица Владислава, кнез Паскач, кнегиња Озра и деца*, Псача, $2,52 \times 3,44 \text{ m} = 8,67 \text{ m}^2$
5. Инв. 275, 12. 1. 1958, *Христос пред Аном*, Богородица Љевишка, $1,95 \times 2,97 \text{ m} = 5,79 \text{ m}^2$
6. Инв. 313, 13. 1. 1958, *Химна Богородици – Божићна стихира*, детаљ, Богородица Љевишка, $1,47 \times 0,99 \text{ m} = 1,46 \text{ m}^2$
7. Инв. 315, 13. 1. 1958, *Страшни суд*, детаљ, Богородица Љевишка, $1,95 \times 2,44 \text{ m} = 4,76 \text{ m}^2$
8. Инв. 490, 20. 1. 1958, *Чудо умножавања хлебова*, Каленић, $1,92 \times 3,75 \text{ m} = 7,20 \text{ m}^2$
9. Инв. 491, 20. 1. 1958, *Лука и Клеопа јављају апостолима о сусрету са Христом, Чуда, параболе и делатност Христова*, Каленић, $2,13 \times 1,95 \text{ m} = 4,15 \text{ m}^2$
10. Инв. 496, 20. 1. 1958, *Св. Теодор Стратилат и Св. Теодор Тирон*, Каленић, $2,34 \times 2,13 \text{ m} = 4,98 \text{ m}^2$
11. Инв. 497, 20. 1. 1958, *Св. Димитрије и Св. Ђорђе*, Каленић, јужна певница, I зона источно од врата, $2,34 \times 2,13 \text{ m} = 4,98 \text{ m}^2$
12. Инв. 498, 20. 1. 1958, *Св. Евстатије и Св. Никифор*, Каленић, $2,34 \times 2,13 \text{ m} = 4,98 \text{ m}^2$
13. Инв. 499, 20. 1. 1958, *Св. Никита и Св. Проконије*, Каленић, $2,31 \times 2,13 \text{ m} = 4,92 \text{ m}^2$
14. Инв. 500, 20. 1. 1958, *Св. Сава Стратилат*, Каленић, $2,22 \times 0,80 \text{ m} = 1,78 \text{ m}^2$
15. Инв. 501, 20. 1. 1958, *Благовести*, Каленић, $2,08 \times 1,49 \text{ m} = 3,10 \text{ m}^2$
16. Инв. 502, 20. 1. 1958, *Арханђео Михаило*, Каленић, $2,65 \times 1,00 \text{ m} = 2,65 \text{ m}^2$
17. Инв. 503, 20. 1. 1958, *Подизање кћери Јаираве из мртвих*, Каленић, $2,08 \times 2,23 \text{ m} = 4,64 \text{ m}^2$
18. Инв. 504, 20. 1. 1958, *Сан Јосифов и бекство у Египат*, Каленић, $2,40 \times 5,23 \text{ m} = 1,26 \text{ m}^2$
19. Инв. 505, 20. 1. 1958, *Упис Јосифа и Марије*, Каленић, $2,40 \times 3,36 \text{ m} = 8,06 \text{ m}^2$
20. Инв. 506, 20. 1. 1958, *Поклоњење мудраца, повратак мудраца, анђео се јавља Јосифу у сну*, Каленић, $2,40 \times 5,22 \text{ m} = 1,25 \text{ m}^2$
21. Инв. 507, 20. 1. 1958, *Бекство у Египат*, Каленић, $2,40 \times 3,36 \text{ m} = 8,06 \text{ m}^2$
22. Инв. 508, 20. 1. 1958, *Исцељење кћери Хананејкине, Чуда, параболе и делатност Христова*, Каленић, $2,08 \times 1,49 \text{ m} = 3,10 \text{ m}^2$

23. Инв. 509, 20. 1. 1958, *Неидентификовани светитељ*, Каленић, $2,24 \times 0,80 \text{ m} = 1,79 \text{ m}^2$
24. Инв. 510, 20. 1. 1958, *Неидентификовани светитељ*, Каленић, $2,10 \times 0,80 \text{ m} = 1,68 \text{ m}^2$
25. Инв. 511, 20. 1. 1958, *Богородица са Христом*, Каленић, $2,25 \times 1,00 \text{ m} = 2,25 \text{ m}^2$
26. Инв. 598, 15. 12. 1959, *Благовести, Богородица*, Руденица, $1,61 \times 0,60 \text{ m} = 9,66 \text{ m}^2$
27. Инв. 599, 15. 12. 1959, *Арханђео Михаило*, Руденица, $1,64 \times 0,60 \text{ m} = 9,84 \text{ m}^2$
28. Инв. 600, 15. 12. 1959, *Благовести, Арханђео Гаврило*, Руденица, $1,64 \times 0,60 \text{ m} = 9,84 \text{ m}^2$
29. Инв. 601, 15. 12. 1959, *Св. Антоније*, Руденица, $1,07 \times 0,52 \text{ m} = 0,56 \text{ m}^2$
30. Инв. 602, 15. 12. 1959, *Деспот Стефан и Вук*, Руденица, $1,17 \times 1,12 \text{ m} = 1,31 \text{ m}^2$
31. Инв. 603, 15. 12. 1959, *Вукашин и Вукосава*, портрети, Руденица, $0,90 \times 0,90 \text{ m} = 0,81 \text{ m}^2$
32. Инв. 604, 15. 12. 1959, *Два света ратника*, Руденица, $1,17 \times 1,05 \text{ m} = 1,23 \text{ m}^2$
33. Инв. 605, 15. 12. 1959, *Два анђела (из олтара)*, Риза Богородице, Бијела, Бока Которска, $2,07 \times 1,38 \text{ m} = 2,86 \text{ m}^2$
34. Инв. 606, 15. 12. 1959, *Архијереји*, Риза Богородице, Бијела, Бока Которска, $2,10 \times 2,42 \text{ m} = 5,08 \text{ m}^2$
35. Инв. 607, 15. 12. 1959, *Епископ Данило*, Риза Богородице, Бијела, Бока Которска, $1,34 \times 1,08 \text{ m} = 1,45 \text{ m}^2$
36. Инв. 608, 15. 12. 1959, *Христос на грудима Богородице*, Риза Богородице, Бијела, Бока Которска, $1,10 \times 0,80 \text{ m} = 0,88 \text{ m}^2$
37. Инв. 609, 15. 12. 1959, *Орнамент*, Бијела, Бока Которска, $0,65 \times 0,40 \text{ m} = 0,26 \text{ m}^2$
38. Инв. 623, 22. 12. 1960, *Св. ратници Ђорђе, Димитрије и Прокопије*, Ресава–Манасија, $2,78 \times 3,00 \text{ m} = 8,34 \text{ m}^2$
39. Инв. 624, 22. 12. 1960, *Св. ратници Артемије, Јаков Персијски и непознати*, Ресава–Манасија, $2,85 \times 3,05 \text{ m} = 8,69 \text{ m}^2$
40. Инв. 625, 22. 12. 1960, *Христос у храму*, Ресава–Манасија, $2,54 \times 2,34 \text{ m} = 5,94 \text{ m}^2$
41. Инв. 626, 22. 12. 1960, *Орао, Божија рука и лав*, Ресава–Манасија, $1,53 \times 2,38 \text{ m} = 3,64 \text{ m}^2$
42. Инв. 627, 22. 12. 1960, *Св. Трифун*, Ресава–Манасија, $1,02 \times 0,92 \text{ m} = 0,94 \text{ m}^2$
43. Инв. 628, 22. 12. 1960, *Св. Стефан Првомученик*, Ресава–Манасија, $2,50 \times 0,88 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
44. Инв. 629, 22. 12. 1960, *Неидентификовани светитељ*, медаљони, Ресава–Манасија, $2,75 \times 0,94 \text{ m} = 2,59 \text{ m}^2$
45. Инв. 630, 22. 12. 1960, *Непознати светитељ*, Ресава–Манасија, $2,55 \times 0,93 \text{ m} = 2,37 \text{ m}^2$
46. Инв. 631, 22. 12. 1960, *Св. Орест*, Ресава–Манасија, $2,55 \times 0,93 \text{ m} = 2,37 \text{ m}^2$
47. Инв. 632, 22. 12. 1960, *Анђео*, Ресава–Манасија, $2,67 \times 0,45 \text{ m} = 1,20 \text{ m}^2$
48. Инв. 633, 22. 12. 1960, *Анђео*, Ресава–Манасија, $2,67 \times 0,43 \text{ m} = 1,15 \text{ m}^2$

49. Инв. 634, 22. 12. 1960, *Серафим*, Ресава–Манасија, $2,67 \times 0,43 \text{ m} = 1,15 \text{ m}^2$
50. Инв. 635, 22. 12. 1960, *Серафим*, Ресава–Манасија, $2,67 \times 0,43 \text{ m} = 1,15 \text{ m}^2$
51. Инв. 652, 28. 12. 1961, *Пророк Геден*, Ресава–Манасија, $2,65 \times 1,05 \text{ m} = 2,78 \text{ m}^2$
52. Инв. 653, 28. 12. 1961, *Пророк Мојсије*, Ресава–Манасија, $2,50 \times 1,00 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$
53. Инв. 654, 28. 12. 1961, *Пророк Језекиљ*, Ресава–Манасија, $2,45 \times 1,00 \text{ m} = 2,45 \text{ m}^2$
54. Инв. 655, 28. 12. 1961, *Пророк Данило*, Ресава–Манасија, $2,50 \times 1,01 \text{ m} = 2,53 \text{ m}^2$
55. Инв. 656, 28. 12. 1961, *Св. Убрус – Мандилион*, Ресава–Манасија, $1,20 \times 2,00 \text{ m} = 2,40 \text{ m}^2$
56. Инв. 657, 28. 12. 1961, *Св. ратници Арета, Нестор, Никита*, Ресава–Манасија, $2,85 \times 3,05 \text{ m} = 8,69 \text{ m}^2$
57. Инв. 658, 28. 12. 1961, *Парабола – прича о богатом и убогом Лазару*, Ресава, $2,60 \times 2,00 \text{ m} = 5,20 \text{ m}^2$
58. Инв. 693, 29. 12. 1962, *Пророк Амос*, Ресава–Манасија, $2,50 \times 1,00 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$
59. Инв. 694, 29. 12. 1962, *Пророк Михеј*, Ресава–Манасија, $2,50 \times 1,00 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$
60. Инв. 695, 29. 12. 1962, *Јављање Христа апостолима*, Ресава–Манасија, $2,88 \times 2,33 \text{ m} = 6,71 \text{ m}^2$
61. Инв. 696, 29. 12. 1962, *Причешће апостола I и II*, Ресава: 1) $2,58 \times 3,53 \text{ m} = 9,107 \text{ m}^2$; 2) $2,58 \times 3,53 \text{ m} = 9,107 \text{ m}^2$; 3) $2,58 \times 2,13 \text{ m} = 5,495 \text{ m}^2$; 4) $2,58 \times 2,13 \text{ m} = 5,50 \text{ m}^2$
62. Инв. 698, 29. 12. 1962, *Пророк Авакум*, Ресава, $2,54 \times 1,00 \text{ m} = 2,54 \text{ m}^2$
63. Инв. 699, 20. 1. 1964, *Пророк Софонија*, Ресава, $2,54 \times 1,00 \text{ m} = 2,54 \text{ m}^2$
64. Инв. 700, 20. 1. 1964, *Жртва Аврамова*, Ресава, $3,80 \times 1,40 \text{ m} = 5,32 \text{ m}^2$
65. Инв. 719, 20. 1. 1964, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, Богородица Љевишка, $3,10 \times 1,10 \text{ m} = 3,41 \text{ m}^2$
66. Инв. 720, 20. 1. 1964, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, Богородица Љевишка, $0,50 \times 0,70 \text{ m} = 0,35 \text{ m}^2$
67. Инв. 721, 20. 1. 1964, *Богородица с Христом*, Богородица Љевишка, $2,50 \times 0,80 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
68. Инв. 722, 20. 1. 1964, *Св. Варвара*, Богородица Љевишка, $2,30 \times 0,76 \text{ m} = 1,75 \text{ m}^2$
69. Инв. 723, 20. 1. 1964, *Јован Крститељ*, Грачаница, $3,05 \times 2,50 \text{ m} = 7,63 \text{ m}^2$
70. Инв. 724, 20. 1. 1964, *Прање ногу*, Раваница, $1,94 \times 2,24 \text{ m} = 4,35 \text{ m}^2$
71. Инв. 725, 20. 1. 1964, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети (детал, град)*, Раваница, $1,00 \times 1,35 \text{ m} = 1,35 \text{ m}^2$
72. Инв. 726, 20. 1. 1964, *Св. ђакон*, Сисојевац, $1,00 \times 0,58 \text{ m} = 0,58 \text{ m}^2$
73. Инв. 785, 10. 1. 1965, *Богородица*, Раваница, Лазарева кула, $1,18 \times 1,51 \text{ m} = 1,78 \text{ m}^2$
74. Инв. 786, 15. 5. 1965, *Св. Стефан Првомученик, анђели ђакони и Агнец*, Раваница, Лазарева кула, $0,96 \times 1,68 \text{ m} = 1,61 \text{ m}^2$

Химна Богородици – Божићна стихира,

Богородица Љевишка,

копирала Зденка Живковић, бр. 6

ЛИСТА СЛИКАРА И КОПИСТА ФРЕСАКА

75. Инв. 787, 15. 5. 1965, *Свадба у Кани*, Каленић, 2,00 × 2,91 m = 5,82 m²
76. Инв. 861, 26. 12. 1965, *Св. мученик*, Сопоћани, 2,45 × 1,05 m = 2,57 m²
77. Инв. 862, 26. 12. 1965, *Св. мученик*, Сопоћани, 2,65 × 1,05 m = 2,78 m²
78. Инв. 863, 26. 12. 1965, *Св. ратник*, Сопоћани, 2,54 × 0,95 m = 2,41 m²
79. Инв. 864, 26. 12. 1965, *Апостол*, Сопоћани, 2,45 × 0,90 m = 2,21 m²
80. Инв. 865, 26. 12. 1965, *Апостол Јован*, Сопоћани, 0,70 × 0,50 m = 0,35 m²
81. Инв. 866, 26. 12. 1965, *Апостол*, Сопоћани, 0,50 × 0,50 m = 0,25 m²
82. Инв. 870, 2. 2. 1967, *Икона Св. Петар и Павле, краљица Јелена као монахиња, краљеви Стефан II Урош Милутин и Стефан Драгутин*, ризница цркве Петра и Павла у Риму, 0,72 × 0,51 m = 0,37 m²
83. Инв. 892, 2. 2. 1967, *Христос*, Петковица код Страгара, 1,00 × 0,85 m = 0,85 m²
84. Инв. 893, 17. 1. 1968, *Чуда Христова*, Петковица код Страгара, 1,30 × 2,00 m = 2,60 m²
85. Инв. 894, 17. 1. 1968, *Св. Теодор Тирон и Стратилат*, лунета над улазом у цркву Св. Тирона у Жичи, 0,80 × 1,25 m = 1,00 m²
86. Инв. 939, 6. 1. 1969, *Свети ратници, Прокопије, Димитрије и Ђорђе*, Сисојевац, 2,13 × 2,70 m = 7,57 m²
87. Инв. 940, 6. 1. 1969, *Свети ратник*, Сисојевац, 1,10 × 1,20 m = 1,32 m²
88. Инв. 943, 6. 1. 1969, *Света Недеља*, Црква у Палежу, 1,79 × 0,85 m = 1,52 m²
89. Инв. 944, 6. 1. 1969, *Цар Константин и царица Јелена*, црква у Палежу, 2,09 × 1,02 m = 2,13 m²
90. Инв. 945, 6. 1. 1969, *Орнамент у соклу*, црква у Палежу, 0,72 × 1,79 m = 1,28 m²
91. Инв. 980, 29. 12. 1969, *Ратник Св. Ђорђе*, Свети Климент – Богородица Перивлепта, 2,25 × 1,00 m = 2,25 m²
92. Инв. 1003, 29. 12. 1969, *Јован Претеча – Крститељ*, Студеница, црква Светог Николе – Никољача, 0,80 × 0,56 m = 0,44 m²
93. Инв. 1004, 29. 12. 1969, *Св. Јован Милостиви*, Студеница, Богородичина црква, 2,60 × 1,00 m = 2,60 m²
94. Инв. 1005, 29. 12. 1969, *Св. Кирил*, Студеница, Богородичина црква, 2,60 × 1,00 m = 2,60 m²
95. Инв. 1015, 29. 12. 1969, *Распеће Христово*, Студеница, Богородичина црква, 5,00 × 4,00 m = 20,00 m²
96. Инв. 1038, 28. 12. 1970, *Анђео у олтарском прозору*, Сисојевац, 1,50 × 0,70 m = 1,05 m²
97. Инв. 1039, 28. 12. 1970, *Анђео у олтарском прозору*, Сисојевац, 1,50 × 0,70 m = 1,05 m²
98. Инв. 1040, 28. 12. 1970, *Свети Поликарп*, Сисојевац, 1,40 × 0,80 m = 1,12 m²
99. Инв. 1041, 28. 12. 1970, *Умножавање хлебова и рибе*, Сисојевац, I, II и III: 1) 0,95 × 2,40 m = 2,28 m²; 2) 0,45 × 1,70 m = 0,76 m²; 3) 0,45 × 1,70 m = 0,76 m²

100. Инв. 1042, 28. 12. 1970, *Христос и Самарјанка*, спољна припрага, Сопоћани, $1,65 \times 2,10 \text{ m} = 3,46 \text{ m}^2$
101. Инв. 1043, 28. 12. 1970, *Данило у јами с лавовима*, спољна припрага, Сопоћани, $1,40 \times 0,80 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
102. Инв. 1044, 28. 12. 1970, *Св. Варвар у оковима*, спољна припрага, Сопоћани, $1,40 \times 0,80 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
103. Инв. 1045, 28. 12. 1970, *Анђео на улазном стубу*, спољна припрага, Сопоћани, $1,50 \times 0,80 \text{ m} = 1,30 \text{ m}^2$
104. Инв. 1053, 28. 12. 1970, *Христос изгони трговце из храма*, Свети Никита код Скопља, $1,20 \times 2,15 \text{ m} = 2,58 \text{ m}^2$
105. Инв. 1057, 28. 12. 1970, *Краљица Симонида*, Грачаница, $2,45 \times 1,22 \text{ m} = 2,99 \text{ m}^2$
106. Инв. 1092, 3. 12. 1971, *Јеванђелист Лука, Радослављево Јеванђеље*, Санкт Петербург, $38 \times 26 \text{ m} = 988 \text{ m}^2$
107. Инв. 1120, 6. 12. 1971, *Богородица хранитељка сиромашних*, Сопоћани, спољна припрага, $1,25 \times 1,75 \text{ m} = 2,18 \text{ m}^2$
108. Инв. 1121, 3. 1. 1973, *Силазак светог духа на апостоле, Педесетница*, Сопоћани, спољна припрага, $0,65 \times 1,40 \text{ m} = 0,91 \text{ m}^2$
109. Инв. 1122, 3. 1. 1973, *Орнамент, Свети Никола у Брвенику*, $1,35 \times 0,70 \text{ m} = 0,94 \text{ m}^2$
110. Инв. 1123, 3. 1. 1973, *Оплакивање Христа*, Грачаница, $1,76 \times 2,10 \text{ m} = 3,70 \text{ m}^2$
111. Инв. 1124, 3. 1. 1973, *Скидање с крста*, Грачаница, $1,76 \times 1,10 \text{ m} = 1,93 \text{ m}^2$
112. Инв. 1133, 3. 1. 1973, *Парабола о безумном богаташу и жити*, Сопоћани, ексонартекс, $1,65 \times 2,80 \text{ m} = 4,62 \text{ m}^2$
113. Инв. 1134, 3. 1. 1973, *Ктиторски натпис*, Сопоћани, кула, $1,70 \times 0,85 \text{ m} = 1,44 \text{ m}^2$
114. Инв. 1135, 3. 1. 1973, *Арханђел Михаило*, Сопоћани, кула, $1,70 \times 1,05 \text{ m} = 1,78 \text{ m}^2$
115. Инв. 1169, 6. 2. 1974, *Севастократорица Владислава*, Псача, $2,67 \times 0,97 \text{ m} = 2,59 \text{ m}^2$
116. Инв. 1170, 6. 2. 1974, *Св. Никола и две светитељке*, Свети Лука у Котору, $2,00 \times 1,80 \text{ m} = 3,60 \text{ m}^2$
117. Инв. 1172, 6. 2. 1974, *Св. ратници Теодор Тирон и Стратилат*, Свети Јован Богослов у Поганову, $1,74 \times 1,43 \text{ m} = 2,49 \text{ m}^2$
118. Инв. 1175, 6. 2. 1974, *Анђео из Небеске литургије, поворке анђела*, Грачаница, $1,23 \times 0,65 \text{ m} = 0,80 \text{ m}^2$
119. Инв. 1176, 6. 2. 1974, *Пророк Језекиљ*, Грачаница, $2,40 \times 0,95 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$
120. Инв. 1177, 9. 5. 1974, *Јеванђелист Марко*, Грачаница, $1,75 \times 1,50 \text{ m} = 2,62 \text{ m}^2$
121. Инв. 1178, 9. 5. 1975, *Пророк Илија*, Грачаница, $0,70 \times 0,50 \text{ m} = 0,35 \text{ m}^2$
122. Инв. 1181, 20. 1. 1976, *Парабола о мудрим и лудим девицама*, Грачаница, $1,48 \times 1,83 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
123. Инв. 1182, 20. 1. 1976, *Народи*, детаљ, композиција *Силазак светог духа на апостоле*, Грачаница, $0,68 \times 1,60 \text{ m} = 1,09 \text{ m}^2$
124. Инв. 1183, 20. 1. 1976, *Орнамент у прозору апсиде ђаконикона*, Грачаница, $1,64 \times 0,38 \text{ m} = 0,62 \text{ m}^2$
125. Инв. 1188, 20. 1. 1976, *Рођење Христово*, детаљ, *Девојка која седи*, Св. Јован Богослов, Поганово, $0,48 \times 0,40 \text{ m} = 0,19 \text{ m}^2$

126. Инв. 1190, 20. 1. 1976, *Христос* (над улазним вратима), Сопоћани, $0,82 \times 1,47 \text{ m} = 1,20 \text{ m}^2$
127. Инв. 1191, 20. 1. 1976, *Анђео из Благовести*, Сопоћани, $2,42 \times 0,97 \text{ m} = 2,35 \text{ m}^2$
128. Инв. 1192, 20. 1. 1976, *Пород Каинов и благосиљање Ноја – Прича о синовима божијим и кћерима човечијим*, детаљ, Дечани, $0,90 \times 1,60 \text{ m} = 0,54 \text{ m}^2$
129. Инв. 1194, 20. 1. 1976, *Пророк Соломон*, Сопоћани, $2,40 \times 1,01 \text{ m} = 2,42 \text{ m}^2$
130. Инв. 1200, 20. 1. 1977, *Детаљ сцене Богати и убоги Лазар*, Ресава, $1,18 \times 1,60 \text{ m} = 1,89 \text{ m}^2$
131. Инв. 1201, 20. 1. 1977, *Страшни суд, Персонификација мора*, детаљ, Грачаница, $1,05 \times 0,95 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
132. Инв. 1202, 20. 1. 1977, *Тајна вечера*, детаљ, посуда, манастир Хопово, $0,44 \times 0,30 \text{ m} = 0,13 \text{ m}^2$
133. Инв. 1203, 20. 1. 1977, *Прање ногу*, детаљ, посуда, манастир Хопово, $0,44 \times 0,30 \text{ m} = 0,13 \text{ m}^2$
134. Инв. 1207, 20. 1. 1978, *Успење Богородице*, Сопоћани: трећи део $3,45 \times 1,95 \text{ m} = 6,72 \text{ m}^2$; пети део $1,80 \times 1,34 \text{ m} = 2,41 \text{ m}^2$; шести део $3,12 \times 2,53 \text{ m} = 7,48 \text{ m}^2$, в. инв. 1237
135. Инв. 1216, 20. 12. 1978, *Вечера у дому Лазаревог*, детаљ. Боћани, $1,00 \times 0,60 \text{ m} = 0,60 \text{ m}^2$
136. Инв. 1217, 20. 12. 1978, *Јављање Христа женама после Васкрсења*, Сопоћани, $2,25 \times 2,25 \text{ m} = 5,06 \text{ m}^2$
137. Инв. 1235, 25. 12. 1979, *Пастири из Рођења Христовог*, Сопоћани, $1,45 \times 1,75 \text{ m} = 2,54 \text{ m}^2$
138. Инв. 1236, 25. 12. 1979, *Купање Христа из Рођења Христовог*, Сопоћани, $1,40 \times 1,70 \text{ m} = 2,38 \text{ m}^2$
139. Инв. 1237, 25. 12. 1979, *Успење Богородице*, Сопоћани: први део $3,45 \times 1,95 \text{ m} = 6,72 \text{ m}^2$; други део $3,45 \times 2,50 \text{ m} = 8,62 \text{ m}^2$; четврти део $3,12 \times 2,53 \text{ m} = 7,89 \text{ m}^2$, в. инв. 1207
140. Инв. 1255, 26. 12. 1981, *Смрт Симеона Немање*, Сопоћани, $1,85 \times 2,26 \text{ m} = 4,18 \text{ m}^2$
141. Инв. 1256, 26. 12. 1981, *Пренос Немањиних моштију*, Сопоћани, $2,20 \times 3,55 \text{ m} = 7,81 \text{ m}^2$
142. Инв. 1265, 28. 12. 1982, *Деспот Стефан*, портрети, Каленић, $2,50 \times 1,15 \text{ m} = 2,88 \text{ m}^2$
143. Инв. 1266, 28. 12. 1982, *Петар, брат Богданов*, портрети, Каленић, $2,45 \times 1,03 \text{ m} = 2,52 \text{ m}^2$
144. Инв. 1282, 27. 12. 1983, *Смрт краљице Ане Дандоло, мајке Уроша I*, Сопоћани, $2,30 \times 3,50 \text{ m} = 8,05 \text{ m}^2$
145. Инв. 1294, 31. 12. 1985, *Јеванђелист Јован*, Сопоћани, $2,70 \times 2,50 \text{ m} = 6,75 \text{ m}^2$
146. Инв. 1307, 30. 12. 1986, *Богородица Студеничка*, Студеница, Богородичина црква, $2,48 \times 0,70 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
147. Инв. 1308, 30. 12. 1986, *Св. Сава Јерусалимски*, Студеница, Богородичина црква, $2,50 \times 0,85 \text{ m} = 2,12 \text{ m}^2$
148. Инв. 1309, 30. 12. 1986, *Св. Јосаф*, Студеница, Богородичина црква, $2,50 \times 0,66 \text{ m} = 1,65 \text{ m}^2$
149. Инв. 1321, 20. 12. 1987, *Сретење I и II*, Сопоћани, са Станиславом Чавићем, $3,60 \times 4,20 \text{ m} = 15,12 \text{ m}^2$
150. Инв. 1329, 20. 12. 1988, *Богородица Елеуса са Христом Крмителем – Хранителем*, Богородица Љевишка, $1,54 \times 1,05 \text{ m} = 1,62 \text{ m}^2$
151. Инв. 1331, 20. 12. 1988, *Св. Варлаам*, Студеница, Богородичина црква, $2,48 \times 0,70 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$

152. Инв. 1357, 10. 12. 1997, *Апостол Петар*, Сопоћани, $2,43 \times 1,00 \text{ m} = 2,43 \text{ m}^2$
153. Инв. 1358/1, копирано 1950–1955, Натпис с поменом протомајстора Николе и Астрапе, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 35×50 , копија $5 \times 40 \text{ cm}$
154. Инв. 1358/2, копирано 1950–1955, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100×70 , копија $72 \times 55 \text{ cm}$
155. Инв. 1358/3, копирано 1950–1955, *Симеон Немања*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100×70 , копија $83 \times 50 \text{ cm}$
156. Инв. 1358/4, копирано 1950–1955, *Свети Сава*, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
157. Инв. 1358/5, копирано 1950–1955, *Краљ Стефан Прввенчани*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
158. Инв. 1358/6, копирано 1950–1955, *Краљевић Стефан, потоњи Дечански*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
159. Инв. 1358/7, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Стефана Дечанског*, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50×70 , копија $35 \times 50 \text{ cm}$
160. Инв. 1358/8, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Стефана Дечанског*, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
161. Инв. 1358/9, копирано 1950–1955, *Анђеоспушта текст са речју Божјом пророку*, детаљ, из лоте куполе, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
162. Инв. 1358/10, копирано 1950–1955, *Пророк из централне куполе*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
163. Инв. 1358/11, копирано 1950–1955, *Пророк из централне куполе*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
164. Инв. 1358/12, копирано 1950–1955, *Јеванђелист*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија 50×35
165. Инв. 1358/13, копирано 1950–1955, *Света Софија, персонификација Божије премудрости*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $32 \times 28 \text{ cm}$
166. Инв. 1358/14, копирано 1950–1955, *Путир са часне трпезе из сцене Службе – Поклоњења архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50×70 , копија $42 \times 35 \text{ cm}$
167. Инв. 1358/15, копирано 1950–1955, *Св. Атанасије Александријски, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
168. Инв. 1358/16, копирано 1950–1955, *Св. Григорије Богослов, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$
169. Инв. 1358/17, копирано 1950–1955, *Кирил Александријски, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70×50 , копија $50 \times 35 \text{ cm}$

УСПЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ, ЛЕВИ ДЕО СЦЕНЕ,
СОПОЋАНИ,
КОПИРАЛА ЗДЕНКА ЖИВКОВИЋ, БР. 139

170. Инв. 1358/18, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
171. Инв. 1358/19, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
172. Инв. 1358/20, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
173. Инв. 1358/21, копирано 1950–1955, *Архијереј, Служба – Поклоњење архијереја*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm
174. Инв. 1358/22, копирано 1950–1955, *Св. Андреја са причешћа хлебом*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
175. Инв. 1358/23, копирано 1950–1955, *Св. Павле из Причешћа вином*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
176. Инв. 1358/24, копирано 1950–1955, *Причешће вином, Христос*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm
177. Инв. 1358/25, копирано 1950–1955, *Попрсни анђеоло из прве зоне олтара*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
178. Инв. 1358/26, копирано 1950–1955, *Богородица из Благовести*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 37 × 25 cm
179. Инв. 1358/27, копирано 1950–1955, *Грлице у рукама Јосифа из сцене Срећења*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 38 × 26, копија 70 × 50 cm
180. Инв. 1358/28, копирано 1950–1955, *Апостол из Успења Богородичиног*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 35 × 26 cm
181. Инв. 1358/29, копирано 1950–1955, *Христос са Успења Богородичиног*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
182. Инв. 1358/30, копирано 1950–1955, *Апостол, Тајна вечера*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 35 × 26 cm
183. Инв. 1358/31, копирано 1950–1955, *Трпеза, Тајна вечера*, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
184. Инв. 1358/32, копирано 1950–1955, *Христос из Тајне вечере*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
185. Инв. 1358/33, копирано 1950–1955, *Апостол Петар из сцене Прања ногу*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
186. Инв. 1358/34, копирано 1950–1955, *Христос пред Аном*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
187. Инв. 1358/35, копирано 1950–1955, *Мироносице на гробу Христовом*, детаљ, Богородица Љевишка, с

Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm

188. Инв. 1358/36, копирано 1950–1955, *Христос из сцене Вечера у Емаусу*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

189. Инв. 1358/37, копирано 1950–1955, *Десно стопало апостола Луке или Клеопе из сцене Пут у Емаус*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 22 cm

190. Инв. 1358/38, копирано 1950–1955, *Христове стопе из сцене Христос се трећи пут јавља апостолима*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 35 × 50, копија 24 × 35 cm

191. Инв. 1358/39, копирано 1950–1955, *Риба из сцене Христос благосиља хлеб и рибу*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm

192. Инв. 1358/40, копирано 1950–1955, *Група апостола предвођена Петром из сцене Христос благосиља хлеб и рибу*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 70 cm

193. Инв. 1358/41, копирано 1950–1955, *Мироносица из сцене Христос се јавља мироносицама у врту*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm

194. Инв. 1358/42, копирано 1950–1955, *Христос из сцене Пут у Емаус*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm

195. Инв. 1358/43, копирано 1950–1955, *Апостол из Посмртних јављања испод северозападног кубета*,

детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 35 × 25 cm

196. Инв. 1358/44, копирано 1950–1955, *Апостол из Посмртних јављања испод северозападног кубета*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm

197. Инв. 1358/45, копирано 1950–1955, *Исцељење, делатност Христова*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm

198. Инв. 1358/46, копирано 1950–1955, *Трговац продаје грешници миро, Делатност Христова*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm

199. Инв. 1358/47, копирано 1950–1955, *Св. Мардарије*, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm

200. Инв. 1358/48, копирано 1950–1955, *Купање младенца из сцене Рођења Св. Николе*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 95 × 70, копија 54 × 40 cm

201. Инв. 1358/49, копирано 1950–1955, *Буквар са азбуком из сцене Св. Никола учи књигу*, детаљ, из циклуса Св. Николе, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 17 cm

202. Инв. 1358/50, копирано 1950–1955, *Св. Пахوميје*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

203. Инв. 1358/51, копирано 1950–1955, *Праотац Ноје*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

204. Инв. 1358/52, копирано 1950–1955, *Праотац*

Христов, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 32 cm

205. Инв. 1358/53, копирано 1950–1955, *Праотац Христов*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 33 cm

206. Инв. 1358/54, копирано 1950–1955, *Христос Младенац у рукама Богородице Брзе помоћнице*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 42 × 28 cm

207. Инв. 1358/55, копирано 1950–1955, *Христос Хранитељ призренски*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

208. Инв. 1358/56, копирано 1950–1955, *Путир и кашичица у рукама Св. Зосиме из сцене Причешиће Марије Египатске*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm

209. Инв. 1358/57, копирано 1950–1955, *Кључеви у рукама апостола Петра*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 28 × 17 cm

210. Инв. 1358/58, копирано 1950–1955, *Свети ратник*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

211. Инв. 1358/59, копирано 1950–1955, *Украш, маскерон на оклопу светог ратника*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 33 × 24 cm

212. Инв. 1358/60, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Св. Ирине*, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, 35 × 50 cm

213. Инв. 1358/61, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Св. Ирине*, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 25 cm

214. Инв. 1358/62, копирано 1950–1955, *Детаљ костима Св. Варваре*, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm

215. Инв. 1358/63, копирано 1950–1955, *Богородица са Христом*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, други северни стубац, паспарту 60 × 50, копија 38 × 29 cm

216. Инв. 1358/64, копирано 1950–1955, *Ђакон Роман*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

217. Инв. 1358/65, копирано 1950–1955, *Крстасти украс и дарохранилница*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 30 × 26 cm

218. Инв. 1358/66, копирано 1950–1955, *Анђео крај Богородице у лунети улаза у храм*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 35 × 20 cm

219. Инв. 1358/67, копирано 1950–1955, *Рука Божија*, детаљ, централни медаљон у своду у коме су приказане сцене из живота Јована Претече, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 30 × 20 cm

220. Инв. 1358/68, копирано 1950–1955, *Криштење Христово из циклуса Проповеди Јована Претече*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 70, копија 70 × 40 cm

221. Инв. 1358/69, копирано 1950–1955, *Дечак – неофит из сцене Криштења Христовог*, из циклуса Проповеди Јована Претече, детаљ, Богородица Љевишка, с

- Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 70, копија 69 × 34 cm
222. Инв. 1358/70, копирано 1950–1955, *Група митара из сцене Проповеди Јована Претече*, када он казује о секири која је при корену, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 35 × 50, копија 24 × 33 cm
223. Инв. 1358/71, копирано 1950–1955, *Група људи из сцене Проповеди Јована Претече*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 35 × 50, копија 24 × 33 cm
224. Инв. 1358/72, копирано 1950–1955, *Дрво из сцене Проповеди Јована Претече*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
225. Инв. 1358/73, копирано 1950–1955, *Дрво четинар из сцене Христос се трећи пут јавља апостолима*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
226. Инв. 1358/74, копирано 1950–1955, *Христови преци из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 17 × 12 cm (четири попрсја)
227. Инв. 1358/75, копирано 1950–1955, *Христови преци из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 17 × 13 cm (четири попрсја)
228. Инв. 1358/76, копирано 1950–1955, *Христови преци из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 17 × 12 cm (три попрсја)
229. Инв. 1358/77, копирано 1950–1955, *Крштење Христово из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
230. Инв. 1358/78, копирано 1950–1955, *Лоза из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 50, копија 70 × 25 cm
231. Инв. 1358/79, копирано 1950–1955, *Врч и кашичица из Причести Марије Египатске*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 24, копија 100 × 50 cm
232. Инв. 1358/80, копирано 1950–1955, *Христос јаше магаре из сцене Улазак у Јерусалим, Лоза Јесејева*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 33 × 23 cm
233. Инв. 1358/81, копирано 1950–1955, *Врч, префигурација Богородице крај пророка Аврама са композиције Пророци су те нагостили*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 30 cm
234. Инв. 1358/82, копирано 1950–1955, *Уснули Јаков из сцене Лествице Јаковљеве*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm
235. Инв. 1358/83, копирано 1950–1955, *Персонафикација Земље из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 70, копија 70 × 50 cm
236. Инв. 1358/84, копирано 1950–1955, *Анђео из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 23 × 20 cm
237. Инв. 1358/85, копирано 1950–1955, *Збор – лик преподобних жена из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 44 cm

238. Инв. 1358/86, копирано 1950–1955, *Збор – лик св. мученица из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 46 × 70, копија 35 × 44 cm

239. Инв. 1358/87, копирано 1950–1955, *Казна грешника који је спавао у недељу из циклуса Страшни суд*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm

240. Инв. 1358/88, копирано 1950–1955, *Казна прелубнице жене која је укаљала брачну ложницу из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 90 × 70, копија 60 × 50 cm

241. Инв. 1358/89, копирано 1950–1955, *Шкргут зуба из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 33 × 24 cm

242. Инв. 1358/90, копирано 1950–1955, *Црви који не мирују из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 24 × 17 cm

243. Инв. 1358/91, копирано 1950–1955, *Црви који не мирују из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

244. Инв. 1358/92, копирано 1950–1955, *Крајња тама из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 24 × 17 cm

245. Инв. 1358/93, копирано 1950–1955, *Грешници у пламену из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 70, копија 70 × 50 cm

246. Инв. 1358/94, копирано 1950–1955, *Дете – душа грешника у рукама Хада из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 25 × 19 cm

247. Инв. 1358/95, копирано 1950–1955, *Казна блудног монаха из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 92 × 70, копија 48 × 65 cm

248. Инв. 1358/96, копирано 1950–1955, *Грешни појци из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија 33 × 24 cm

249. Инв. 1358/97, копирано 1950–1955, *Грешни монаси из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 33 × 24 cm

250. Инв. 1358/98, копирано 1950–1955, *Медвед из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 35 × 50 cm

251. Инв. 1358/99, копирано 1950–1955, *Птица фазан из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 30 × 23 cm

252. Инв. 1358/100, копирано 1950–1955, *Птица шева из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 20 × 13 cm

253. Инв. 1358/101, копирано 1950–1955, *Птица зеба из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 18 × 14 cm

254. Инв. 1358/102, копирано 1950–1955, Птица те-
треб из *Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка,
с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, ко-
пија 20 × 16 cm
255. Инв. 1358/103, копирано 1950–1955, Птица пе-
ликан из *Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевиш-
ка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, ко-
пија 25 × 17 cm
256. Инв. 1358/104, копирано 1950–1955, Птица пе-
ликан из *Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевиш-
ка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, ко-
пија 24 × 17 cm
257. Инв. 1358/105, копирано 1950–1955, Птица
рода или ждрал из *Страшног суда*, детаљ, Богородица
Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту
50 × 35, копија 25 × 17 cm
258. Инв. 1358/106, копирано 1950–1955, Птица
рода или ждрал из *Страшног суда*, детаљ, Богородица
Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту
35 × 50, копија 17 × 25 cm
259. Инв. 1358/107, копирано 1950–1955, Дрво из
Страшног суда, детаљ, Богородица Љевишка, с Бра-
ниславом Живковићем, паспарту 95 × 62, копија
54 × 44 cm
260. Инв. 1358/108, копирано 1950–1955, Жбуно-
ви из *Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с
Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 50, копија
33 × 24 cm
261. Инв. 1358/109, копирано 1950–1955, *Персонифи-*
кација истине, детаљ, Богородица Љевишка, с Бранисла-
вом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 35 cm
262. Инв. 1358/110, копирано 1950–1955, *Представа*
Христа Емануила на врху лампе, фигуре персонифика-
ције истине, детаљ, Богородица Љевишка, с Бранисла-
вом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 33 × 23 cm
263. Инв. 1358/111, копирано 1950–1955, Горњи део
вертикалног орнамета поред ктиторске композиције,
смањен, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 70 ×
50, копија 50 × 35 cm
264. Инв. 1358/112, копирано 1950–1955, Хори-
зонтални орнамент испод ктиторске композиције,
смањен, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом
Живковићем, паспарту 40 × 60, копија 35 × 50 cm
265. Инв. 1358/113, копирано 1950–1955, Доњи
део вертикалног орнамета поред ктиторске компо-
зиције, смањен, детаљ, Богородица Љевишка, с Бра-
ниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија
50 × 35 cm
266. Инв. 1358/114, копирано 1950–1955, Карирани
орнамент, три свастике, детаљ, Богородица Љевишка,
с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, ко-
пија 50 × 34 cm
267. Инв. 1358/115, копирано 1950–1955, Орнамент
срца и пет латица, детаљ, Богородица Љевишка, с
Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија
50 × 34 cm
268. Инв. 1358/116, копирано 1950–1955, Орнамент
у виду срца, са њиљанима у њему, детаљ, Богородица
Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту
70 × 50, копија 50 × 35 cm
269. Инв. 1358/117, копирано 1950–1955, Карирани,
левкасти орнамент, детаљ, Богородица Љевишка, с
Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија
50 × 34 cm
270. Инв. 1358/118, копирано 1950–1955, Карирани
орнамент сачињен од четири латице, детаљ, Богоро-

дица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

271. Инв. 1358/119, копирано 1950–1955, Врежаста орнамент, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

272. Инв. 1358/120, копирано 1950–1955, Карирани орнамент, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

273. Инв. 1358/121, копирано 1950–1955, Карирани тролатични орнамент поновљене контуре, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

274. Инв. 1358/122, копирано 1950–1955, Карирани орнамент, цветови различитих цртежа, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm

275. Инв. 1358/123, копирано 1950–1955, Орнамент у виду зеленоцрвених срца, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 23 × 50 cm

276. Инв. 1358/124, копирано 1950–1955, Орнамент у виду црвених, зелених и окер срца и врежа, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 27 × 50 cm

277. Инв. 1358/125, копирано 1950–1955, Орнамент у виду зелених, црвених, окер и љубичастих срца и врежа, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 26 × 50 cm

278. Инв. 1358/126, копирано 1950–1955, Орнамент у виду црвених, зелених, окер и плавих срца, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 70, копија 23 × 50 cm

279. Инв. 1358/127, копирано 1950–1955, Орнамент у виду беле вреже с црном основом, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 60 × 35, копија 50 × 19 cm

280. Инв. 1358/128, копирано 1950–1955, Орнамент у виду квадрата, мрка врежа на смеђој основи, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 25 × 25 cm

281. Инв. 1358/129, копирано 1950–1955, Цикцак орнамент, стилизовани цветови, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 35 × 24 cm

282. Инв. 1401/1, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Голуб, представа Св. Духа*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 26 × 22 cm

283. Инв. 1401/2, копирано 1950–1955, заведено 2008, Монохромно представљен анђеоло крај небеских вратница 1, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 24 × 16 cm

284. Инв. 1401/3, копирано 1950–1955, заведено 2008, Монохромно представљен анђеоло крај небеских вратница 2, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 25 × 17 cm

285. Инв. 1401/4, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Персонификација месеца са свијања неба из Страшног суда*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 35, копија 25 × 17 cm

286. Инв. 1401/5, копирано 1950–1955, заведено 2008, Монохромно представљен маскерон, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 30 × 34, копија 20 × 20 cm

287. Инв. 1401/6, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Боца у рукама Св. Анастасије*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 35, копија 50 × 20 cm
288. Инв. 1401/7, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Персонафикација Сунца из Христовог пута у Емаус*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 40, копија 32 × 23 cm
289. Инв. 1401/8, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праобраз Христов у мандорли, звезди крај пророка Валаама*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 40, копија 32 × 23 cm
290. Инв. 1401/9, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праобраз Христов из Лозе Јесејеве*, детаљ, Богородица Љевишка, паспарту 60 × 50, копија 34 × 24 cm
291. Инв. 1401/10, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Дрво из Проповеди Јована Крститеља о крштењу Духом светим*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 70, копија 70 × 42 cm
292. Инв. 1401/11, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Дрво из Проповеди Јована Крститеља, Христос на гумну*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 40 × 27 cm
293. Инв. 1401/12, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Орнамент у виду четворолатичних цветова у круговима*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 50 × 34 cm
294. Инв. 1401/13, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Деца у школи уче азбуку из циклуса Св. Николе*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 69 × 49, копија 50 × 35 cm
295. Инв. 1401/14, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Девојка која свира из Божићне стихире 1*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm
296. Инв. 1401/15, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Девојка која свира из Божићне стихире 2*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 100 × 50, копија 70 × 24 cm
297. Инв. 1401/16, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праотац – пророк Нефталим*, детаљ, североисточна купола, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 55 × 35 cm
298. Инв. 1401/17, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Праотац – пророк Гад*, детаљ, североисточна купола, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 70 × 50, копија 55 × 35 cm
299. Инв. 1401/18, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Представа лава на штиту ратника у сцени Христос пред Аном*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 40, копија 32 × 23 cm
300. Инв. 1401/19, копирано 1950–1955, заведено 2008, *Богородица*, детаљ, Богородица Љевишка, с Браниславом Живковићем, паспарту 50 × 40, копија 30 × 20 cm
301. Инв. 1403, копирано 1969, *Лице младог светитеља*, Паник код Билеће, с Браниславом Живковићем, 32 × 38 cm
302. Инв. 1404, копирано 1969, *Лице светитеља светле браде и косе*, Паник код Билеће, с Браниславом Живковићем, 39 × 27 cm
303. Инв. 1405, копирано 1950–1955, заведено 2009, *Лице и торзо старог светитеља*, дуге седе браде, приказаног у мандији, Паник код Билеће, с Браниславом Живковићем, 20 × 20 cm

304. Инв. 1408, копирано 1950–1955, заведено 2009,
Штит светог ратника с представом лава, Сопоћани, с
Браниславом Живковићем, 70 × 50 cm

305. Инв. 1409, копирано 1950–1955, заведено 2009,
Детаљ орнамента хаљине протовестијара Богдана,
Каленић, с Браниславом Живковићем, 70 × 50 cm

306. Инв. 1410, копирано 1950–1955, заведено 2009,
Детаљ хаљине Петра, брата протовестијара Богдана,
Каленић, с Браниславом Живковићем, 70 × 50 cm

307. Инв. 1411, копирано 1950–1955, заведено 2009,
Детаљ поставе хламиде краља Драгутина у *Преносу*
моштију архиепископа Јоаникија, Градац, с Бранисла-
вом Живковићем, паспарту 63 × 33, копија
51 × 23 cm

308. Инв. 1412, копирано 1950–1955, заведено 2009,
Симетрични орнамет из сокла, Поганово, с Бранис-
лавом Живковићем, 71 x 71 cm

14 ИВАНКА ЖИВКОВИЋ

(11. 11. 1936, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности у Београду завршила је 1960, а постдипломске студије на истом факултету 1962. године, такође у класи Недељка Гвозденовића. Студије из конзервације и магистратуру завршила је у Бриселу 1966. године.

КАРИЈЕРА

Од 1974. до 2002. године радила је на Факултету ликовних уметности у Београду, где је и пензионисана у звању редовног професора. Приредила је више самосталних изложби. Важније конзерваторске радове је, као члан екипе, обавила у Белој цркви Каранској 1956, 1957, 1958, у манастиру Милешеви 1957, 1958, 1959, 1960, Петровој цркви и Сопоћанима 1960, Пећкој патријаршији 1961, 1963, 1964, 1967, 1968, Лудберг капели, Вараждинским топицама 1963, 1964, 1967–1969, Лепоглави, Павлинској цркви 1968–1972, манастиру Пиви 1970, манастиру Савини 1971–1973. године. Била је руководилац екипе у Борачу 1968–1969, манастиру Јошаници 1968–1969, цркви Светог Василија у Столиву 1969–1973, цркви Светог Луке у Котору 1972, манастиру Режевићима 1972, манастиру Горњаку, у капели Светог Григорија Синаита 1973–1975, у манастиру Сисојевцу 1973, у цркви Светог Николе у Рамаћи 1975–1980, Марковој цркви у Словцу 1978, манастиру Копорину 1980–1985. године. Учествовала је у рестаурацији и конзервацији иконостаса из Рамаће и сликању нових престоних икона за тај иконостас 1985. године. Обавила је и већи број конзерваторских радова с другим стручњацима, попут транспозиције икона на нову подлогу у манастиру Пустини 1985. године. Извела је фреске у Лучкој капетанији у Сочију, Русија, 1990–1992. године. Објавила је радове о конзервацији у Копорину у *Гласнику Друштва конзерватора Србије* број 15. Добитница је многих награда и признања.

КОПИРАЊЕ

Од 1969. до 1985. године је израдила 13 копија за Галерију фресака у Београду, и то живописа из Беле цркве Каранске, Речана, манастира Леснова, Пећке патријаршије, Петрове цркве код Новог Пазара, Милешеве, манастира Лапушње, Савине, Режевића, манастира Пиве, Сисојевца, цркве Светог Николе у Рамаћи и Копорина. Од тога, седам копија из Лапушње је извела с Верицом Марковић, као и *Лозу Немањића* из Пећи. У њеном стваралаштву, међу репликама се налазе и маестрално поновљена дела, попут *Лозе Немањића* из Пећке патријаршије. Једино је она копијала живопис из цркве у Речанима. Посебно су били захтевни, и теренски и стручно, радови у разрушеној цркви у Лапушњи.¹

¹ Бабић 1986; Живковић 1991: 67–69; подаци добијени од аутора; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 990, 29. 12. 1970, *Св. врач*, Петрова црква, Рас – Нови Пазар, $2,37 \times 0,97 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$
2. Инв. 991, 29. 12. 1970, *Св. Петар*, Петрова црква, Рас – Нови Пазар, $1,30 \times 0,90 \text{ m} = 1,17 \text{ m}^2$
3. Инв. 992, 29. 12. 1970, *Анђео* из апсиде, Речани, $1,70 \times 0,50 \text{ m} = 0,85 \text{ m}^2$
4. Инв. 993, 29. 12. 1970, Псалам 149, стих 6, *Мач са обе стране оштар у руци њиховој, рат*, Лесново, $2,00 \times 2,90 \text{ m} = 2,80 \text{ m}^2$
5. Инв. 1026, 28. 12. 1970, Фрагмент фигуре, нога, Лапушња, с Вером Марковић, $0,76 \times 0,50 \text{ m} = 0,38 \text{ m}^2$
6. Инв. 1027, 28. 12. 1970, Орнамент, Лапушња, с Вером Марковић, $1,94 \times 0,50 \text{ m} = 0,97 \text{ m}^2$
7. Инв. 1028, 28. 12. 1970, Орнамент, Лапушња, с Вером Марковић, $0,40 \times 2,65 \text{ m} = 1,06 \text{ m}^2$
8. Инв. 1029, 28. 12. 1970, *Војвода Јован Радул и велики паркалаб, жупан Гергина, кнез Богоје, кнегиња Мара и деца*, Лапушња, с Вером Марковић, $3,00 \times 2,15 \text{ m} = 6,45 \text{ m}^2$
9. Инв. 1030, 28. 12. 1970, *Бог отац*, Лапушња, с Вером Марковић, $1,58 \times 1,11 \text{ m} = 1,75 \text{ m}^2$
10. Инв. 1031, 28. 12. 1970, *Христос са анђелима*, Лапушња, с Вером Марковић, $0,74 \times 0,77 \text{ m} = 0,57 \text{ m}^2$
11. Инв. 1032, 28. 12. 1970, *Св. ђакон са орнаментом*, Лапушња, с Вером Марковић, $1,37 \times 1,08 \text{ m} = 1,50 \text{ m}^2$
12. Инв. 1050, 28. 12. 1970, *Лоза Немањића I и II*, Пећка патријаршија, припрата, с Вером Марковић: 1) $4,00 \times 3,02 \text{ m} = 12,08$; 2) $4,00 \times 3,00 \text{ m} = 12,00 \text{ m}^2$
13. Инв. 1052, 28. 12. 1970, *Архиепископ Данило*, Пећка патријаршија, припрата, $2,09 \times 1,20 \text{ m} = 2,51 \text{ m}^2$

15 БОЖУР ИВАНОВИЋ

(1936, БЕОГРАД – 2005, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности у Београду завршио је 1963. године, у класи професорке Љубице Цуце Сокић.

КАРИЈЕРА

У Вршцу је, од 1965. до 1970, био запослен као сценограф у Народном позоришту „Стерија“. Године 1966. започео је његов ангажман као предавача на Педагошкој академији у Београду. Осим сликарством, приказиваног од 1959. године, бавио се сценографијом, илустрацијом, графичким дизајном, као и копирањем и рестаурацијом фресака. Био је члан УЛУС-а и СУЛУВ-а.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака копирао је 1964. године у Псачи.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 754, 20. 1. 1964, *Св. Никола*, Псача, $1,99 \times 1,47 \text{ m}$
 $= 2,93 \text{ m}^2$

2. Инв. 755, 10. 1. 1965, *Св. Јоаким Осоговски*, Псача,
 $2,08 \times 0,69 \text{ m} = 1,44 \text{ m}^2$

3. Инв. 756, 10. 1. 1965, *Севастократор Влатко, сева-
стократорица Владислава, кнез Паскач, кнегиња Озра
и тројица синова*, Псача, $2,83 \times 3,52 \text{ m} = 9,96 \text{ m}^2$

---

¹ *Побједа*, 11. новембар 2005; Николић 2017; према документацији Галерије фресака.

Св. Никола,
Псача,
КОПИРАО БОЖУР ИВАНОВИЋ, БР. 1

16 ДРАГОМИР (ЈАША) ЈАШОВИЋ

(21. 8. 1937, СИГА КОД ПЕЊИ)

ОБРАЗОВАЊЕ

После Уметничке школе у Пећи, уписао је Факултет ликовних уметности у Београду, у класи сликарства код Мила Милуновића, који је завршио 1963. године, а затим и постдипломске студије за фреско-сликарство и мозаик 1966, такође код Мила Милуновића. Студијски је боравио у Паризу.

КАРИЈЕРА

Био је хонорарно ангажован од стране Републичког завода за заштиту споменика културе и Галерије фреска Народног музеја у Београду. Радио је конзервацију и заштиту фресака у манастиру Манасији, затим у Раваници и Сисојевцу. Познат је и по изради акварела, чија је тема пејзаж с манастиром. Познати је фрескописац и иконописац.

КОПИРАЊЕ

Као један од плоднијих кописта, насликао је 56 копија фресака из Раванице, испоснице Петра Коришког, Ђурђевих ступова, Курбинова, Дечана, Богородице Бистричке код Бијелог Поља, Старог Нагоричина, Градца, Грачанице, Студенице, из слоја из 1558. године, Пећке патријаршије, Богородице Љевишке, Дечана, Милешеве, Пиве. Копирањем фресака почео је да се бави 1961. године, приликом конзерваторских радова у Ресави. Ментор му је био Бранислав Живковић. Хонорарно је био ангажован од стране Републичког завода за заштиту споменика културе и Галерије фресака. Радио је на конзервацији и заштити фресака у манастиру Манасији, затим у Раваници и Сисојевцу. Комисији Галерије фресака се допао његов рад и ангажовала га је да самостално копира и обавља тематске задатке. Поред Зденке Живковић и Часлава Цолића, стално запослених у Галерији, најзаслужнији је за развој збирке, акуратност копија и преданост најтежим задацима копистике. Био је на челу тима за сложене послове копирања у испосници Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем. Његове копије налазе се и у Народног музеју у Крушевцу, на којима су приказани ратници из Раванице, ктитори Велућа, сцене из Леснова, деспотски портрет из Ресаве, Михаило из Стона.¹

¹ Подаци добијени од аутора; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 478, 20. 1. 1958, *Распеће Христово*, Старо Нагоричино, $1,42 \times 2,35 \text{ m} = 3,34 \text{ m}^2$
2. Инв. 479, 20. 1. 1958, *Полагање Христа у гроб*, Старо Нагоричино, $1,63 \times 2,31 \text{ m} = 3,77 \text{ m}^2$
3. Инв. 480, 20. 1. 1958, *Беседа Христова са Закхејем*, Старо Нагоричино, $1,62 \times 1,48 \text{ m} = 2,40 \text{ m}^2$
4. Инв. 481, 20. 1. 1958, *Скидање са крста*, Старо Нагоричино, $1,62 \times 1,46 \text{ m} = 2,37 \text{ m}^2$
5. Инв. 749, 20. 1. 1964, *Св. Јован Претеча – Крститељ*, Раваница, $2,10 \times 0,97 \text{ m} = 2,04 \text{ m}^2$
6. Инв. 751, 20. 1. 1964, *Св. Недеља*, Грачаница, $2,00 \times 0,70 \text{ m} = 1,40 \text{ m}^2$
7. Инв. 752, 20. 1. 1964, *Св. Евстатије*, Грачаница, $1,66 \times 0,74 \text{ m} = 1,23 \text{ m}^2$
8. Инв. 753, 20. 1. 1964, *Св. Ананије*, Грачаница, $2,00 \times 0,74 \text{ m} = 1,48 \text{ m}^2$
9. Инв. 765, 10. 1. 1965, *Исцељење слепог, Чуда, параболе и делатност Христова*, Раваница, $1,85 \times 2,78 \text{ m} = 5,14 \text{ m}^2$
10. Инв. 766, 10. 1. 1965, *Свети ратници, Теодор Стратилат, Ђурђе, Теодор Тирон*, Раваница, $2,37 \times 2,29 \text{ m} = 5,43 \text{ m}^2$
11. Инв. 903, 18. 1. 1967, *Христос Старац дана*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
12. Инв. 904, 18. 1. 1967, *Служба – Поклоњење архијереја и Св. Стефан Првомученик*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $2,25 \times 3,10 \text{ m} = 7,00 \text{ m}^2$
13. Инв. 905, 18. 1. 1967, *Анђели из Небеске литургије*, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $2,14 \times 2,20 \text{ m} = 4,71 \text{ m}^2$
14. Инв. 906, 18. 1. 1967, *Лоза са пророцима*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $1,39 \times 2,80 \text{ m} = 3,89 \text{ m}^2$
15. Инв. 907, 18. 1. 1967, *Деизис*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $2,21 \times 2,22 \text{ m} = 4,91 \text{ m}^2$
16. Инв. 908, 23. 1. 1968, *Два архијереја*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $1,99 \times 2,15 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
17. Инв. 909, 23. 1. 1968, *Св. ратници*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $1,99 \times 2,15 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
18. Инв. 910, 23. 1. 1968, *Благовести Св. Ане, Рођење и Ваведење Богородице*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $1,64 \times 3,34 \text{ m} = 5,48 \text{ m}^2$
19. Инв. 911, 23. 1. 1968, *Деизис, анђео и рука апостола Петра*, испосница Петра Коришког, с Љубом Брајовићем и Петром Балабановићем, $2,18 \times 1,99 \text{ m} = 4,34 \text{ m}^2$
20. Инв. 946, 6. 1. 1969, *Јеванђелиста Марко, Ђурђеви ступови у Расу код Новог Пазара*: 1) $2,68 \times 0,79 \text{ m} = 2,12 \text{ m}^2$; 2) $1,68 \times 1,38 \text{ m} = 2,32 \text{ m}^2$; 3) $1,79 \times 1,00 \text{ m} = 1,79 \text{ m}^2$; укупно $2,73 \times 2,70 \text{ m} = 7,37 \text{ m}^2$
21. Инв. 947, 6. 1. 1969, *Краљ Стефан Драгутин, Ђурђеви ступови у Расу код Новог Пазара*, $2,00 \times 1,00 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$

22. Инв. 948, 6. 1. 1969, Орнамент, Ђурђеви ступови у Расу код Новог Пазара, $1,99 \times 0,54 \text{ m} = 1,07 \text{ m}^2$
23. Инв. 949, 6. 1. 1969, Орнамент, Ђурђеви ступови у Расу код Новог Пазара, $1,48 \times 0,49 \text{ m} = 7,25 \text{ m}^2$
24. Инв. 965, 6. 1. 1969, *Кнез Лазар, кнегиња Милица, Стефан и Вук*, Раваница, $2,20 \times 2,05 \text{ m} = 4,51 \text{ m}^2$
25. Инв. 966, 6. 1. 1969, *Св. ратници Арета, Нестор, Никита*, Ресава–Манасија, $2,85 \times 3,05 \text{ m} = 8,69 \text{ m}^2$
26. Инв. 994, 29. 12. 1969, *Благовести*, Курбиново, $2,17 \times 5,43 \text{ m} = 11,60 \text{ m}^2$
27. Инв. 995, 29. 12. 1969, *Вазнесење Христово*, Курбиново: 1) $2,12 \times 1,77 \text{ m} = 3,75 \text{ m}^2$; 2) $2,68 \times 1,90 \text{ m} = 5,09 \text{ m}^2$; 3) $2,12 \times 1,77 \text{ m} = 3,75 \text{ m}^2$
28. Инв. 996, 29. 12. 1969, *Св. Димитрије убија бугарског цара Калојана*, Дечани, $2,00 \times 0,90 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
29. Инв. 997, 29. 12. 1969, *Св. Меркурије*, Дечани, $2,50 \times 1,02 \text{ m} = 3,00 \text{ m}^2$
30. Инв. 1009, 29. 12. 1969, *Св. Меркурије*, Свети Климент – Богородица Перивлепта, $2,30 \times 1,02 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
31. Инв. 1010, 29. 12. 1969, *Цар Стефан IV Душан, царица Јелена, краљ Урош V архиепископ Никола*, црква Св. Николе Болничког, $2,05 \times 5,65 \text{ m} = 11,58 \text{ m}^2$
32. Инв. 1016, 28. 12. 1970, *Васкрсење Лазарево*, Студеница, Богородичина црква, $3,05 \times 3,35 \text{ m} = 10,21 \text{ m}^2$
33. Инв. 1017, 28. 12. 1970, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, Студеница, Богородичина црква, $3,05 \times 3,35 \text{ m} = 10,21 \text{ m}^2$
34. Инв. 1018, 28. 12. 1970, *Христос анђео Великог савета*, Студеница, Богородичина црква, $4,00 \times 1,15 \text{ m}$, редуковано на половину = $2,40 \text{ m}^2$
35. Инв. 1021, 28. 12. 1970, *Краљ Урош I*, Богородица Бистричка, $2,37 \times 1,10 \text{ m} = 2,60 \text{ m}^2$
36. Инв. 1022, 28. 12. 1970, *Краљица Јелена*, Богородица Бистричка, $2,13 \times 1,10 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
37. Инв. 1023, 28. 12. 1970, *Св. Јевстатије*, Богородица Бистричка, $2,13 \times 1,10 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
38. Инв. 1024, 28. 12. 1970, *Рођење Богородице*, Богородица Бистричка, $1,30 \times 1,68 \text{ m} = 2,18 \text{ m}^2$
39. Инв. 1025, 28. 12. 1970, *Вавеђење Богородице*, Богородица Бистричка, $1,30 \times 1,68 \text{ m} = 2,18 \text{ m}^2$
40. Инв. 1055, 28. 12. 1970, *Архијереј*, црква у Липљану, $2,09 \times 1,30 \text{ m} = 2,71 \text{ m}^2$
41. Инв. 1233, 25. 12. 1979, *Смрт епископа Теодора*, Грачаница, $1,09 \times 2,09 \text{ m} = 2,18 \text{ m}^2$
42. Инв. 1234, 25. 12. 1979, *Сахрана митрополита Дионисија*, Грачаница, $2,35 \times 2,19 \text{ m} = 5,15 \text{ m}^2$
43. Инв. 1267, 28. 12. 1982, *Архиепископ Данило и пророк Данило*, Богородичина црква у Пећкој патријаршији, $2,14 \times 2,80 \text{ m} = 6,00 \text{ m}^2$
44. Инв. 1268, 28. 12. 1982, *Сабор Немање и краља Милутина*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,20 \times 3,30 \text{ m} = 7,26 \text{ m}^2$
45. Инв. 1269, 28. 12. 1982, *Сабор Св. Саве*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,20 \times 3,30 \text{ m} = 7,26 \text{ m}^2$

46. Инв. 1270, 27. 12. 1983, *Св. Сава*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $2,50 \times 1,00 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$

47. Инв. 1271, 27. 12. 1983, *Страшни Суд – Христос на престолу окружен анђелима*, Дечани, $2,90 \times 4,00 \text{ m} = 11,6 \text{ m}^2$

49. Инв. 1297, 31. 12. 1985, *Мироносице на гробу Христовом, Васкрсење*, Милешева, $3,10 \times 2,35 \text{ m} = 7,30 \text{ m}^2$

50. Инв. 1298, 31. 12. 1985, *Св. Макарије и Св. Онуфрије*, Милешева, $2,40 \times 1,75 \text{ m} = 4,20 \text{ m}^2$

51. Инв. 1299, 31. 12. 1985, *Страшни суд*, детаљ, рибе, припрага, Милешева, $1,70 \times 1,40 \text{ m} = 2,40 \text{ m}^2$

52. Инв. 1419, 1969, *Свети Јаков Персијски*, детаљ, Ресава, копија $54 \times 45,5$, паспарту $67 \times 56,5 \text{ cm}$

53. Инв. 1420, 1970, *Свети Стефан Првомученик*, детаљ, Студеница, копија $54 \times 45,5$, паспарту $67 \times 56,5 \text{ cm}$

54. Инв. 1421, 2009, *Мироносице на гробу Христовом*, Милешева, детаљ, $67,4 \times 45 \text{ cm}$

55. Инв. 1426, 2015, *Св. Јован Дамаскин*, Пива, $1,135 \times 0,775 \text{ m} = 0,88 \text{ m}^2$

56. Инв. 1427, 2015, *Св. Теофан*, Пива, $1,195 \times 0,79 \text{ m} = 0,94 \text{ m}^2$

**ЦАР СТЕФАН IV ДУШАН, ЦАРИЦА ЈЕЛЕНА, КРАЉ УРОШ V
АРХИЕПИСКОП НИКОЛА,
ЦРКВА Св. НИКОЛЕ БОЛНИЧКОГ, ОХРИД,
БР. 31**

САБОР НЕМАЊЕ И КРАЉА МИЛУТИНА,
ЦРКВА СВЕТОГ ДИМИТРИЈА У ПЕЊИ, КОПИРАО
ДРАГОМИР ЈАШОВИЋ, БР. 44

**Кнез Лазар, кнегиња
Милица, Стефан и Вук,**
Раваница,
копирао Драгомир Јашовић, бр. 24

17 НЕБОЈША ЈЕЛАЧА

(1911, Карловац – 1954, Беч)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности завршио је у Београду 1949. године.

КАРИЈЕРА

Био је истакнути конзерватор и копииста фресака. Током низа година радио је у Народном музеју у Београду. Бавио се и слободним сликањем.

КОПИРАЊЕ

Током кампање копирања за будућу Галерију фресака и париску изложбу, ископирао 20 фресака из Милешеве, Мораче и Нереза, темпером на платну или шперплочи. Учитељ му је био Јарослав Кратина.¹

---

¹ Антић-Комненовић и Илић 1971; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 29, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Издајство Јудино*, Милешева, $2,86 \times 2,10 \text{ m} = 6,01 \text{ m}^2$
2. Инв. 31, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Богородица из Благовести*, детаљ, Милешева, $2,06 \times 1,01 \text{ m} = 2,08 \text{ m}^2$
3. Инв. 32, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Јован Каливит*, Милешева, $1,01 \times 0,97 \text{ m} = 0,98 \text{ m}^2$
4. Инв. 33, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Макарије*, Милешева, $1,01 \times 0,70 \text{ m} = 0,71 \text{ m}^2$
5. Инв. 34, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Арсеније*, Милешева, $0,87 \times 0,65 \text{ m} = 0,57 \text{ m}^2$
6. Инв. 35, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Група апостола из Успења Богородице*, детаљ, Милешева, $2,48 \times 1,50 \text{ m} = 3,72 \text{ m}^2$
7. Инв. 36, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Група апостола из Успења Богородице*, детаљ, Милешева, $2,45 \times 1,50 \text{ m} = 3,68 \text{ m}^2$
8. Инв. 37, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Арсеније*, Милешева, $1,01 \times 0,70 \text{ m} = 0,71 \text{ m}^2$
9. Инв. 38, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Сава*, Милешева, $2,10 \times 1,00 \text{ m} = 2,10 \text{ m}^2$
10. Инв. 39, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Рођење Христово I и II*, Милешева: 1) $1,85 \times 2,17 \text{ m} = 4,02 \text{ m}^2$; 2) $1,85 \times 2,17 \text{ m} = 4,02 \text{ m}^2$
11. Инв. 42, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Меркурије*, Милешева, $2,10 \times 1,00 \text{ m} = 2,10 \text{ m}^2$
12. Инв. 43, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Вакх*, Милешева, $2,00 \times 0,71 \text{ m} = 1,42 \text{ m}^2$
13. Инв. 44, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Сретење*, детаљ, Јосиф, Милешева, $1,91 \times 0,61 \text{ m} = 1,17 \text{ m}^2$
14. Инв. 45, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Светитељ*, Милешева, $0,90 \times 0,60 \text{ m} = 0,54 \text{ m}^2$
15. Инв. 46, копирано 1949, заведено 04. 1. 1958, *Владислав, Богородица и Христос*, Милешева, $2,50 \times 2,40 \text{ m} = 6,00 \text{ m}^2$
16. Инв. 47, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Гавран храни пророка Илију*, Морача, $1,25 \times 0,75 \text{ m} = 0,94 \text{ m}^2$
17. Инв. 790, 15. 5. 1965, *Св. Борис*, Милешева, $1,95 \times 0,65 \text{ m} = 1,27 \text{ m}^2$
18. Инв. 796, 15. 5. 1965, *Васкрсење Лазарево*, Сопоћани, $1,95 \times 1,53 \text{ m} = 3,00 \text{ m}^2$
19. Инв. 807, 15. 5. 1965, *Рођење Богородице, Ваведeње Богородице*, Нерези, црква Светог Пантелејмона, $4,60 \times 2,93 \text{ m} = 13,48 \text{ m}^2$
20. Инв. 808, 15. 5. 1965, *Св. Трифун*, Нерези, црква Светог Пантелејмона, $1,53 \times 1,30 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$

РОЂЕЊЕ ХРИСТОВО I, ЛЕВИ ДЕО СЦЕНЕ,

МИЛШЕВА

КОПИРАО НЕБОЈША ЈЕЛАЧА, БР. 10

Гавран храни пророка Илију,
Морача,
копирао Небојша Јелача, бр. 16

18 ЗОРАН ЈОВАНОВИЋ

(1956, МЛАДЕНОВАЦ)

ОБРАЗОВАЊЕ

Апсолвент је историје уметности и члан многобројних екипа за рад на терену, нарочито за документовање споменика (документација фонда Благо).

КАРИЈЕРА

Кописта је фресака, са самосталним наступом на тржишту.

КОПИРАЊЕ

Иако је створио мали број копија, Јовановић је акрибичан уметник и пажљив при документовању оригинала.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 1360, 12. 12. 2005, *Деспот Стефан Лазаревић*, Копорин, $1,30 \times 1,20 \text{ m} = 1,56 \text{ m}^2$

2. Инв. 1363, 30. 8. 2006, *Св. Макарије Римски*, Копорин, $0,90 \times 0,60 \text{ m} = 0,54 \text{ m}^2$

3. Инв. 1422, 2007, *Детаљ портрета кћери жупана Петра Брајана и жупанице Струје из Беле цркве Каранске*, $0,75 \times 0,56 \text{ m} = 0,42 \text{ m}^2$

---

¹ Према документацији Галерије фресака

Св. МАКАРИЈЕ РИМСКИ,
Копорин,
КОПИРАО ЗОРАН ЈОВАНОВИЋ, БР. 2

19 Милош Миша ЈОВАНОВИЋ

(ШАБАЦ, 1920 – БЕОГРАД, 1958)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности у Београду завршио је 1950. године. Фреско-сликање и конзервацију фресака и икона специјализовао је у Паризу, на Ecole supérieure des beaux arts.

КАРИЈЕРА

Радио је у Републичком заводу за заштиту споменика културе. Осим конзервацијом, бавио се и копирањем фресака.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је израдио 16 копија живописа из Милешеве, Студенице, Сопоћана, Ресаве.¹

---

¹ Антић-Комненовић и Илић 1971; Лађевић 1982: 37, 48; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 27, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Стефан*, Милешева, $4,03 \times 1,25 \text{ m} = 5,04 \text{ m}^2$
2. Инв. 28, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Молитва у Гетсиманском врту*, Милешева, $2,87 \times 2,11 \text{ m} = 6,06 \text{ m}^2$
3. Инв. 30, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Скидање са крста*, Милешева: 1) $2,28 \times 2,15 \text{ m} = 4,90 \text{ m}^2$; 2) $2,28 \times 2,15 \text{ m} = 4,90 \text{ m}^2$
4. Инв. 40, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Цар Константин и царица Јелена*, Милешева, $2,40 \times 1,76 \text{ m} = 4,22 \text{ m}^2$
5. Инв. 41, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Стефан Првовенчани, Радослав, Владислав*, Милешева, $2,41 \times 2,69 \text{ m} = 6,49 \text{ m}^2$
6. Инв. 265, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Јеванђелист Матеј*, Студеница, Богородичина црква, $2,30 \times 2,10 \text{ m} = 4,83 \text{ m}^2$
7. Инв. 279, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Симеон, Симон, Радослав и Ана*, Студеница, параклис Симеона Немање, $2,79 \times 2,00 \text{ m} = 5,58 \text{ m}^2$
8. Инв. 280, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Апостол Павле*, Сопоћани, $2,60 \times 1,00 \text{ m} = 2,60 \text{ m}^2$
9. Инв. 281, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Св. мученик, Сопоћани*, $2,59 \times 1,04 \text{ m} = 2,69 \text{ m}^2$
10. Инв. 337, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Арханђео Михаило*, Ресава–Манасија, $2,47 \times 1,00 \text{ m} = 2,47 \text{ m}^2$
11. Инв. 338, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Св. Теодор Тирон и Св. Теодор Стратилат*, Ресава–Манасија, $2,72 \times 2,10 \text{ m} = 5,71 \text{ m}^2$
12. Инв. 339, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Визија Св. Петра Александријског*, Ресава–Манасија, $2,74 \times 1,00 \text{ m} = 2,74 \text{ m}^2$
13. Инв. 342, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Причеиће апостола*, десна страна, Ресава–Манасија, $2,60 \times 3,56 \text{ m} = 9,26 \text{ m}^2$
14. Инв. 343, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Причеиће апостола*, лева страна, Ресава–Манасија, $2,60 \times 3,50 \text{ m} = 9,10 \text{ m}^2$
15. Инв. 344, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Деспот Стефан Лазаревић*, Ресава–Манасија, $2,75 \times 3,47 \text{ m} = 9,54 \text{ m}^2$
16. Инв. 345, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Недремано око*, Ресава–Манасија, $1,39 \times 2,60 \text{ m} = 3,61 \text{ m}^2$

20 ЖИВОЈИН КОВАЧЕВИЋ

(1. 2. 1928, БЕОГРАД – 22. 4. 2009, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет примењених уметности у Београду завршио је 1953. године, на декоративном сликарству у класи Васе Поморишца.

КАРИЈЕРА

Био је наследник Васе Поморишца. Учествовао је на међународним сајмовима у Солуну, Дамаску, Франкфурту. Био је професор на Катедри за костим Факултета примењених уметности, на предмету Цртање и сликање, познатом и под називом „декоративно сликарство“, од 1953. до 1983. године, кад је отишао у пензију. Бавио се илустрацијом.

КОПИРАЊЕ

Радио је копије у Градцу и Светој Софији у Охриду, што су била два тешка задатка. Нарочито се издвајају четири његове копије *Вазнесења Христовог*, укупне површине од 67 квадратних метара, изведене 1959. године, што је појединачно највећа целина у инвентару Галерије. За Галерију рашког сликарства у Краљеву урадио је две копије фресака из Градца.¹

---

¹ Рајковић 1976; Ђирић 1998: 62; Новчић и Михаиловић 2008; Васић 1981; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 26, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Арханђео Гаврило*, Жича, $2,30 \times 0,50 \text{ m} = 1,15 \text{ m}^2$
2. Инв. 553, 23. 1. 1958, *Св. Гедeon*, Градац, $1,20 \times 0,68 \text{ m} = 8,16 \text{ m}^2$
3. Инв. 554, 23. 1. 1958, *Купање Христа Младенца*, Градац, $1,00 \times 1,31 \text{ m} = 1,31 \text{ m}^2$
4. Инв. 555, 23. 1. 1958, *Благовести*, Градац, $1,00 \times 1,40 \text{ m} = 1,40 \text{ m}^2$
5. Инв. 556, 23. 1. 1958, *Благовести*, Градац, $1,87 \times 1,80 \text{ m} = 3,37 \text{ m}^2$
6. Инв. 557, 23. 1. 1958, *Сусрет Јоакима и Ане*, Градац, $1,87 \times 1,40 \text{ m} = 2,62 \text{ m}^2$
7. Инв. 558, 23. 1. 1958, *Рођење Богородице*, Градац, $1,87 \times 1,97 \text{ m} = 3,68 \text{ m}^2$
8. Инв. 559, 24. 1. 1958, *Миловање мале Богородице*, Градац, $1,87 \times 1,64 \text{ m} = 3,07 \text{ m}^2$
9. Инв. 560, 24. 1. 1958, *Св. Исавр*, црква Светих Апостола у Пећкој патријаршији, $0,80 \times 0,80 \text{ m} = 0,64 \text{ m}^2$
10. Инв. 561, 24. 1. 1958, *Св. Астиос*, црква Светих Апостола у Пећкој патријаршији, $0,80 \times 0,80 \text{ m} = 0,64 \text{ m}^2$
11. Инв. 562, 24. 1. 1958, *Причешиће апостола*, црква Светих Апостола у Пећкој патријаршији, $3,64 \times 2,28 \text{ m} = 8,30 \text{ m}^2$
12. Инв. 610, 15. 12. 1959, *Вазнесење Христово III*, *Христос са анђелима* (централни део), црква Свете Софије у Охриду, $2,50 \times 8,80 \text{ m} = 22,00 \text{ m}^2$
13. Инв. 611, 15. 12. 1959, *Вазнесење Христово II*, *апостоли и анђео* (леви горњи део), црква Свете Софије у Охриду, $2,60 \times 4,90 \text{ m} = 12,74 \text{ m}^2$
14. Инв. 612, 15. 12. 1959, *Вазнесење Христово I*, *апостол и Богородица* (леви доњи део), црква Свете Софије у Охриду, $2,60 \times 3,90 \text{ m} = 10,14 \text{ m}^2$
15. Инв. 613, 15. 12. 1959, *Вазнесење Христово IV*, *апостоли* (десни доњи део), црква Свете Софије у Охриду, $2,60 \times 3,90 \text{ m} = 10,14 \text{ m}^2$
16. Инв. 614, 15. 12. 1959, *Жртва Аврамова*, црква Свете Софије у Охриду, $2,60 \times 3,05 \text{ m} = 7,93 \text{ m}^2$
17. Инв. 616, 15. 12. 1959, *Аврам и три анђела*, црква Свете Софије у Охриду, $2,60 \times 2,23 \text{ m} = 5,80 \text{ m}^2$
18. Инв. 617, 15. 12. 1959, *Служба Св. Василија Великог*, црква Свете Софије у Охриду, $2,60 \times 3,74 \text{ m} = 9,72 \text{ m}^2$

**ВАЗНЕСЕЊЕ ХРИСТОВО АПОСТОЛИ И БОГОРОДИЦА (ЛЕВИ
ДОЊИ ДЕО),**

ЦРКВА СВЕТЕ СОФИЈЕ У ОХРИДУ,

КОПИРАО ЖИВОЈИН КОВАЧЕВИЋ, БР. 14.

Вазнесење Христово, апостоли (десни доњи део),

ЦРКВА СВЕТЕ СОФИЈЕ У ОХРИДУ,

КОПИРАО ЖИВОЈИН КОВАЧЕВИЋ, БР. 15.

21 ЈАРОСЛАВ КРАТИНА

(16. 8. 1893, Костајница – 30. 9. 1974, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Краљевску земаљску обртну школу у Загребу 1907–1911. године, декоративно-сликарски смер, код професора Беле Чикоша-Сесије, а затим Уметничку школу у Загребу 1919. године. Специјализовао се за фреско-сликање у Бечу, Прагу, Венецији, Фиренци, Верони, Риму, Милану и Напуљу.

КАРИЈЕРА

Радио је као наставник цртања и писања у Приштини, Скопљу и Нишу. Од 1947. до 1962. године био је професор и сарадник Мила Милуновића, за фреско-сликање на Факултету ликовних уметности у Београду.

КОПИРАЊЕ

Био је најславнији међуратни кописта фресака. Изучавао је живопис у Бечу, Прагу, Венецији, Фиренци, Верони, Риму, Милану и Напуљу. Аутор је првих копија средњовековног српског живописа. Осим у Галерији фресака, његове копије чувају се на Факултету ликовних уметности у Београду. Поред Руса, који су за двор Карађорђевића радили копије, пре свега у виду предлога за мозаик у Маузолеју на Опленцу, Кратина није наменски копирао, већ је стварао дела која су служила искључиво за излагање, осим десетак намењених сталној поставци Народног музеја (у списку доле, инв. 788, 789, 791, 793, 794, 795, 797, 801, 803, 805). Његове копије су објављене и репродуковане у боји у престижном часопису *Рашка*. Текст часописа делимично је посвећен оригиналним фрескама – предлошцима, а објављен је на три језика, српском, француском и немачком. Од 1948. до 1952. године био је први кописта ангажован, поред Француза, у стварању првобитне збирке Галерије фресака. У њен фонд су ушле његове копије из међуратног периода, а радио је на понављању сликарства из Свете Софије Охридске, Нереза, Светих апостола у Пећи, Ариља, Псаче, Ресаве.

Био је члан група Облик и Лада. У сликарству је прешао пут од симболизма и експресионизма до интимизма и поетског реализма, све до утицаја апстрактног сликарства. Сликао је иконостасе у Севојну, Шљивовици, Ораховцу, Чајетини, Клисури.¹

¹ *Рашка* I, 1934; *Рашка* II, 1935: 10–12, Т. 1–10; *Рашка* III, 1937: 45, 54–56, Т. 1–10; *Политика*, 7. новембар 1958: 20; Антић-Комненовић 1972; Trifunović 1964; Trifunović 1969; Trifunović 1969a; Миљковић 1994: 38; Радојчић 1994: 303–304; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 1, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Успење Богородице*, црква Свете Софије у Охриду, $3,50 \times 6,00 \text{ m} = 21,00 \text{ m}^2$
2. Инв. 2, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, Фриз анђела, црква Свете Софије у Охриду, $1,70 \times 7,70 \text{ m} = 13,09 \text{ m}^2$
3. Инв. 3, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Голтољубље Аврамово – Св. Тројица*, црква Свете Софије у Охриду, $2,55 \times 3,56 \text{ m} = 9,08 \text{ m}^2$
4. Инв. 4, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Глава неидентификованог светитеља*, црква Свете Софије у Охриду, $1,57 \times 1,18 \text{ m} = 1,85 \text{ m}^2$
5. Инв. 5, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, детаљ, црква Светог Пантелејмона, Нерези, $1,41 \times 0,71 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
6. Инв. 16, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, црква Светог Пантелејмона, Нерези, $1,58 \times 2,17 \text{ m} = 3,43 \text{ m}^2$
7. Инв. 54, копирано 1932, заведено 5. 1. 1958, *Св. Петар*, Сопоћани, $2,43 \times 1,00 \text{ m} = 2,43 \text{ m}^2$
8. Инв. 104, копирано 1930, заведено 9. 1. 1958, *Чудо победе Св. Ђорђа над аждајом*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,29 \times 1,61 \text{ m} = 2,08 \text{ m}^2$
9. Инв. 105, копирано 1930, заведено 9. 1. 1958, *Ругање Христу*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,37 \times 1,36 \text{ m} = 1,86 \text{ m}^2$
10. Инв. 107, копирано 1930, заведено 9. 1. 1958, *Мучеништво Св. Димитрија, Календар – Менолог*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,12 \times 0,78 \text{ m} = 0,87 \text{ m}^2$
11. Инв. 109, копирано 1930, заведено 9. 1. 1958, *Мучеништво Св. Петра и Св. Татијана, Календар – Менолог*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $0,85 \times 1,00 \text{ m} = 0,85 \text{ m}^2$
12. Инв. 110, копирано 1930, заведено 9. 1. 1958, *Христос изгони трговце из храма*, Свети Никита, Скопска Црна Гора, $1,09 \times 2,10 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$
13. Инв. 121, копирано 1930, заведено 9. 1. 1958, *Деспот Оливер и арханђео Михаило*, Лесново, $1,22 \times 2,21 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
14. Инв. 161, копирано 1933, заведено 12. 1. 1958, *Друго одрицање Св. Петра*, црква Светог Ђорђа у Старом Нагоричину, $1,14 \times 0,66 \text{ m} = 0,75 \text{ m}^2$
15. Инв. 276, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Св. Никита*, Ресава, $2,32 \times 1,19 \text{ m} = 2,76 \text{ m}^2$
16. Инв. 277, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Св. Арета*, Ресава, $2,32 \times 1,28 \text{ m} = 2,97 \text{ m}^2$
17. Инв. 278, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Св. Нестор*, Ресава, $2,32 \times 1,32 \text{ m} = 3,06 \text{ m}^2$
18. Инв. 788, 15. 5. 1965, *Краљ Стефан IV Душан, краљица Јелена и краљевих Урош*, Добрун, $1,28 \times 1,94 \text{ m} = 2,49 \text{ m}^2$
19. Инв. 789, 15. 5. 1965, *Свети Власије*, Марков манастир, $1,12 \times 0,75 \text{ m} = 0,84 \text{ m}^2$
20. Инв. 791, 15. 5. 1965, *Св. Јован Претеча*, детаљ, Грачаница, $0,59 \times 0,40 \text{ m} = 0,24 \text{ m}^2$
21. Инв. 793, 15. 5. 1965, *Урош V и Вукашин*, портрети, Псача, $2,70 \times 1,78 \text{ m} = 4,80 \text{ m}^2$

22. Инв. 794, 15. 5. 1965, *Свети Никола*, црква Светих Апостола у Пећкој патријаршији, $0,98 \times 0,70 \text{ m} = 0,69 \text{ m}^2$

23. Инв. 795, 15. 5. 1965, *Рођење пророка Илије*, Морача, $1,80 \times 2,90 \text{ m} = 5,22 \text{ m}^2$

24. Инв. 797, 15. 5. 1965, *Вазнесење*, детаљ, црква Светих Апостола у Пећи, $0,54 \times 0,52 \text{ m} = 0,28 \text{ m}^2$

25. Инв. 800, копирано 1932, заведено 15. 5. 1965, *Анђео изводи Св. Петра из тамнице*, *Календар – Менолог*, Старо Нагоричино, $0,78 \times 0,50 \text{ m} = 0,39 \text{ m}^2$

26. Инв. 801, копирано 1932, заведено 15. 5. 1965, *Рођење Богородице*, детаљ, црква Светог Ахилија, Ариље, $1,74 \times 0,67 \text{ m} = 1,17 \text{ m}^2$

27. Инв. 803, копирано 1932, заведено 15. 5. 1965, *Свети ратник Никита*, Свети Никита, Скопска Црна Гора, $1,65 \times 0,70 \text{ m} = 1,16 \text{ m}^2$

28. Инв. 805, копирано 1932, заведено 15. 5. 1965, *Борба на Милвијском мосту*, циклус *Св. Николе*, црква Светог Николе, Бања Прибојска, $1,58 \times 2,00 \text{ m} = 3,16 \text{ m}^2$

Урош V и Вукашин,
Псача,
копирао Јарослав Кратина, бр. 21

АНЂЕО ИЗВОДИ Св. ПЕТРА ИЗ
ТАМНИЦЕ, МЕНОЛОГ,
СТАРО НАГОРИЧИНО
КОПИРАО ЈАРОСЛАВ КРАТИНА, БР. 25

БОРБА НА МИЛВИЈСКОМ МОСТУ,
ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ,
Бања Прибојска,
копирао Јарослав Кратина, бр. 28

22 Милан (Пиколо) ЛАЂЕВИЋ

(5. 2. 1914, Шаш код Сиска, Банија – 1988, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Учитељ цртања му је био Бела Чикош-Сесија, у костајничкој гимназији, а био је и ученик Светислава Страле. Био је у првој екипи конзерватора који су одмах после Другог светског рата, на челу с Ђованијем Ригобелом, конзерватором Ватиканског музеја, ишли у визитацију, испитивање и чинили прве конзерваторске кораке на живопису угрожених манастира. Похађао је осмомесечни течај у Централном институту за рестаурацију уметничких дела у Риму (Istituto Centrale del Restauro) 1956–1957. године, после чега је, у истим радионицама, имао и праксу током четири месеца. Добио је и једногодишњу стипендију UNESCO-а за конзервацију.

КАРИЈЕРА

Био је запослен у Републичком заводу за заштиту споменика културе од 1950. године. Радио је на живопису у Жичи, Ариљу, Велућу, Жежевици, Никољачи, Богородици Љевишкој. Добитник је награде Друштва конзерватора Србије. Посебно се истиче италијанска награда коју је добио поводом помоћи на спасавању културних добара угрожених изливањем Арна у Фиренци 1968. године. Тројица одликаних, Рајко Сикимић, Милорад Медич и Милан Лађевић, од председника Италије су примили орден Cavaliere Ufficiale al merito de la Repubblica Italiana. Објављивао је стручне и меморијске текстове у *Саопштењима* (1954, 1955, 1956. године).

КОПИРАЊЕ

Био је један од чланова екипе приликом откривања живописа у Богородици Љевишкој. О својим искуствима саопштавао је у радовима, попут открића *Христа Пантократора* у куполи, испод слоја малтера из турског периода. Копирао је посебно захтевна дела, као што су представе ктитора из Богородице Љевишке, *Пренос моштију Симеона Немање* из Студенице и Сопоћана, *Небеске литургије* у Дечанима, дужине 17 метара (уз помоћ Верице Марковић).¹

1 Секулић 1980: 6–7; Лађевић 1982; Петровић 1989: 261–262; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 266, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Ктиторски портрети Немањића*, Богородица Левишка: 1) $1,59 \times 4,00 \text{ m} = 6,36 \text{ m}^2$; 2) $2,80 \times 1,00 \text{ m} = 2,80 \text{ m}^2$; 3) $2,80 \times 1,50 \text{ m} = 4,20 \text{ m}^2$
2. Инв. 310, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Пророк Захарија*, Студеница, Богородичина црква, $2,58 \times 1,00 \text{ m} = 2,58 \text{ m}^2$
3. Инв. 311, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Пренос моштију Немањиних*, Студеница, параклис Симеона Немање, $1,72 \times 2,58 \text{ m} = 4,44 \text{ m}^2$
4. Инв. 312, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Мироносице на гробу Христовом*, Сопоћани, $2,29 \times 2,29 \text{ m} = 5,24 \text{ m}^2$
5. Инв. 336, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Пренос Немањиних моштију*, Сопоћани, $2,09 \times 3,48 \text{ m} = 7,27 \text{ m}^2$
6. Инв. 494, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Пророк Исаија*, Дечани, $3,52 \times 1,32 \text{ m} = 4,65$
7. Инв. 580, 27. 1. 1958, *Небеска литургија*, Дечани, $2,35 \times 17,10 \text{ m} = 40,18 \text{ m}^2$
8. Инв. 581, 27. 1. 1958, *Пророк Језекиљ*, Дечани, $3,50 \times 1,30 \text{ m} = 4,55 \text{ m}^2$
9. Инв. 582, 27. 1. 1958, Орнамент, Дечани, $3,00 \times 0,60 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
10. Инв. 583, 27. 1. 1958, Орнамент, Дечани, $3,00 \times 0,60 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
11. Инв. 584, 27. 1. 1958, Орнамент, Дечани, $3,00 \times 0,60 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
12. Инв. 585, 27. 1. 1958, Орнамент, Дечани, $3,00 \times 0,60 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
13. Инв. 586, 27. 1. 1958, Орнамент, Дечани, $3,00 \times 0,60 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$

Св. СИМЕОН И САВА, СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ И
СТЕФАН ДЕЧАНСКИ,
БОГОРОДИЦА ЉЕВИШКА,
КОПИРАО МИЛАН ЛАЂЕВИЋ, БР. 1

23 ЉУБОДРАГ (ПЕНКИН) МАРИНКОВИЋ

(22. 5. 1923, ПРИЛЕП)

ОБРАЗОВАЊЕ

После завршеног Факултета примењених уметности у Београду, у класи Васе Поморишца, специјализовао је зидно и примењено сликарство (фреску, мозаик, витраж, таписерију и друге технике), код професора Пјер-Анри Дикос де ла Аја (Pierre-Henri Ducos de la Haille), на Високој школи ликовних уметности (École supérieure des beaux arts) у Паризу, и сликарство на Академији ликовних уметности (Academie de la Grande Chaumière) у Паризу, код сликара Андре Лота (Andre Lhote), у периоду 1949–1953. године.

КАРИЈЕРА

Од 1953. до 1964. године био је предавач у Уметничкој школи у Скопљу, а од 1964. професор на Факултету примењених уметности у Нишу, а 1969. године прелази на Факултет примењених уметности у Београду, на предмету Аналитичко цртање и сликање. Од 1978. године је водио Академски течај цртања и сликања и био је професор на L'Académie D'ete Européenne des Beaux Arts у Луксембургу. Добитник је југословенских награда и награда радних организација за дела из области примењене графике, пројектовања и зидног сликарства. Радови му се налазе у музејима, уметничким галеријама, институцијама и приватним збиркама у државама насталим на тлу бивше Југославије, у Француској, Енглеској, Италији, Швајцарској, Белгији, Норвешкој, Немачкој, Канади, САД, Јужној Америци, Аустрији и Луксембургу. Био је члан УЛУС-а и Друштва ликовних уметника Луксембурга.¹

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је урадио 29 технолошки беспрекорних и квалитетних копија живописа из манастира Дечана и Леснова.

¹ Подаци добијени од аутора; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 118, 10. 1. 1958, *Арханђео Михаило потапа флоту Сарацена пред Цариградом*, Лесново, $1,28 \times 2,56 \text{ m} = 3,28 \text{ m}^2$
2. Инв. 119, 10. 1. 1958, 148. Псалом, стих 12, *Хвалите Господа на небесима, персонификација земље, аждаје и птице*, Лесново: 1) $1,23 \times 1,28 \text{ m} = 1,57$; 2) $1,23 \times 1,66 \text{ m} = 2,04 \text{ m}^2$
3. Инв. 120, 10. 1. 1958, *Деспот Оливер и арханђео Михаило*, Лесново, $1,46 \times 2,30 \text{ m} = 3,36 \text{ m}^2$
4. Инв. 162, 12. 1. 1958, Псалом 149, стих 3, *Певајте Господу песму нову, Коло*, Лесново, десно, $1,20 \times 0,95 \text{ m} = 1,11 \text{ m}^2$
5. Инв. 298, 13. 1. 1958, *Распеће Христово*, Дечани: 1) $2,20 \times 2,55 \text{ m} = 5,61$; 2) $2,20 \times 2,13 \text{ m} = 4,69 \text{ m}^2$
6. Инв. 299, 13. 1. 1958, *Васкрсење Лазарево*, Дечани: 1) $2,20 \times 1,90 \text{ m} = 4,18$; 2) $2,20 \times 2,77 \text{ m} = 6,09 \text{ m}^2$
7. Инв. 300, 13. 1. 1958, *Рођење Христово*, Дечани: 1) $2,29 \times 1,01 \text{ m} = 2,31$; 2) $2,29 \times 1,99 \text{ m} = 4,56$; 3) $2,29 \times 1,31 \text{ m} = 2,99 \text{ m}^2$
8. Инв. 385, 16. 1. 1958, *Деспот Оливер и деспотица Ана Марија-Ливерина I и II*, Лесново: 1) $2,70 \times 1,69 \text{ m} = 4,56$; 2) $2,70 \times 1,60 \text{ m} = 4,32 \text{ m}^2$
9. Инв. 386, 16. 1. 1958, *Недремано око*, Лесново, $1,49 \times 0,79 \text{ m} = 1,18 \text{ m}^2$
10. Инв. 387, 16. 1. 1958, *Цар Стефан IV Душан и царица Јелена*, Лесново: 1) $3,89 \times 0,83 \text{ m} = 3,23$; 2) $3,89 \times 1,40 \text{ m} = 5,45$; 3) $3,89 \times 0,90 \text{ m} = 3,50 \text{ m}^2$
11. Инв. 388, 16. 1. 1958, *Лествице Јаковљеве*, Лесново, $1,94 \times 1,03 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
12. Инв. 389, 16. 1. 1958, *Неопалима купина*, префигурације Богородице, Лесново, $1,40 \times 1,03 \text{ m} = 1,44 \text{ m}^2$
13. Инв. 390, 16. 1. 1958, *Св. Христофор*, Лесново, $2,00 \times 0,70 \text{ m} = 1,40 \text{ m}^2$
14. Инв. 391, 16. 1. 1958, *Епископ Арсеније*, Лесново, $2,20 \times 0,70 \text{ m} = 1,54 \text{ m}^2$
15. Инв. 392, 16. 1. 1958, *Епископ Јован*, Лесново, $2,20 \times 1,10 \text{ m} = 2,42 \text{ m}^2$
16. Инв. 393, 16. 1. 1958, *Севастократор Јован Оливер и арханђео Михаило*, Лесново, $2,15 \times 2,50 \text{ m} = 5,38 \text{ m}^2$
17. Инв. 394, 16. 1. 1958, *Парабола о мудрим и лудим девицама, Чуда, параболе и делатност Христова*, Лесново: 1) $1,80 \times 1,24 \text{ m} = 2,23$; 2) $1,80 \times 1,85 \text{ m} = 3,33 \text{ m}^2$
18. Инв. 640, 28. 12. 1961, *Арханђео Михаило зауставља Валаама*, Лесново, $1,25 \times 1,86 \text{ m} = 2,33 \text{ m}^2$
19. Инв. 641, 28. 12. 1961, Псалом 148, стих 12, *Младићи и девојке*, Лесново, $1,35 \times 1,39 \text{ m} = 1,88 \text{ m}^2$

20. Инв. 642, 28. 12. 1961, Псалам 48, стих 7 до 14,
*Хвалите Господа на небесима, персонификација земље,
аждаје и птице*, Лесново, $1,25 \times 2,98 \text{ m} = 3,73 \text{ m}^2$

21. Инв. 643, 28. 12. 1961, *Арханђео Гаврило*, Лесново,
 $2,10 \times 0,96 \text{ m} = 2,02 \text{ m}^2$

22. Инв. 644, 28. 12. 1961, *Св. Димитрије*, Лесново,
 $2,15 \times 0,98 \text{ m} = 2,11 \text{ m}^2$

23. Инв. 645, 28. 12. 1961, *Арханђео Михаило потапа
сараценску флоту пред Цариградом*, Лесново,
 $1,40 \times 2,57 \text{ m} = 3,60 \text{ m}^2$

24. Инв. 646, 28. 12. 1961, *Учитељство Св. Јована Зла-
тоустог*, Лесново, $1,58 \times 2,50 \text{ m} = 3,95 \text{ m}^2$

25. Инв. 647, 28. 12. 1961, Псалам 148, стих 1, *Христос
Космократор са анђелима*, Лесново, $1,79 \times 2,18 \text{ m}$
 $= 3,90 \text{ m}^2$

26. Инв. 648, 28. 12. 1961, Псалам 148, стих 3, *Хвалите га
све звезде сјајне, Зодијак*, Лесново, $1,68 \times 1,79 \text{ m} = 3,01 \text{ m}^2$

27. Инв. 649, 28. 12. 1961, *Арханђео Михаило истерује
ђавола из монаха*, Лесново, $1,25 \times 1,55 \text{ m} = 1,94 \text{ m}^2$

28. Инв. 650, 28. 12. 1961, *Арханђео Михаило исцељује
два лепрозна*, Лесново, $1,24 \times 1,00 \text{ m} = 1,24 \text{ m}^2$

29. Инв. 651, 28. 12. 1961, *Учитељство Св. Василија
Великог*, Лесново, $1,58 \times 2,50 \text{ m} = 3,95 \text{ m}^2$

Псалом 148, стих 1, Христос
Космократор са анђелима,
копирао Љубодраг Маринковић, бр. 25

Арханџео Михаило потапа флоту
Сарацена пред Цариградом,
Лесново,
копирао Љубодраг Маринковић, бр. 23

Св. Василија Великог,
Лесново,
копирао Љубодраг Маринковић

24 СВЕТИСЛАВ СВЕТА МАНДИЋ

(1921, МОСТАР – 2003, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности у Београду је завршио 1950. године.

КАРИЈЕРА

На почетку каријере био је сликар-конзерватор у Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе Републике Србије. Дужност директора Завода преузео је 1956–1957. године. Од 1960. године добио је ново запослење, на месту уредника Публицистичко-издавачког завода „Југославија“, до 1963, када је био примљен за вишег конзерватора у Галерију фресака, до 1971. године. После тога је био уредник издавачке куће Туристичка штампа, до 1978. године, када је пензионисан. Један је од покретача, уредник и дизајнер прва три броја *Зографа*, најпрестижнијег часописа о средњовековној уметности. Објавио је више књига с научним расправама о средњовековљу.¹ Осим тога, публиковао је многе студије у стручним часописима, „научнопопуларне“ монографије о Милешевима и Сопоћанима. Објављивао је и поезију, *Кад млидијах живети* 1952, *Милосно доба* 1960, *Песме* 1990. Аутор је радова о откривању и конзервацији фресака у Студеници, у часопису Републичког завода за заштиту споменика културе. Дао је свој глас спајању Галерије фресака с Народним музејом. Његови основни аргументи су били да ће интеграција омогућити издавање *Корпуса српских средњовековних споменика*, односно пројекат који је започела Галерија фресака 1963. године с циљем да се објави фото-документација свих средњовековних храмова.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је од 1952. до 1965. године израдио 46 копија живописа из Сопоћана, Градца, Ариља, Рамаће, Дечана, Милешеве.²

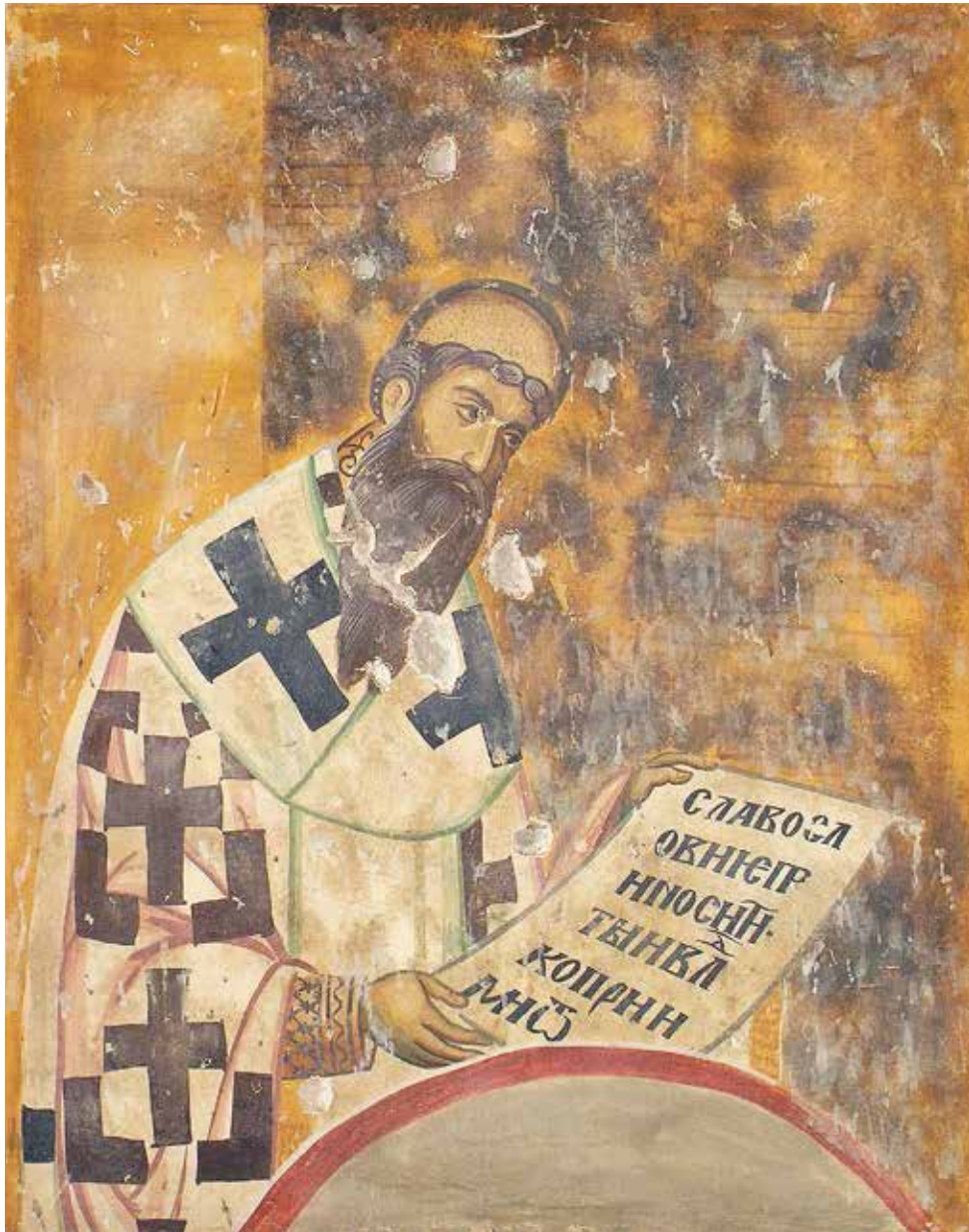
¹ Мандић 1975; Мандић 1981; Мандић 1986; Мандић 1986а; Мандић 1990.

² Мандић 1952; Мандић 1959; Мандић 1970; Мандић 2004: 210; Вукотић-Лазар 2003: 97–98; Суботић 2004–2005: 5–7; Поповић 2017: 37–39; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 274, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Св. Стефан Првомученик*, Студеница, Богородичина црква, $2,55 \times 1,50 \text{ m} = 3,83 \text{ m}^2$
2. Инв. 304, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Пророк Данило*, Студеница, Богородичина црква, $2,53 \times 1,00 \text{ m} = 2,53 \text{ m}^2$
3. Инв. 305, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Пророк Самуило*, Студеница, Богородичина црква, $2,62 \times 0,95 \text{ m} = 2,49 \text{ m}^2$
4. Инв. 306, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Св. мученик*, Сопоћани, $2,62 \times 1,00 \text{ m} = 2,62 \text{ m}^2$
5. Инв. 307, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Гостолубље Аврамово – Света Тројица*, детаљ, анђео, Сопоћани, $2,54 \times 1,29 \text{ m} = 3,28 \text{ m}^2$
6. Инв. 308, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Страшни суд*, детаљ, Сопоћани, $1,30 \times 2,57 \text{ m} = 3,34 \text{ m}^2$
7. Инв. 321, копирано 1953, заведено 14. 1. 1958, *Четврти кондак*, *Поклоњење мудраца*, *Богородичин акатист*, Дечани: 1) $2,28 \times 1,43 \text{ m} = 3,26$; 2) $2,28 \times 1,43 \text{ m} = 3,26$; 3) $2,28 \times 1,53 \text{ m} = 3,49 \text{ m}^2$
8. Инв. 328, 14. 1. 1958, *Св. мученик*, Сопоћани, $2,52 \times 1,02 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
9. Инв. 329, 14. 1. 1958, *Св. мученик*, Сопоћани, $2,62 \times 0,98 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
10. Инв. 330, 14. 1. 1958, *Старозаветни пророк Арон*, Сопоћани, $2,60 \times 1,04 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
11. Инв. 331, 14. 1. 1958, *Архиепископ Сава II*, Сопоћани, $1,39 \times 1,09 \text{ m} = 1,52 \text{ m}^2$
12. Инв. 332, 14. 1. 1958, *Рођење Христово*, детаљ, *Купање новорођенчета*, Сопоћани, $1,39 \times 1,69 \text{ m} = 2,35 \text{ m}^2$
13. Инв. 340, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Рођење Христово*, детаљ, *Бекство у Египат*, Градац, $0,80 \times 1,21 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
14. Инв. 341, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Рођење Христово*, детаљ, *пастири*, Градац, $0,82 \times 1,17 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
15. Инв. 349, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Јефрем Сирин*, Нова Павлица, $1,77 \times 0,70 \text{ m} = 1,24 \text{ m}^2$
16. Инв. 350, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Јован Лествичник*, Нова Павлица, $1,78 \times 0,68 \text{ m} = 1,21 \text{ m}^2$
17. Инв. 351, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Прокотије*, Нова Павлица, $1,39 \times 0,75 \text{ m} = 1,04 \text{ m}^2$
18. Инв. 352, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Дванаестогодишњи Христос подучава у синагоги*, Сопоћани: 1) $3,42 \times 1,40 \text{ m} = 4,79$; 2) $3,42 \times 1,40 \text{ m} = 4,79$; 3) $3,42 \times 1,40 \text{ m} = 4,79 \text{ m}^2$
19. Инв. 353, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. мученик*, Сопоћани, $2,50 \times 0,99 \text{ m} = 2,48 \text{ m}^2$
20. Инв. 354, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Преображење Христово*, детаљ, Сопоћани, $1,20 \times 1,00 \text{ m} = 1,20 \text{ m}^2$
21. Инв. 416, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Жртва Аврамова*, црква Светог Ахилија, Ариље, $1,49 \times 4,06 \text{ m} = 6,05 \text{ m}^2$
22. Инв. 417, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Носење Крста*, црква Светог Ахилија, Ариље, $1,75 \times 2,90 \text{ m} = 5,08 \text{ m}^2$

23. Инв. 418, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Благовести, анђео*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,60 \times 0,90 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
24. Инв. 419, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Благовести, Богородица*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,60 \times 0,90 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
25. Инв. 458, копирано 1956, заведено 19. 1. 1958, *Портрети ктитора, Рамаћа*, $1,76 \times 1,34 \text{ m} = 2,36 \text{ m}^2$
26. Инв. 459, копирано 1956, заведено 19. 1. 1958, *Кнегиња Милица*, Рамаћа, $1,76 \times 0,98 \text{ m} = 1,73 \text{ m}^2$
27. Инв. 460, копирано 1956, заведено 19. 1. 1958, *Архиепископ Арсеније I*, Сопоћани, $2,50 \times 1,10 \text{ m} = 2,75 \text{ m}^2$
28. Инв. 482, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Кћери жупана Брајана*, Бела црква Каранска, $2,00 \times 1,48 \text{ m} = 2,96 \text{ m}^2$
29. Инв. 483, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Жупан Петар Брајан, жупаница Струја и две кћери*, Бела црква Каранска, $2,00 \times 2,24 \text{ m} = 4,48 \text{ m}^2$
30. Инв. 484, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Пророк Јоил*, Дечани, $3,48 \times 1,31 \text{ m} = 4,56$
31. Инв. 587, 27. 1. 1958, *Св. Никола*, Милешева, $2,16 \times 1,10 \text{ m} = 2,38 \text{ m}^2$
32. Инв. 588, 27. 1. 1958, *Св. Јован Каливит и Св. Алексије*, Милешева, $1,60 \times 1,80 \text{ m} = 2,88 \text{ m}^2$
33. Инв. 589, 27. 1. 1958, *Св. Јоаникије*, Милешева, $1,60 \times 1,02 \text{ m} = 1,63 \text{ m}^2$
34. Инв. 590, 27. 1. 1958, *Св. Иларион*, Милешева, $1,60 \times 1,00 \text{ m} = 1,60 \text{ m}^2$
35. Инв. 591, 27. 1. 1958, *Св. Теоктист*, Милешева, $1,60 \times 1,08 \text{ m} = 1,73 \text{ m}^2$
36. Инв. 592, 27. 1. 1958, *Вазнесење*, детаљ, Милешева, $2,31 \times 1,30 \text{ m} = 3,00 \text{ m}^2$
37. Инв. 593, 27. 1. 1958, *Сретење*, детаљ, Милешева, $1,90 \times 1,20 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$
38. Инв. 594, 27. 1. 1958, *Цар Давид*, Милешева, $2,16 \times 1,10 \text{ m} = 2,38 \text{ m}^2$
39. Инв. 595, 27. 1. 1958, *Архијереј*, Милешева, $2,66 \times 0,82 \text{ m} = 2,18 \text{ m}^2$
40. Инв. 596, 15.12.1959, *Св. Флор*, Милешева, медаљон, $0,80 \times 1,00 \text{ m} = 0,80 \text{ m}^2$
41. Инв. 597, 15.12.1959, *Светитељ*, Милешева, $1,55 \times 0,90 \text{ m} = 1,40 \text{ m}^2$
42. Инв. 704, 20. 1. 1964, *Христос, Јоаким, Ана, Милутин и Симонида*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,38 \times 3,50 \text{ m} = 4,83 \text{ m}^2$
43. Инв. 705, 20. 1. 1964, *Богородица, Немања, Св. Сава и Св. Ђорђе*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,38 \times 2,70 \text{ m} = 3,73 \text{ m}^2$
44. Инв. 783, 10. 1. 1965, *Богородица Студеничка*, Студеница, Богородичина црква, $2,48 \times 0,70 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
45. Инв. 784, 10. 1. 1965, *Св. Варлаам*, Студеница, Богородичина црква, $2,48 \times 0,70 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
46. Инв. 1392, копирано 1955, *Краљ Стефан Душан, Јелена и Урош*, Добрун, $1,29 \times 1,95 \text{ m} = 2,5 \text{ m}^2$

Архиепископ Сава II,
Сопотани,
копирао Светислав Мандић, бр. 11

СТАРОЗАВЕТНИ ПРОРОК АРОН,
СОПОЃАНИ,
КОПИРАО СВЕТИСЛАВ МАНДИЋ, БР. 10

Благовести, анђео; Благовести, Богородица,
црква Светог Ахилија, Ариље,
копирао Светислав Мандић, бр. 23;24

25 **ВЕРИЦА БЕБА МАРКОВИЋ-СТАНКОВИЋ** (1932, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Током студија на Факултету ликовних уметности у Београду, које је завршила 1957. године, у класи Мила Милуновића, започела је рад на копирању фресака у Дечанима. Ментори су јој били М. Лађевић и С. Мандић.

КАРИЈЕРА

Конзерваторско-рестаураторским радом се бавила од 1955, а копирањем фресака од 1957. године, у екипама завода за заштиту споменика културе Србије, Црне Горе и Хрватске, као спољни сарадник. Храмови у којима је радила били су Ариље, Бела црква Каранска, Рамаћа, Старо Нагоричино, Дечани, Пећка патријаршија, Савина. Копирала је и у црквама Боке Которске, у Бијелој и Столиву. Посебно су значајне њене активности у манастиру Пиви, где је десет година посветила конзервацији на старој локацији, као и обради скинутих фресака и њиховом враћању на зидове приликом премештања манастира. У цркви у Лепавини, у Хрватској, четири године је радила на штафелајном сликарству. Приредила је изложбе у Палати Спонза у Дубровнику (Сопоћани), Галерији „Св. Стефан“ на Светом Стефану (Сопоћани), у Атељу 212 (копије икона), Кракову (Сопоћани), Варшави (Сопоћани), Народном музеју у Земуну (Дечани, Сопоћани), Галерији Културног центра Београда (фреске Сопоћана, поводом 700. година живописа Сопоћана), у Галерији „Атријум“ у Београду (Сопоћани), у Подгорици (Сопоћани, Ресава, Пива, Милешева, Дечани, Пећка патријаршија), Котору, Будви, Никшићу. Члан је УЛУПУДС-а.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је копирала између 1957. и 1971. године, и израдила је 43 копије (највише из манастира Дечана, чак 21 реплику, Пећке патријаршије, Милешеве, Леснова, Лапушње, иницијала из *Вукановог јеванђеља*, као и приказа јеванђелиста из *Радослављевог јеванђеља*). По дипломирању је 1958–1961. године била конзерватор-рестауратор штафелајног сликарства. Као слободни уметник је била кописта за Галерију фресака. Опробала се и у иконопису. Поседује збирку сопствених копија фресака и икона.¹

¹ Подаци добијени од аутора; Subotić 2000; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА:

1. Инв. 495, 20. 1. 1958, *Пророк Јона*, Дечани, 3,50 × 1,28 m = 4,48 m²
2. Инв. 575, 24. 1. 1958, *Пророк Јеремија*, Дечани, 3,50 × 1,30 m = 4,55 m²
3. Инв. 576, 24. 1. 1958, *Пророк Софонија*, Дечани, 3,50 × 1,30 m = 4,55 m²
4. Инв. 577, 24. 1. 1958, *Лоза Немањића*, Дечани, 4,20 × 2,54 m = 10,67 m²
5. Инв. 578, 24. 1. 1958, *Исус Христос као судија (Дошао сам на Земљу да донесем мач)*, Дечани, 2,69 × 1,10 m = 2,96 m²
6. Инв. 579, 27. 1. 1958, *Цар Стефан IV Душан са царицом Јеленом и краљем Урошем V*, Дванаести икос, Богородичин акатист, Дечани, 2,10 × 3,48 m = 7,31 m²
7. Инв. 618, 22. 12. 1960, *Светитељ у медаљону*, Милешева, 0,85 × 0,72 m = 0,61 m²
8. Инв. 619, 22. 12. 1960, *Светитељ у медаљону*, Милешева, 0,85 × 0,72 m = 0,61 m²
9. Инв. 674, 29. 12. 1962, *Каменоване Св. Ананија*, представа за 1. октобар, Календар – Менолог, Дечани, 1,54 × 1,62 m = 2,49 m²
10. Инв. 675, 29. 12. 1962, *Апостол Андреј разапет на дрвету*, представа за 30. новембар, Календар – Менолог, Дечани, 1,70 × 1,03 m = 1,75 m²
11. Инв. 676, 29. 12. 1962, *Каменоване Св. Јакова, сина Алфејевог*, представа за 9. октобар, Календар – Менолог, Дечани, 1,54 × 1,56 m = 2,40 m²
12. Инв. 677, 29. 12. 1962, *Погубљење Св. Софије и њених кћери, Вере, Наде и Љубави*, представа за 17. септембар, Календар – Менолог, Дечани, 1,77 × 2,52 m = 4,46 m²
13. Инв. 678, 29. 12. 1962, *Св. Никита у огњу*, представа за 15. септембар, Календар – Менолог, Дечани, 1,66 × 0,86 m = 1,43 m²
14. Инв. 679, 29. 12. 1962, *Мучеништво св. Карпа, Патице и Агатоника, мученика из Пергамона*, представа за 13. октобар, Календар – Менолог, Дечани, 1,54 × 1,63 m = 2,51 m²
15. Инв. 680, 29. 12. 1962, *Мучеништво Св. Јевстатија, Теопсије и других*, Календар – Менолог, Дечани, 1,77 × 2,70 m = 4,78 m²
16. Инв. 681, 29. 12. 1962, *Серафим*, Дечани, 1,50 × 0,80 m = 1,20 m²
17. Инв. 682, 29. 12. 1962, *Серафим*, Дечани, 1,50 × 0,80 m = 1,20 m²
18. Инв. 683, 29. 12. 1962, *Рај: Аврам и серафим*, Страшни суд, Дечани, 3,10 × 1,10 m = 3,41 m²
19. Инв. 684, 29. 12. 1962, *Рај: Богородица и праведни разбојник*, Страшни суд, Дечани, 2,83 × 1,12 m = 3,20 m²
20. Инв. 685, 29. 12. 1962, *Мерило праведно*, Дечани, 2,03 × 1,12 m = 2,28 m²
21. Инв. 715, 20. 1. 1964, *Деспотица Ана Марија-Ливерина*, Лесново, 2,70 × 0,80 m = 2,16 m²
22. Инв. 716, 20. 1. 1964, *Севастократор Јован Оливер и арханђео Михаило*, Лесново, 2,50 × 2,40 m = 6,00 m²

23. Инв. 717, 20. 1. 1964, *Парабола о мудрим и лудим девицама*, Лесново, $1,82 \times 3,00 \text{ m} = 5,46 \text{ m}^2$
24. Инв. 718, 20. 1. 1964, *Огњени арханђео Михаило на коњу, предводник анђела*, Лесново, $1,95 \times 2,54 \text{ m} = 4,95 \text{ m}^2$
25. Инв. 730, 20. 1. 1964, *Крштење Христово*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,50 \times 2,80 \text{ m} = 7,00 \text{ m}^2$
26. Инв. 731, 20. 1. 1964, *Преображење Христово*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,50 \times 2,80 \text{ m} = 7,00 \text{ m}^2$
27. Инв. 732, 20. 1. 1964, *Рођење Богородице*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,09 \times 2,03 \text{ m} = 4,24 \text{ m}^2$
28. Инв. 733, 20. 1. 1964, *Пут у Емаус*, Богородичина црква у Пећкој патријаршији, $1,34 \times 1,86 \text{ m} = 2,49 \text{ m}^2$
29. Инв. 1026, 28. 12. 1970, *Фрагмент фигуре, нога*, Лапушња, с Иванком Живковић, $0,76 \times 0,50 \text{ m} = 0,38 \text{ m}^2$
30. Инв. 1027, 28. 12. 1970, *Орнамент*, Лапушња, с Иванком Живковић, $1,94 \times 0,50 \text{ m} = 0,97 \text{ m}^2$
31. Инв. 1028, 28. 12. 1970, *Орнамент*, Лапушња, с Иванком Живковић, $0,40 \times 2,65 \text{ m} = 1,06 \text{ m}^2$
32. Инв. 1029, 28. 12. 1970, *Војвода Јован Радул и велики паркалаб жупан Гергина, кнез Богоје, кнегиња Мара и деца*, Лапушња, с Иванком Живковић, $3,00 \times 2,15 \text{ m} = 6,45 \text{ m}^2$
33. Инв. 1030, 28. 12. 1970, *Бог Отац*, Лапушња, с Иванком Живковић, $1,58 \times 1,11 \text{ m} = 1,75 \text{ m}^2$
34. Инв. 1031, 28. 12. 1970, *Христос са анђелима*, Лапушња, с Иванком Живковић, $0,74 \times 0,77 \text{ m} = 0,57 \text{ m}^2$
35. Инв. 1032, 28. 12. 1970, *Св. Ђакон са орнаментом*, Лапушња, с Иванком Живковић, $1,37 \times 1,08 \text{ m} = 1,50 \text{ m}^2$
36. Инв. 1050, 28. 12. 1970, *Лоза Немањића I и II*, Пећка патријаршија, припрата, с Иванком Живковић: 1) $4,00 \times 3,02 \text{ m} = 12,08$; 2) $4,00 \times 3,00 \text{ m} = 12,00 \text{ m}^2$
37. Инв. 1051, 28. 12. 1970, *Портрет патријарха Јована*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $1,85 \times 1,26 \text{ m} = 2,33 \text{ m}^2$
38. Инв. 1077, 3. 12. 1971, *Иницијал, људска глава*, *Вуканово јеванђеље*, Санкт Петербург, $9,8 \times 6,8 \text{ cm} = 66,64 \text{ cm}^2$
39. Инв. 1078, 3. 12. 1971, *Иницијал*, *Вуканово јеванђеље*, Санкт Петербург, $11,2 \times 7,2 \text{ cm} = 80,64 \text{ cm}^2$
40. Инв. 1079, 3. 12. 1971, *Иницијал*, *Вуканово јеванђеље*, Санкт Петербург, $11,3 \times 7,00 \text{ cm} = 79,10 \text{ cm}^2$
41. Инв. 1080, 3. 12. 1971, *Иницијал, животињска глава*, *Вуканово јеванђеље*, Санкт Петербург, $8,2 \times 6,2 \text{ cm} = 50,84 \text{ cm}^2$
42. Инв. 1081, 3. 12. 1971, *Иницијал, рука*, *Вуканово јеванђеље*, Санкт Петербург, $6,8 \times 4,5 \text{ cm} = 30,60 \text{ cm}^2$
43. Инв. 1088, 3. 12. 1971, *Јеванђелист Лука*, *Радослављево јеванђеље*, Санкт Петербург, $38 \times 25 \text{ cm} = 950 \text{ cm}^2$

ПАРАБОЛА О МУДРИМ И ЛУДИМ ДЕВИЦАМА,
Лесново,
копирала Верица Марковиќ, бр. 23

Огњени арханђео Михаило на коњу,

предводник анђела, Лесново,

копирала Верица Марковић, бр. 24

Ⲙ
ⲠⲂ

ⲠⲐⲐⲐⲐⲐⲐ

Ⲙ
ⲘⲠ

ⲠⲠⲠⲠⲠⲠ

26 Милорад (Милан) МЕДИЋ (1926, Лушка Паланка код Бање Луке – 1999, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет примењених уметности у Београду завршио је 1955. године и постао сарадник Југословенског института за заштиту споменика културе. Боравио је у Риму годину дана по завршетку студија, на Istituto Centrale del Restauro. Усавршавао се у Бриселу 1956–1968. године, у Краљевском институту уметничких добара, и у Равени, на Академији лепих уметности.

КАРИЈЕРА

Остварио је конзерваторске подухвате широм света и код нас. Чувен је његов рад у Египту и Нубији, где је као консултант Унеска учествовао у скидању фресака. Такође као консултант, радио је и на мозаицима у Пафосу на Кипру, као и на другим местима. На свом првом послу у новооснованом Савезном институту за заштиту споменика културе скидао је фреске из Свете Софије у Охриду, под руководством Здравка Блажића. На Факултету примењених уметности је 1977. године увео предмет Конзервација и рестаурација. Основао је Центар за конзервацију у Народном музеју 1968. године. После поплаве услед изливања реке Арна у Фиренци 1968. године, на позив италијанске владе, радио је на спасавању угрожених културних добара. Тројица одликаних, Рајко Сикимић, Милорад Медић и Милан Лађевић, су од председника Италије примили орден Cavaliere Ufficiale al merito de la Repubblica Italiana. Награду Друштва конзерватора Србије добио је 1987. године. Саставио је тротомно дело *Стари сликарски приручници*.¹

КОПИРАЊЕ

Успешно се опробао на копирању у Светој Софији Охридској, када су настала два дела која су део збирке Галерије фресака.²

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 636, 28. 12. 1961, *Анђео из Вазнесења*, Света Софија у Охриду, 2,13 × 1,58 m = 3,37 m²

2. Инв. 637, 28. 12. 1961, *Апостол из Вазнесења*, Света Софија у Охриду, 2,15 × 1,28 m = 2,75 m²

¹ Медић 1999; Медић 2002; Медић 2005.

² Вуњак и Медић 1965: 29–40; Медић 1965: 29–93; Зековић 2000: 199–200; Медић 1999; Медић 2002; Медић 2005; према документацији Галерије фресака.

АНЂЕО ИЗ ВЗНЕСЕЊА,
СВЕТА СОФИЈА У ОХРИДУ,
КОПИРАО МИОДРАГ МЕДИЋ, БР. 1

27 ДЕЈАН МИЛОСАВЉЕВИЋ

(19. 3. 1972, Панчево)

ОБРАЗОВАЊЕ

Дипломирао је 2007. године на Академији Српске православне цркве за конзервацију и уметност у Београду. Похађао је Летњу школу старих сликарских техника у манастиру Сопоћанима 1999, 2001, 2002. године. Са Зденком Живковић, водио је Летњу школу старих сликарских техника у манастиру Сопоћанима 2005. године.

КАРИЈЕРА

Учествовао је у археолошким ископавањима и архитектонским снимањима на Михољској превлаци у Црној Гори 1998. и 1999. године. Био је шест месеци ангажован на месту кописте фресака у Галерији фресака при Народном музеју у Београду 2002. године. Усавршавао се у области мозаика и савремених материјала у Папском оријенталном институту Ezio Aletti study and research 2004. године. Као сарадник института, 2007, 2008. и 2009. је учествовао у изради мозаика у поклоничком храму у Фатими (Португалија), Лурду (Француска), Падре Пио у Сан Ђовани Ротондо (Италија), у капели Универзитета Свето Срце у Феирфилду (Конектикет, САД). Наставио је сарадњу с Галеријом фресака на конзервацији, уклапању и презентовању фрагмената фресака из Милешеве 2006. и уломака живописа из Богородице Пречисте у клисури Млаве 2010. године. За збирку Галерије фресака, у оквиру пројекта Завичајног музеја у Пријепољу, презентовао је пет целина сачињених од фрагмената фресака из Милешеве и израдио је реплике тог сликарства 2020. године. Пословно је често био ангажован за Српску православну цркву. Од већих радова, осликао је трпезарију у епископском конаку у манастиру Жичи 2005, трпезарију у новом епископском двору у Краљеву. Године 2010. сликао је фреске, иконе, мозаике и позлату у цркви Светог Јована Крститеља у Сан Франциску, у цркви Светог Ђорђа у Будимпешти; извео је мозаик с представом четрдесет севастијских мученика на фасади епископског двора у Краљеву 2011, а исте године, у цркви Светог Саве у Пожеги, у лунети изнад улаза, мозаичку представу Светог Саве и иконостас.

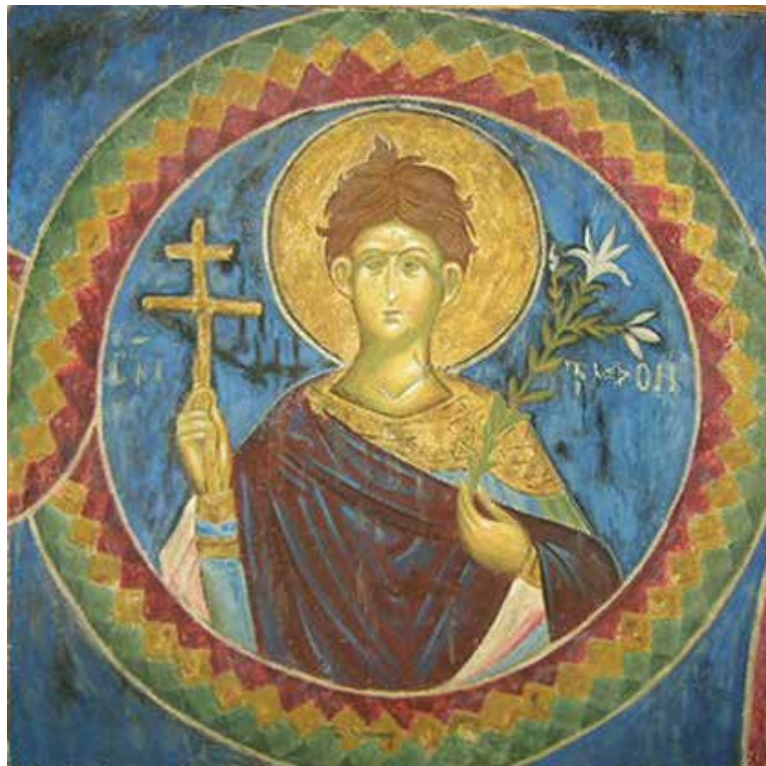
КОПИРАЊЕ

Као сарадник Народног музеја, за збирку Галерије фресака ископирао је представу Св. Трифуна из Ресаве, а извео је и реплике детаља фресака као поклоне лауреатима манифестације *Хорови међу фрескама*.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 1387, копирано 2002, заведено 10. 10. 2006,
Св. Трифун, Ресава, медаљон, $0,85 \times 0,85 \text{ m} = 0,72 \text{ m}^2$

¹ Поповић 2011: 114–122; према документацији Галерије фресака.

Св. Трифун,
РЕСАВА,
КОПИРАО ДЕЈАН МИЛОСАВЉЕВИЋ, БР. 1

28 ДУШАН МИХАЈЛОВИЋ

(1922, БЕОГРАД – 2021, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Факултет примењених уметности у Београду.

КАРИЈЕРА

Био је саветник-конзерватор у Народном музеју у Београду и живописац нових цркава. Извео је живопис у цркви Светог Саве у Лондону, у меморијалној цркви дворца у Бирмингему 1969. године, у Оснабрику, у бившем логору, у Савезној Републици Немачкој, у цркви Ваведења на Сењаку. Израђивао је фреске и иконе у Чикагу, Денверу.

КОПИРАЊЕ

Израдио је шездесет копија у периоду 1952–1958. године, и то фресака из храмова Старо Нагоричино, Грачаница, Богородица Љевишка, Каленић, Матеич–Матејча, Студеница (црква Јоакима и Ане – Краљева црква, Радосављева припрата, оба параклиса и Никољача). Током две сезоне, 1964–1965. године, копирао је фреске у Богородици Перивлепти (Свети Климент) у Охриду. Двојну икону из Охрида, с *Распећем Христовим* и *Богородицом* из 13. века, копирао је 1971, а једну копију из Перивлепте остварио је 2006. године. За Галерију Матице српске израдио је од 1956. до 1965. године 22 копије живописа из Крушедола, реплике из Алмашке и Успењске цркве у Новом Саду, а за Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву, при Народном музеју Краљево, 1965. је извео пет копија фресака из Никољаче и Краљеве цркве у Студеници.¹

¹ Јовановић 1987: 235, сл. 235; Шелмић 1987; Живанов 2003; Новчић и Михаиловић 2008; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 267, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Усековање главе, сахрана Св. Ђорђа и погубљење верних*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,43 \times 2,76 \text{ m} = 3,95 \text{ m}^2$
2. Инв. 268, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Христос пред Пилатом, суђење Христу*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,43 \times 1,14 \text{ m} = 1,63 \text{ m}^2$
3. Инв. 282, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Лазарево васкрсење*, Грачаница, $2,38 \times 1,53 \text{ m} = 3,64 \text{ m}^2$
4. Инв. 283, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Скинија завета, Шатор сведочанства, табернакл*, Грачаница, $1,84 \times 1,99 \text{ m} = 3,66 \text{ m}^2$
5. Инв. 284, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Мучеништво Теодоре, Амине, Јулијане и Ије у вогњу, представа за 4. септембар; Мучеништво Св. Захарија, представа за 5. септембар, Календар – Менолог*, Грачаница, $1,60 \times 0,70 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
6. Инв. 285, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Прича о премудрости (Премудрост сазида себи храм)*, Грачаница, $1,73 \times 1,53 \text{ m} = 2,65 \text{ m}^2$
7. Инв. 286, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Поука, параболо, прича о митару и фарисеју, Чуда и параболе Христове*, Грачаница, $1,65 \times 1,56 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
8. Инв. 287, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Страшни суд*, Грачаница, I, II, III и IV: 1) $1,80 \times 1,14 \text{ m} = 2,05 \text{ m}^2$; 2) $1,80 \times 1,39 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$; 3) $1,20 \times 1,14 \text{ m} = 1,3 \text{ m}^2$; 4) $1,20 \times 1,39 \text{ m} = 1,67 \text{ m}^2$
9. Инв. 316, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Св. Варвара*, Богородица Љевишка, $1,80 \times 0,78 \text{ m} = 1,40 \text{ m}^2$
10. Инв. 322, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Свадба у Кани*, Каленић: 1) $2,00 \times 1,50 \text{ m} = 3,00 \text{ m}^2$; 2) $2,00 \times 1,42 \text{ m} = 2,84 \text{ m}^2$
11. Инв. 323, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Бекство у Египат*, Каленић, I и II: 1) $2,18 \times 1,71 \text{ m} = 3,73 \text{ m}^2$; 2) $2,18 \times 1,71 \text{ m} = 3,73 \text{ m}^2$
12. Инв. 324, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Јосифов сан*, Каленић, $2,18 \times 1,72 \text{ m} = 3,75 \text{ m}^2$
13. Инв. 325, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Поклоњење мудраца*, Каленић: 1) $2,17 \times 1,70 \text{ m} = 3,69 \text{ m}^2$; 2) $2,17 \times 0,80 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
14. Инв. 326, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Св. Ђорђе*, Каленић, $2,28 \times 0,90 \text{ m} = 2,05 \text{ m}^2$
15. Инв. 355, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Исцељење слепог*, Каленић, $2,00 \times 1,57 \text{ m} = 3,14 \text{ m}^2$
16. Инв. 356, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Јефтимије*, Каленић, $2,27 \times 1,00 \text{ m} = 2,27 \text{ m}^2$
17. Инв. 357, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Прокотије*, Каленић, $2,27 \times 1,00 \text{ m} = 2,27 \text{ m}^2$
18. Инв. 358, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Арханђео Гаврило*, Каленић, $2,27 \times 1,00 \text{ m} = 2,27 \text{ m}^2$
19. Инв. 359, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Деспот Стефан Лазаревић*, Каленић, $2,46 \times 1,00 \text{ m} = 2,46 \text{ m}^2$
20. Инв. 360, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Петар, брат Богданов*, Каленић, $2,27 \times 1,00 \text{ m} = 2,27 \text{ m}^2$
21. Инв. 361, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Исцељење губавог*, Каленић, $1,95 \times 1,94 \text{ m} = 3,78 \text{ m}^2$

22. Инв. 362, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Упис Јосифа и Марије*, Каленић, I и II: 1) $2,26 \times 1,64 \text{ m} = 3,71 \text{ m}^2$; 2) $2,26 \times 1,64 \text{ m} = 3,71 \text{ m}^2$
23. Инв. 363, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Мртви Христос*, Каленић, $1,22 \times 1,00 \text{ m} = 1,22 \text{ m}^2$
24. Инв. 364, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Проповед Петра и Павла у Риму*, Матеич–Матејча, $1,76 \times 1,22 \text{ m} = 2,15 \text{ m}^2$
25. Инв. 365, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Суђење Петру и Павлу*, Матеич – Матејча, $1,50 \times 1,22 \text{ m} = 1,83 \text{ m}^2$
26. Инв. 366, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Усковање главе Св. Јована Претече – Крститеља*, Матеич–Матејча, $1,50 \times 1,22 \text{ m} = 1,83 \text{ m}^2$
27. Инв. 367, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Проповед Св. Јована Претече – Крститеља о Христовом доласку*, Матеич–Матејча, $1,50 \times 1,22 \text{ m} = 1,83 \text{ m}^2$
28. Инв. 368, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Проповед Св. Јована Претече – Крститеља*, Матеич–Матејча, $1,50 \times 1,10 \text{ m} = 1,65 \text{ m}^2$
29. Инв. 369, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Легенда о цару Авгару*, Матеич–Матејча, $1,50 \times 1,10 \text{ m} = 1,65 \text{ m}^2$
30. Инв. 370, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Пустиняци Антоније и Макарије*, Матеич–Матејча, $1,50 \times 1,10 \text{ m} = 1,65 \text{ m}^2$
31. Инв. 371, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Благовести ante mortem, Молитва Богородице на Маслиновој гори*, Матеич–Матејча, $1,76 \times 1,00 \text{ m} = 1,76 \text{ m}^2$
32. Инв. 372, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Проповед Јована Претече – Крститеља о Христу на гумну*, Матеич–Матејча, $1,76 \times 1,22 \text{ m} = 2,15 \text{ m}^2$
33. Инв. 420, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Смрт епископа Теодора*, Грачаница, $0,87 \times 2,00 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
34. Инв. 421, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Жртва Аврамова*, Грачаница, $1,77 \times 1,58 \text{ m} = 2,80 \text{ m}^2$
35. Инв. 422, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Пут Христов на Голготу*, Грачаница, $1,80 \times 1,11 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
36. Инв. 423, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Пут на Голготу, Ношење Крста*, Грачаница, $1,80 \times 1,11 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
37. Инв. 424, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Архиепископ Сава*, Грачаница, $2,00 \times 0,71 \text{ m} = 1,42 \text{ m}^2$
38. Инв. 425, копирано 1956, заведено 16. 1. 1958, *Мучеништво Св. Текле, Календар – Менолог*, Грачаница, $1,40 \times 0,66 \text{ m} = 0,92 \text{ m}^2$
39. Инв. 485, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Рођење Христово*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,68 \times 1,88 \text{ m} = 3,16 \text{ m}^2$
40. Инв. 486, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Три јереја благосиљају малу Богородицу*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,57 \times 0,90 \text{ m} = 1,41 \text{ m}^2$
41. Инв. 487, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Св. Исавр*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,14 \times 0,70 \text{ m} = 0,98 \text{ m}^2$
42. Инв. 488, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Св. Јаков, брат Божји, Служба литургије*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,05 \times 0,85 \text{ m} = 0,93 \text{ m}^2$
43. Инв. 489, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, *Св. Јован Крститељ, глава*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $0,70 \times 0,58 \text{ m} = 0,41 \text{ m}^2$

44. Инв. 565, 24. 1. 1958, *Рођење Богородице*, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, Студеница, $1,75 \times 2,48 \text{ m} = 4,34 \text{ m}^2$
45. Инв. 566, 24. 1. 1958, *Ваведeње Богородичино*, Студеница, Црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,62 \times 2,35 \text{ m} = 3,81 \text{ m}^2$
46. Инв. 567, 24. 1. 1958, *Замонашење светог Симеона*, детаљ, Студеница, параклис Симеона Немање, $1,70 \times 0,80 \text{ m} = 1,36 \text{ m}^2$
47. Инв. 568, 24. 1. 1958, *Служба – Поклоњење архијереја*, Студеница, параклис Симеона Немање, $1,37 \times 2,00 \text{ m} = 2,74 \text{ m}^2$
48. Инв. 569, 24. 1. 1958, *Мироносице на гробу Христовом*, Студеница, црква Светог Николе, $1,60 \times 1,32 \text{ m} = 2,11 \text{ m}^2$
49. Инв. 570, 24. 1. 1958, *Млади светитељ*, Студеница, црква Светог Николе, $0,70 \times 0,60 \text{ m} = 0,42 \text{ m}^2$
50. Инв. 639, 28. 12. 1961, *Гавран храни пророка Илију*, Св. Илија у пустињи, Грачаница, $1,90 \times 1,90 \text{ m} = 3,61 \text{ m}^2$
51. Инв. 712, 20. 1. 1964, *Успење Богородице I и II*, Свети Климент (Богородица Перивлепта): 1) $1,95 \times 3,70 \text{ m} = 7,22 \text{ m}^2$; 2) $1,50 \times 3,70 \text{ m} = 5,55 \text{ m}^2$
52. Инв. 713, 20. 1. 1964, *Молитва у Гетсиманском врту*, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $2,06 \times 3,50 \text{ m} = 7,21 \text{ m}^2$
53. Инв. 714, 20. 1. 1964, *Издајство Јудино*, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $2,16 \times 2,10 \text{ m} = 4,54 \text{ m}^2$
54. Инв. 767, 10. 1. 1965, *Тајна вечера*, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $2,10 \times 2,80 \text{ m} = 5,88 \text{ m}^2$
55. Инв. 768, 10. 1. 1965, *Успење Богородице*, леви део, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $1,35 \times 2,00 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
56. Инв. 769, 10. 1. 1965, *Успење Богородице*, десни део, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $1,35 \times 2,30 \text{ m} = 3,11 \text{ m}^2$
57. Инв. 770, 10. 1. 1965, *Лествице Јаковљеве*, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $1,35 \times 2,30 \text{ m} = 3,11 \text{ m}^2$
58. Инв. 1074, 3. 12. 1971, *Распеће Христово и Богородица Одигитрија*, двојна копија иконе, Охрид, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $0,95 \times 0,65 \text{ m} = 0,62 \text{ m}^2$
59. Инв. 1394, 2006, *Гргур и Вук Бранковић*, Охрид, Свети Климент (Богородица Перивлепта)

29 ВЕЛИЗАР ВАСА МИХИЋ

(31. 4. 1933, Оточац)

ОБРАЗОВАЊЕ

Рођен је у Оточцу, граду у Краљевини Југославији. Склањајући се од усташког геноцида, 1941. године је цела породица, отац Витомир, мајка Ерика, брат Алексије и Велизар, дошла у Београд. Завршио је Факултет примењених уметности у Београду 1955. године, с усмерењем на зидно сликарство, живопис и мозаик, као и на технику израде постера.

КАРИЈЕРА

Године 1955. се запослио као асистент на Архитектонском факултету у Београду, а прву самосталну изложбу остварио је 1956. године. Изложио је цртеже и плакате. Године 1960. се преселио у Сједињене Америчке Државе.

КОПИСТИКА

У првобитној акцији копирања фресака за будућу галерију, 1949. године је копирао три дела у Каленићу и Ресави. У инвентарној књизи грешком је уписан као Василије, према надимку Васа, како је прозван током студија. Минуциозно је изучавао копирање фресака, нарочито текстуру, што је, по сопственим речима, „подсвесно унео у модерну, минималистичку скулптуру“.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 137, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Св. Никола*, Каленић, $2,53 \times 0,77 \text{ m} = 1,95 \text{ m}^2$

2. Инв. 140, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Св. Теодосије*, Каленић, $1,51 \times 0,73 \text{ m} = 1,10 \text{ m}^2$

3. Инв. 141, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Деспот Стефан Лазаревић*, Ресави–Манасија, $2,61 \times 1,16 \text{ m} = 3,03 \text{ m}^2$

¹ Бирић 1989: 232; Mihich 2007: 31–32; према документацији Галерије фресака.

Св. Никола,
Калениџ,
КОПИРАО ВЕЛИЗАР МИХИЋ, БР. 1

30 Милосав Мишо МЛАДЕНОВИЋ (1936, АРИЉЕ)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Факултет ликовних уметности у Београду, као и магистратуру у области сликарства, у класи професора Н. Гвозденовића. Током студија је био ангажован у екипама Републичког завода за заштиту споменика културе и Савезног института за заштиту споменика културе. Интересовање за иконопис га је одвело на специјализацију у Рим (конзервација-рестаурација), као и у школу византијског мозаика у Италији.

КАРИЈЕРА

Постао је професор конзервације-рестаурације икона и слика у Вишој педагошкој школи, а касније у Вишој школи ликовних и примењених уметности у Београду. Био је предавач иконописа у Богословији Св. Саве у Београду, као и професор иконописа и технологије на Академији за конзервацију и рестаурацију СПЦ. Истиче се као иконописац, живописац и мозаичар. Са супругом Даницом је водио школу иконописа Младеновићарт.

КОПИРАЊЕ

Од 31 копије које је створио, Милосав је поједине израдио са супругом Даницом. Нарочито је значајан њихов заједнички рад на сценама *Вазнесења* из Светих апостола у Пећи.¹

---

¹ Подаци добијени од аутора; Новчић и Михаиловић 2008; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 860, 26. 12. 1965, *Стефан Урош II Милутин и Стефан Драгутин*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,79 \times 2,63 \text{ m} = 7,34 \text{ m}^2$
2. Инв. 867, 26. 12. 1965, *Силазак Светог духа на апостоле, Педесетница*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, с Даницом Младеновић, $4,28 \times 5,00 \text{ m} = 21,40 \text{ m}^2$
3. Инв. 868, 26. 12. 1965, *Вазнесење Христово*, детаљ, Богородица, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, с Даницом Младеновић, $2,80 \times 1,85 \text{ m} = 5,18 \text{ m}^2$
4. Инв. 869, 26. 12. 1965, *Вазнесење Христово*, детаљ, апостоли, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, с Даницом Младеновић, $2,80 \times 1,81 \text{ m} = 5,07 \text{ m}^2$
5. Инв. 900, 18. 1. 1967, *Стефан Првовенчани, краљ Урош и краљица Јелена у монашкој ризи*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,75 \times 2,06 \text{ m} = 5,67 \text{ m}^2$
6. Инв. 901, 18. 1. 1967, *Два моравичка епископа*, портрети, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,64 \times 1,64 \text{ m} = 4,34 \text{ m}^2$
7. Инв. 958 б. 1. 1969, *Св. Меркурије и неидентификовани светитељ*, Рамаћа, $1,70 \times 1,96 \text{ m} = 3,33 \text{ m}^2$
8. Инв. 959, б. 1. 1969, *Св. Варвара*, Рамаћа, $1,90 \times 0,60 \text{ m} = 1,14 \text{ m}^2$
9. Инв. 960, б. 1. 1969, *Св. Никола спасава Василија*, Рамаћа, $1,27 \times 1,00 \text{ m} = 1,27 \text{ m}^2$
10. Инв. 961, б. 1. 1969, *Св. Макарије Египатски*, Рамаћа, $0,79 \times 0,97 \text{ m} = 0,76 \text{ m}^2$
11. Инв. 962, б. 1. 1969, *Молитва у Гетсиманском врту*, Копорин, $1,74 \times 1,45 \text{ m} = 2,52 \text{ m}^2$
12. Инв. 963, б. 1. 1969, *Издајство Јудино*, Копорин, $1,74 \times 1,35 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
13. Инв. 981, 29. 12. 1969, *Исцељење раслабљеног*, Љубостиња, $1,80 \times 2,78 \text{ m} = 5,00 \text{ m}^2$
14. Инв. 982, 29. 12. 1969, *Краљ Михаило*, портрети, Стон, $1,41 \times 1,10 \text{ m} = 1,55 \text{ m}^2$
15. Инв. 983, 29. 12. 1969, *Св. Ђорђе*, Стон, $1,56 \times 1,00 \text{ m} = 1,56 \text{ m}^2$
16. Инв. 984, 29. 12. 1969, *Св. Јован Претеча*, Стон, $1,68 \times 0,93 \text{ m} = 1,56 \text{ m}^2$
17. Инв. 985, 29. 12. 1969, *Светитељка у белом мафориону*, Стон, $1,12 \times 0,27 \text{ m} = 0,30 \text{ m}^2$
18. Инв. 986, 29. 12. 1970, *Изгон из раја, Први грех*, старозаветне сцене, Стон, $1,80 \times 1,50 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
19. Инв. 987, 29. 12. 1970, *Страшни Суд, анђео води оковане грешнике*, Стон, $1,95 \times 0,97 \text{ m} = 1,89 \text{ m}^2$
20. Инв. 988, 29. 12. 1970, *Јеванђелиста*, Стон, $1,76 \times 0,84 \text{ m} = 1,48 \text{ m}^2$
21. Инв. 989, 29. 12. 1970, *Јеванђелиста*, Стон, $1,25 \times 0,80 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
22. Инв. 1082, 3. 12. 1971, *Исус Христос*, *Вуканово Јеванђеље*, Санкт Петербург, $25 \times 20 \text{ cm} = 500,00 \text{ cm}^2$

23. Инв. 1083, 3. 12. 1971, Иницијал П, *Вуканово Јеванђеље*, Санкт Петербург, $11 \times 7 \text{ cm} = 77,00 \text{ cm}^2$
24. Инв. 1084, 3. 12. 1971, Иницијал V (2), *Вуканово Јеванђеље*, Санкт Петербург, $8,2 \times 6,4 \text{ cm} = 52,48 \text{ cm}^2$
25. Инв. 1085, 3. 12. 1971, Иницијал (животињска глава), *Вуканово Јеванђеље*, Санкт Петербург, $7 \times 4,7 \text{ cm} = 32,9 \text{ cm}^2$
26. Инв. 1086, 3. 12. 1971, Иницијал (две животињске главе), *Вуканово Јеванђеље*, Санкт Петербург, $7 \times 6,2 \text{ cm} = 43,4 \text{ cm}^2$
27. Инв. 1089, 3. 12. 1971, Јеванђелист Марко, *Радослављево Јеванђеље*, Санкт Петербург, $38,5 \times 26 \text{ cm} = 100,1 \text{ cm}^2$
28. Инв. 1090, 3. 12. 1971, Јеванђелист Јован, *Радослављево Јеванђеље*, Санкт Петербург, $38,2 \times 26 \text{ cm} = 99,2 \text{ cm}^2$
29. Инв. 1091, 3. 12. 1971, Заставица с текстом, *Радослављево Јеванђеље*, Санкт Петербург, $38,5 \times 26 \text{ cm} = 100,1 \text{ cm}^2$
30. Инв. 1361, 12. 12. 2005, *Портрет краља Михаила*, Стоп, $0,90 \times 0,90 \text{ m} = 0,81 \text{ m}^2$
31. Инв. 1388, копирано 1970, заведено 31. 01. 2007, лист из *Мирослављевог јеванђеља*, 75 verso, 76 recto

СТЕФАН УРОШ II МИЛУТИН, СТЕФАН ДРАГУТИН
И КАТЕЛИНА,

ЦРКВА СВЕТОГ АХИЛИЈА, АРИЈЕ,

БР. 1

31 ДАНИЦА МЛАДЕНОВИЋ-КОКАНОВИЋ

(1937, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршила је Факултет ликовних уметности у Београду, као и магистратуру (вајарство), у класи професора Н. Јанковића и Ј. Крадохвила. Током студија је била ангажована у екипама Републичког завода за заштиту споменика културе и Савезног института за заштиту споменика културе, због чега се определила за бављење средњовековним живописом. После специјализације у Риму (конзервација-рестаурација), похађала је школу византијског мозаика у Италији.

КАРИЈЕРА

Била је професор ликовних уметности у средњим школама. Добитник је Октобарске награде 1971. године. Води сопствену школу иконописа Младеновићарт, са супругом Мишом.

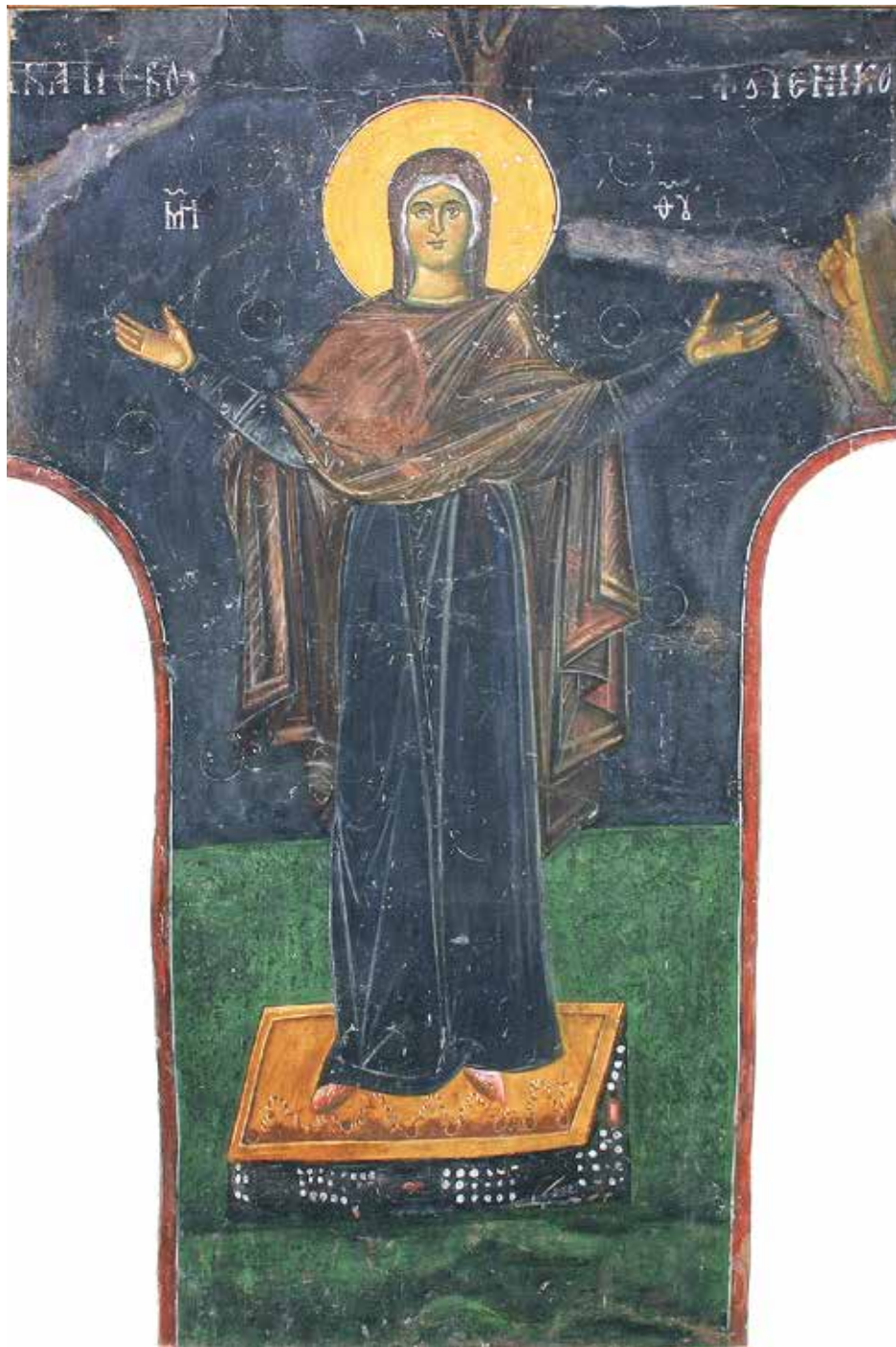
КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је, са супругом Мишом, ископирала више радова из Ариља, цркве Светих апостола у Пећкој патријаршији, Рамаће, Копорина, Љубостиње, Стона. Копира и минијатуре. Издаја се њен комплексан и заштитан рад у Пећкој патријаршији. За Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву је 1965. године, такође са супругом Мишом, насликала пет копија из Ариља.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 867, 26. 12. 1965, <i>Силазак Светог духа на апостоле, Педесетница</i> , црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, с Миодрагом Младеновићем, 4,28 × 5,00 m = 21,40 m ²	тријаршији, с Миодрагом Младеновићем, 2,80 × 1,85 m = 5,18 m ²
2. Инв. 868, 26. 12. 1965, <i>Вазнесење Христово</i> , детаљ, Богородица, црква Светих апостола у Пећкој па-	3. Инв. 869, 26. 12. 1965, <i>Вазнесење Христово</i> , детаљ, апостоли, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, с Миодрагом Младеновићем, 2,80 × 1,81 m = 5,07 m ²

¹ Новчић и Михаиловић 2008; према документацији Галерије фресака.

**ВАЗНЕСЕЊЕ ХРИСТОВО, ДЕТАЉ,
БОГОРОДИЦА,
ЦРКВА СВЕТИХ АПОСТОЛА У ПЕЊИ,
ДАНИЦА И МИОДРАГ МЛАДЕНОВИЋ, БР. 2**

32 **МАРКЛЕН МОСИЈЕНКО**

1928, ОДЕСА)

ОБРАЗОВАЊЕ

По завршетку Другог светског рата је уписао Факултет ликовних уметности у Београду, у класи Ђорђа Андрејевића Куна. Био је Члан УЛУС-а од 1957. године.

КАРИЈЕРА

Украјинац по пореклу, име је добио стапањем личних имена оснивача комунистичке идеје у свету и у Русији, Маркса и Лењина. Са шеснаест година је учествовао у бици за ослобођење Београда 1944. године. Његов рођени брат, Спартак, је погинуо, а Марклен је остао у Београду и у њему провео читав живот.¹

КОПИРАЊЕ

Током три сезоне, 1955–1957. године, копирао је фреске у Ресави и Белој цркви Каранској.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 346, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, <i>Причешиће апостола</i> , леви део, Ресави–Манасија, $2,60 \times 3,50 \text{ m} = 9,10 \text{ m}^2$	у медаљонима, Ресави–Манасија: 1) $4,23 \times 0,98 \text{ m} = 4,15 \text{ m}^2$; 2) $2,23 \times 0,98 \text{ m} = 2,19 \text{ m}^2$
2. Инв. 347, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, <i>Причешиће апостола</i> , десни део, Ресави–Манасија, $2,60 \times 3,56 \text{ m} = 9,26 \text{ m}^2$	4. Инв. 492, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, <i>Два ђакона, Роман и Евло</i> , Бела црква Каранска, $2,00 \times 1,78 \text{ m} = 3,56 \text{ m}^2$
3. Инв. 348, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, <i>Светитељ</i> , пуна фигура, <i>Пет светитеља</i> , у попрсјима	5. Инв. 493, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, <i>Сретење Христово</i> , Бела црква Каранска, $1,53 \times 2,98 \text{ m} = 4,56 \text{ m}^2$

¹ Чолаковић 2015, 26; према документацији Галерије фресака.

Два њакона, Роман и Евпло,
Бела црква Каранска,
копирао Марклен Мосијенко, бр. 4

33 РАЈКО НИКОЛИЋ

(1926, Велико Боџинце –1991, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет примењених уметности у Београду завршио је 1952. године, у класи Винка Грдана. Био је члан УЛУС-а и УЛУПУС-а.

КАРИЈЕРА

Био је ученик Владимира Предојевића (Предоевича) и његов наследник на Факултету примењених уметности у Београду, на предмету Примењено сликарство, од 1952. до 1991. године. Обављао је дужност продекана и декана, а проректор Универзитета уметности био је 1977–1979. и 1979–1981. године. Од 1965. године је стварао у металу. Дела израђена од бакра излагао је у Немачкој, Совјетском Савезу и Индији. Такође је у металу копирао фреску и музично сликарство. У државним здањима и хотелима налазе се његова дела од метала, већих димензија.

КОПИРАЊЕ

Рајко Николић је израдио 34 копије фресака, 1949–1959. године, из манастира Жиче, Дечана, Ресаве и Свете Софије у Охриду. За потребе резиденције председника државе, Белог двора, урадио је копије живописа из Сопоћана.¹

---

¹ Ђирић 1998: 226; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 22, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Роман, Жича*, $2,00 \times 0,80 \text{ m} = 1,6 \text{ m}^2$
2. Инв. 23, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Свети Димитрије, Жича*, $2,95 \times 1,10 \text{ m} = 3,25 \text{ m}^2$
3. Инв. 24, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Два епископа, Жича*, $1,95 \times 1,45 \text{ m} = 2,83 \text{ m}^2$
4. Инв. 25, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Четрдесеторица севастијских мученика, Жича*, $1,68 \times 2,95 \text{ m} = 4,96 \text{ m}^2$
5. Инв. 101, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Стефан Урош II Милутин и Стефан Драгутин, црква Светог Ахилија, Ариље*, $2,70 \times 1,65 \text{ m} = 4,46 \text{ m}^2$
6. Инв. 102, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Краљица Кателина, жена Стефана Драгутина, црква Светог Ахилија, Ариље*, $2,70 \times 0,97 \text{ m} = 2,62 \text{ m}^2$
7. Инв. 103, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Св. Лавр, црква Светог Ахилија, Ариље*, $1,82 \times 0,60 \text{ m} = 1,09 \text{ m}^2$
8. Инв. 301, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Преображење Христово, Дечани*: 1) $2,30 \times 2,65 \text{ m} = 6,10 \text{ m}^2$; 2) $2,30 \times 2,15 \text{ m} = 4,95 \text{ m}^2$
9. Инв. 302, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети, Дечани*: 1) $2,20 \times 2,51 \text{ m} = 5,52 \text{ m}^2$; 2) $2,20 \times 2,51 \text{ m} = 5,52 \text{ m}^2$
10. Инв. 303, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Гамалило говори пред првосвештеником, протеривање Петра и Јована, Дечани*: 1) $1,88 \times 2,44 \text{ m} = 4,59 \text{ m}^2$; 2) $1,88 \times 2,44 \text{ m} = 4,59 \text{ m}^2$
11. Инв. 375, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. ратници, Теодор Стратилат, Ђорђе, Теодор Тирон, Раваница*, $2,00 \times 2,29 \text{ m} = 4,58 \text{ m}^2$
12. Инв. 376, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Исцелјење слепог, Раваница*, $1,85 \times 2,80 \text{ m} = 5,18 \text{ m}^2$
13. Инв. 377, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Исцелјење раслабљеног, Раваница*, $1,86 \times 2,74 \text{ m} = 5,10 \text{ m}^2$
14. Инв. 378, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети, Раваница*: 1) $1,72 \times 2,42 \text{ m} = 4,17 \text{ m}^2$; 2) $1,72 \times 2,64 \text{ m} = 4,54 \text{ m}^2$
15. Инв. 379, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Парабола о блудном сину, Ресава–Манасија*, $2,59 \times 2,32 \text{ m} = 6,01 \text{ m}^2$
16. Инв. 380, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Парабола о митару и фарисеју, Ресава*, $2,59 \times 1,67 \text{ m} = 4,33 \text{ m}^2$
17. Инв. 381, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Служба – Поклоњење архијереја, I, Ресава*: 1) $3,00 \times 1,50 \text{ m} = 4,50 \text{ m}^2$; 2) $3,00 \times 1,56 \text{ m} = 4,68 \text{ m}^2$
18. Инв. 382, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Служба – Поклоњење архијереја, II, Ресава*, $3,00 \times 2,09 \text{ m} = 6,27 \text{ m}^2$
19. Инв. 383, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Парабола – прича о богатом и убогом Лазару, Ресава*, $2,59 \times 2,04 \text{ m} = 5,28 \text{ m}^2$
20. Инв. 384, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Царска свадба, Ресава*, $2,59 \times 2,04 \text{ m} = 5,28 \text{ m}^2$
21. Инв. 512, 20. 1. 1958, *Стефан II Урош Милутин и Стефан Драгутин, црква Светог Ахилија, Ариље*, $2,74 \times 2,58 \text{ m} = 7,07 \text{ m}^2$

22. Инв. 513, 20. 1. 1958, *Св. Ахилије*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,70 \times 1,39 \text{ m} = 3,75 \text{ m}^2$
23. Инв. 514, 21. 1. 1958, *Св. Михаило*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,69 \times 1,39 \text{ m} = 3,74 \text{ m}^2$
24. Инв. 515, 21. 1. 1958, *Сабор Немањин*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,30 \times 2,69 \text{ m} = 6,19 \text{ m}^2$
25. Инв. 516, 21. 1. 1958, *Страшни суд, Христос на престолу*, Дечани, $3,00 \times 4,53 \text{ m} = 13,59 \text{ m}^2$
26. Инв. 517, 21. 1. 1958, *Страшни суд, Часни и животворни крст*, Дечани, $2,54 \times 4,48 \text{ m} = 11,38 \text{ m}^2$
27. Инв. 518, 21. 1. 1958, *Страшни суд, Адам и Ева*, Дечани, $2,00 \times 4,58 \text{ m} = 8,96 \text{ m}^2$
28. Инв. 519, 21. 1. 1958, *Страшни суд, Хетимасија*, Дечани, $2,54 \times 4,48 \text{ m} = 11,38 \text{ m}^2$
29. Инв. 520, 21. 1. 1958, *Страшни суд, Христос Емануило на престолу*, Дечани, $2,50 \times 4,60 \text{ m} = 11,5 \text{ m}^2$
30. Инв. 521, 21. 1. 1958, *Св. Јермолај и Св. Харитон*, Дечани, $2,60 \times 1,62 \text{ m} = 4,21 \text{ m}^2$
31. Инв. 522, 21. 1. 1958, *Св. Јефтимије и Св. Антоније*, Дечани, $2,60 \times 1,61 \text{ m} = 4,19 \text{ m}^2$
32. Инв. 523, 21. 1. 1958, *Христос на мору Тиверијадском*, Дечани, $2,30 \times 4,16 \text{ m} = 9,57 \text{ m}^2$
33. Инв. 524, 21. 1. 1958, *Игуман Арсеније, Св. Сава, патријарх Јоаникије*, портрети, Дечани, $2,60 \times 2,60 \text{ m} = 6,76 \text{ m}^2$
34. Инв. 615, 15. 12. 1959, *Гозба Аврамова, Света Софија у Охриду*, $2,60 \times 3,52 \text{ m} = 9,15 \text{ m}^2$

**Гамалило говори пред првосвештеником,
протеривање Петра и Јована,**

Дечани,

копирао Рајко Николић, бр. 10

Св. ратници, Теодор Стратилат, Борбе,
Теодор Тирон,
Раваница,
копирао Рајко Николић, бр. 11

Св. Михаило,
ЦРКВА СВЕТОГ АХИЛИЈА, АРИЉЕ,
КОПИРАО РАЈКО НИКОЛИЋ, БР. 23

34 ШИМЕ ПЕРИЋ

(10. 3. 1920, Антофагаста, Чиле – 16. 8. 2019, Дубровник)

ОБРАЗОВАЊЕ

Један семестар је провео у Паризу, код професора свих француских кописта, Пјер-Анри Дикос де ла Ај (Pierre-Henri Ducos de la Haille), на Високој школи ликовних уметности (École supérieure des beaux arts) у Паризу 1949. године. Ментори су му били француски сликари-кописти. Факултет примењених уметности у Београду је завршио 1952. године.

КАРИЈЕРА

Био је члан групе Март од 1957. године. Током дуге каријере неговао је уљано сликарство, графику, илустрацију, скулптуру, касније енформел сликарство и кипарство.

КОПИРАЊЕ

Од 1947. до 1965. је интензивно копирао и израдио 161 копију фресака, од оних великог формата, попут *Успења* из Сопоћана, из Краљеве цркве у Студеници, Мораче, Дечана, Ариља, Ђурђевић ступова код Новог Пазара, Богородице Љевишке, Раванице, Ресаве, Давидовице, Светог Димитрија у Пећи, Љуботена, Старог Нагоричина, Марковог манастира, Андреаша, Матеича, Богородичине цркве у Пећи, Радослављеве приправе у Студеници – јужне капеле. У многе од тих споменика враћао се више пута, нарочито у Сопоћане. Био је сценограф, мајстор великих формата, виших зона и сводова. Брз начин рада, постизање заједничког тоналитета и осветљења приликом израде реплика, лазурни намаз боје давали су квалитет његовом делу, услед чега је сматран „импресионистом“ у копистици.¹

¹ Pavlović 1966: 652; Marojević 1976; Šimat Banov 2004; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 20, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Ваведење Богородице*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, $1,47 \times 2,50 \text{ m} = 3,68 \text{ m}^2$
2. Инв. 57, копирано 1948, заведено 5. 1. 1958, *Св. Мина*, Сопоћани, $2,51 \times 1,03 \text{ m} = 2,59 \text{ m}^2$
3. Инв. 62, копирано 1949, заведено 5. 1. 1958, *Крштење Христово*, детаљ, Сопоћани, $2,41 \times 0,99 \text{ m} = 2,35 \text{ m}^2$
4. Инв. 269, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Гавран храни пророка Илију*, Морача, $1,97 \times 0,78 \text{ m} = 1,54 \text{ m}^2$
5. Инв. 270, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Царица Јелена са Урошем и Синишом*, Дечани, $2,57 \times 2,18 \text{ m} = 5,60 \text{ m}^2$
6. Инв. 271, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Клеветник и блудница*, Дечани, $1,34 \times 0,83 \text{ m} = 1,11 \text{ m}^2$
7. Инв. 272, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Мерило праведно*, Дечани, $2,04 \times 1,10 \text{ m} = 2,24 \text{ m}^2$
8. Инв. 273, копирано 1952, заведено 12. 1. 1958, *Страшни суд*, *Ко украде туђу њиву*, Дечани, $1,00 \times 0,80 \text{ m} = 0,80 \text{ m}^2$
9. Инв. 288, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Успење Богородице*, детаљ, апостоли, Милешева, $3,24 \times 1,54 \text{ m} = 4,99 \text{ m}^2$
10. Инв. 289, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Мироносице на гробу Христовом*, Милешева, $3,10 \times 2,34 \text{ m} = 7,25 \text{ m}^2$
11. Инв. 290, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Св. Сава*, Милешева, $2,31 \times 0,92 \text{ m} = 2,13 \text{ m}^2$
12. Инв. 291, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Успење Богородице*, детаљ, апостоли, Милешева, $3,24 \times 1,57 \text{ m} = 5,09 \text{ m}^2$
13. Инв. 292, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Издајство Јудино*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,09 \times 3,30 \text{ m} = 6,90 \text{ m}^2$
14. Инв. 293, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,09 \times 3,30 \text{ m} = 6,90 \text{ m}^2$
15. Инв. 294, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Неидентификовани светитељ*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,73 \times 0,71 \text{ m} = 1,94 \text{ m}^2$
16. Инв. 295, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Пророк*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,73 \times 0,72 \text{ m} = 1,97 \text{ m}^2$
17. Инв. 296, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Св. Ђорђе на коњу*, Ђурђеви ступови код Раса – Новог Пазара, $2,71 \times 5,53 \text{ m} = 14,99 \text{ m}^2$
18. Инв. 297, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Пророк Захарија Млађи*, Ђурђеви ступови код Раса – Новог Пазара, $2,11 \times 1,02 \text{ m} = 2,15 \text{ m}^2$
19. Инв. 317, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Лествице Јаковљеве*, Богородица Љевишка, $1,80 \times 2,00 \text{ m} = 3,60 \text{ m}^2$
20. Инв. 318, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Св. ратник*, Богородица Љевишка, $1,80 \times 0,77 \text{ m} = 1,39 \text{ m}^2$
21. Инв. 319, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Риба*, детаљ, Богородица Љевишка, $0,28 \times 0,40 \text{ m} = 0,11 \text{ m}^2$

22. Инв. 320, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, Риба, детаљ, Богородица Љевишка, $0,30 \times 0,58 \text{ m} = 1,74 \text{ m}^2$
23. Инв. 395, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Персонафикација истине – Новог Завета*, Богородица Љевишка, $2,35 \times 0,80 \text{ m} = 1,88 \text{ m}^2$
24. Инв. 396, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Катарина*, Богородица Љевишка, $1,80 \times 0,78 \text{ m} = 1,40 \text{ m}^2$
25. Инв. 397, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Старозаветни пророк*, Богородица Љевишка, $2,40 \times 0,94 \text{ m} = 2,26 \text{ m}^2$
26. Инв. 398, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Пророк Данило*, Богородица Љевишка, $2,40 \times 1,00 \text{ m} = 2,40 \text{ m}^2$
27. Инв. 399, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Пророк Авакум*, Богородица Љевишка, $2,40 \times 0,95 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$
28. Инв. 400, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Старозаветни пророк*, Богородица Љевишка, $2,40 \times 1,00 \text{ m} = 2,40 \text{ m}^2$
29. Инв. 401, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Телодосија*, Богородица Љевишка, $1,79 \times 0,80 \text{ m} = 1,43 \text{ m}^2$
30. Инв. 402, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Христос Чувар призренски*, Богородица Љевишка, $1,79 \times 0,80 \text{ m} = 1,43 \text{ m}^2$
31. Инв. 403, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Христос у Емаусу*, Богородица Љевишка, $1,80 \times 1,30 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
32. Инв. 404, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Прање ногу*, Богородица Љевишка, $1,71 \times 1,80 \text{ m} = 3,08 \text{ m}^2$
33. Инв. 405, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Николу воде у школу и Св. Никола учи књигу*, Богородица Љевишка, $2,55 \times 1,10 \text{ m} = 2,81 \text{ m}^2$
34. Инв. 406, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Проповеди Св. Јована Крститеља*, Богородица Љевишка, $1,36 \times 4,00 \text{ m} = 5,44 \text{ m}^2$
35. Инв. 407, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Атанасије Велики, Служба – поклоњење архијереја*, Богородица Љевишка, $2,37 \times 1,77 \text{ m} = 4,20 \text{ m}^2$
36. Инв. 408, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Григорије Богослов, Служба – поклоњење архијереја*, Богородица Љевишка, $2,30 \times 1,77 \text{ m} = 4,07 \text{ m}^2$
37. Инв. 409, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Причешиће апостола*, Богородица Љевишка, $2,00 \times 2,50 \text{ m} = 5,00 \text{ m}^2$
38. Инв. 410, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Тајна вечера*, Богородица Љевишка, $1,75 \times 2,30 \text{ m} = 4,03 \text{ m}^2$
39. Инв. 411, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Суђење Христу, Христос пред Аном*, Богородица Љевишка, $2,00 \times 2,81 \text{ m} = 5,62 \text{ m}^2$
40. Инв. 412, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Страшни суд, детаљ, Земља и море*, Богородица Љевишка, $1,92 \times 2,32 \text{ m} = 4,45 \text{ m}^2$
41. Инв. 413, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Рођење Св. Николе*, Богородица Љевишка, $1,80 \times 2,58 \text{ m} = 4,64 \text{ m}^2$
42. Инв. 414, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Ђорђе на коњу*, Богородица Љевишка, $2,18 \times 2,84 \text{ m} = 6,19 \text{ m}^2$
43. Инв. 415, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Краљ Стефан II Милутин*, Богородица Љевишка, $2,50 \times 1,95 \text{ m} = 4,88 \text{ m}^2$

44. Инв. 426, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Наум, Раваница, $2,20 \times 1,00 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
45. Инв. 427, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Осије, Раваница, $2,20 \times 1,00 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
46. Инв. 428, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Захарија, Раваница, $2,20 \times 1,00 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
47. Инв. 429, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Илија, Раваница, $2,20 \times 1,00 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
48. Инв. 430, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Авакум, Раваница, $2,20 \times 1,00 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
49. Инв. 431, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Језекиљ, Раваница, $2,20 \times 1,00 \text{ m} = 2,20 \text{ m}^2$
50. Инв. 432, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, *Јеванђелист Лука*, Ресава, $2,65 \times 3,30 \text{ m} = 8,75 \text{ m}^2$
51. Инв. 433, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Гедеон, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
52. Инв. 434, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Мојсије, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
53. Инв. 435, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Јермеја, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
54. Инв. 436, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Софонија, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
55. Инв. 437, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Авакум, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
56. Инв. 438, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Самуило, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
57. Инв. 439, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Малахија, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
58. Инв. 440, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Захарија, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
59. Инв. 441, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Осија, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
60. Инв. 442, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Језекиљ, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
61. Инв. 443, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Данило, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
62. Инв. 444, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк Агеј, Ресава, $2,54 \times 1,01 \text{ m} = 2,57 \text{ m}^2$
63. Инв. 445, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, *Св. химнограф*, Давидовица, $0,80 \times 1,50 \text{ m} = 1,20 \text{ m}^2$
64. Инв. 446, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, *Св. Теофан мелод – химнограф*, Давидовица, $0,80 \times 1,50 \text{ m} = 1,20 \text{ m}^2$
65. Инв. 447, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, *Св. Самона*, Давидовица, $0,60 \times 0,50 \text{ m} = 0,30 \text{ m}^2$
66. Инв. 448, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Млади светитељ, Давидовица, $0,70 \times 0,60 \text{ m} = 0,42 \text{ m}^2$
67. Инв. 449, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Апостол, Милешева, $2,00 \times 0,72 \text{ m} = 1,44 \text{ m}^2$
68. Инв. 450, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк у медаљону I, Језекиљ, Милешева, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
69. Инв. 451, 17. 1. 1958, *Пророк у медаљону II, Илија*, Милешева, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
70. Инв. 452, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958,
Пророк у медаљону III, Милешева, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$

71. Инв. 453, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, Пророк у медаљону IV, Мојсије, Милешева, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
72. Инв. 454, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, Пророк у медаљону V, Јона, Милешева, $1,00 \times 1,00 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
73. Инв. 455, копирано 1956, заведено 17. 1. 1958, Улазак Христов у Јерусалим – Цвети, Милешева, $3,20 \times 1,92 \text{ m} = 6,14 \text{ m}^2$
74. Инв. 456, копирано 1956, заведено 19. 1. 1958, Пророк Захарија, Милешева, $2,16 \times 1,06 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$
75. Инв. 457, копирано 1956, заведено 19. 1. 1958, Пророк Самуило, Милешева, $2,16 \times 1,06 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$
76. Инв. 461, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Архиепископ Никодим, Стефан III Дечански, краљевић Душан, Св. Сава, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,60 \times 2,72 \text{ m} = 7,07 \text{ m}^2$
77. Инв. 462, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Свадба у Кани и Христос са Самарјанком, Љуботен, $1,60 \times 2,72 \text{ m} = 4,35 \text{ m}^2$
78. Инв. 463, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Исцељење човека од нечистог духа и исцељење болесног од водене болести, Љуботен, $1,60 \times 2,28 \text{ m} = 3,65 \text{ m}^2$
79. Инв. 464, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Успење Богородице, Старо Нагоричино, $2,92 \times 4,39 \text{ m} = 12,82 \text{ m}^2$
80. Инв. 465, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Христос утишава буру на мору, Старо Нагоричино, $1,85 \times 3,19 \text{ m} = 5,90 \text{ m}^2$
81. Инв. 466, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Улазак Христов у Јерусалим – Цвети, Старо Нагоричино, $1,59 \times 3,74 \text{ m} = 5,95 \text{ m}^2$
82. Инв. 467, копирано 1957, заведено 19. 1. 1958, Ругање Христу, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,43 \text{ m} = 2,03 \text{ m}^2$
83. Инв. 468, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, Пењање на крст, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,36 \text{ m} = 1,93 \text{ m}^2$
84. Инв. 469, 20. 1. 1958, Ношење Крста, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,37 \text{ m} = 1,95 \text{ m}^2$
85. Инв. 470 20. 1. 1958, Успење Богородичино, Љуботен, $1,60 \times 1,52 \text{ m} = 2,43 \text{ m}^2$
86. Инв. 471, 20. 1. 1958, Суђење Христу пред Аном, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,18 \text{ m} = 1,75 \text{ m}^2$
87. Инв. 472, 20. 1. 1958, Суђење Христу пред Кајафом, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,16 \text{ m} = 1,72 \text{ m}^2$
88. Инв. 473, 20. 1. 1958, Издајство Јудино, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,86 \text{ m} = 2,75 \text{ m}^2$
89. Инв. 474, 20. 1. 1958, Христос пред Пилатом, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,48 \text{ m} = 2,19 \text{ m}^2$
90. Инв. 475, 20. 1. 1958, Молитва у Гетсиманском врту, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,90 \text{ m} = 2,81 \text{ m}^2$
91. Инв. 476, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, Јосиф Ариматејски моли Пилата за тело Христово, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,08 \text{ m} = 1,53 \text{ m}^2$
92. Инв. 477, копирано 1957, заведено 20. 1. 1958, Јуда продаје Христа за 30 сребрника, Старо Нагоричино, $1,48 \times 1,04 \text{ m} = 1,54 \text{ m}^2$
93. Инв. 525, 21. 1. 1958, Небеска литургија, два анђела, Марков манастир, $2,00 \times 1,35 \text{ m} = 2,70 \text{ m}^2$
94. Инв. 526, 21. 1. 1958, Небеска литургија, анђео, Марков манастир, $2,00 \times 0,72 \text{ m} = 1,44 \text{ m}^2$

95. Инв. 527, 21. 1. 1958, *Св. Власије*, Марков манастир, $2,20 \times 0,82 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
96. Инв. 528, 21. 1. 1958, *Св. Климент*, Марков манастир, $2,20 \times 0,76 \text{ m} = 1,67 \text{ m}^2$
97. Инв. 529, 21. 1. 1958, *Марија пије воду изобличења*, Богородичина црква у Сушици, $1,26 \times 1,13 \text{ m} = 1,42 \text{ m}^2$
98. Инв. 530, 21. 1. 1958, *Благовести*, Богородичина црква у Сушици, $1,31 \times 1,76 \text{ m} = 2,31 \text{ m}^2$
99. Инв. 531, 21. 1. 1958, *Прање ногу*, Андрејаш, $1,85 \times 2,05 \text{ m} = 3,79 \text{ m}^2$
100. Инв. 532, 21. 1. 1958, *Пророк Данило*, Андрејаш, $2,00 \times 0,86 \text{ m} = 1,72 \text{ m}^2$
101. Инв. 533, 21. 1. 1958, *Пророк*, Андрејаш, $2,00 \times 0,85 \text{ m} = 1,70 \text{ m}^2$
102. Инв. 534, 21. 1. 1958, *Св. Ђорђе*, Андрејаш, $1,96 \times 1,06 \text{ m} = 2,08 \text{ m}^2$
103. Инв. 535, 21. 1. 1958, *Рођење Христово*, детаљ, пастири, четврти икос, Богородичин акатист, Матеич–Матејча, $1,93 \times 1,10 \text{ m} = 2,12 \text{ m}^2$
104. Инв. 536, 21. 1. 1958, *Св. Тројица*, Матеич–Матејча, $1,18 \times 2,10 \text{ m} = 2,48 \text{ m}^2$
105. Инв. 537, 23. 1. 1958, *Игуман Макарије*, Матеич–Матејча, $2,15 \times 1,51 \text{ m} = 3,25 \text{ m}^2$
106. Инв. 538, 23. 1. 1958, *Покајање Јудино*, Матеич–Матејча, $1,66 \times 1,15 \text{ m} = 1,91 \text{ m}^2$
107. Инв. 539, 23. 1. 1958, *Гавран из барке кљуца леш жртве потопа*, Дечани, $1,32 \times 0,75 \text{ m} = 0,99 \text{ m}^2$
108. Инв. 540, 23. 1. 1958, *Ноје обрађује виноград*, Дечани, $1,40 \times 0,75 \text{ m} = 1,05 \text{ m}^2$
109. Инв. 541, 23. 1. 1958, *Каин убија Авеља*, Дечани, $1,19 \times 1,03 \text{ m} = 1,23 \text{ m}^2$
110. Инв. 542, 23. 1. 1958, *Зидање Вавилонске куле*, Дечани, $1,77 \times 0,92 \text{ m} = 1,63 \text{ m}^2$
111. Инв. 543, 23. 1. 1958, *Св. Нестор убија Лија*, Дечани, $1,56 \times 1,09 \text{ m} = 1,70 \text{ m}^2$
112. Инв. 544, 23. 1. 1958, *Опроштај Ламеха од својих жена*, Дечани, $1,13 \times 0,95 \text{ m} = 1,07 \text{ m}^2$
113. Инв. 545, 23. 1. 1958, *Навукодоносоров сан*, Дечани, $2,30 \times 4,98 \text{ m} = 11,45 \text{ m}^2$
114. Инв. 546, *Краљеви Стефан Урош III Дечански и Стефан Урош IV Душан*, Дечани, $3,16 \times 1,80 \text{ m} = 5,69 \text{ m}^2$
115. Инв. 547, 23. 1. 1958, *Краљ Стефан II Урош Милутин*, Дечани, $2,40 \times 0,85 \text{ m} = 2,04 \text{ m}^2$
116. Инв. 548, 23. 1. 1958, *Ламех нехотице убија праоца Каина*, Дечани, $2,16 \times 2,16 \text{ m} = 4,67 \text{ m}^2$
117. Инв. 549, 23. 1. 1958, *Излазак Нојев из барке после повратка голубице с маслиновим листом*, Дечани, $1,80 \times 0,95 \text{ m} = 1,71 \text{ m}^2$
118. Инв. 550, 23. 1. 1958, *Арсеније, први игуман дечански*, Дечани, $2,55 \times 1,60 \text{ m} = 4,08 \text{ m}^2$
119. Инв. 551, 23. 1. 1958, *Цар Душан и краљ Стефан Дечански над улазом у наос*, Дечани, $2,00 \times 4,05 \text{ m} = 8,10 \text{ m}^2$
120. Инв. 552, 23. 1. 1958, *Христос Пантократор*, Дечани, $4,35 \times 4,05 \text{ m} = 1,76 \text{ m}^2$

121. Инв. 620, 22. 12. 1960, Богородица из полукало-те апсиде, Свети Димитрије у Пећи, $3,85 \times 6,42 \text{ m} = 24,72 \text{ m}^2$
122. Инв. 621, 22. 12. 1960, Сабор Немање и Милутина, Пећ, Свети Димитрије, $2,22 \times 3,30 \text{ m} = 7,33 \text{ m}^2$
123. Инв. 622, 22. 12. 1960, Архиепископ Данило и пророк Данило, Богородичина црква у Пећкој патријаршији, $2,13 \times 2,80 \text{ m} = 5,96 \text{ m}^2$
124. Инв. 662, 28. 12. 1961, Христос благосиља хлеб и рибу, Богородица Љевишка, $2,40 \times 1,80 \text{ m} = 4,32 \text{ m}^2$
125. Инв. 663, 28. 12. 1961, Христос се јавља по други пут апостолима II, Богородица Љевишка, $2,40 \times 2,20 \text{ m} = 5,28 \text{ m}^2$
126. Инв. 664, 28. 12. 1961, Христос са два женама, Богородица Љевишка, $1,90 \times 3,27 \text{ m} = 6,21 \text{ m}^2$
127. Инв. 665, 28. 12. 1961, Свети Сава, Симеон Немања, Стефан Првовенчани и потоњи Стефан Урош III Дечански, Богородица Љевишка I, II и III: 1) $4,33 \times 2,53 \text{ m} = 10,95 \text{ m}^2$; 2) $1,60 \times 1,82 \text{ m} = 2,91 \text{ m}^2$; 3) $4,33 \times 2,53 \text{ m} = 10,95 \text{ m}^2$
128. Инв. 666, 28. 12. 1961, Богородица Оранта, Богородица Љевишка, $2,30 \times 4,00 \text{ m} = 9,20 \text{ m}^2$
129. Инв. 667, 28. 12. 1961, Анђео са црвеним плаштом, Богородица Љевишка, $2,33 \times 0,80 \text{ m} = 1,86 \text{ m}^2$
130. Инв. 668, 28. 12. 1961, Анђео са плавим плаштом, Богородица Љевишка, $2,33 \times 0,80 \text{ m} = 1,86 \text{ m}^2$
131. Инв. 669, 28. 12. 1961, Св. Недеља, Богородица Љевишка, $2,34 \times 0,82 \text{ m} = 1,92 \text{ m}^2$
132. Инв. 670, 28. 12. 1961, Св. Ирина, Богородица Љевишка, $2,34 \times 0,82 \text{ m} = 1,92 \text{ m}^2$
133. Инв. 671, 28. 12. 1961, Лоза Јесејева, детаљ, Богородица Љевишка, $0,72 \times 0,72 \text{ m} = 0,52 \text{ m}^2$
134. Инв. 672, 29. 12. 1962, Страшни суд, казна грешника који је спавао у недељу и прелубнице, Богородица Љевишка, $1,50 \times 1,44 \text{ m} = 2,16 \text{ m}^2$
135. Инв. 673, 29. 12. 1962, Страшни суд II, Мерило праведно, Богородица Љевишка, $2,55 \times 1,55 \text{ m} = 3,95 \text{ m}^2$
136. Инв. 691, 29. 12. 1962, Силазак у Ад, Сопоћани: 1) $3,38 \times 2,22 \text{ m} = 7,50 \text{ m}^2$; 2) $3,38 \times 2,22 \text{ m} = 7,50 \text{ m}^2$
137. Инв. 692, 29. 12. 1962, Успење Богородичино, Сопоћани: 1) $3,38 \times 1,94 \text{ m} = 6,56 \text{ m}^2$; 2) $3,38 \times 2,50 \text{ m} = 8,45 \text{ m}^2$; 3) $3,38 \times 1,94 \text{ m} = 6,56 \text{ m}^2$; 4) $3,19 \times 2,52 \text{ m} = 8,04 \text{ m}^2$; 5) $1,80 \times 1,35 \text{ m} = 2,43 \text{ m}^2$; 6) $3,19 \times 2,52 \text{ m} = 8,04 \text{ m}^2$
138. Инв. 734, 20. 1. 1964, Рођење Христово I и II, Сопоћани: 1) $3,45 \times 2,21 \text{ m} = 7,62 \text{ m}^2$; 2) $3,45 \times 2,21 \text{ m} = 7,62 \text{ m}^2$
139. Инв. 735, 20. 1. 1964, Распеће Христово I и II, Сопоћани: 1) $3,38 \times 2,22 \text{ m} = 7,50 \text{ m}^2$; 2) $3,38 \times 2,22 \text{ m} = 7,50 \text{ m}^2$
140. Инв. 736, 20. 1. 1964, Васкрсење Лазарево, Сопоћани, $2,10 \times 1,61 \text{ m} = 3,38 \text{ m}^2$
141. Инв. 737, 20. 1. 1964, Улазак Христов у Јерусалим – Цвети, Сопоћани, $1,95 \times 1,73 \text{ m} = 3,37 \text{ m}^2$
142. Инв. 738, 20. 1. 1964, Смрт краљице Ане Дандоло, мајке Уроша I, портрети, Сопоћани, $3,39 \times 2,22 \text{ m} = 7,53 \text{ m}^2$
143. Инв. 739, 20.1.1964, Св. Павле, Сопоћани, $2,55 \times 1,00 \text{ m} = 2,55 \text{ m}^2$
144. Инв. 740, 20. 1. 1964, Св. Петар, Сопоћани, $2,46 \times 1,10 \text{ m} = 2,71 \text{ m}^2$

ТАЈНА ВЕЧЕРА,
Богородица Љевишка,
копирао Шиме Периб, бр. 38

145. Инв. 741, 20. 1. 1964, *Св. Мина*, Сопоћани,
 $2,53 \times 1,02 \text{ m} = 2,58 \text{ m}^2$

146. Инв. 742, 20. 1. 1964, *Св. ратник*, Сопоћани,
 $2,51 \times 1,02 \text{ m} = 2,56 \text{ m}^2$

147. Инв. 743, 20. 1. 1964, *Св. мученик*, Сопоћани,
 $2,30 \times 1,02 \text{ m} = 2,35 \text{ m}^2$

148. Инв. 744, 20. 1. 1964, *Св. мученик*, Сопоћани,
 $2,55 \times 1,00 \text{ m} = 2,55 \text{ m}^2$

149. Инв. 757, 10. 1. 1965, *Симеон Немања, Урош и
Краљица Јелена као монаси*, Сопоћани, $2,45 \times 2,10 \text{ m}$
 $= 5,15 \text{ m}^2$

150. Инв. 758, 10. 1. 1965, *Краљ Стефан Урош IV Ду-
шан, Јелена и Урош V*, Сопоћани, $2,45 \times 2,15 \text{ m} = 5,27 \text{ m}^2$

151. Инв. 759, 10. 1. 1965, *Архиепископ Јоаникије*, Со-
поћани, $1,69 \times 0,82 \text{ m} = 1,39 \text{ m}^2$

152. Инв. 760, 10. 1. 1965, *Симеон Немања и Св. Сте-
фан Првомученик*, Сопоћани, $1,72 \times 1,72 \text{ m} = 2,96 \text{ m}^2$

153. Инв. 761, 10. 1. 1964, *Богородица са Урошем I и
Драгутином*, Сопоћани, $2,18 \times 1,80 \text{ m} = 3,92 \text{ m}^2$

154. Инв. 762, 10. 1. 1965, *Краљица Јелена са Милути-
ном*, Сопоћани, $2,45 \times 1,30 \text{ m} = 3,19 \text{ m}^2$

155. Инв. 763, 10. 1. 1965, *Распеће*, Студеница, Бого-
родичина црква, $4,00 \times 5,00 \text{ m} = 20,00 \text{ m}^2$

156. Инв. 764, 10. 1. 1965, *Пренос Немањиних мо-
штију*, Студеница, параклис Симеона Немање,
 $1,76 \times 4,60 \text{ m} = 8,10 \text{ m}^2$

157. Инв. 809, 15. 5. 1965, *Распеће*, Студеница, Бого-
родичина црква, $4,00 \times 5,00 \text{ m} = 20,00 \text{ m}^2$

158. Инв. 841, 15. 12. 1965, *Причешиће апостола I*, Со-
поћани, $2,35 \times 5,00 \text{ m} = 11,75 \text{ m}^2$

159. Инв. 842, 15. 12. 1965, *Причешиће апостола II*, Со-
поћани, $2,35 \times 5,00 \text{ m} = 11,75 \text{ m}^2$

160. Инв. 843, 15. 12. 1965, *Силазак светог духа на апо-
столе I, II, III*, Сопоћани: 1) $3,20 \times 6,45 \text{ m} = 2,06 \text{ m}^2$;
2) $2,48 \times 1,85 \text{ m} = 4,59 \text{ m}^2$; 3) $2,48 \times 1,85 \text{ m} = 4,59 \text{ m}^2$

161. Инв. 850, 15. 12. 1965, *Мироносице на гробу Хри-
стовом*, Сопоћани, $2,22 \times 2,32 \text{ m} = 5,15 \text{ m}^2$

УСПЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ,
Старо Нагоричино,
копирао Шиме Перић, бр. 79

ПРОРОК ЈОНА,
МИЛШЕВА,
КОПИРАО ШИМЕ ПЕРИЋ, БР. 72

Персонификација истине – Новог Завета,
Богородица Љевишка,
копирао Шиме Перић, бр. 23

35

ВЛАДЕТА ПЕТРОВИЋ

(10. 5. 1945 БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Био је помоћник Зденке Живковић и о њему се у Галерији размишљало као о будућем главном сликару-кописти док није прекинуо каријеру.

КАРИЈЕРА

За Галерију фресака је израдио осам, а за Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву 16 од укупно 110 копија фресака. За Галерију у Краљеву је копирао живопис у Сопоћанима, Ариљу, Псачи Леснову и Морачи. Године 1967. је отишао у Сједињене Америчке Државе.

КОПИРАЊЕ

Стварао је реплике у периоду од 1965. до 1967. године.¹

---

¹ Новчић и Михаиловић 2008; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 844, 15. 12. 1965, <i>Служба – Поклоњење архије-реја</i> , Сопоћани, $2,50 \times 2,22 \text{ m} = 5,50 \text{ m}^2$	5. Инв. 848, 15. 12. 1965, <i>Св. Мина</i> , Сопоћани, $2,50 \times 1,10 \text{ m} = 2,75 \text{ m}^2$
2. Инв. 845, 15. 12. 1965, <i>Служба – Поклоњење архије-реја</i> , Сопоћани, $2,50 \times 2,22 \text{ m} = 5,50 \text{ m}^2$	6. Инв. 849, 15. 12. 1965, <i>Св. мученик</i> , Сопоћани, $2,60 \times 1,00 \text{ m} = 2,60 \text{ m}^2$
3. Инв. 846, 15. 12. 1965, <i>Христос Младенац, Агнец</i> , Сопоћани, $0,50 \times 1,00 \text{ m} = 0,50 \text{ m}^2$	7. Инв. 888, 2. 2. 1967, <i>Успење Богородице</i> , Петковица код Страгара, $1,73 \times 4,27 \text{ m} = 7,39 \text{ m}^2$
4. Инв. 847, 15. 12. 1965, <i>Арханђео Михаило</i> , Сопоћа-ни, $2,35 \times 1,70 \text{ m} = 4,00 \text{ m}^2$	8. Инв. 1276, 27. 12. 1983, <i>Свети Никита</i> , Ресава, $2,58 \times 1,10 \text{ m} = 2,84 \text{ m}^2$

36 ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

(8. 11. 1938, Бузовик, Косовска Витина)

ОБРАЗОВАЊЕ

Године 1961. је уписао Факултет ликовних уметности у Београду, који је завршио у класи Мила Милуновића.

КАРИЈЕРА

Био је професор ликовног образовања у Краљеву. После студија се бавио и конзервацијом, а исту делатност је наставио и при краљевачком Заводу за заштиту споменика културе.

КОПИРАЊЕ

Као сарадник Народног музеја, за збирку Галерије фресака урадио је 10 копија фресака, од 1968. до 1971. године, из параклиса Симеона Немање уз студеничку спољну припрату, из цркве у Долцу, цркве Сретења у Ушћу, Светог Николе у Палежу, Жиче.¹

---

¹ Према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 899, 17. 1. 1968, *Племићи*, детаљ, *Пренос Немањиних моштију*, Студеница, Радосављева припрата, $1,70 \times 0,84 \text{ m} = 1,43 \text{ m}^2$
2. Инв. 918, 23. 1. 1968, Христос и натпис о обнови Богородичине цркве у Долцу: 1) $0,80 \times 1,66 \text{ m} = 1,328 \text{ m}^2$; 2) $0,45 \times 1,34 \text{ m} = 0,60 \text{ m}^2$, укупно $2,00 \text{ m}^2$
3. Инв. 919, 23. 1. 1968, *Анђео*, Богородичина црква у Долцу, $0,95 \times 0,50 \text{ m} = 0,475 \text{ m}^2$
4. Инв. 920, 23. 1. 1968, *Светитељ*, црква Сретења у Ушћу, $0,85 \times 0,40 \text{ m} = 0,34 \text{ m}^2$
5. Инв. 921, 23. 1. 1968, *Св. Пантелејмон*, црква Сретења у Ушћу, $0,86 \times 0,40 \text{ m} = 0,34 \text{ m}^2$
6. Инв. 934, 6. 1. 1969, *Св. Кузман и Дамјан*, црква Сретења у Ушћу, $0,50 \times 1,00 \text{ m} = 0,50 \text{ m}^2$
7. Инв. 941, 6. 1. 1969, *Свети Никола*, црква у Палежу, $1,09 \times 1,09 \text{ m} = 1,19 \text{ m}^2$
8. Инв. 942, 6. 1. 1969, *Крштење Христово*, црква у Палежу, $1,65 \times 1,65 \text{ m} = 2,72 \text{ m}^2$
9. Инв. 979, 29. 12. 1969, *Распеће Христово*, Жича, $3,30 \times 2,90 \text{ m} = 9,27 \text{ m}^2$
10. Инв. 1073, 3. 12. 1971, *Св. ратник Димитрије*, Жича, $3,70 \times 1,10 \text{ m} = 4,07 \text{ m}^2$

37 **ВЛАДИМИР ПРЕДОЕВИЧ (ПРЕДАЕВИЧ, ПРЕДАЈЕВИЋ)**

(6. 9. 1890. – 8. 2. 1971, САНТИЈАГО, ЧИЛЕ)

ОБРАЗОВАЊЕ

Међу руским војницима који су, на челу с генералом Врангелом 1922. године доспели у Србију, налазио се и Владимир Предоевич, који је већ био формиран уметник.

КАРИЈЕРА

Био је члан екипе у дворској радионици краља Александра, коју су допуњавали и други руски уметници бело-гардејци, Борис Обрасков, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шавцов. Био је професор на Факултету примењених уметности у Београду.

КОПИРАЊЕ

У организацији Савеза руских књижевника и новинара, у новој згради Београдског универзитета, одржана је *Изложба копија фресака старих српских цркава и манастира* Анатолија Вербицког и Владимира Предајевића, која је трајала од 15. до 28. фебруара 1927. године. Експонати су били копије фресака из Нереза, Милешеве, Сопоћана, Ариља, Жиче, Старог Нагоричина, Дечана, Пећке патријаршије, а текст каталога је написао Милан Кашанин, истичући вредност копија примером музеја Трокадеро, „збирке добрим делом састављене од модела, копија и одлива, па чак и фотографских снимака. Вредност и драж оригинала унеколико је надокнађена могућношћу директног поређења слика из разних епоха“.¹ Његова су дела репродукована и у најпрестрижнијим часописима о срском сликарству.²

Копије су, као поклон Народног музеја, доспеле у Галерију фресака 1965. године, пре интеграције 1973. године. Док су у збирци Галерије три копије део фонда од самог оснивања, 22 копије из Хиландара представљају некомплетан циклус Св. Саве, који је 1622. радио Георгије Митрофановић у трпезарији манастира. После стварања мозаика на Опленцу, чији су предложак биле, неколико копија је нестало у периоду до краја Другог светског рата. Копије фресака житија Светог Саве представљене су на *Изложби византијске уметности (Exposition d'art byzantin)*, одржане током маја и јуна 1931. године у Музеју декоративних уметности (*Musée des arts décoratifs, Palais du Louvre, pavillon de Manson*).³ После анализе докумената из Археолошког института, похрањених у згради на Калемегдану, постало је јасно ко су аутори реплика из хиландарске трпезарије, а које су све погрешно биле приписане Предајевићу, као вођи групе. Инв. 822, 824 и 831 су дела Владимира Предајевића, за седам се сада зна да их није он радио, већ неко од других Руса, док за инв. 813, 816, 820, 828, 832, 833 аутор није познат.⁴

¹ Кашанин 1927а.

² Okunjev 1928; Okunjev 1930; Okunjev 1931; Okunjev 1938.

³ Кашанин 1927а; Okunjev 1928; Okunjev 1930; Okunjev 1931; Okunjev 1932; Strzygowski 1939: 64–68; Јовановић 1987: 200; Јовановић 1989: 129–131; Јовановић 1990: 84–92; Уљанова и Норабуена 2009: 385; према документацији Галерије фресака.

⁴ Подаци из архива Археолошког института, где је похрањена заоставштина Ђурђа Бошковића.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 136, копирано 1949, заведено 10. 1. 1958, *Свадба у Кани*, Каленић, копирао Владимир Предајевић, $2,00 \times 2,87 \text{ m} = 5,74 \text{ m}^2$
2. Инв. 138, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Св. Арханђел Гаврило*, Каленић, копирао Владимир Предајевић, $2,35 \times 1,00 \text{ m} = 2,35 \text{ m}^2$
3. Инв. 139, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Мртви Христос*, Каленић, копирао Владимир Предајевић, $1,32 \times 0,82 \text{ m} = 1,08 \text{ m}^2$
4. Инв. 812, 15. 5. 1965, *Св. Сава одлази у лов*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Иван Дикиј, $1,26 \times 2,10 \text{ m} = 2,65 \text{ m}^2$
5. Инв. 813, 15. 5. 1965, *Хиротонија Св. Саве*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,25 \times 1,25 \text{ m} = 1,56 \text{ m}^2$
6. Инв. 814, 15. 5. 1965, *Долазак Немање у Ватопед*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Борис Обрасков, $1,25 \times 1,10 \text{ m} = 1,38 \text{ m}^2$
7. Инв. 815, 15. 5. 1965, *Св. Сава код византијског цара Алексија*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Борис Обрасков, $1,27 \times 1,47 \text{ m} = 1,87 \text{ m}^2$
8. Инв. 816, 15. 5. 1965, *На молитву Св. Саве пада град*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,25 \times 1,14 \text{ m} = 1,43 \text{ m}^2$
9. Инв. 817, 15. 5. 1965, *Св. Сава открива склоности новца Хиландара*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Виктор Шевцов, $1,27 \times 1,29 \text{ m} = 1,64 \text{ m}^2$
10. Инв. 818, 15. 5. 1965, *Св. Сава се саветује са монахом о бегу у Св. Гору*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Иван Дикиј, $0,88 \times 1,26 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$
11. Инв. 819, 15. 5. 1965, *Смрт Стреза*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Никола Мајендорф, $1,26 \times 1,28 \text{ m} = 1,61 \text{ m}^2$
12. Инв. 820, 15. 5. 1965, *Свети Сава освештава воду*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,27 \times 1,27 \text{ m} = 1,61 \text{ m}^2$
13. Инв. 821, 15. 5. 1965, *Св. Сава путује лађом у Јерусалим*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Иван Дикиј, $1,25 \times 1,30 \text{ m} = 1,63 \text{ m}^2$
14. Инв. 822, 15. 5. 1965, *Пренос моштију Св. Саве у Милешеву*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, $1,26 \times 1,40 \text{ m} = 1,76 \text{ m}^2$
15. Инв. 823, 15. 5. 1965, *Излив мира из гроба Немањиног*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Виктор Шевцов, $1,26 \times 1,34 \text{ m} = 1,69 \text{ m}^2$
16. Инв. 824, 15. 5. 1965, *Св. Сава и разбојници*, Хиландар, Владимир Предајевић, $0,80 \times 1,21 \text{ m} = 0,97 \text{ m}^2$
17. Инв. 825, 15. 5. 1965, *Постављање Светог Саве за архиепископа*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,26 \times 1,31 \text{ m} = 1,65 \text{ m}^2$
18. Инв. 826, 15. 5. 1965, *Дочек моштију Св. Саве*, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Виктор Шевцов, $1,26 \times 1,34 \text{ m} = 1,69 \text{ m}^2$

19. Инв. 827, 15. 5. 1965, *Св. Сава моли за допуштење да иде у лов*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Иван Дикиј, $0,70 \times 0,70 \text{ m} = 0,49 \text{ m}^2$

20. Инв. 828, 15. 5. 1965, *Смрт Св. Саве*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,27 \times 1,24 \text{ m} = 1,57 \text{ m}^2$

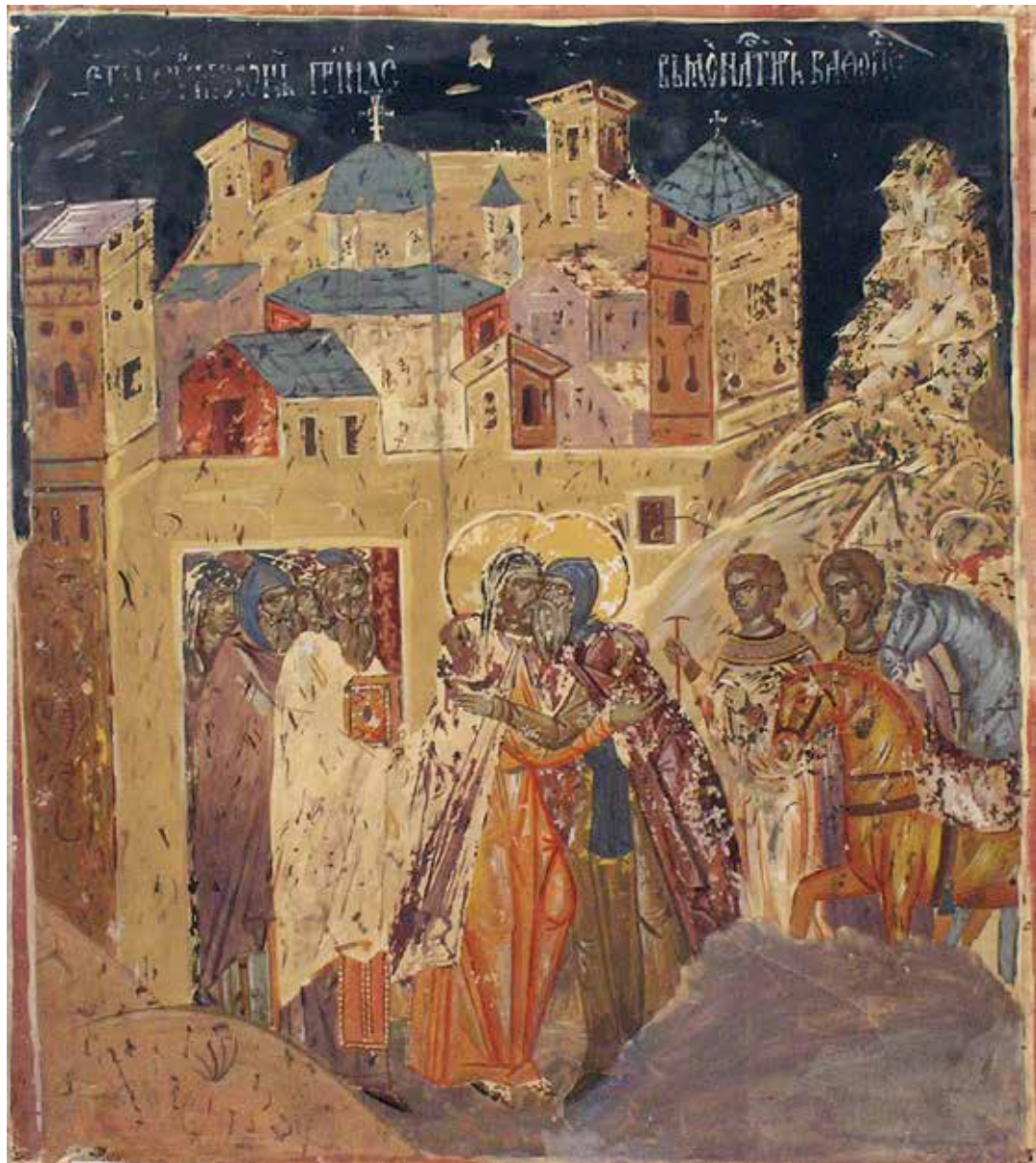
21. Инв. 829, 15. 5. 1965, *Пострижење Св. Саве*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Иван Дикиј, $1,06 \times 1,42 \text{ m} = 1,51 \text{ m}^2$

22. Инв. 830, 15. 5. 1965, *Богородица се јавља Св. Сави у сну*, приписано Владимиру Предајевићу, копирао Никола Мајендорф, $1,25 \times 1,05 \text{ m} = 1,31 \text{ m}^2$

23. Инв. 831, 15. 5. 1965, *Св. Сава носи хлебове пустињацима*, Хиландар, Владимир Предајевић, $1,28 \times 0,93 \text{ m} = 1,19 \text{ m}^2$

24. Инв. 832, 15. 12. 1965, *Смрт Симеона Немање*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,25 \times 1,50 \text{ m} = 1,88 \text{ m}^2$

25. Инв. 833, 15. 12. 1965, *Краљ Владислав тражи мошти Св. Саве*, Хиландар, приписано Владимиру Предајевићу, копирани Борис Обрасков, Владимир Предајевић, Никола Мајендорф, Иван Дикиј и Виктор Шевцов, $1,26 \times 1,03 \text{ m} = 1,30 \text{ m}^2$

Долазак Немање у Ватопед, Сусрет Симеона и Саве,
Хиландар,
приписано Владимиру Предајевићу, копирао Борис Обрасков, бр. 6

38 КАРЛО АФАН ДЕ РИВЕРА

(1885, Мали Лошињ – 1979, МОСТАР)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Вишу школу за умјетност и обрт у Загребу 1918. године. Током краћег боравка у Италији, усавршавао се у зидном сликарству.

КАРИЈЕРА

У младости се, у Загребу, Нашицама и Трсту, специјализовао за израду великих декоративних површина. Током дужег дела каријере бавио се израдом акварела.

КОПИРАЊЕ

Према „кључу“, био је кадар из Босне и Херцеговине. Радио је с Владимиром Војновићем и заједно су, за Галерију фресака, ископирали три фреске из Дечана и Грачанице.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 114, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958,
Рођење Христово, Дечани, с Владимиром Војновићем,
 $2,30 \times 1,52 \text{ m} = 3,50 \text{ m}^2$

2. Инв. 116, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Христос утишава буру на мору*, Грачаница, с Владимиром

Војновићем: 1) $2,26 \times 1,30 \text{ m} = 2,938 \text{ m}^2$; 2) $2,26 \times 1,26 \text{ m} = 2,85 \text{ m}^2$

3. Инв. 810, 15. 5. 1965, *Благовести*, Дечани, с Владимиром Војновићем, $2,61 \times 4,20 \text{ m} = 10,96 \text{ m}^2$

---

¹ Tihic 1959: 10

39 Душан РИСТИЋ

(28. 10. 1913, Комсомул Маре, Румунија – 27. 7. 1995, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Факултет примењених уметности у Београду, у класи Петра Добровића.

КАРИЈЕРА

Био је сценограф Народног позоришта у Београду и сликар, професор на Факултету примењених уметности у Београду од 1968. године.

КОПИРАЊЕ

Израдио је свега две копије у време стварања првобитне збирке Галерије. Друга је недавно откупљена јер није била урађена по тадашњим прописима, од бордуре до бордуре.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 18, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Пантелејмон*, Нерези, црква Светог Пантелејмона, 2,34 × 0,91 m = 2,13 m²

2. Инв. 1418, копирано 1949, заведено 2014, *Детаљ Распећа*, Сопоћани, 1,82 × 1,27 m = 2,3 m²

---

¹ Ambrozić 1966; Ђирић 226; према документацији Г. фресака.

40 РАЈКО СИКИМИЋ

(ПОПРАТИ, СТОЛАЦ, 1925 – БЕОГРАД, 1997)

ОБРАЗОВАЊЕ

После Школе ликовних умјетности у Сарајеву, завршио је Факултет примењених уметности у Београду, у класи Василија Поморишца и Павла Васића, 1953. године. Похађао је осмомесечни течај у Централном институту за рестаурацију уметничких дела у Риму (Istituto Centrale del Restauro) 1956–1957. године, а затим су уследили четворомесечни обиласци радионица, једногодишња стипендија Унеска, краћи боравци у Бриселу, Москви и Петрограду ради усавршавања.

КАРИЈЕРА

Био је сликар, виши конзерватор и шеф сликарско-конзерваторског атељеа у Југословенском институту за заштиту споменика културе. По укидању ове установе 1971. године, постао је конзерватор-саветник и шеф конзерваторског атељеа у Републичком заводу за заштиту споменика културе до 1982, када се пензионисао. Био је суоснивач Српског нумизматичког друштва 1956. године. Бавио се и слободним сликарством и био је члан УЛУС-а. После конзерваторских радова на делима оштећеним услед изливања Арна у Фиренци 1968. године, добио је, поред Милорада Медића и Милана Лађевића, од председника Италије орден Cavaliere Ufficiale al merito de la Repubblica Italiana. Награду Друштва конзерватора Србије примио је 1987. године. Објавио је неколико радова у *Зборнику заштите споменика културе*.¹ Објављивао је и у часопису *Наше старине* у Сарајеву.

КОПИСТИКА

За Галерију фресака је урадио свега пет копија, 1961–1963. године, највећи део куполног програма из Пећке патријаршије, чија је тема *Вазнесење Христово*. Био је рестауратор великог искуства, с радом у следећим споменицима: Света Софија у Охриду, Свети Никола у Прилепу, Пећка патријаршија, Морача, Свети Петар код Новог Пазара, Сопоћани, Завала, трпезарија у Хиландару (1979, 1981), Брестовик, Свети Спас у Сплиту. Копирао је античке фреске у Ромулијани, Диоклецијановој палати у Сплиту, позноатничке фреске у Нишу, Ђотове фреске у Асизију (1956), фреске у луканским гробницама (Пестум, 1957), фреске из 7. века из Св. Марије Антикве у Риму (St. Maria Antiqua, 1957), палу Николе Божидаревића с Лопуда, иконе из Старе цркве у Сарајеву. Даровао је средњовековно прстење Народном музеју, као и порцелан и стакло с грбом Обреновића.²

¹ Сикимић 1959; Сикимић 1964.

² Цветковић-Томашевић 1998: 175; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 697_1, 29. 12. 1962, *Апостоли Тома и Јаков, Вазнесење Христово*, Свети апостоли у Пећи, $2,79 \times 1,88 \text{ m} = 5,25 \text{ m}^2$

2. Инв. 697_2, 29. 12. 1962, *Апостол Павле и анђео, Вазнесење Христово*, Свети апостоли у Пећи, $2,79 \times 1,84 \text{ m} = 5,13 \text{ m}^2$

3. Инв. 697_3, 29. 12. 1962, *Богородица, Вазнесење Христово*, Свети апостоли у Пећи, $2,79 \times 1,80 \text{ m} = 5,02 \text{ m}^2$

4. Инв. 747, 20. 1. 1964, *Апостоли Вартоломеј и Андреја, Вазнесење*, Свети апостоли у Пећи, $2,79 \times 1,87 \text{ m} = 5,22 \text{ m}^2$

5. Инв. 748, 20. 1. 1964, *Апостоли Андреја и Марко, Вазнесење*, Свети апостоли у Пећи, $2,79 \times 2,00 \text{ m} = 5,58 \text{ m}^2$

41 СПАСЕ СПИРОВСКИ

(10. 8. 1932 СКОПЉЕ)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет примењених уметности у Београду завршио је 1955. године.

КАРИЈЕРА

Био је конзерватор Музеја града Скопља. Радио је иконе за иконостас Саборне цркве у Скопљу.

КОПИСТИКА

За Галерију је урадио седам копија фресака из Македоније, из Богородице Перивлепте, Нереза, Марковог манастира, Водоче. На изложби посвећеној фрескама Македоније у Пули, било је изложено пет његових копија из Нереза и Андреаша.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 309, копирано 1953, заведено 13. 1. 1958, *Оплакивање Христа*, Свети Климент (Богородица Перивлепта), Охрид, $2,10 \times 3,50 \text{ m} = 7,35 \text{ m}^2$

2. Инв. 638, 28. 12. 1961, *Св. Исавр*, Водоча, $2,48 \times 0,94 \text{ m} = 2,33 \text{ m}^2$

3. Инв. 727, 20. 1. 1964, *Оплакивање Христа*, Нерези, црква Светог Пантелејмона, $1,55 \times 4,00 \text{ m} = 6,20 \text{ m}^2$

4. Инв. 728, 20. 1. 1964, *Скидање са крста*, Нерези, црква Светог Пантелејмона, $1,55 \times 2,20 \text{ m} = 3,41 \text{ m}^2$

5. Инв. 998, 29. 12. 1969, *Покољ витлејемске деце*, Марков манастир, $1,70 \times 3,05 \text{ m} = 5,18 \text{ m}^2$

6. Инв. 999, 29. 12. 1969, *Св. Власије*, Марков манастир, $2,25 \times 0,85 \text{ m} = 1,91 \text{ m}^2$

7. Инв. 1000, 29. 12. 1969, *Краљ Марко*, портрети, Марков манастир, $1,90 \times 0,70 \text{ m} = 1,33 \text{ m}^2$

¹ Ђирић 1998; Nikuljska i Dartovska 1989; Спировски 2004; према документацији Галерије фресака.

КРАЉ МАРКО,
МАРКОВ МАНАСТИР, КОПИРАО СПАСЕ
СПИРОВСКИ, БР. 7

42 СВЕТИСЛАВ (ОСКАР) СТРАЛА

(16. 7. 1891, БОГДАНШЕЋ, РУМУНИЈА – 3. 11. 1957, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Године 1905. је уписао средњу стручну школу за керамику и сродне уметничке занате у Теплиц-Шенау, Чехословачка. Учио је на одсеку за декоративно цртање и сликање. Године 1909, по завршеној школи, у Герлицу код Дрездена је радио у радионици Макса Мелцера. Године 1910. изабран је за стручног сликара у краљевској порцеланској мануфактури у Минхену, као асистент стручног директора. Посећивао је Минхенску академију и уметничко-занатску школу. Излагао је у Минхену 1912. године. Током Првог светског рата био је ратни сликар Краковске армије. Године 1917. и 1918. излагао је у Берлину. Крај рата га је затекао у Србији, где је остао до краја живота и узео име Светислав. Године 1928. био је на студијском боравку у Риму, где се посветио технологији израде фресака.

КАРИЈЕРА

До 1919. године живео је и радио у Косовској Митровици, а током 1919. и 1920. био је наставник цртања у Крагујевцу. Од 1922. је у Београду био наставник цртања, у Другој београдској гимназији. Исте године је постао главни рестауратор Народног музеја и руководилац уметничке збирке (наследио је Пашка Вучетића). Поводом Другог византолошког конгреса 1927, у Народном музеју је отворено Средњовековно одељење. Том приликом су у сталној поставци представљене Стралине копије фресака на којима су приказани краљ Марко из Светих арханђела код Прилепа и деспот Оливер из Леснова. Године 1929. постао је члан групе Облик, с којом је групно излагао до краја живота. Године 1941. био је изабран за професора техничких вештина на Техничком факулте-

ту у Београду. Од 1946. био је редовни професор Архитектонског факултета и од тада је редовно слао дела на УЛУС-ове изложбе. Године 1957. је самостално излагао на Архитектонском факултету у Београду. После Стрелине смрти су одржане две изложбе његових дела: 1959. у Београду и 1967. у Варшави. Осмислио је програм живописа и израдио је фреске у куполи цркве Светог Саве у Бањој Луци 1939. године.

КОПИРАЊЕ

Страла је искуство стечено у раду на орнаментима користио у цитату или транспозицији као дизајнер многобројних диплома и исправа Краљевине СХС. За хабилитациони рад, за звање редовног професора на Архитектонском факултету, приложио је збирку реплика средњовековних орнамената из Србије, Македоније и Црне Горе, на 125 табли с 300 представа. Збирку је 1954. године предао САНУ, да би била објављена.¹ Требало је да прође пола века да би се каталог с орнаментима коначно указао.²

СПИСАК ДЕЛА

У студијској збирци Галерије фресака налази се збирка копија орнамената изведених двадесетих година XX века.

¹ Акт Одељења друштвених наука САНУ 157/3 од 21. 2. 1957. године.

² Кусовац 1976; Дероко 1982: 13; Лађевић 1982: 37; Трпковић 1996: 60–66; Кусовац 2006; према документацији Галерије фресака.

43 ОЛГА ТИРАН

(12. 4. 1925, ЉУБЉАНА – 18. 9. 1992, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

У пре студија похађала је сликарску школу Младена Јосића. Завршила је Факултет ликовних уметности у Београду, у класи Недељка Гвозденовића. Магистрирала је 1961. године. Конзервацију и копистику је учила од Александра Томашевића.

КАРИЈЕРА

Од 1967. до 1990. године била је конзерватор у Музеју савремене уметности у Београду. Била је филмски костимограф и продуцент (1968–1975, филмови *Узрок смрти не помињати*, *И Бог створи кафанску певачицу*, *Наивко*). Срето Бошњак и Момо Капор су истакли њен интимистички опус богате личне експресије.

КОПИСТИКА

За Галерију фресака је радила само у сезони 1964. године, и то три копије фресака из Грачанице и једну из Сопоћана.¹

СПИСАК ДЕЛА:

1. Инв. 701, 20. 1. 1964, *Краљ Милутин*, Грачаница, 3,51 × 1,22 m = 4,28 m²

2. Инв. 702, 20. 1. 1964, *Краљица Симонида*, Грачаница, 3,57 × 1,22 m = 4,36 m²

3. Инв. 703, 20. 1. 1964, *Св. ратник Меркурије*, Грачаница, 2,02 × 1,08 m = 2,18 m²

4. Инв. 745, 20. 1. 1964, *Свети Арсеније Српски*, Сопоћани, 2,52 × 1,10 m = 2,77 m²

¹ Milenković-Vuković 2017; према документацији Галерије фресака.

Св. РАТНИК МЕРКУРИЈЕ,
Грачаница,
копирала Олга Тиран, бр. 3

44 АЛЕКСАНДАР АЦА ТОМАШЕВИЋ

(1921, Соко Бања –1968, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности завршио је у Београду 1952. године. Фреско-сликање је студирао у Паризу 1949. године. Један семестар је провео у Паризу, код професора свих француских кописта Пјер-Анри Дикос де ла Аја (Pierre-Henri Ducos de la Haille), на Високој школи ликовних уметности (École supérieure des beaux arts), и 1953. је студије конзервације завршио код Милера, рестауратора Лувра, а специјализацију током две године у Бриселу, у Краљевском институту за заштиту културних добара, код Снејерса Филипоа (Sneyers Phillipot).

КАРИЈЕРА

Био је шеф сликарског атељеа Савезног завода за заштиту споменика културе Југославије, а затим доцент Факултета примењених уметности у Београду, на предмету Монументално сликарство. Радио је на откривању, конзервацији и рестаурацији фресака из Липљана, Мораче, Светог Петра у Бијелом Пољу, Светих апостола у Пећкој патријаршији, Хиландара. Публиковао је радове у *Зборнику заштите споменика културе* Савезног института за конзервацију споменика културе.¹ Био је плодан и успешан уметник; деловао је у групи Самостални од 1952, а био је члан Децембарске групе од 1955. године. Приредио је две самосталне изложбе, 1967. у Дому армије и 1968. у новој галерији Улуса. Умро је уочи отварања друге самосталне изложбе. Остварио је велики број нацрта мозаика, од којих су неки и реализовани. Био је добитник Октобарске награде Града Београда 1968. године.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је остварио 17 копија од 1949, од којих последње 1965. године, и то из следећих споменика: Краљева црква, Сопоћани, Старо Нагоричино, Богородица Перивлепта, Морача, Свети апостоли у Пећи, Никољача, Света Софија у Охриду. Посебно су значајне копије *Деизиса* из Пећи и циклуса Св. Илије у ђаконикону из Мораче. За Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву израдио је једну копију из Краљеве цркве у Студеници.²

¹ Зборник заштите споменика културе Савезног института за конзервацију споменика културе 6-7, 1956; 9, 1957; 10, 1959; 11, 1960; 13, 1962; 15, 1964. године.

² Трифуновић 1969; Трифуновић 1969а; Антић-Комненовић и Илић 1971; Здравковић 1968; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 19, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Успење Богородице*, Студеница, црква Јоакима и Ане – Краљева црква: 1) $1,93 \times 2,18 \text{ m} = 4,21 \text{ m}^2$; 2) $1,93 \times 2,16 \text{ m} = 4,00 \text{ m}^2$
2. Инв. 21, копирано 1948, заведено 4. 1. 1958, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, Студеница, црква Светог Николе, $1,60 \times 1,97 \text{ m} = 3,15 \text{ m}^2$
3. Инв. 55, копирано 1948, заведено 5. 1. 1958, *Св. мученик*, Сопоћани, $2,51 \times 0,95 \text{ m} = 2,39 \text{ m}^2$
4. Инв. 106, копирано 1950, заведено 9. 1. 1958, *Петров плач, Кајање Петрово после другог одрицања*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,19 \times 0,62 \text{ m} = 0,74 \text{ m}^2$
5. Инв. 108, копирано 1950, заведено 9. 1. 1958, представа за 26. октобар, *Мучеништво Св. Димитрија, Календар – Менолог*, Старо Нагоричино, црква Светог Ђорђа, $1,19 \times 0,78 \text{ m} = 0,93 \text{ m}^2$
6. Инв. 327, копирано 1954, заведено 14. 1. 1958, *Св. Меркурије*, Богородица Перивлепта (Свети Климент) у Охриду, $1,50 \times 1,00 \text{ m} = 1,50 \text{ m}^2$
7. Инв. 333, 14. 1. 1958, *Благовести*, детаљ, анђео, Морача, $2,40 \times 0,75 \text{ m} = 1,80 \text{ m}^2$
8. Инв. 334, 14. 1. 1958, *Деизис*, медаљони, Морача, $0,79 \times 2,65 \text{ m} = 2,09 \text{ m}^2$
9. Инв. 335, 14. 1. 1958, *Св. Илија помазује царева јудејске*, Морача, $2,06 \times 1,45 \text{ m} = 2,99 \text{ m}^2$
10. Инв. 373, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Рођење Св. Илије*, Морача, $1,53 \times 2,52 \text{ m} = 3,86 \text{ m}^2$
11. Инв. 374, копирано 1955, заведено 16. 1. 1958, *Св. Илија благосиља хлеб и уље удовичино*, Морача, $2,10 \times 1,19 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$
12. Инв. 659, 28. 12. 1961, *Деизис I*, *Богородица*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $4,45 \times 3,00 \text{ m} = 13,35 \text{ m}^2$
13. Инв. 660, 28. 12. 1961, *Деизис II*, *Христ*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $4,45 \times 3,00 \text{ m} = 13,35 \text{ m}^2$
14. Инв. 661, 28. 12. 1961, *Деизис III*, *Св. Јован Претеча*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $4,45 \times 3,00 \text{ m} = 13,35 \text{ m}^2$
15. Инв. 792, 15. 5. 1965, *Мироносице на гробу Христовом*, црква Светог Николе, Студеница, $2,00 \times 1,00 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
16. Инв. 804, 15. 5. 1965, *Ругање Христу*, Старо Нагоричино, $1,42 \times 1,42 \text{ m} = 2,02 \text{ m}^2$
17. Инв. 1359, копирано 1952, заведено 8. 12. 2005, *Анђео из поворке анђела у апсиди*, Света Софија у Охриду, $1,54 \times 1,90 \text{ m} = 2,93 \text{ m}^2$

ДЕИЗИС, ХРИСТОС, ДЕТАЉ,
ЦРКВА СВЕТИХ АПОСТОЛА У ПЕЊИ,
КОПИРАО АЦА ТОМАШЕВИЋ, БР. 13

МУЧЕНИК ИЗ СОПОЃАНА,
КОПИРАО АЛЕКСАНДАР ТОМАШЕВИЋ, БР. 3

ѢЗЪМОД
Н СЪМЪНВЪ
ЪСВЪБСЛЪДЪ
ЪНРОУ НЕН

45 ДРАГОМИР УРОШЕВИЋ

(8. 2. 1924 – 16. 5. 2003)

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је током 1968. године копирао у Дечанима.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 895, 17. 1. 1968, *Стефан Урош IV Душан, Јелена и Урош V*, Дечани, $2,10 \times 2,30 \text{ m} = 4,83 \text{ m}^2$

2. Инв. 896, 17. 1. 1968, *Млади властелин из породице Остоуше Пећпала, Св. Ђорђе и Христос*, Дечани, $2,28 \times 2,45 \text{ m} = 5,59 \text{ m}^2$

3. Инв. 897, 17. 1. 1968, *Игуман Данило*, Дечани, $2,17 \times 1,00 \text{ m} = 2,17 \text{ m}^2$

4. Инв. 898, 17. 1. 1968, *Краљеви Стефан Урош III Дечански и Стефан Урош IV Душан*, Дечани, $3,14 \times 1,72 \text{ m} = 5,40 \text{ m}^2$

---

¹ Према документацији Галерије фресака.

Млади властелин из породице Пеџпала, Св. Ђорђе и Христос,
Дечани,
копирао Драгомир Уртошевић, бр. 2

46 СТАНИСЛАВ СТАША ЧАВИЋ

(16. 1. 1952, БЕОГРАД)

ОБРАЗОВАЊЕ

Завршио је Архитектонски факултет у Београду 1977. године. Усавршавао се у Школи старих сликарских техника у Сопоћанима и постао је наследник Зденке Живковић. Води ову школу од 1993. године.

КАРИЈЕРА

Хонорарно је радио за Галерију фресака и Галерију Матице српске. Поред копија фресака, за Матицу српску је израдио и цртеже фресака из цркве у Деспотову 1986. године. Излагао је на већем броју групних и самосталних изложби, из којих се издваја изложба копија фресака у Културном центру у Паризу. Учествовао је и на изложби у Базелу 2000. године.

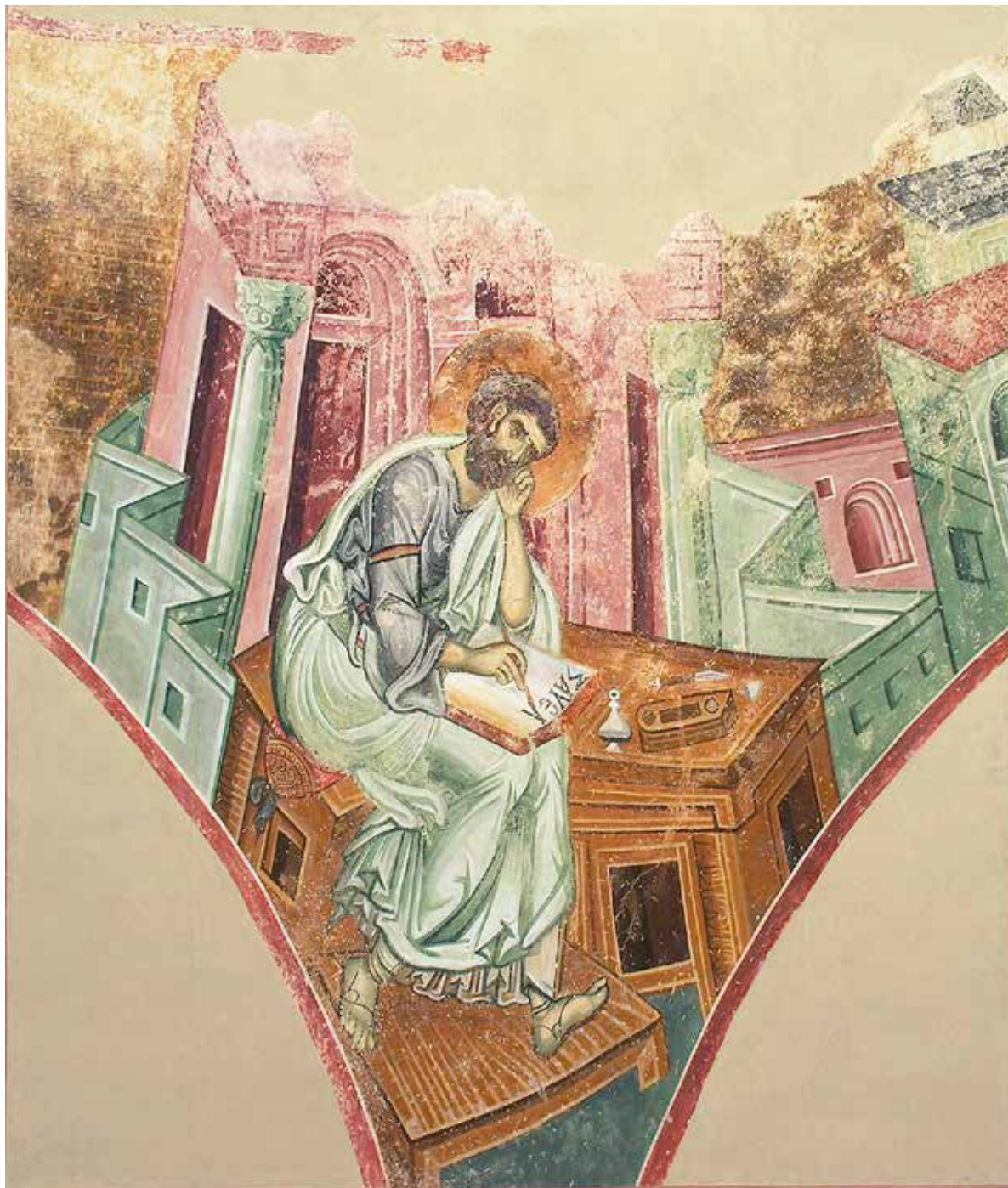
КОПИРАЊЕ

Од 19 копија насликаних за Галерију фресака, највећи број је настао у припремама за изложбу *Студеница. Изложба копија фресака и скулптуре* (1986). Често је копирао и у Сопоћанима. Најчешће је радио са Зденком Живковић, на сличан начин по квалитету и сликарском темпераменту. За Галерију Матице српске радио је у Беочину, у црквама у Кикинди и Деспотову, Боћанима, Раковцу, Крушедолу, а израдио је и копију *Царских двери* из Сибача. Највећи број копија насликао је за Републички завод за заштиту споменика културе, а нарочито за награде лауреатима Друштва конзерватора Србије. Израђује реплике за Покрајински завод у Новом Саду, Музеј Војводине, Вуков музеј у Лозници, Галерију „Сопоћанска виђења“ у Новом Пазару. Копирао је и за цркву Светог великомученика Лазара у Бирмингему, Енглеска, цркву Светих апостола Петра и Павла у Атланти, цркву Светог великомученика Георгија у Канзас Ситију, манастир Преображења Господњег у Милтону у Канади, цркву Светог Саве у Паризу.¹

¹ Шелмић 1987; Станић 1994а; Живанов 2003; Subotić 2000; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 1293, 31. 12. 1985, *Јеванђелист Марко*, Сопоћани, $2,70 \times 2,50 \text{ m} = 6,75 \text{ m}^2$
2. Инв. 1296, 31. 12. 1985, *Св. Стефан Нови*, детаљ, иконица, диптих Христа и Богородице, Сопоћани, $0,30 \times 0,30 \text{ m} = 0,09 \text{ m}^2$
3. Инв. 1303, 30. 12. 1986, *Праотац Ноје*, медаљон, Сопоћани, $0,85 \times 0,85 \text{ m} = 0,72 \text{ m}^2$
4. Инв. 1304, 30. 12. 1986, *Св. Јован Златоусти*, Студеница, Богородичина црква, $2,60 \times 1,15 \text{ m} = 2,99 \text{ m}^2$
5. Инв. 1305, 30. 12. 1986, *Св. Василије Велики*, Студеница, Богородичина црква, $2,60 \times 1,20 \text{ m} = 3,12 \text{ m}^2$
6. Инв. 1306, 30. 12. 1986, Три медаљона: *Св. Герман, Тарасије, Никифор*, Студеница, Богородичина црква, $0,80 \times 2,10 \text{ m} = 1,68 \text{ m}^2$
7. Инв. 1321, 20. 12. 1987, *Сретење I и II*, Сопоћани, са Зденком Живковић, $3,60 \times 4,20 \text{ m} = 15,12 \text{ m}^2$
8. Инв. 1328, 20. 12. 1988, *Старозаветни пророк*, Сопоћани, $1,25 \times 1 \text{ m} = 1,25 \text{ m}^2$
9. Инв. 1330, 20. 12. 1988, *Симеон Немања*, попрсје, Богородица Љевишка, $1,60 \times 1,80 \text{ m} = 2,88 \text{ m}^2$
10. Инв. 1335, 10. 12. 1989, *Архиепископ Сава I*, Сопоћани, $2,58 \times 1,10 \text{ m} = 2,83 \text{ m}^2$
11. Инв. 1341, 30. 12. 1990, *Христос благосиља Милутина и Симониду*, Грачаница, $1,60 \times 1,25 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
12. Инв. 1342, 30. 12. 1990, *Силазак у ад, Васкрсење*, Грачаница, $3,80 \times 3,72 \text{ m} = 14,14 \text{ m}^2$
13. Инв. 1343, 30. 12. 1990, *Симеон Немања, Првовенчани и Урош I*, Сопоћани, $2,50 \times 2,20 \text{ m} = 5,50 \text{ m}^2$
14. Инв. 1387, копирано 1984, заведено 17. 10 2008, Кгиторски натпис из прстена куполе, Сопоћани, $3,50 \times 0,20 \text{ m} = 0,7 \text{ m}^2$
15. Инв. 1398, копирано 1987, заведено 17. 10 2008, Орнамент из допрозорника, Сопоћани, $0,55 \times 0,37 \text{ m} = 0,5 \text{ m}^2$
16. Инв. 1399, копирано 1987, заведено 17. 10 2008, *Модел задужбине у рукама краља Уроша*, Сопоћани, $0,55 \times 0,37 \text{ m} = 0,5 \text{ m}^2$
17. Инв. 1400, копирано 1987, заведено 17. 10 2008, *Свитак са текстом у рукама светитеља*, Сопоћани, $0,55 \times 0,37 \text{ m} = 0,5 \text{ m}^2$
18. Инв. 1423, 2015, *Свети Убрус – Мандилион*, Сопоћани, $0,51 \times 0,95 \text{ m} = 0,5 \text{ m}^2$
19. Инв. 1424, 2015, *Уздизање Часног крста*, Грачаница, $0,89 \times 0,33 \text{ m} = 0,3 \text{ m}^2$

ЈЕВАНЂЕЛИСТ МАРКО,
СОПОБАНИ,
КОПИРАО СТАНИСЛАВ ЧАВИЋ, БР. 1

СИЛАЗАК У АД, ВАСКРЕЊЕ,
Грачаница,
копирао Станислав Чавић, бр. 12

47 ЧАСЛАВ ЦОЛИЋ

(19. 9. 1944, Јалботина код Пирота)

ОБРАЗОВАЊЕ

Факултет ликовних уметности у Београду завршио је 1969. године, у класи Лазара Возаревића, Мила Милуновића и Ђорђа Бошана.

КАРИЈЕРА

Радио је у Галерији фресака при Народном музеју у Београду. Био је последњи кописта у сталном радном односу у Галерији, заснованом 1969, окончаном 1999. године. Повезује епохе пре и после интеграције Галерије фресака с Народним музејом. Поседује сопствену колекцију копија фресака од 51 дела, не убрајајући детаље и копије на сизи. Израдио је живопис у цркви у Жупи Александровачкој, у цркви Светог Николе у Трнавцима и делове живописа у Крупцу код Пирота, у Раковици.

КОПИРАЊЕ

Копирао је у свим већим и многим мањим споменицима. У Галерији фресака се налази 139 његових дела, која су међу кључним експонатима поставке. Специјализовао се нарочито за живопис из 14. и 15. века. Опробао се у византијским храмовима, попут Нереза, Курбинова, Перивлепте. Радио је на осетљивом копирању у црквама у рушевинама, у акцији Галерије од 1970. до 1980. године. Био је ангажован у посебно захтевним радовима, који обједињују документацију стила и оштећења, попут копије *Лозе Немањића* из Матеича. Нарочито велики број дела посвећен је владарима, од краљева Вукашина и Марка из Светих арханђела код Прилепа, што је био и његов рад за пријем у Галерију фресака, до портрета већине Немањића, Лазаревића и Бранковића. Врстан је кописта великих формата из Грачанице (*Христос Пантократор, Успење Богородичино*). Његова дела су присутна на свим изложбама, укључујући дугогодишњу камерну поставку у Ст. Кроче у Фиренци. Копирао је и три дела за Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву 1965. године. Урадио је и реконструкцију *Успења Богородичиног* из Сопоћана, незаобилазно ремек-дело, за свечану салу општине у Пироту.¹

¹ Влатковић 2006; Новчић и Михаиловић 2008; према документацији Галерије фресака.

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 782, 10. 1. 1965, *Ноје обрађује виноград*, Дечани, $1,36 \times 0,76 \text{ m} = 1,03 \text{ m}^2$
2. Инв. 1001, 29. 12. 1969, *Богородица са Христом*, црква Јоакима и Ане – Краљева црква, Студеница, $1,40 \times 0,70 \text{ m} = 0,98 \text{ m}^2$
3. Инв. 1002, 29. 12. 1969, *Св. ратник*, Студеница, кула, $2,00 \times 1,00 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
4. Инв. 1011, 29. 12. 1969, *Навуходносоров сан*, детаљ, ратници, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $0,80 \times 0,80 \text{ m} = 0,64 \text{ m}^2$
5. Инв. 1019, 28. 12. 1970, *Краљ Марко*, портрети, Свети арханђели у Прилепу, $2,33 \times 0,65 \text{ m} = 1,52 \text{ m}^2$
6. Инв. 1020, 28. 12. 1970, *Краљ Вукашин*, портрети, Свети арханђели у Прилепу, $2,33 \times 0,65 \text{ m} = 1,51 \text{ m}^2$
7. Инв. 1033, 28. 12. 1970, *Св. Јоасаф*, Сисојевац, $1,54 \times 0,67 \text{ m} = 1,03 \text{ m}^2$
8. Инв. 1034, 28. 12. 1970, *Св. Ахилије*, представа у прозору, Сисојевац, $1,40 \times 0,80 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
9. Инв. 1035, 28. 12. 1970, *Исцељење два слепа човека*, Чуда, параболе и делатност Христова, Сисојевац, $1,25 \times 1,75 \text{ m} = 2,18 \text{ m}^2$
10. Инв. 1036, 28. 12. 1970, *Жртва Аврамова*, Сисојевац, $0,95 \times 2,40 \text{ m} = 2,28 \text{ m}^2$
11. Инв. 1037, 28. 12. 1970, *Св. њакон*, Сисојевац, $0,70 \times 0,53 \text{ m} = 0,37 \text{ m}^2$
12. Инв. 1046, 28. 12. 1970, *Исцељење слепог*, Сопоћани, $1,57 \times 1,25 \text{ m} = 1,96 \text{ m}^2$
13. Инв. 1047, 28. 12. 1970, *Исцељење ослабљеног*, спољна припрага, Сопоћани, $1,57 \times 0,95 \text{ m} = 1,49 \text{ m}^2$
14. Инв. 1048, 28. 12. 1970, *Орнамент*, спољна припрага, Сопоћани, $1,55 \times 0,45 \text{ m} = 0,70 \text{ m}^2$
15. Инв. 1049, 28. 12. 1970, *Орнамент*, спољна припрага, Сопоћани, $1,55 \times 0,45 \text{ m} = 0,70 \text{ m}^2$
16. Инв. 1054, 28. 12. 1970, *Св. ратник Никита*, Свети Никита, Скопска Црна Гора, $1,70 \times 0,90 \text{ m} = 1,53 \text{ m}^2$
17. Инв. 1058, 28. 12. 1970, *Деспотица Ана Марија - Ливерина*, Лесново, $2,70 \times 0,80 \text{ m} = 2,16 \text{ m}^2$
18. Инв. 1125, 3. 1. 1973, *Васкрсење Лазарево*, Грачаница, $2,35 \times 1,56 \text{ m} = 3,66 \text{ m}^2$
19. Инв. 1126, 3. 1. 1973, *Христос Емануил*, Давидовица, $0,54 \times 1,00 \text{ m} = 0,54 \text{ m}^2$
20. Инв. 1127, 3. 1. 1973, *Св. Убрус – Мандилион и медаљон у коме је пророк Самуил*, Давидовица, $0,80 \times 1,70 \text{ m} = 1,36 \text{ m}^2$
21. Инв. 1128, 3. 1. 1973, *Орнамент*, Давидовица, $0,80 \times 1,70 \text{ m} = 1,36 \text{ m}^2$
22. Инв. 1129, 3. 1. 1973, *Св. Мина*, Давидовица, $0,84 \times 0,36 \text{ m} = 0,30 \text{ m}^2$
23. Инв. 1130, 3. 1. 1973, *Неидентификовани светитељ*, Давидовица, $0,84 \times 0,52 \text{ m} = 0,43 \text{ m}^2$
24. Инв. 1131, 3. 1. 1973, *Богородица са Христом*, фасада приправе Пећке патријаршије, $1,47 \times 1,02 \text{ m} = 1,50 \text{ m}^2$

25. Инв. 1132, 3. 1. 1973, *Св. ратник*, фасада припрате Пећке патријаршије, $2,00 \times 0,80 \text{ m} = 1,60 \text{ m}^2$
26. Инв. 1136, 3. 1. 1973, *Христова рука са књигом*, Сопоћани, кула, $2,00 \times 1,00 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
27. Инв. 1137, 3. 1. 1973, Орнамент, Сопоћани, ексо-нартекс, $0,75 \times 0,45 \text{ m} = 0,33 \text{ m}^2$
28. Инв. 1138, 3. 1. 1973, Орнамент, Сопоћани, ексо-нартекс, $0,70 \times 0,25 \text{ m} = 0,17 \text{ m}^2$
29. Инв. 1139, 3. 1. 1973, Орнамент, Сопоћани, кула, $1,17 \times 1,05 \text{ m} = 1,22 \text{ m}^2$
30. Инв. 1173, 6. 2. 1974, *Ругање Христу*, Поганово, $1,53 \times 1,50 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$
31. Инв. 1174, 6. 2. 1974, *Христос Пантократор*, Грачаница, пречник $2,75 \text{ m} = 6,15 \text{ m}^2$
32. Инв. 1184, 20. 1. 1976, *Преображење Христово*, Грачаница, $2,58 \times 1,60 \text{ m} = 4,12 \text{ m}^2$
33. Инв. 1185, 20. 1. 1976, *Царица Јелена са децом*, портрети, Дечани, $2,50 \times 2,20 \text{ m} = 5,50 \text{ m}^2$
34. Инв. 1186, 20. 1. 1976, *Апостол Филип и евнух царице Кандакије*, Дечани, $2,15 \times 2,50 \text{ m} = 5,37 \text{ m}^2$
35. Инв. 1187, 20. 1. 1976, *Лоза Немањића*, Матеич–Матејча, $5,20 \times 2,15 \text{ m} = 11,18 \text{ m}^2$
36. Инв. 1189, 20. 1. 1976, *Крштење Христово*, детаљ, дрво са секиром, Поганово, $0,86 \times 0,38 \text{ m} = 0,33 \text{ m}^2$
37. Инв. 1193, 20. 1. 1976, *Тајна вечера*, детаљ са стола, Свети Климент (Богородица Перивлепта), $0,75 \times 1,25 \text{ m} = 0,94 \text{ m}^2$
38. Инв. 1195, 20. 1. 1976, *Свирачи*, детаљ из сцене *Ругање Христу*, Морача, $1,63 \times 0,63 \text{ m} = 1,02 \text{ m}^2$
39. Инв. 1196, 20. 1. 1976, *Цар Стефан Урош IV Душан, Урош V и Јелена*, Матеич–Матејча, $2,84 \times 2,10 \text{ m} = 5,96 \text{ m}^2$
40. Инв. 1197, 20. 1. 1976, *Цар Стефан Урош IV Душан и Јелена*, Лесново, $3,85 \times 2,31 \text{ m} = 8,89 \text{ m}^2$
41. Инв. 1198, 20. 1. 1976, *Исцељење губавог*, детаљ, циклус арханђела, Лесново, $0,87 \times 0,70 \text{ m} = 0,61 \text{ m}^2$
42. Инв. 1199, 20. 1. 1976, *Псалом 149, стих 3, Певајте Господу песму нову*, Коло, Лесново, $1,20 \times 0,95 \text{ m} = 1,14 \text{ m}^2$
43. Инв. 1204, 20. 1. 1977, *Свадба у Кани*, детаљ, девојка, *Чуда, параболе и делатност Христово*, манастир Хопово, $0,80 \times 0,35 \text{ m} = 0,28 \text{ m}^2$
44. Инв. 1205, 20. 1. 1977, *Улазак Христов у Јерусалим – Цвети*, Раваница, ролна из делова
45. Инв. 1206, 20. 1. 1978, *Христос утишава буру на мору*, *Чуда, параболе и делатност Христово*, Грачаница, $2,26 \times 2,60 \text{ m} = 5,86 \text{ m}^2$
46. Инв. 1208, 20. 1. 1978, *Мучеништво Св. Текле*, представа за 24. септембар, Календар – Менолог, Грачаница, $1,60 \times 0,70 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
47. Инв. 1209, 20. 1. 1978, *Мучеништво Теодоре*, *Амине*, *Јулијане и Ије у огњу*, представа за 4. септембар; *Мучеништво Св. Захарије*, представа за 5. септембар, Календар – Менолог, Грачаница, $1,60 \times 0,70 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
48. Инв. 1210, 20. 1. 1978, *Мучеништво Св. Теодора Стратилата*, 21. IX, Календар – Менолог, Грачаница, $1,60 \times 0,70 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$

49. Инв. 1211, 20. 1. 1978, Чудо арханђела Михаила у Хони, представа за 6. септембар, Календар – Менолог, Грачаница, $1,60 \times 0,70 \text{ m} = 1,12 \text{ m}^2$
50. Инв. 1212, 20. 1. 1978, Три медаљона, Виктор, Викентије и непознати светитељ, Грачаница, $0,84 \times 1,42 \text{ m} = 1,22 \text{ m}^2$
51. Инв. 1213, 20. 1. 1978, Четврти икос, Рођење Христово, Богородичин акатист, Марков манастир, $1,38 \times 2,17 \text{ m} = 3,00 \text{ m}^2$
52. Инв. 1214, 20. 1. 1978, Дванаести икос, Богородичин акатист, Литија са иконом Богородице, Марков манастир, $1,38 \times 1,43 \text{ m} = 1,97 \text{ m}^2$
53. Инв. 1215, 20. 12. 1978, Богородица Млекопитатељница, припрага Пећке патријаршије, $1,40 \times 0,70 \text{ m} = 0,98 \text{ m}^2$
54. Инв. 1218, 20. 12. 1978, Св. Пантелејмон, Нерези, $2,33 \times 0,96 \text{ m} = 2,24 \text{ m}^2$
55. Инв. 1219, 20. 12. 1978, Св. Трифун, Нерези, $1,60 \times 1,35 \text{ m} = 2,16 \text{ m}^2$
56. Инв. 1220, 20. 12. 1978, Св. Дамјан, Нерези, $1,20 \times 0,96 \text{ m} = 1,15 \text{ m}^2$
57. Инв. 1221, 20. 12. 1978, Молитва у Гетсиманском врту, Андрејаш, $1,83 \times 2,18 \text{ m} = 3,99 \text{ m}^2$
58. Инв. 1222, 20. 12. 1978, Пети васељенски сабор, Љубостиња, $2,00 \times 3,90 \text{ m} = 7,80 \text{ m}^2$
59. Инв. 1229, 25. 12. 1979, Деспот Стефан Лазаревић, Ресава, $3,23 \times 2,75 \text{ m} = 8,88 \text{ m}^2$
60. Инв. 1230, 25. 12. 1979, Царска свадба, Чуда, параболе и делатност Христова, детаљ, Ресава, $1,50 \times 1,36 \text{ m} = 2,04 \text{ m}^2$
61. Инв. 1231, 25. 12. 1979, Севастократор Јован Оливер и арханђео Михаило, портрети, Лесново, $2,03 \times 2,47 \text{ m} = 5,01 \text{ m}^2$
62. Инв. 1232, 25. 12. 1979, Арханђео Гаврило, Курбиново, $2,00 \times 1,20 \text{ m} = 2,40 \text{ m}^2$
63. Инв. 1250, 26. 12. 1981, Севастократор Влатко, севастократорица Владислава, кнез Паскач, кнегиња Озра, тројица синова, портрети, манастир Псача, $2,65 \times 3,52 \text{ m} = 9,33 \text{ m}^2$
64. Инв. 1251, 26. 12. 1981, Цар Урош и краљ Вукашин, манастир Псача, $2,70 \times 1,78 \text{ m} = 4,81 \text{ m}^2$
65. Инв. 1252, 26. 12. 1981, Ваведење Богородичино, црква Јоакима и Ане – Краљева црква у Студеници, $1,74 \times 2,46 \text{ m} = 4,28 \text{ m}^2$
66. Инв. 1253, 26. 12. 1981, Рођење Богородице, црква Јоакима и Ане – Краљева црква у Студеници, $1,74 \times 2,30 \text{ m} = 4,00 \text{ m}^2$
67. Инв. 1254, 26. 12. 1981, Св. Арета, Нестор и Никита, Ресава–Манасија, $2,85 \times 3,00 \text{ m} = 8,55 \text{ m}^2$
68. Инв. 1257, 26. 12. 1981, Битка код Велбужда, детаљ иконе Св. Стефан Дечански са сценама житија, Дечани, $0,145 \times 0,61 \text{ m} = 0,885 \text{ m}^2$
69. Инв. 1258, 28. 12. 1982, Зиданье Дечана, детаљ иконе Св. Стефан Дечански са сценама житија, Дечани, $0,19 \times 0,13 \text{ m} = 0,247 \text{ m}^2$
70. Инв. 1259, 28. 12. 1982, Одвођење Стефана Дечанског и синова у заточеништво, детаљ иконе Св. Стефан Дечански са сценама житија, Дечани, $0,19 \times 0,14 \text{ m} = 0,27 \text{ m}^2$
71. Инв. 1260, 28. 12. 1982, Божићна химна – стихира, Жича, $3,15 \times 2,05 \text{ m} = 6,46 \text{ m}^2$

72. Инв. 1261, 28. 12. 1982, *Стефан Првовенчани*, портрети, Жича, $2,14 \times 0,65 \text{ m} = 1,39 \text{ m}^2$
73. Инв. 1262, 28. 12. 1982, *Радослав*, портрети, Жича, $2,14 \times 0,65 \text{ m} = 1,39 \text{ m}^2$
74. Инв. 1263, 28. 12. 1982, *Св. ратници, непознати, Јевсевије и Прокопије*, Раваница, $2,03 \times 2,29 \text{ m} = 5,43 \text{ m}^2$
75. Инв. 1264, 28. 12. 1982, *Фриз медаљона, јужна певница*, Раваница, $0,65 \times 5,58 \text{ m} = 3,63 \text{ m}^2$
76. Инв. 1272, 27. 12. 1983, *Оплакивање Христа*, Нерези, $1,02 \times 1,70 \text{ m} = 1,73 \text{ m}^2$
77. Инв. 1273, 27. 12. 1983, *Апостоли I из Успења Богородичиног*, Сопоћани, $2,40 \times 1,20 \text{ m} = 2,88 \text{ m}^2$
78. Инв. 1274, 27. 12. 1983, *Мироносице на гробу Христовом, Васкрсење*, детаљ, Милешева, $2,13 \times 1,20 \text{ m} = 2,55 \text{ m}^2$
79. Инв. 1275, 27. 12. 1983, *Свадба у Кани, Чуда, параболe и делатност Христова*, централни део, Каленић, $1,30 \times 1,54 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$
80. Инв. 1277, 27. 12. 1983, *Пехар из Тајне вечере*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $0,46 \times 0,40 \text{ m} = 0,18 \text{ m}^2$
81. Инв. 1278, 27. 12. 1983, *Риба на чинији из Тајне вечере*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији, $0,50 \times 0,70 \text{ m} = 0,35 \text{ m}^2$
82. Инв. 1279, 27. 12. 1983, *Страшни суд*, детаљ, *Рај* (доњи део), Грачаница, $2,10 \times 4,60 \text{ m} = 9,66 \text{ m}^2$
83. Инв. 1280, 27. 12. 1983, *Архиепископ Сава*, портрети, Грачаница, $2,00 \times 0,71 \text{ m} = 1,42 \text{ m}^2$
84. Инв. 1281, 27. 12. 1983, *Св. Стефан Нови*, детаљ, *икона Христа*, Грачаница, $0,37 \times 0,28 \text{ m} = 0,10 \text{ m}^2$
85. Инв. 1285, 22. 12. 1984, *Краљица Кателина – Катарина*, црква Светог Ахилија, Ариље, $2,50 \times 1,00 \text{ m} = 2,50 \text{ m}^2$
86. Инв. 1286, 22. 12. 1984, *Иродова гозба*, детаљ, *Пећка патријаршија*, припрага, $1,10 \times 0,75 \text{ m} = 0,82 \text{ m}^2$
87. Инв. 1287, 22. 12. 1984, *Богородица из Благовести*, Милешева, $2,12 \times 1,23 \text{ m} = 2,61 \text{ m}^2$
88. Инв. 1289, 22. 12. 1984, *Богородица Тројеручица*, Бела црква Каранска, $2,40 \times 0,66 \text{ m} = 1,58 \text{ m}^2$
89. Инв. 1290, 31. 12. 1985, *Презвитер Георгије Медош и црквењак*, Бела црква Каранска, $1,30 \times 1,10 \text{ m} = 1,43 \text{ m}^2$
90. Инв. 1291, 31. 12. 1985, *Монахиња*, Бела црква Каранска, $0,55 \times 0,40 \text{ m} = 0,22 \text{ m}^2$
91. Инв. 1292, 31. 12. 1985, *Апостоли II из Успења Богородице*, Сопоћани, $2,40 \times 1,20 \text{ m} = 2,88 \text{ m}^2$
92. Инв. 1300, 31. 12. 1985, *Исцељење слепог*, Раваница, $1,85 \times 2,70 \text{ m} = 5,00 \text{ m}^2$
93. Инв. 1301, 30. 12. 1986, *Св. Стефан Првомученик*, Студеница, Богородичина црква, $2,50 \times 1,50 \text{ m} = 3,75 \text{ m}^2$
94. Инв. 1302, 30. 12. 1986, *Св. Јован Претеча – Крститељ*, Студеница, Богородичина црква, $2,50 \times 0,85 \text{ m} = 2,10 \text{ m}^2$
95. Инв. 1310, 30. 12. 1986, *Чудо победе светог Ђорђа над аждајом*, Старо Нагоричино, $1,43 \times 1,63 \text{ m} = 2,33 \text{ m}^2$
96. Инв. 1311, 30. 12. 1986, *Ругање Христу*, Старо Нагоричино, $1,37 \times 1,37 \text{ m} = 1,88 \text{ m}^2$
97. Инв. 1312, 30. 12. 1986, *Св. Ђорђе*, Старо Нагоричино, $1,50 \times 1,23 \text{ m} = 1,85 \text{ m}^2$

98. Инв. 1313, 30. 12. 1986, *Св. Јаков*, Старо Нагоричино, $0,87 \times 0,78 \text{ m} = 0,68 \text{ m}^2$
99. Инв. 1314, 30. 12. 1986, Представа за 20. јули, *Уздизање пророка Св. Илије у небо*, *Календар – Менолог*, Старо Нагоричино, $1,42 \times 0,78 \text{ m} = 1,11 \text{ m}^2$
100. Инв. 1315, 30. 12. 1986, Икона с представом Христа (у рукама Св. Стефана Новог), Старо Нагоричино, $0,35 \times 0,25 \text{ m} = 0,08 \text{ m}^2$
101. Инв. 1316, 30. 12. 1986, *Анђео као монах*, Старо Нагоричино, $0,53 \times 0,78 \text{ m} = 0,41 \text{ m}^2$
102. Инв. 1317, 30. 12. 1986, *Арханђел Гаврило и Св. Меркурије*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $2,20 \times 2,00 \text{ m} = 4,40 \text{ m}^2$
103. Инв. 1318, 30. 12. 1986, *Рођење Богородице*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији, $1,98 \times 2,10 \text{ m} = 4,16 \text{ m}^2$
104. Инв. 1322, 20. 12. 1987, *Богородица са Христом*, *Урош I и Драгутин*, Сопоћани, $2,18 \times 1,80 \text{ m} = 3,92 \text{ m}^2$
105. Инв. 1323, 20. 12. 1987, *Јелена са Милутином*, портрети, Сопоћани, $2,45 \times 1,30 \text{ m} = 3,18 \text{ m}^2$
106. Инв. 1324, 20. 12. 1987, *Распеће Христово*, Дечани, $2,20 \times 4,68 \text{ m} = 10,3 \text{ m}^2$
107. Инв. 1325, 20. 12. 1987, *Св. Стефан Нови*, Студеница, Богородичина црква, $2,55 \times 0,75 \text{ m} = 1,91 \text{ m}^2$
108. Инв. 1326, 20. 12. 1988, *Св. Еуплос*, Студеница, Богородичина црква, $1,95 \times 0,75 \text{ m} = 1,47 \text{ m}^2$
109. Инв. 1327, 20. 12. 1988, *Четири мелода*, *Нил*, *Теодор*, *Теофан* и *Јосиф*, Студеница, Богородичина црква, $1,20 \times 2,80 \text{ m} = 2,80 \text{ m}^2$
110. Инв. 1332, 20. 12. 1988, *Рођење Богородице*, Нерези, $1,60 \times 2,70 \text{ m} = 4,32 \text{ m}^2$
111. Инв. 1333, 10. 12. 1989, *Кнез Лазар и кнегиња Милица*, *Љубостиња*, $2,33 \times 2,48 \text{ m} = 5,78 \text{ m}^2$
112. Инв. 1334, 10. 12. 1989, *Арханђео Гаврило*, Дечани, $1,38 \times 1,06 \text{ m} = 1,46 \text{ m}^2$
113. Инв. 1336, 10. 12. 1989, *Св. Варвара*, Грачаница, $1,94 \times 0,62 \text{ m} = 1,20 \text{ m}^2$
114. Инв. 1337, 10. 12. 1989, *Страшни суд*, детаљ, грешници, Грачаница, $0,95 \times 2,54 \text{ m} = 2,41 \text{ m}^2$
115. Инв. 1338, 10. 12. 1989, *Краљ Стефан Урош III Дечански са моделом цркве*, портрети, Дечани, $2,35 \times 1,10 \text{ m} = 2,58 \text{ m}^2$
116. Инв. 1339, 30. 12. 1990, *Арханђео Гаврило*, Лесново, $2,10 \times 0,90 \text{ m} = 1,89 \text{ m}^2$
117. Инв. 1340, 30. 12. 1990, *Св. Меркурије*, Лесново, $2,10 \times 0,90 \text{ m} = 1,89 \text{ m}^2$
118. Инв. 1344, 30. 12. 1990, *Успење Богородице*, Грачаница, $3,15 \times 4,10 \text{ m} = 12,91 \text{ m}^2$
119. Инв. 1345, 30. 12. 1991, *Монограм краља Милутина*, Грачаница, $0,70 \times 0,65 \text{ m} = 0,45 \text{ m}^2$
120. Инв. 1347, 30. 12. 1995, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, Грачаница, $2,40 \times 1,20 \text{ m} = 2,90 \text{ m}^2$
121. Инв. 1348, 30. 12. 1995, *Краљица Симонида*, портрети, Грачаница, $2,40 \times 1,20 \text{ m} = 2,90 \text{ m}^2$
122. Инв. 1350, 30. 12. 1995, *Цар Стефан Урош IV Душан*, детаљ, биста, Лесново, $1,60 \times 1,25 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$

123. Инв. 1351, 30. 12. 1995, *Деспот Оливер*, биста, Лесново, $1,15 \times 1,20 \text{ m} = 1,38 \text{ m}^2$
124. Инв. 1352, 30. 12. 1995, *Пастири из Рођења Христовог*, Градац, $0,82 \times 1,17 \text{ m} = 0,96 \text{ m}^2$
125. Инв. 1353, 30. 12. 1995, *Велики жупан Стефан Првовенчани*, Студеница, улазна кула, $0,70 \times 0,50 \text{ m} = 0,35 \text{ m}^2$
126. Инв. 1354, 30. 12. 1995, *Кнез Вукан*, портрети, Студеница, улазна кула, $0,50 \times 0,40 \text{ m} = 0,20 \text{ m}^2$
127. Инв. 1355, 10. 12. 1995, *Писаћи прибор јеванђелисте Марка* (са копије), Сопоћани, $0,41 \times 1,10 \text{ m} = 0,45 \text{ m}^2$
128. Инв. 1356, 10. 12. 1995, *Св. Пантелејмон*, Нерези, $2,33 \times 0,96 \text{ m} = 2,24 \text{ m}^2$
129. Инв. 1362, 12. 12. 2005, *Апостол Петар*, Богородица Перивлепта (Свети Климент), Охрид, $0,90 \times 0,90 \text{ m} = 0,81 \text{ m}^2$
130. Инв. 1381, копирано 1993, заведено 10. 10. 2006, *Владислав*, детаљ, Милешева, $1,20 \times 0,65 \text{ m} = 0,78 \text{ m}^2$
131. Инв. 1382, копирано 1996, заведено 10. 10. 2006, *Краљ Стефан Урош II Милутин*, детаљ, Грачаница, $1,30 \times 1,10 \text{ m} = 1,43 \text{ m}^2$
132. Инв. 1383, копирано 1993, заведено 10. 10. 2006, *Кнез Лазар*, детаљ, Љубостиња, $1,30 \times 0,85 \text{ m} = 1,105 \text{ m}^2$
133. Инв. 1384, копирано 1993, заведено 10. 10. 2006, *Кнегиња Милица*, детаљ, Љубостиња, $1,30 \times 0,85 \text{ m} = 1,105 \text{ m}^2$
134. Инв. 1385, копирано 1993, заведено 10. 10. 2006, *Богородица Студеничка*, детаљ, Студеница, Богородичина црква, $1,15 \times 0,85 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
135. Инв. 1386, копирано 1993, заведено 10. 10. 2006, *Св. Стефан Првомученик*, детаљ, Студеница, Богородичина црква, $1,20 \times 0,80 \text{ m} = 1,00 \text{ m}^2$
136. Инв. 1390, копирано 1998, Лева група архијереја из Службе литургије, *Василије Велики, Григорије Богослов, Кирил Александријски, Сава Српски*, Св. апостоли у Пећи, $2,20 \times 4,80 \text{ m} = 10,56 \text{ m}^2$
137. Инв. 1391, копирано 1998, *Свети Сава и свећоносци*, Богородица Љевишка, $4,33 \times 2,53 \text{ m} = 10,95 \text{ m}^2$
138. Инв. 1417, 2014, *Мироносица на гробу Христовом*, детаљ, Милешева, $2,13 \times 1,20 \text{ m} = 2,55 \text{ m}^2$

ЦАР СТЕФАН УРОШ IV ДУШАН И ЈЕЛЕНА,
ЛЕСНОВО,
КОПИРАО ЧАСЛАВ ЦОЛИЋ, БР. 40

Дванаести икос, Богородичин акатист, Литија са иконом Богородице,
Марков манастир,
копирао Часлав Цолић, бр. 52

ВАСКРЕСЪЕ ЛАЗАРЕВО,
Грачаница,
копирао Часлав Золић, бр. 18

Арханђел Гаврило и Св. Меркурије,
црква Св. Димитрија у Пећи,
копирао Часлав Цолић, бр. 102

ПСЛАМ 149, СТИХ 3, ПЕВАЈТЕ ГОСПОДУ ПЕСМУ НОВУ, Коло,
Лесново,
КОПИРАО ЧАСЛАВ ЦОЛИБ, БР. 42

48 КАТИЦА ЧЕШЉАР-МИРКОВИЋ

(16. 6. 1932, ЖАБАЉ)

КАРИЈЕРА

Дипромирала је 1958 и магистрала 1960. године на Факултету ликовних уметности у Београду. Технику фреске јој је предавао Јарослав Кратина. Од 16. 1. 1961 запослена је у Републичком заводу за заштиту споменика културе. Похађала је вишемесечне специјализације које су се тичале конзервације фреске и иконе код Здравка Блажића у Народном музеју у Београду, као и у Савезном заводу за заштиту споменика културе код Александра Томашевића и Рајка Сикимића. Радила је у Копорину, Дечанима, Ђурђевим Ступовима код Раса, Студеници, Јовању, Раваници, Светом Николи у Бањи у Прибоју, Старој цркви у Смедереву. Бавила се и конзервацијом икона, махом из Дечанске ризнице. Каријеру је завршила као виши конзерватор у Републичком заводу за заштиту споменика културе.

КОПИРАЊЕ

За Галерију фресака је радила током две сезоне, 1964. и 1965. године, у Дечанима и на првом слоју сликарства у Студеници. За Галерију копија фресака Рашке школе у Краљеву, 1965. године је урадила три копије живописа с првобитног слоја Студенице. Највећи број њених копија налази се у Музеју у Смедереву и потиче из смедеревске Старе цркве. У ауторкином власништву су копије детаља с првобитног слоја Студенице, које је позајмила за изложбу у Базелу 2000. године.¹

СПИСАК ДЕЛА

1. Инв. 729, 20. 1. 1964, *Чудо победе Св. Ђорђа над аждајом*, Дечани, 1,70 × 1,60 m = 2,72 m²

3. Инв. 859, 26. 12. 1965, *Свети Мелод (Јосиф песник)*, Студеница, Богородичина црква, 2,12 × 0,92 m = 1,95 m²

2. Инв. 781, 10. 1. 1965, *Анђео и Ад, пакао, Страшни суд*, Дечани, 3,76 × 1,06 m = 3,99 m²

¹ Чешљар 1970: 173–178; Новчић и Михаиловић 2008; Subotić 2000; Михајловска 1973; према документацији Галерије фресака.

Анѣо и Ад, пакао, Страшни суд,
Дечани,
копирала Катица Чешљар, бр. 2

ЕПИГРАФСКА ГРАЂА И КАМЕНА ПЛАСТИКА — ОДЛИВЦИ

Одливци или одливи, мулажи, „садрени одливи“, важан су супститут далеких и често тешко доступних оригинала. Од оснивања Галерије фресака, у збирци су се налазила 102 одливка камене пластике и епиграфских споменика. Одливке су израђивала осморица скулптора: Крста Авакумовић, Милан Духаћ, Анте Кућан, Драгољуб Драган Петровић, Стоиша Веселиновић, Мирољуб Стаменковић, Михаило Пауновић и Слободан Савић. За првобитну поставку, Крста Авакумовић је израдио 27 одливака, поглавито конзола из Студенице и Дечана, али и дечанског портала и западне трифоре, као и камене пластике из Каленића. Милан Духаћ је одлио 38 мулажа, што представља сав данашњи фонд мраморова – стећака, као и већу розету из Наупаре. Анте Кућан је извео 37 одливака, који већином припадају хрватској прероманичкој, романичкој и готичкој уметности, захтевних дела попут трогирског портала или хексафоре у клаустру манастира Мале браће у Дубровнику, као и најважнијих скулпторалних целина Студенице, попут портала и трифоре.

У Галерији је 1964. године основан сликарски и вајарски атеље. У њему су радили скулптори Драгољуб Драган Петровић, Стоиша Веселиновић, Мирољуб Стаменковић, Михаило Пауновић и Слободан Савић. Првих пет година је одливана камена пластика из Дренче, Љубостиње, Богородице Соколичке, као и натписи са Београдске митрополије и Студенице. Милан Ивановић, директор Галерије од 1968. до интеграције с Народним музејом 1973. године, започео је акцију одливања старих ћирилских натписа, која је трајала од 1968. до 1980. године. Круна свих напора била је изложба одливака *Ћирилски епиграфски споменици из Србије, Црне Горе и Македоније (одливи)*, која је одржана од 20. фебруара до 30. марта 1984. године. На изложби су приказана 49 епиграфска споменика.

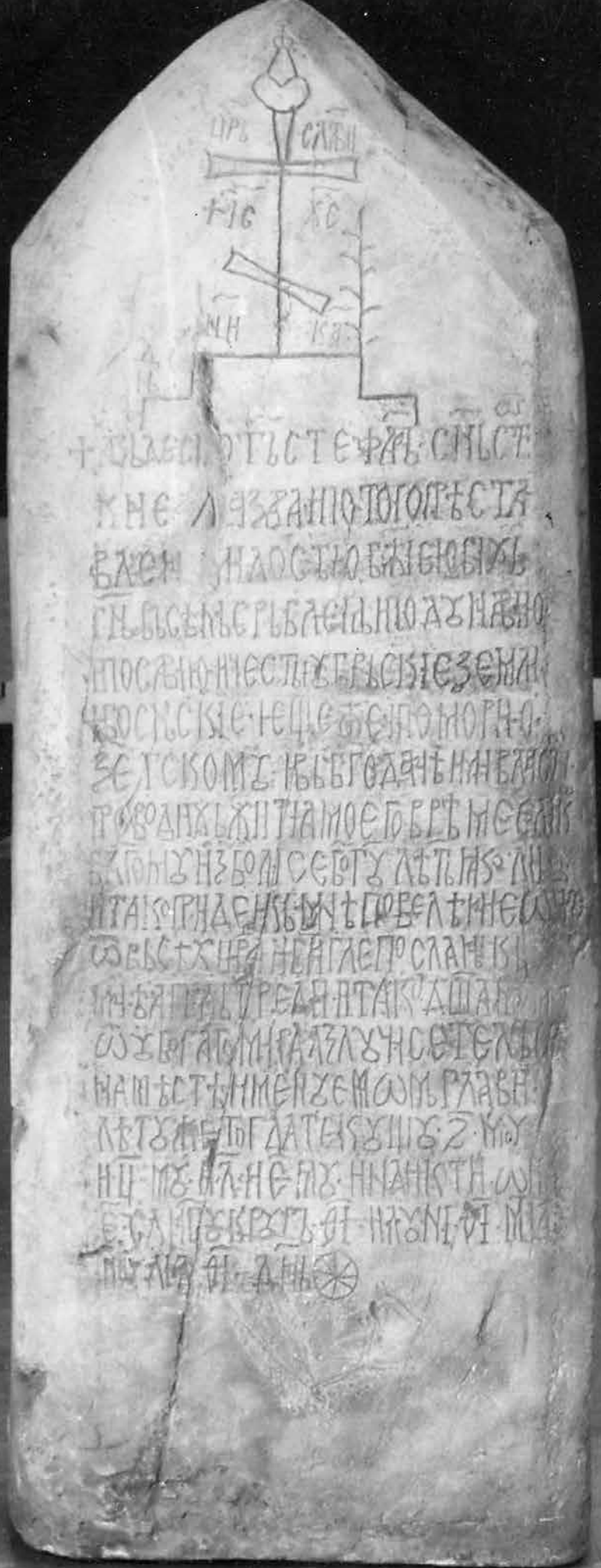
Од укупног броја копија епиграфских споменика, 34 су с територије Косова и Метохије, што је и разумљиво с обзиром на чињеницу да је у средишту наше средњовековне државе настало највише натписа. Ивановић је био свестан угрожености тих споменика, па је настојао да се документују репликама.¹

---

1 Ивановић 1983: 195–220; Ивановић 1984; Ивановић 1987: 199–211.

Одливци камене пластике и епиграфских споменика

1. Инв. 213, 12. 1. 1958, јужни портал на припрати, архиволга, линета и ктиторски натпис, Дечани, Крста Авакумовић, 2,63 × 2,85 m
2. Инв. 233, 12. 1. 1958, обелиск, Згошћа, Милан Духаћ, 2,46 × 0,50 m
3. Инв. 235, 12. 1. 1958, надгробни споменик Махмуда Бранковића, Рогатица, Милан Духаћ, 2,80 × 0,40 m
4. Инв. 236, 12. 1. 1958, надгробни споменик госта Милутина из Хумског, Милан Духаћ, 1,82 × 0,54 × 0,42 m
5. Инв. 238, 12. 1. 1958, војводски стећак I, Радимља, Милан Духаћ, 1,90 × 1,12 × 1,60 m
6. Инв. 241, 12. 1. 1958, стећак IV, Радимља, Милан Духаћ, 0,82 × 0,38 × 0,97 m
7. Инв. 251, 12. 1. 1958, стећак, Бротљице крај Дубровника, Милан Духаћ, 0,60 × 1,38 × 1,70 m
8. Инв. 263, 12. 1. 1958, рељеф казнаца Неспине, Грачаница крај Високог, Милан Духаћ, 1,46 × 2,57 m
9. Инв. 970, 6. 1. 1969, натпис протомајстора Рада Бројевића, Лубостиња, Драган Петровић, 1,10 × 0,12 cm
10. Инв. 974, 6. 1. 1969, натпис са Београдске митрополије Деспота Стефана, Београд, Музеј града Београда, Драган Петровић, 0,83 × 0,47 m
11. Инв. 1014, 29. 12. 1969, натпис првог игумана Дионисија, Студеница, Драгомир Петровић, 0,36 × 0,58 × 0,02 m
12. Инв. 1059, 28. 12. 1970, натпис казнаца Јована Драгослава из 1315. године, црква Свете Богородице, Муштуште, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,77 × 0,22 × 0,90 m
13. Инв. 1060, 28. 12. 1970, саркофаг челника Родопа, поклопац с натписом из 1395. године, Бања у Руднику, Метохијски подгор, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,92 × 0,72 × 0,10 m
14. Инв. 1061, 28. 12. 1970, надгробна плоча челника Радослава из 1395, Црколез, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,62 × 0,70 × 0,70 m
15. Инв. 1062, 28. 12. 1970, натпис краља Марка из 1371. године, Црква Свете Недеље, Призрен, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,40 × 0,20 × 0,70 m
16. Инв. 1063, 28. 12. 1970, надгробна плоча Негосаве, XIV век, Велико Крушево код Пећи, остаци из Богородице Хвостанске, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,53 × 0,58 × 0,70 m
17. Инв. 1064, 28. 12. 1970, Данилова плоча у патосу олтарског дела цркве, црква Светог Николе, Ђураковац, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,47 × 0,42 × 0,60 m
18. Инв. 1065, 28. 12. 1970, натпис мајстора Радоја на довратнику, црква Светог Николе, Ђураковац, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,97 × 0,14 × 0,30 m
19. Инв. 1066, 28. 12. 1970, натпис мајстора Радоја на довратнику, црква Светог Николе, Ђураковац, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,64 × 0,14 × 0,30 m
20. Инв. 1067, 28. 12. 1970, орнамент на довратнику, црква Светог Николе, Ђураковац, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,78 × 0,13 × 0,30 m

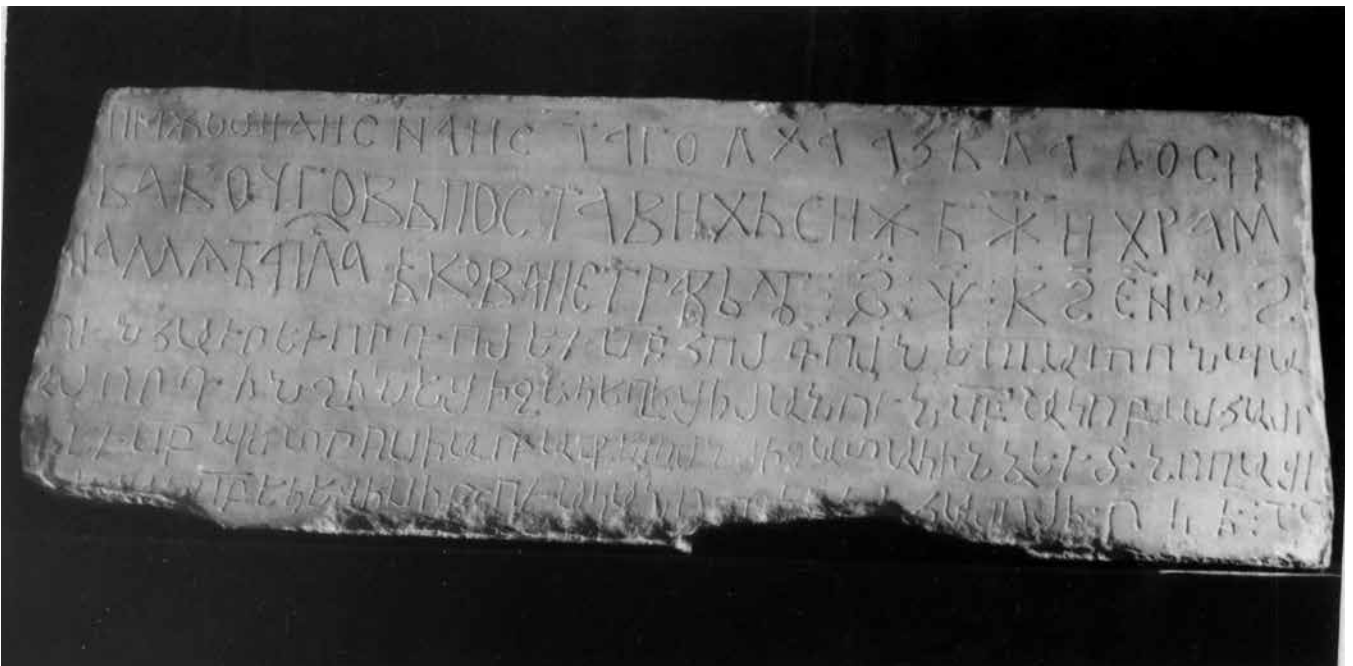
**КЕНОТАФ ДЕСПОТА СТЕФАНА
ЛАЗАРЕВИЋА,**

Марковац, Црквине, одлици Драган
Петровић и Стоиша Веселиновић. У натпису
се истиче да је Стефан син Светога кнеза
Лазара, као и владар Србије, Поднавља и
Посавља и делу угарске земље и босанске,
„А уз то и помору зетскоме“.

21. Инв. 1068, 28. 12. 1970, орнамент на довратнику, црква Светог Николе, Ђураковац, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,44 × 0,14 × 0,30 m
22. Инв. 1069, 28. 12. 1970, надгробни споменик деспота Стефана Лазаревића, Марковац, Црквине, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,80 × 0,68 × 0,18 m
23. Инв. 1070, 28. 12. 1970, надгробна плоча Радомира, узидана у сеоску цамију, XIII–XIV век, Студеница Хвостанска, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,78 × 0,53 × 0,80 m
24. Инв. 1071, 28. 12. 1970, натпис на камену, узидан на западном углу сеоске цамије, Студеница Хвостанска, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,27 × 0,16 × 0,50 m
25. Инв. 1072, 3. 12. 1971, надгробна плоча узидана изнад довратника, црква Светог Јована, Црколез, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,53 × 0,44 × 0,70 m
26. Инв. 1094, 6. 12. 1971, надгробни споменик с натписом у коме се помиње Нестор, XVI век, црква Светог Јована у селу Леочини код Рудника, Дреница, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,86 × 0,48 m
27. Инв. 1095, 6. 12. 1971, плоча с текстом и орнаментом у поду, црква Светог Ђорђа, Горња Битиња, Средачка жупа, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,95 × 0,90 m
28. Инв. 1096, 6. 12. 1971, камен међаш с текстом и орнаментом, црква Светог Ђорђа, Горња Битиња, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,40 × 1,00 m
29. Инв. 1097, 6. 12. 1971, плоча с натписом, надгробна, Радомира, сина Севаста Трошана, секундарно узидана у цамију у селу Студеници Хвостанској у Метохијском подгору, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,78 × 0,54 m
30. Инв. 1098, 6. 12. 1971, плоча с натписом, оштећени фрагмент, секундарно узидана у цамију у селу Студеници Хвостанској у Метохијском подгору, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,27 × 0,175 m
31. Инв. 1099, 6. 12. 1971, плоча узидана на источној спољашњој страни апсиде, црква Преображења у Будисавцима, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,44 × 0,26 m
32. Инв. 1100, 6. 12. 1971, надгробна плоча Дамјана, мирским именом Радоја, нађена у Призренској тврђави – Каљаји, сада у Богородици Љевишкој, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,20 × 0,54 m
33. Инв. 1101, 6. 12. 1971, натпис фра Вите из 1335. године, Дечани, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 1,52 × 0,38 m
34. Инв. 1103, 6. 12. 1971, плоча с натписом ктитора Дабижива, XIV век, црква у селу Ваганешу код Косовске Каменице у Новобрдској Кривој реци, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,47 × 0,43 m
35. Инв. 1104, 6. 12. 1971, плоча с натписом ктитора Дабижива, XIV век, црква у селу Ваганешу код Косовске Каменице у Новобрдској Кривој реци, Драган Петровић и Стоиша Веселиновић, 0,50 × 0,34 m
36. Инв. 1105, 6. 12. 1971, натпис госпође Данице из 1337. године, црква Светог Николе у Љуботену у Скопској Црној гори, Стоиша Веселиновић, 2,03 × 0,35 m
37. Инв. 1106, 6. 12. 1971, натпис краља Милутина из 1313. године, црква Светог Ђорђа, Старо Нагоричино, Стоиша Веселиновић, 0,38 × 1,65 m
38. Инв. 1107, 6. 12. 1971, натпис на нагробној плочи из 1371. године, црква Светог Ђорђа, село Речани код Суве Реке, Стоиша Веселиновић, 0,67 × 0,70 m

39. Инв. 1108, б. 12. 1971, натпис с надгробне плоче учитеља Кујунџића, XIX век, црква у Ораховцу, порта, Стоиша Веселиновић, 1,10 × 0,53 m
40. Инв. 1109, б. 12. 1971, натпис кнеза Мирослава, XII век, црква Светог Петра у Бијелом Пољу, Стоиша Веселиновић, 0,54 × 1,07 m
41. Инв. 1110, б. 12. 1971, натпис кнеза Стефана, сина Вукана, а унука Немањина, из 1252. године, Богородичина црква у Морачи, Стоиша Веселиновић, 3,05 × 0,37 m
42. Инв. 1111, б. 12. 1971, грифон, Богородичина црква у Морачи, Стоиша Веселиновић, 0,58 × 0,50 m
43. Инв. 1112, б. 12. 1971, натпис с надгробне плоче оца Медула, оца Јеждиморова, из Студенице Хвостанске, сада у припрати Пећке патријаршије, Стоиша Веселиновић, 0,50 × 0,58 m
44. Инв. 1113, б. 12. 1971, натпис с надгробне плоче епископа Евстатија, Пећка патријаршија, Стоиша Веселиновић, 0,83 × 0,46 m
45. Инв. 1114, б. 12. 1971, поклопац саркофага патријарха Максима, с натписом и орнаментом, Пећка патријаршија, Стоиша Веселиновић, 2,20 × 0,95 m
46. Инв. 1115, б. 12. 1971, натпис с надгробне плоче судије Милоша, Студеница Хвостанска, Стоиша Веселиновић, 1,19 × 0,51 m
47. Инв. 1116, б. 12. 1971, натпис на саркофагу епископа хвостанскога кир Теодосија, Богородица Хвостанска, данас у порти Пећке патријаршије, Стоиша Веселиновић, 1,03 × 0,96 m
48. Инв. 1117, б. 12. 1971, натпис с надгробне плоче Вратка Чихорића, Свети Никола у Куршумлији, Стоиша Веселиновић, 1,21 × 0,63 m
49. Инв. 1118, б. 12. 1971, натпис с риболошког надгробног споменика, Света Богородица у Куршумлији, Стоиша Веселиновић: 1) 2,04 × 0,60 m; 2) 2,04 × 0,60 m
50. Инв. 1119, б. 12. 1971, натпис са српским и јерменским текстом из 1218. године, црква Успења Богородице у Витовници код Петровца на Млави, Стоиша Веселиновић, 0,50 × 1,41 m
51. Инв. 1140, 3. 1. 1973, надгробна плоча Исаије Симона из 1345. године, Сопоћани, Стоиша Веселиновић, 1,05 × 0,59 m
52. Инв. 1141, 3. 1. 1973, горња плоча с натписом проповестијара Томе, Сопоћани, Стоиша Веселиновић, 0,97 × 0,40 m
53. Инв. 1142, 3. 1. 1973, ктиторски натпис Стефана Немање, Ђурђеви ступови код Раса – Новог Пазара, Стоиша Веселиновић, 2,34 × 1,41 m
54. Инв. 1143, 4. 1. 1973, ктиторска надвратна плоча попа Георгија из 1656. године, црква Светог Марка (Ваведења) у селу Бељаку код Руденице под Копаоницом, Стоиша Веселиновић, 0,51 × 0,27 m
55. Инв. 1144, 4. 1. 1973, надгробна плоча кнеза Дабисе, црква Светог Николе у Брвенику, Стоиша Веселиновић, 1,20 × 0,70 m
56. Инв. 1145, 4. 1. 1973, натпис првог игумана Игњатија из XII века, Студеница, Стоиша Веселиновић, 1,27 × 0,14 m
57. Инв. 1146, 4. 1. 1973, натпис игумана Дионисија, Студеница, Стоиша Веселиновић, 0,58 × 0,35 m
58. Инв. 1147, 4. 1. 1973, натпис на надгробној плочи Анастасије, црква Светог Николе, Студеница, Стоиша Веселиновић, 1,30 × 0,48 m

Натпис са српским и јерменским текстом из 1218. године,
црква Успења Богородице у Витовници код Петровца на Млави,
одлио Стоиша Веселиновић

59. Инв. 1148, 4. 1. 1973, надгробна плоча, Студеница, депо археолошких налаза, Стоиша Веселиновић, 0,70 × 0,42 m
60. Инв. 1149, 4. 1. 1973, надгробна плоча, Студеница, депо археолошких налаза, Стоиша Веселиновић, 0,77 × 0,55 m
61. Инв. 1150, 4. 1. 1973, натпис ктитора Димитрија – Вратка из 1360. године, Давидовица, Стоиша Веселиновић, 0,84 × 0,54 m
62. Инв. 1151, 4. 1. 1973, камени блок с писмом из Шудиковине, Беране, Стоиша Веселиновић, 0,95 × 0,88 m
63. Инв. 1152, 4. 1. 1973, поклопац са саркофага жупана Првослава, Ђурђеви ступови код Берана, Стоиша Веселиновић, 2,06 × 0,82 m
64. Инв. 1153, 4. 1. 1973, надгробна плоча владике Софонија из 1615. године, Благоваштење у Каблару, Стоиша Веселиновић, 1,58 × 0,45 m
65. Инв. 1154, 4. 1. 1973, амвон с двоглавим орлом, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 1,40 × 1,05 m
66. Инв. 1155, 4. 1. 1973, натпис на нагробној плочи монаха Николе, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,56 × 0,60 m
67. Инв. 1156, 4. 1. 1973, надгробна плоча монахиње Марте, мајке епископа Николе, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,86 × 0,55 m
68. Инв. 1157, 4. 1. 1973, ктиторски натпис Стефана Дечанског из 1329. године (из два дела), манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,60 × 0,45 m
69. Инв. 1158, 4. 1. 1973, натпис монаха Игнатија, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,93 × 0,48 m
70. Инв. 1159, 4. 1. 1973, натпис монаха Јова – Прибише, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,83 × 0,46 m
71. Инв. 1160, 4. 1. 1973, натпис Марине Витосаве, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,70 × 0,60 m
72. Инв. 1161, 4. 1. 1973, натпис „госпоже Витослава дши војводе Младена“, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 5,0 × 1,30 m
73. Инв. 1162, 4. 1. 1973, натпис с плоче у поду припрате, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,56 × 0,53 m
74. Инв. 1163, 4. 1. 1973, натпис на каменом банку у трему, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,63 × 0,52 m
75. Инв. 1164, 4. 1. 1973, кружни натпис у припрати, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,55 × 0,53 m
76. Инв. 1165, 4. 1. 1973, плоча с натписом рабе Марте, манастир Бања код Прибоја, Стоиша Веселиновић, 0,63 × 0,52 m
77. Инв. 1166, 4. 1. 1973, надгробна плоча Јовице Немара, Никшић, Завичајни музеј, Стоиша Веселиновић, 1,10 × 0,44 m
78. Инв. 1167, 6. 2. 1974, натпис Ивана Црнојевића из 1483–1484. године, Цетињски манастир, Стоиша Веселиновић, 0,61 × 0,24 m

79. Инв. 1223, 20. 12. 1978, надгробни натпис јеромонаха Симона, Свети Петар у Бијелом Пољу, Мирољуб Стаменковић, 0,98 × 0,7 m
80. Инв. 1224, 20. 12. 1978, ктиторски натпис зетског епископа Неофита, Свети Петар у Богдашићима, Бока Которска, Мирољуб Стаменковић, 1,21 × 0,30 × 0,7 m
81. Инв. 1225, 20. 12. 1978, надгробна плоча госпође Маре Црнојевић, црква у Кому на Скадарском језеру, Мирољуб Стаменковић, 0,58 × 0,35 × 0,7 m
82. Инв. 1226, 20. 12. 1978, надгробна плоча с натписом Љеша Црнојевића, црква у Кому на Скадарском језеру, Мирољуб Стаменковић, 0,63 × 0,32 × 0,7 m
83. Инв. 1227, 25. 12. 1979, надгробни натпис великог челника Димитрија, Бања код Прибоја, Мирољуб Стаменковић, 0,97 × 0,65 × 0,8 m
84. Инв. 1228, 25. 12. 1979, надгробни натпис великог кнеза Војислава Војиновића, Бања код Прибоја, Мирољуб Стаменковић, 2,13 × 0,52 × 0,8 m
85. Инв. 1238, 25. 12. 1979, надгробни натпис Стефана, сина ћесара Угљеше, Љубостиња, Мирољуб Стаменковић, 60 × 50 × 5 m
86. Инв. 1239, 25. 12. 1979, *Кожељски натпис*, Равна код Књажевца, Мирољуб Стаменковић, 29 × 45 m
87. Инв. 1240, 25. 12. 1979, надгробни натпис Марије Палеолог, Куршумли хан, Скопље, Мирољуб Стаменковић, 75 × 42 m
88. Инв. 1241, 25. 12. 1979, надгробни натпис Степана Родоповића, Куршумли хан, Скопље, Мирољуб Стаменковић, 95 × 63 m
89. Инв. 1242, 25. 12. 1979, надгробни натпис Страцимира Балшића, Свети арханђели код Призрена, сада Куршумли хан код Скопља, Мирољуб Стаменковић, 68 × 72 m
90. Инв. 1243, 25. 12. 1979, ктиторски надгробни натпис игумана Јоаникија, црква Светог Атанасија код Лешка, Мирољуб Стаменковић: 1) 100 × 28 m; 2) 200 × 83 m
91. Инв. 1244, 25. 12. 1979, надгробни натпис Марине Велиславе, манастир Матка, Мирољуб Стаменковић, 90 × 91 m
92. Инв. 1245, 25. 12. 1979, ктиторски натпис Ненада, сина казнаца Богдана, Народни музеј Ниш, Мирољуб Стаменковић, 40 × 117 m
93. Инв. 1246, 25. 12. 1979, надгробни натпис Дабжива, енохијарха цара Уроша, манастир Трескавац, Мирољуб Стаменковић, 46 × 29 m
94. Инв. 1247, 25. 12. 1979, надгробни натпис Марине Витославе, манастир Дечани, Мирољуб Стаменковић, 70 × 55 m
95. Инв. 1248, 27. 12. 1980, надгробни натпис Ђорђа Остоуше Пећпала, манастир Дечани, Мирољуб Стаменковић, 158 × 78 m
96. Инв. 1249, 27. 12. 1980, надгробни натпис Тодора, сина Жегра номика, Богородица Љевишка, Мирољуб Стаменковић, 108 × 59 m

РЕПЛИКЕ ФРЕСАКА ФРАНЦУСКИХ СЛИКАРА-КОПИСТА

Деветоро француских кописта фреска је током 1948. и 1949. године имало задатак да понови партије програма живописа из најважнијих храмова, попут Пећке патријаршије и Сопоћана: Елизабет Фор (Elizabeth Faure), Марта Фландрен (Marthe Flandrin), Ирена Месдрикоф (Irene Mesdrikoff), Андре Рењо (André Regnault), Марсел Нико (Marcel Nicaud), Леон Рафен (Leon Raffin), Шарл Було (Charles Bouleau), Максим Рие (Maxime Rihet), Пол Венсан (Paul Vincent). Током прве године радили су само Французи, а наредне су се прикључиле и Францускиње. Укупно су извели 50 реплика веома доброг квалитета, великих размера. Дела су увек преносили у потпуности, од бордуре до бордуре. Материјал за рад су понели са собом из Француске. Уз уобичајене алатке, попут добрих пигмената, квалитетних четкица, определили су се за платна импресион (Impresion) и препаратуру стик-Б (Stic-B), која је на платно наношена, флексибилна и погодна да имитира текстуру зида. Само је Ирена Месдрикоф радила јајчаном темпером, а не казеинном, јер је одраније имала искуства са сликањем икона. Процес копистике је називан *relevé*, поново уздићи, поновити, изнова насликати. Рењо, Нико, Рафен и Було су радили у Сопоћанима две сезоне, 1948. и 1949. године, а у Пећи Елизабет Фор, Марта Фландрен, Ирена Месдрикоф, Максим Рие и Пол Венсан. Личност тада шездесетпетогодишњег Пола Венсана остала је у нарочитој успомени нашим сликарима-копистима јер је био прави узор и први учитељ. Пол Венсан је сликао и у Дечанима, у Нерезима су радиле Елизабет Фор и Марта Фландрен.²

---

1 Mayer 2004: 47–62; Pressouyre 2004: 7–17; Pressouyre 2004a: 27–46; Arnaud 2007: 142–176; Bercé 2007: 54–89; Mazières 2012.

СПИСАК РЕПЛИКА ФРЕСАКА КОЈЕ СУ НАСЛИКАЛИ ФРАНЦУСКИ КОПИСТИ

МАРТА ФЛАНДРЕН

1. Инв. 10, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Рођење Богородице, Ваведeње Богородице*, Нерези, црква Светог Пантелејмона (*La Naissance de la Vierge, Présentation de la Vierge, Nerezi*): 1) $1,45 \times 1,30 \text{ m} = 1,89 \text{ m}^2$; 2) $1,45 \times 1,63 \text{ m} = 2,36 \text{ m}^2$

2. Инв. 11, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Оплављање Христа*, Нерези, црква Светог Пантелејмона (*La Thrène, Nerezi*), $1,02 \times 1,70 \text{ m} = 1,73 \text{ m}^2$

3. Инв. 799, 15. 5. 1965, *Силазак Светог Духа*, детаљ, Пећ, Свети апостоли (*Pentecôte, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć*), $1,76 \times 2,40 \text{ m} = 4,2 \text{ m}^2$

ЕЛИЗАБЕТ ФОР

4. Инв. 6, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Скидање са крста*, Нерези, црква Светог Пантелејмона (*Déposition de croix, Nerezi*), $1,50 \times 2,16 \text{ m} = 3,24 \text{ m}^2$

5. Инв. 7, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Васкрсење Лазарево*, Нерези, црква Светог Пантелејмона (*La Résurrection de Lazare, Nerezi*), $1,45 \times 1,05 \text{ m} = 1,52 \text{ m}^2$

6. Инв. 12, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Свети Трифун*, Нерези, црква Светог Пантелејмона (*Saint Triphonne, Nerezi*), $1,61 \times 1,35 \text{ m} = 2,17 \text{ m}^2$

7. Инв. 14, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Св. Мина*, Нерези, црква Светог Пантелејмона (*Saint Minas, Nerezi*), $2,52 \times 1,31 \text{ m} = 3,30 \text{ m}^2$

ИРЕНА МЕСДРИКОФ

8. Инв. 83, копирано 1949, заведено 6. 1. 1958, *Јеванђелист Лука*, црква Светих апостола у Пећкој

патријаршији (*L'évangéliste Luc, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć*), $2,25 \times 1,40 \text{ m} = 3,15 \text{ m}^2$

9. Инв. 798, заведено 15. 5. 1965, *Богородица из Деузиса*, Пећ, Свети апостоли (*La Vierge, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć*), $2,00 \times 1,40 \text{ m} = 2,80 \text{ m}^2$

МАКСИМ РИЕ

10. Инв. 87, копирано 1948, заведено 6. 1. 1958, *Васнесење Христово, Богородица са апостолима*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији (*L'Ascension, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć*): 1) $2,68 \times 1,95 \text{ m} = 5,23 \text{ m}^2$; 2) $2,64 \times 1,75 \text{ m} = 4,62 \text{ m}^2$; 3) $2,64 \times 1,86 \text{ m} = 4,91 \text{ m}^2$; 4) $2,64 \times 1,89 \text{ m} = 4,99 \text{ m}^2$; 5) $2,64 \times 1,19 \text{ m} = 3,14 \text{ m}^2$

11. Инв. 93, копирано 1949, заведено 9. 1. 1958, *Иродова гозба*, Пећ, црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији (*Le Festin de Herode, L'église de la Vierge, Patriarchat de Peć*), $1,80 \times 2,10 \text{ m} = 3,78 \text{ m}^2$

АНДРЕ РЕЊО, МАРСЕЛ НИКО, ЛЕОН РАФЕН, ШАРЛ БУЛО

12. Инв. 66, копирано 1949, заведено 5. 1. 1958, *Смрт краљице Ане Дандоло, мајке Уроша I*, Сопоћани (*La mort de la reine Anne Dandolo, Sopoćani*): 1) $1,99 \times 2,14 \text{ m} = 4,26 \text{ m}^2$; 2) $1,99 \times 1,30 \text{ m} = 2,59 \text{ m}^2$

13. Инв. 67, копирано 1949, заведено 5. 1. 1958, *Урош I са Драгутином*, Сопоћани (*Roi Uroš I avec son fils Dragutin, Sopoćani*), $1,94 \times 1,77 \text{ m} = 3,43 \text{ m}^2$

14. Инв. 68, копирано 1949, заведено 5. 1. 1958, *Краљица Јелена са Милутином*, Сопоћани (*La reine Hélène d'Anjou avec son fils Milutin, Sopoćani*), $2,19 \times 1,25 \text{ m} = 2,74 \text{ m}^2$

15. Инв. 70, копирано 1949, заведено 5. 1. 1958, *Циклус прекрасног Јосифа*, Сопоћани, шест сцена (*L'Histoire du Beau Joseph*, 6 scènes, Сороћани): 1) $1,31 \times 2,95 \text{ m} = 3,87 \text{ m}^2$; 2) $1,31 \times 1,77 \text{ m} = 2,32 \text{ m}^2$; 3) $1,31 \times 1,53 \text{ m} = 2,00 \text{ m}^2$; 4) $1,31 \times 2,33 \text{ m} = 3,05 \text{ m}^2$; 5) $1,31 \times 2,34 \text{ m} = 3,07 \text{ m}^2$; 6) $1,31 \times 1,75 \text{ m} = 2,29 \text{ m}^2$

АНДРЕ РЕЊО, МАРСЕЛ НИКО, ЛЕОН РАФЕН

16. Инв. 48, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Рођење Христово*, Сопоћани (*La Naissance*, Сороћани): 1) $3,42 \times 2,15 \text{ m} = 7,353 \text{ m}^2$; 2) $3,42 \times 2,20 \text{ m} = 7,52 \text{ m}^2$

17. Инв. 49, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Силазак у ад*, Сопоћани (*Le Descente aux Enfers / Résurrection*, Сороћани): 1) $3,30 \times 1,45 \text{ m} = 4,79 \text{ m}^2$; 2) $3,30 \times 1,44 \text{ m} = 4,75 \text{ m}^2$; 3) $3,30 \times 1,43 \text{ m} = 4,72 \text{ m}^2$

18. Инв. 51, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Распеће Христово*, Сопоћани (*La Crucifixion*, Сороћани): 1) $3,30 \times 1,44 \text{ m} = 4,75 \text{ m}^2$; 2) $3,30 \times 1,44 \text{ m} = 4,75 \text{ m}^2$; 3) $3,30 \times 1,44 \text{ m} = 4,75 \text{ m}^2$

19. Инв. 52, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Васкрсење Лазарево*, Сопоћани (*La Résurrection de Lazare*, Сороћани), $1,00 \times 3,00 \text{ m} = 3,0 \text{ m}^2$

20. Инв. 53, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Благовести*, детаљ, арханђел Гаврило, Сопоћани (*L'Annonciation*, Сороћани), $2,43 \times 1,00 \text{ m} = 2,43 \text{ m}^2$

21. Инв. 56, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Уснење Богородице*, Сопоћани (*La Dormition de la Vierge / La mort de la Vierge*, Сороћани): 1) $3,45 \times 1,90 \text{ m} = 6,56 \text{ m}^2$; 2) $3,45 \times 2,74 \text{ m} = 9,45 \text{ m}^2$; 3) $3,45 \times 1,62 \text{ m} = 5,59 \text{ m}^2$; 4) $2,69 \times 2,44 \text{ m} = 6,56 \text{ m}^2$; 5) $1,77 \times 1,33 \text{ m} = 2,35 \text{ m}^2$; 6) $2,69 \times 2,44 \text{ m} = 6,56 \text{ m}^2$

22. Инв. 59, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Сретење*, Сопоћани (*Présentation de Jésus au Temple*, Сороћа-

ни): 1) $3,42 \times 2,13 \text{ m} = 7,29 \text{ m}^2$; 2) $3,43 \times 2,14 \text{ m} = 7,34 \text{ m}^2$

23. Инв. 65, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Парабола о богаташу и житницима*, Сопоћани (*La moisson des riches*, Сороћани), $1,63 \times 2,50 \text{ m} = 4,08 \text{ m}^2$

24. Инв. 50, копирано 1949, заведено 4. 1. 1958, *Фриз апостола*, Сопоћани (*Frise des apôtres*, Сороћани), $1,00 \times 3,00 \text{ m} = 3,0 \text{ m}^2$

АНДРЕ РЕЊО

25. Инв. 61, *Св. Јован Крститељ – Претеча*, Сопоћани (*Saint Jean Baptiste*, Сороћани), $1,97 \times 0,96 \text{ m} = 1,89 \text{ m}^2$

26. Инв. 63, *Служба – Поклоњење архијереја Христу жртви*, детаљ, Сопоћани (*Procession eucharistique des évêques*, Сороћани): 1) $2,52 \times 2,36 \text{ m} = 5,95 \text{ m}^2$; 2) $2,52 \times 1,82 \text{ m} = 4,59 \text{ m}^2$

27. Инв. 64, *Св. Вавила*, Сопоћани (*Saint Babillas*, Сороћани), $2,45 \times 1,00 \text{ m} = 2,45 \text{ m}^2$

28. Инв. 71, *Христос се јавља мироносицама*, Сопоћани (*Apparition du Christ aux myrrhophores*, Сороћани), $2,25 \times 2,24 \text{ m} = 5,04 \text{ m}^2$

29. Инв. 72, *Неверовање Томино*, Сопоћани (*L'Incrédulité de Saint Thomas*, Сороћани), $2,45 \times 2,23 \text{ m} = 5,46 \text{ m}^2$

30. Инв. 78, *Причешиће апостола*, Сопоћани (*La Communion des apôtres*, Сороћани): 1) $2,29 \times 2,01 \text{ m} = 4,60 \text{ m}^2$; 2) $2,29 \times 2,29 \text{ m} = 5,24 \text{ m}^2$

МАРСЕЛ НИКО

31. Инв. 74, *Јеванђелист Марко*, Сопоћани (*L'évangéliste Marc*, Сороћани), $2,98 \times 2,20 \text{ m} = 6,56 \text{ m}^2$

32. Инв. 75, *Јеванђелист Матеј*, Сопоћани (*L'évangéliste Matthieu*, Сороћани), $2,99 \times 2,20 \text{ m} = 6,58 \text{ m}^2$

33. Инв. 81, *Светитељ у медаљону*, Сопоћани (*Saint inconnu dans un médaillon*, Соросани), 1,58 × 1,85 m = 2,9 m²

34. Инв. 82, *Светитељ у медаљону*, Сопоћани (*Saint inconnu dans un médaillon*, Соросани), 1,57 × 1,77 m = 2,79 m²

35. Инв. 79, *Праотац Ноје*, представљен у медаљону, Сопоћани (*Le vertueux Noe*, Соросани), 1,66 × 1,80 m = 2,99 m²

36. Инв. 80, *Праведни Сит*, представљен у медаљону, Сопоћани (*Le vertueux Seth*, Соросани), 1,70 × 1,40 m = 2,38 m²

ШАРЛ БУЛО

37. Инв. 76, *Јеванђелист Јован*, Сопоћани (*L'Évangéliste Jean*, Соросани), 2,97 × 2,20 m = 6,53 m²

38. Инв. 73, *Јеванђелист Лука*, Сопоћани (*L'Évangéliste Luc*, Соросани), 2,99 × 2,20 m = 6,58 m²

39. Инв. 77, *Св. Арсеније Српски*, Сопоћани (*Saint Arsenie de Serbie*, Соросани), 2,31 × 0,84 m = 1,94 m²

ЛЕОН РАФЕН

40. Инв. 60, *Четрдесеторица севастијских мученика*, детаљ, Сопоћани (*Les quarante martyrs*, Соросани), 1,60 × 1,25 m = 2,00 m²

41. Инв. 69, *Четрдесеторица севастијских мученика*, детаљ, Сопоћани (*Les quarante martyrs*, Соросани), 1,85 × 0,85 m = 1,57 m²

ПОЛ ВЕНСАН

42. Инв. 84, *Јеванђелист Јован*, Пећ, Свети апостоли (*L'Évangéliste Jean*, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć), 2,41 × 1,10 m = 2,65 m²

43. Инв. 85, *Јеванђелист Матеј*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији (*L'Évangéliste Mathieu*, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć), 2,30 × 1,10 m = 2,53 m²

44. Инв. 86, *Јеванђелист Марко*, црква Светих апостола у Пећкој патријаршији (*L'Évangéliste Marc*, L'église des Saints Apôtres à Peć, Patriarchat de Peć), 2,46 × 1,10 m = 2,71 m²

45. Инв. 92, *Рођење Богородице*, *Богородичин циклус*, Пећ, Свети Димитрије (*La Naissance de la Vierge*, L'église de Saint Demetre à Peć, Patriarchat de Peć), 2,05 × 2,06 m = 4,22 m²

46. Инв. 94, *Сретење*, *Велики празници*, црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији (*La Présentation de Jesus au Temple*, L'église de Saint Demetre à Peć, Patriarchat de Peć), 2,00 × 5,00 m = 10,00 m²

47. Инв. 99, *Први грех и истеривање из раја*, припрага Пећке патријаршије (*Le péché originel*, Narthex, Patriarchat de Peć), 2,16 × 1,77 m = 3,82 m²

48. Инв. 100, *Богородица Млекопитатељница*, припрага Пећке патријаршије (*La Vierge Allaitant*, Narthex, Patriarchat de Peć), 2,16 × 1,50 m = 3,24 m²

49. Инв. 811, *Лоза Немањића*, Дечани (*L'arbre généalogique de Nemanides*, Dečani), 4,20 × 2,50 m = 9,3 m²

КОПИЈЕ ФРЕСАКА ИЗ СЛОВЕНИЈЕ И ХРВАТСКЕ

Првобитна идеја о успостављању изложбеног простора у коме би била изложена дела која спадају у уметност византијског културног круга проширена је и предметима који приказују друге средњовековне стилове с територије Југославије. Стога је изведено 15 реплика из Словеније и четири из Хрватске. Као и у Србији, у Словенији су постојали претходници, сликари који су израђивали копије и пре изложбе у Паризу. Матеј Стернен је 1921. године ископирао две фреске из цркве Светог Ожболта, у правој фреско-техници. У Националној галерији у Љубљани копистика је негована до 1986. године.³

У Архиву Србије и Црне Горе се чувају три дописа о ангажовању сликара Мирка Кујачића (1901, Колашин – 1987, Мостар) на копирању фресака. Секретар Комитета за културу и уметност Владе ФНРЈ, Владо Мађарић је 26. јула 1948. године тражио од Министарства просвете НР Словеније стручне препоруке за Мирка Кујачића, који се Комитету обратио с молбом да учествује у копирању фресака. Такође, Комитет је тражио потврду да ће сликар преузети обавезу преношења наученог другим копистима. Секретар је молио за информацију о тачном времену могућег ангажовања Мирка Кујачића.

Министарство просвете НР Словеније је на горњи допис одговорило препорукама Франа Стелеа, 29. јула 1948, док је 6. септембра обавестило да Мирко Кујачић може да отпочне копирање крајем септембра те године јер до тада има друге обавезе.

Радови на копирању фресака су били завршени 29. септембра 1948, када је, испред Министарства просвете НР Србије, шеф Општег одсека Комитета за културу и уметност Милан Туторов одговорио негативно Одељењу за културу и уметност Министарства просвете НР Словеније у вези са захтевом за пријем Мирка Кујачића у групу сликара-кописта. Разлог за одбијање лежи у чињеници да је радна, летња сезона већ била истекла. Мирко Кујачић је на крају ипак копирао фреске 1948. године, у Прилесју над Анховим у Словенији, у подружној цркви Св. Ахаца. Ова три писма су важна јер сведоче о траженим препорукама о стручном знању, као и о чињеници да је од ученика било очекивано да постану учитељи.⁴

3 Jenko 2007: 19–38.

4 Архив Југославије, одељак 314, серија 11, страна 43.

СПИСАК КОПИЈА ФРЕСАКА ИЗ СЛОВЕНИЈЕ И ХРВАТСКЕ

1. Инв. 142, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Поклоњење пастира*, Црнгроб, Душан Петрич, $2,60 \times 1,60 \text{ m} = 4,16 \text{ m}^2$
2. Инв. 143, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Анђео*, Турнишће, Иван Сагадин, $0,95 \times 0,80 \text{ m} = 0,76 \text{ m}^2$
3. Инв. 144, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Св. Катарина*, Турнишће, Јакоп Карл, $1,80 \times 1,30 \text{ m} = 2,34 \text{ m}^2$
4. Инв. 145, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Апостоли Андреј, Павле и Петар*, Турнишће, Јакоп Карл, $1,77 \times 1,85 \text{ m} = 3,274 \text{ m}^2$
5. Инв. 146, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Легенда о Св. Ладиславу*, Турнишће, Милован Краљц, $1,41 \times 2,28 \text{ m} = 3,22 \text{ m}^2$
6. Инв. 147, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Битка*, Турнишће, Иван Сагадин, $1,40 \times 3,16 \text{ m} = 4,42 \text{ m}^2$
7. Инв. 148, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Проклетница и ђаво*, Високо, Леон Копорц, $1,32 \times 1,02 \text{ m} = 1,35 \text{ m}^2$
8. Инв. 149, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Св. Јурај*, Бодешче при Бледу, Рајко Слаперник, $1,72 \times 2,31 \text{ m} = 3,97 \text{ m}^2$
9. Инв. 150, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Рођење Христово*, Врзденец, Маријан Тршар, $1,52 \times 2,87 \text{ m} = 4,36 \text{ m}^2$
10. Инв. 151, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Поклоњење мудраца*, Врзденец, Александра Алекса Иванц, $1,85 \times 2,50 \text{ m} = 4,63 \text{ m}^2$
11. Инв. 152, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Св. Мартин*, Мартијанци, Вера Хорват, $1,95 \times 1,77 \text{ m} = 3,45 \text{ m}^2$
12. Инв. 153, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Успење Богородице*, детаљ, Муљово при Стични, Чоро Шкодлар, $1,98 \times 2,50 \text{ m} = 4,95 \text{ m}^2$
13. Инв. 154, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Глава Христа*, детаљ, Бутинига, Чоро Шкодлар, $0,60 \times 0,45 \text{ m} = 0,27 \text{ m}^2$
14. Инв. 155, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Игра мртваца*, Марија на Шкрилинама (Шкрилинах), Берам у Истри, Чоро Шкодлар: 1) $1,24 \times 2,54 \text{ m} = 3,15 \text{ m}^2$; 2) $1,24 \times 2,54 \text{ m} = 3,15 \text{ m}^2$
15. Инв. 156, копирано 1950, заведено 11. 1. 1958, *Поклоњење краљева*, Марија на Шкрилинама (Шкрилинах), Берам у Истри, Јоже Лоперт и Здравко Верник: 1) $1,60 \times 2,23 \text{ m} = 3,57 \text{ m}^2$; 2) $1,60 \times 2,00 \text{ m} = 3,2 \text{ m}^2$; 3) $1,60 \times 3,50 \text{ m} = 5,6 \text{ m}^2$
16. Инв. 157, копирано 1950, заведено 11. 1. 1958, *Поклоњење краљева*, Примож над Камником, I и II, Јоже Лоперт и Здравко Верник: 1) $2,60 \times 2,00 \text{ m} = 5,20 \text{ m}^2$; 2) $2,60 \times 2,52 \text{ m} = 6,55 \text{ m}^2$
17. Инв. 158, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Христос у слави*, Звоник Свете Марије у Задру, Бруно Булић, $2,80 \times 2,75 \text{ m} = 7,70 \text{ m}^2$
18. Инв. 159, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Мироносице на Христовом гробу*, Звоник Свете Марије у Задру, Бруно Булић, $2,00 \times 0,91 \text{ m} = 1,82 \text{ m}^2$
19. Инв. 160, копирано 1949, заведено 11. 1. 1958, *Ктиторски портрет краља Михаила*, Стон, Бруно Булић, $2,00 \times 2,00 \text{ m} = 4,00 \text{ m}^2$

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

Археолошки институт, фонд Ђурђа Бошковића: у два регистратора су хронолошки поређани сви документи који су релевантни за изложбу *Средњовековна уметност Југославије. Мулажи и копије које су извели југословенски и француски уметници*. Музеј француских споменика (L'Art medieval Yougoslave. Moulages et copies exécutés par des artistes Yougoslaves et Français, Musée des monuments Français).

АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ:

- 27. март 1930, одељак 74, серија 384, страница 75.
- 27. март 1930, одељак 74, серија 384, страница 128.
- 27. март 1930, одељак 74, серија 384, странице 345–353.
- од 30. јуна 1948, одељак 314, серија 11, страна 440, Влада ФНРЈ, Председништво, бр. 4800, помоћник потпредседник владе ФНРЈ Љубо Бабић.
- од 8. јуна 1948, одељак 314, серија 11, страна 441, Комитет за културу и уметност при Влади ФНРЈ бр. 4300, председник Комитета за културу и уметности Владислав Рибникар.

- од 2. јула 1948, одељак 314, серија 11, страна 442, Комитет за културу и уметност при Влади ФНРЈ бр. 4989, секретар Комитета за културу и уметност Владо Мађарић.

Војни архив, регистратор 35, фасцикла 1, уложак 35.

ГРАД БЕОГРАД

Архив града Београда, идејни пројекат објекта у Цара Уроша број 20 са бројем 49358, под називом Привремени павиљон средњовековних фресака, 5. 9. 1949. године.

Одбор за културу града Београда, Извештај, Београд 1971, 38.

Седница Просветно-културног већа Скупштине Града Београда, 24. септембар 1971.

Закључци Координационог одбора о музејима Београда. Седница Просветно-културног већа Скупштине Града Београда, 24. септембар 1971, 15.

Записник о иницијативи Скупштине Београдске заједнице културе, 17. априла 1973.

Седница Просветно-културног већа Скупштине Града Београда, 24. септембар 1971.

НАРОДНИ МУЗЕЈ

Записник са прве седнице Радне заједнице са представницима друштвене заједнице одржане 18. 2. 1972, бр. 71/2 од 26. 2. 1972.

Записник са седнице комисије за интеграцију Народног музеја и Галерије фресака 5. марта 1973, Н.М. бр 152/3, 6. март 1973.

Записник о интеграцији, Н. М. бр. 15218 од 5. 4. 1973.

Протокол, потписан 10. јула 2004. године, заведено под бројем 167/10, 14. јула 2007. године.

ГАЛЕРИЈА ФРЕСАКА

Записник састанка радних људи Галерије фресака бр. 831/1 од 21. 2. 1972.

Записник са стручног састанка одржаног у Галерији фресака 6. априла 1995. о потреби прикупљања фрагмената фресака у студијску збирку.

САНУ

Акт Одељења друштвених наука САНУ 157/3 од 21. 02. 1957. године.

Протокол, потписан 10. јула 2004. године, заведено под бројем 167/10, 14. јула 2007. године.

ДНЕВНА ШТАМПА

ВРЕМЕ:

7. април 1927, трећа страна: „Отварање средњовековног одељења у Народном музеју у Београду“;

10. април 1927, насловна страна: „Сутра се на свечан начин отвара Други Византолошки Конгрес у Београду. Краљ ће присуствовати отварању конгреса“; трећа страна: „Изложба фресака из наших манастира на византолошком конгресу“;

11. април 1927, насловна страна: „Данас се свечано отвара Други Византолошки Конгрес у Београду“;

12. април 1927, насловна страна: „Јуче је у краљевом присуству отворен Конгрес Византолога у Београду“; трећа страна: „Поздравни говори представника свију држава“;

13. април 1927, насловна страна: „Други дан Византолошког конгреса. Значај и величина нашег средњовековног законодавства и уметности“; трећа страна: „Велики пријем на двору“;

14. април 1927, насловна страна: „Трећи дан Византолошког конгреса. У трезору цркве Св. Петра у Риму налази се можда слика Стефана Немање са браћом“; трећа страна: „Зашто научници из Русије не учествују на конгресу“;

15. април 1927, трећа страна: „Четврти дан Византолошког конгреса. Посета краљевој збирци копија фресака“;

16. април 1927, насловна страна: „Пети дан Византолошког конгреса. Неколико нових и сензационалних научних хипотеза. Вавилонска кула у којој се сви разумеју“; трећа страна: „Принципи српске религиозне архитектуре у молдавској школи“; „Да ли смо се доселили из Чешке“;

17. април 1927, трећа страна: „Јуче је Конгрес Византолога завршио свој рад“;

20. април 1927, насловна страна: „Скопље спрема данас византолозима свечан дочек“;

21. април 1927, пета страна: „Скопље је јуче свечано дочекало византологе“;

23. април 1927, трећа страна: „Свечан дочек византолога у Крушевцу“

ОСТАЛА ШТАМПА

Правда, 27 новембар 1939: Музеј Јужне Србије.

Борба, 1. фебруар 1953: Нова изложба.

Политика, 7. 9. 1958, 20: Јарослав Кратина.

Политика, специјални додаток, 7. март 1971: Избор експоната са изложбе југословенске уметности у Паризу.

Политика, 30. мај 1976: Страшни суд у парчићима, из манастира Станичење.

Побједа, 11. новембар 2005: Божур Ивановић.

Књижевни лист, 1. март 2007: Обраћање јавности, петиција 271 стручњака.

Глас, 28. јун 2007, 15: Изложба „Србија, земља фресака“ у Стразбуру.

Blic, 23. фебруар 2008: Додељене награде Друштва конзерватора Србије.

Press, 25. новембар 2008: „Србија остала без кописта“.

ТВ Ревизија, 15. и 16. фебруар 2013: Чувар Часлав.

Политика, 7. март 2014: „Сећање на учитеља који је спасао Стари савски мост“.

Blic, 16. март 2014: „Преминуо сликар и професор ФЛУ Милутин Драгојловић“.

Политика, 25. децембар 2014, насловна страна: Данас поклон календар за 2015. годину. Анђели са фресака средњовековне Србије.

Политика, 22. децембар 2016, насловна страна: „Први пут на једном месту, Жене српских средњовековних владара и племића на фрескама“.

ЛИТЕРАТУРА

А

Abadžić-Hodžić 2011

Abadžić-Hodžić, Aida. *Bosanskohercegovačka grafika 20. stoljeća: šezdesete i sedamdesete godine 20. stoljeća u kontekstu evropskog moderniteta i postmoderniteta*, Sarajevo: Tugra.

Алексић 2019

Алексић, Јана М. *Културна идеологија Милана Кашина*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Алфандари 2015

Алфандари, Пардо Р. *То је био само пикник*, Београд: Службени гласник.

Ambrozić 1966

Ambrozić, Katarina, „Dušan Ristić“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti IV*, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 100.

Ананьева и Лаурина 1965

Ананьева, Татьяна А. и Вера Лаурина. *Древнерусские фрески. Выставка копий фресок и фрагментов росписей*, Ленинград: Государственный Русский музей.

Антић-Комненовић 1969

Антић-Комненовић, Нада, Ликови жена у српској средњовековној уметности, Деспотица Ливерина, *Политика*, 26. април 1969. године, 14.

Антић-Комненовић 1969а

Антић-Комненовић, Нада, Ликови жена у српској средњовековној уметности, Јерина Бранковић, *Политика*, 10. мај 1969. године, 14.

Антић-Комненовић 1972

Антић-Комненовић, Нада. *Јарослав Кратина, Изложба копија фресака, 9. мај – 9. јун 1972*, Београд: Галерија фресака.

Антић-Комненовић 1975

Антић-Комненовић, Нада. „Остаци фресака у кули кнеза Лазара“, *Зборник Народног музеја (Београд) VIII (1975)*: 417–431.

Антић-Комненовић 1982

Антић-Комненовић, Нада. „Зидно сликарство манастира Љубостиње“, *Зборник Народног музеја (Београд) XI-2*: 17–53.

Антић-Комненовић 1987

Антић-Комненовић, Нада. „Галерија фресака у Београду 1953–1973“, *Зборник Народног музеја (Београд) XIII-2*: 237–254.

Антић-Комненовић 1990

Антић-Комненовић, Нада. *Часлав Цолић. Копије фресака и акварели. 5. април – 20. април 1990. године*, Београд: Библиотека града Београда – Одељење уметности.

Антић-Комненовић 1994

Антић-Комненовић, Нада. „Необјављене фреске Богородичиног детињства из цркве Св. Петра Коришког“, *Зборник Народног музеја (Београд) XV-2*: 33–36.

Антић-Комненовић 1997

Антић-Комненовић, Нада. „Милан Кашанин као директор Галерије фресака (1951–1961)“, *Зборник Народне музеја* (Београд) XVI-2: 73–80.

Антић-Комненовић и Живковић 1980

Антић-Комненовић, Нада и Зденка Живковић. *Копије фресака из српских средњовековних цркава у рушевинама*, Београд: Народни музеј.

Антић-Комненовић и Илић 1971

Антић-Комненовић, Нада и Јелица Илић. *In memoriam, Александру Томашевићу, Небојши Јелачи и Милошу Јовановићу*, Београд: Галерија фресака.

Arnaud 2007

Arnaud, Marie-Paul. „Un impossible musée d'architecture“, in: *Cité de l'architecture et du patrimoine sous la direction de Léon Pressouyre*, ed. Mazières, François de, Paris: Nicolas Chaudun, 142–176.

Aćin 1989

Aćin, Zdenka, Ordenje na crnoj berzi, **Duga**, 27. мај 1989. године, 39.

Б

Б 2007

Д. Б., Свети ратници у прокупачкој галерији, *Политика*, 2. август 2007. године.

Бабић 1986

Бабић, Гордана. *Иванка Живковић, Копије фресака из Рамаће*, Београд: Уметнички павиљон “Цвијета Зузорић”.

Babić 1964

Babić, Ljubo. „Копија“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* III, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 215–216.

Babić 1966

Babić, Ljubo. „Реплика“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* IV, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 83.

Балабановић 1992

Петар Балабановић. *Крушедол, Споменици српског зидног сликарства XVIII века, цртежи*, Нови Сад: Галерија Матице српске и Покрајински завод за заштиту споменика културе.

Bellaigue-Scalbert 1985

Bellaigue-Scalbert, Mathilde. „Originals Versus Substitutes - Concept and Definition“, in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 87–90.

Bercé 2007

Bercé, Françoise. „Le Musée de sculpture comparée de Viollet-le-Duc à Enlart“, in: *Le Musée des monuments françaises. Cité de l'architecture et du patrimoine sous la direction de Léon Pressouyre*, ed. Mazières, François de, Paris: Nicolas Chaudun, 54–89.

Bovini 1955

Bovini, Giuseppe. *Ravenski mozaici. Izložba kopija. Beograd – Zagreb – Ljubljana – Skoplje*, Beograd: Komisija za kulturne veze sa inostranstvom FNRJ.

Богуновић 2005

Богуновић, С. „Виктор Азриел“, у: *Енциклопедија Београда*, Београд: Београдска књига.

Брадић 2009

Брадић, Небојша. Не дамо Галерију фресака, *Press*, 30. јул 2009. године.

Брајовић 2005

Брајовић, Љубомир, „In memoriam“, *Побједа* 11. новембар.

Бранди 2007

Бранди, Чезаре. *Теорија рестаурације*, Београд: Министарство културе Републике Србије, Генерална дирекција за сарадњу у развоју Министарства спољних послова Италије, 79–82.

Broz 1951

Broz, Josip Tito. „Predgovor“, u: *Izložba srednjovjekovne umjetnosti Jugoslavije*, ur. Miroslav Krleža, Zagreb, Umjetnički paviljon Zagreb.

Бујишић 2010

С. Бујишић, „Србија, земља фресака“ у седишту Европског парламента, *Danas*, 31. август 2010. године, 18.

Буквић 2018

Димитрије Буквић, Тајне средњовековног српског вина, *Политика*, 18. фебруар 2018. године, 9.

Bouret 1950

Жан Буре (Jean Bouret), *La Yougoslavie entre l' Orient et l' Occident*, 24 фебруар 1950 године, *Arts*.

В

Васић 1981

Васић, Павле. *Примењене уметности у Србији 1900-1978*, Београд: Удружење ликовних уметника примењених уметности и дизајна Србије.

Verdier 1959

Verdier, Paul. „Le service français des Monuments Historiques“, *Зборник Југословенског института за заштиту споменика културе* 10: 185–194.

Влаисављевић 2007

М. Влаисављевић, Фреске на истој адреси, **Влиц**, 31. март 2007. године.

Влатковић 2006

Влатковић, Радмила. *Часлав Цолић, Копије фресака*,

Пирот: Галерија „Чедомир Крстић“.

Водич кроз музејске студије 2014

Водич кроз музејске студије, уредник Макдоналд, Шерон. Београд: Клио.

Vriant 1950

Робер Вријан (Robert Vriant). *Les fresques Yougoslaves, Nouvelles Littéraires*, 8. фебруар 1950.

Vujanović 1984

Vujanović, Radomir. *Umjetnost Bosne i Hercegovine 1974-1984*, Sarajevo: Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine, Organizacioni komitet XIV zimskih olimpijskih igara.

Вујновић 2014

Вујновић, Андреј. *Допринос Светозара Радојчића методологији српске историје уметности*, Београд: Историјски музеј Србије.

Вукотић-Лазар 2003

Вукотић-Лазар, Марта. „Светислав Мандић (1921–2003), In memoriam“, *Гласник Српске православне цркве* LXXXVI, бр. 3: 97–98.

Вуксан 1984

Вуксан, Бодин, Јован Исајловић Млађи: Кнез Милан Обреновић II на одру, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 20: 99–115.

Вуњак и Медих 1965

Вуњак, Михаило и Милорад Медих. „Радови на преношењу и скидању зидних слика у Нубији“, *Зборник заштите споменика културе* XVI: 29–40.

Г

Габелић 2005

Габелић, Смиљка. „Сликаство цркве“, у: *Црква св. Николе у Станичењу*, ур. Васић, Милоје, Монографије 44, Београд: Археолошки институт, 113–182.

Гилфердинг 1996

Гилфердинг, Александар Ф. *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Београд, Службени лист.

Грубор 2013

Грубор Александра. Међу фрескама и даровима. Поводом изложбе Косово и Метохија – Задужбине и дарови. Збирка Народног музеја у Београду, Галерија фресака, *Српски књижевни лист*, број 5/110 за мај, јун и јул 2013. године, 12-13.

Д

Д. К. 2013

Д. Д. К., Сведочанство минулог времена, *Политика* 15. и 16. фебруар 2013. године, 24.

Deloche 1985

Deloche, Bernard. „Comments and views on Basic Papers Presented in Iss No. 8,” in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 17–19.

Delporte and Lahanier 1985

Delporte, Henri and Christian Lahanier. „Reconstrucion photo grammetrique de la sale des taureaux de Lascaux,” in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 137–145.

Denegri i Matić-Panić 2002

Denegri, Ješa i Radmila Matić-Panić. *M. B. Protić*, Београд: Clio.

Дероко 1927

Дероко, Александар. „Изложба наше византијске уметности”, *Политика* 12. 4. 1927.

Дероко 1982

Дероко, Александар. „Мало неких давних сећања”, у:

Сећања конзерватора, ур. Станић, Радомир, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 7–14.

Димитријева 1982

Димитријева, Натаља В. *Монументална живопись средневековья. Копии и копии–реконструкции. Художник–реставратор Адолф Николаевич Овчинников*, Москва: Всероссийский художественный научно-реставрационный центр имени академика И. Э. Грабаря.

Димитријевић 2011

Димитријевић М. Бели анђеоло становник Фиренце, *Политика*, 12, 15. новембар 2011. године

Доментијан 1988

Доментијан. *Живот светога Саве и живот светога Симеона*, прир. Р. Маринковић, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Domergue 1950

Домерк Рене (René Domergue). *Fresques du Moyen âge*, 22 март 1950. године, *L’Aube*.

Dulau 2004

Dulau, Robert. „Paul Dechamps et la création du „musée de la fresque“ ou „département des Primitifs français“ au musée des Monuments français”, in: *Le dévoilement de la couleur. Relevés et copies de peintures du Moyen Age et de la Renaissance*, ed. Pressouyre, Léon et al., Paris: Centre des monuments nationaux, Monum, Éditions du patrimoine, 63–83.

Dulau 2007

Dulau, Robert. „Paul Deschamps ou la consécration des Monuments françaises”, in: *Cité de l’architecture et du patrimoine sous la direction de Léon Pressouyre*, ed. Mazières, François de, Paris: Nicolas Chaudun, 90–117.

Dulau et Finance 2010

Dulau, Robert et Laurence de Finance. „La galerie des moulages; La galerie des peintures et des vitraux”, in: *Guide du musée des Monuments françaises à la Cité de l’*

architecture et du patrimoine, ed. Carré, Dominique, Paris: Mondadori, Veroné, 31–213.

Ђ

Ђорђевић 2004

Ђорђевић, Марија. У Галерији фресака: Дан заштите споменика културе, *Политика*, 23. фебруар 2004. године.

Ђорђевић 2004а

Ђорђевић, Марија. У Галерији фресака: Пропадање споменика наше културе, *Политика*, 17. август 2004. године.

Ђорђевић 2005

Ђорђевић Марија. Кроз галерије, Портрети владара, *Политика*, 18. новембар 2005. године.

Ђорђевић 2007

Ђорђевић, Марија. Из Галерије фресака: Апел јавности. Активност замире. Око 250. професора и стручњака забринуто за судбину музејског простора, *Политика*, 24. јануар 2007. године, 17.

Ђорђевић 2007а

Ђорђевић Марија. Апел против затварања Галерије фресака, *Политика*, 21. март 2007. године. 16.

Ђорђевић 2007б

Ђорђевић, Марија. Подстанари у Галерији фресака, *Политика*, 27. март 2007, 16.

Ђорђевић 2007в

Ђорђевић, Марија. Србија, земља фресака, *Политика*, 3. новембар 2007. године.

Ђ. М. 2007

С. Ђ. М., Протестно писмо против затварања Галерије фресака, Отворено писмо управника Галерије Бојана Поповића *Глас*, 24. јануар 2007. године, 15.

Ђураков 1973

Никодим Ђураков, Јеромонах Наум Андрић (1907-1972), велики српски иконограф XX века, *Гласник Српске православне цркве*, 9, 191-196.

Ђурић 1959

Ђурић, Вељко. „Gojko Berkujan”, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti IV*, ur. Krleža, Krleža, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 346.

Ђурић 1964

Ђурић, Вељко. *Сликари и вајари Црне Горе (1900-1960)*, Цетиње: Умјетничка галерија.

Ђурић 1989

Ђурић, Војислав Ј. „Брана Живковић и цртање фресака”, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 13: 229–230.

Е

Етички кодекс 2007

Етички кодекс за музеје, ур. Дражен Котроман и Славољуб Пушица, ICOM, Сарајево–Београд. www.muzej-jugoslavije.org > uploads > 2017/04

Ж

Живанов 2003

Живанов, Драгојла. *Српско зидно сликарство XVIII века. Копије из збирке Галерије Матице српске*, Галерија САНУ, Изложбена свеска 31, Београд: Галерија Српске академије наука и уметности и Галерија Матице српске.

Живанчевић 1983

Живанчевић, Владимир. „Од видинског пољанчета до „Хеликона“ у Москви, Јевреји на Дорћолу”, у: *Београд у сећањима 1930-1941*, ур. Ђоковић, Милан, Београд: Српска књижевна задруга, 173–180.

Живков 2013

Живков Станислав. Како је надчовечанским напори-

ма спречено уништавање Галерије фресака, *Таблоид* 276, 17. јануар 2013. године, 36-37.

Живковић 1988

Живковић, Бранислав. „Бођани“, у: *Споменици српског сликарства XVIII века* 1, ур. Живковић, Бранислав, Нови Сад: Галерија Матице српске.

Живковић 1991

Живковић, Бранислав. „Богородица Љевишка, цртежи фресака“, у: *Споменици српског сликарства средњег века* 9, ур. Станић, Радомир, Нови Сад: Републички завод за заштиту споменика културе.

Живковић 1985

Живковић, Зденка. „Обојена светлост Сопоћана“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 9: 51–52.

Живковић 2005

Живковић, Зденка. „Прилог I, Чишћење, конзервација и рестаурација живописа“, у: *Црква св. Николе у Станичењу*, ур. Васић, Милоје, Монографије књ. 44, Београд: Археолошки институт, 213–216.

Живковић 1991

Живковић, Иванка. „Конзервација и рестаурација живописа Копоринске цркве“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 15: 67–69.

З

Здравковић 1968

Здравковић, Иван. „In memoriam Александру Томашевићу“, *Зборник Савезног завода за заштиту споменика културе* 19: 11–12.

Зековић 2000

Зековић, Звонимир. „In memoriam, Милорад Медић, 1926–1999“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 23–24: 199–200.

И

Ивановић 1971

Ивановић, Милан. „Поводом чланка о интеграцији Народног музеја и Галерије фресака, Заиста у добри час“, *Политика*, 9. јануар 1971, 16.

Ивановић 1983

Ивановић, Милан. „Прилози о споменицима Метоксије, Новобрадске Криве Реке, сиринићке и никшићке жупе“, *Саопштења* 15: 195–220.

Ивановић 1984

Ивановић, Милан. *Тирилски епиграфски споменици из Србије, Црне Горе и Македоније (одливи)*, Београд: Народни музеј.

Ивановић 1987

Ивановић, Милан. „Испоснице Уљарице и остаци српских цркава у сливу реке Мируше, средњовековне Љубижње“, *Саопштења* 19: 199–211.

Илић 1970

Илић Јелица. „Црква Богородице у Бистрици – Вољвац“, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 6: 210–214.

Ј

Јевтовић 1984

Јевтовић, Јевта. „Обележавање тридесетогодишњице постојања Галерије фресака“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 8: 3–4.

Јевтовић 2008

Јевтовић, Јевта. *Моје музејске године*, Београд: Мрљеш.

Jenko 2007

Jenko, Mojca. *Zbirka kopij fresk v Narodni galeriji*, Ljubljana: Narodna galerija Ljubljana.

Јефтић 2011

Јефтић Жељка. Бели анђеоло фасцинирао туристе у Риму, *Blic*, 9 јул 2011, 5В.

Јефтић 2011а

Јефтић Жељка. Српске фреске на изложби у Риму, 24 сата, 12. јул 2011. године.

Јовановић 1994

Јовановић, В. „Андрић Лазар – Наум (07. IV 1907, Надаљ, Бачка – 19. IX 1972, Београд)“, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине XVII*: 133–136.

Јовановић 1987

Јовановић, Миодраг. *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба*, Београд: Друштво историчара уметности Србије; Крагујевац: „Каленић“ – издавачка установа Епархије шумадијске.

Јовановић 1989

Јовановић, Миодраг. „Из повести о настанку мозаика у маузолеју на Опленцу“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 131: 129–131.

Јовановић 1990

Јовановић, Миодраг. *Опленац, Црква Св. Ђорђа, маузолеј династије Карађорђевића*, Топола: Фондација краља Петра.

Jung 1984

Jung, Karl Gustav. *Psihologija i alkemija*, Zagreb: Naprijed.

К

Кандић 2004

Кандић, Оливера. „In memoriam Светислав Мандић 1921–2003“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 28: 210.

Karplan 1985

Karplan, Flora S. „Typology of Substitutes: system,

descriptions – fields of use“, in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vинош, Sofka, Iss Icofom Study, Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 121–129.

Kasalica 2016

Kasalica, Vladislav. *Zidno slikarstvo Crne Gore, Kopije fresaka iz fonda Narodnog muzeja Crne Gore*, Ulcinj: Garant; Bar: Kulturni centar.

Каталог изложбе “Наше фреске у иностранству” 1964

Каталог изложбе “Наше фреске у иностранству” Галерија Културног центра, Београд (хемеротека из страних гласила), 5-6.

Кашанин 1924

Кашанин, Милан. „Кроз Рашку и Зегу – посета Љубостињи: Народни живот уз Мораву; Задужбина последње српске кнегиње“, *Време, среда* 3. септембар, 3.

Кашанин 1924а

Кашанин, Милан. „Кроз Рашку и Зегу – Историја у Каленићу: Тип српског сељака; Удаљеност косовских напора“, *Време, четвртак* 4. септембар, 4.

Кашанин 1924б

Кашанин, Милан. „У држави Алтомановића – Кроз три века за шест дана: Од Ариља у Брсково и у Ужице“, *Време, среда* 10. септембар, 3.

Кашанин 1924в

Кашанин, Милан. „У земљи Херцеговој – Жеђ идеологије: Православље, богумилство и ислам: Манастир Бања“, *Време, среда* 17. септембар, 6.

Кашанин 1924г

Кашанин, Милан. „Низ Лим – Од Бање до Пријепоља: Пут, градови, хајдуци и јагањци“, *Време, понедељак* 29. септембар, 4.

Кашанин 1927

Кашанин, Милан. „Други међународни византолошки конгрес“, *Летопис Матице српске*, година CI, књига 312, свеска I: 338.

Кашанин 1927а

Кашанин, Милан. *Изложба В. Предајевића и А. Вербицког*, Београд: Београдски универзитет.

Кашанин 1942

Кашанин, Милан. *Два века српског сликарства*, Београд: Државна штампарија.

Каšanin 1958

Каšanin, Милан. *Galerie des fresques, Les fresques Yougoslaves du moyen âge, exposées au pavillon III de la Foire de Belgrade, 27 septembre /26 octobre*, Novi Sad: Forum.

Кашанин 1974

Кашанин, Милан. „У садашњости и прошлости“, *Политика*, 22. септембар 1974.

Kitzinger 1954

Kitzinger, Ernst. „The Cult of Images in the Age before Iconoclasm“, *Dumbarton Oaks Papers* 8: 83–150.

Колунџић 1971

Колунџић, Душан М. *Црквено сликарство 1920–1970*, Сремски Карловци: Српска православна црква.

Krleža 1932

Krleža, Miroslav. *Povratak Filipa Latinovicza*, Zagreb: Minerva.

Кусовац 1976

Кусовац, Никола. *Светислав Страла. Трагом четврте и пете непријатељске офанзиве*: Београд: Народни музеј.

Кусовац 2006

Кусовац, Никола. *Светислав Страла. Орнаменти на*

средњовековном зидном сликарству Србије, Црне Горе и Македоније, Београд: Загорац.

Л

Лађевић 1982

Лађевић, Милан. „Моја прва конзерваторска обука“, у: *Сећања конзерватора*, ур. Станић, Радомир, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 37–51.

Лексикон неимара 2008

Лексикон неимара, *Encyclopaedia architectonica*, уредник Зоран Маневић, Грађевинска књига, Београд.

Лидов 1985

Лидов, Алексей М. *Об истории и методах копирования грузинских фресок, Средневековые фрески Грузии*, Каталог выставки, Москва: Государственный музей искусства народов Востока, Советский художник.

Lidov 1991

Lidov, Alexei M. *The Mural Paintings of Akhtala*, Moscow: Nauka Publishers, Central Department of Oriental Literature.

М

М., Б. 2019

М., Б. „Живопис Богородице Љевишке“, *Напред* (Ваљево), 18. април 2019.

М., М. 2009

М., М. „Изложба у Гуприји. Портрети Светог Саве“, *Blic*, 30 јануар 2009.

Mažuran-Subotić 1985

Mažuran-Subotić, Vesna. „The Sculpture – the originals and substitutes (the Concept of the Original Work in Sculpture)“, in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study,

Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 115–120.

Mazières 2012

Mazières, François de (ed). *Esprit(s) des lieux. Du Trocadero au palais de Chailiot*, Catalogue de l'exposition présentée du 17 septembre 2011 au 19 mars 2012, Paris: Cité de l'architecture et du patrimoine.

Malraux 1957

Malraux, André. *La Métamorphose des dieux*, Paris: Gallimard.

Malraux 1974

Malraux, André. *Le Surnaturel*, Paris: Gallimard.

Malraux 1975

Malraux, André. *L'Irréel*, Paris: Gallimard.

Malraux 1976

Malraux, André. *L'Intemporel*, Paris: Gallimard.

Малро 1986

Малро, Андре. *Метаморфозе богова. Иреално*, Београд: Југославијапублик.

Мандић 1952

Мандић, Светислав. *Кад млидијах живети*, Београд: Ново поколење.

Мандић 1959

Мандић, Светислав, Стари сликари увели су нас у историју светске уметности, *Политика*, 6. децембар 1959. године, 15.

Мандић 1970

Мандић, Светислав, О интеграцији Галерије фресака са Народним музејом, *Политика*, 21. новембар 1970. године.

Мандић 1975

Мандић, Светислав. *Древник, записи конзерватора*, Београд: Слово љубве.

Мандић 1981

Мандић, Светислав. *Чрте и резе, фрагменти старог именика*, Београд: Слово љубве.

Мандић 1986

Мандић, Светислав. *Розета на Ресави, плетеније словеса о Раваници и Манасији*, Крушевац: Багдала.

Мандић 1986а

Мандић, Светислав. *Велика господа све српске земље и други просопографски прилози*, Београд: СКЗ.

Мандић 1990

Мандић, Светислав. *Царски чин Стефана Немање, чињенице и претпоставке о српском средњовековљу*, Београд: СКЗ.

Marester 1950

Ги Марестре (Guy Marester), Les chefs – d'oeuvre de l'art medieval Yougoslave exposés au musée des monuments français, 12 март 1950. године, *Combat*.

Марјановић 2007

Милена Марјановић, Ризница мора да се сачува, *Vlisc*, јануар 24. 2007. године.

Марковић 2011

Марковић Наташа. „Србија, земља фресака“, Културни додатак *Политике*, 18, јун 2011. године.

Марковић 2011

Марковић, Миодраг. „Иконографски програм најстаријег живописа цркве Богородице Перивлепте у Охриду. Попис фресака и белешке о појединим програмским особеностима“, *Зограф* 35: 119–143.

Marković 1992

Marković, Predrag. *Beograd i Evropa 1918-1941*, Beograd: Savremena administracija.

Maroević 1985

Maroević, Ivo. „Zamjena za muzejske predmete (tipologija i definicija)“, *Informativa museologica* 2–3: 5–6.

Marojević 1976

Marojević, Tonko. *Šime Perić*, Zagreb: Galerija Forum Centra za kulturu i informacije Zagreba.

Матовић 2008

Матовић Драгана. Скучени у две собе, *Вечерње новости*, 28. март 2008. године.

Матовић 2008а

Матовић Драгана. Зашто сликари конзерватори нису отишли да копирају фреске из Грачанице, *Вечерње новости*, 30. децембар 2008. године.

Матовић 2009

Матовић Драгана. Галерија фресака би могла да буде обновљена до почетка Универзијаде, *Вечерње новости*, 8. април 2009. године, 32.

Матовић 2009а

Матовић Драгана. Нема паузе за културу, *Вечерње новости*, 13. август 2009. године.

Матовић 2009б

Матовић Драгана. Галерија фресака би крајем године требало да заблиста старим сјајем, *Вечерње новости*, 17. август 2009. године, 35.

Матовић 2010

Драгана Матовић, Изложба у Европском парламенту. Фреске у Бриселу. *Вечерње новости*, 31. август 2010. године.

Матовић 2011

Матовић Драгана. Наш анђеоло над Фиренцом, Стална поставка наших фресака отвара се 29. новембра у базилици Санта Кроче, *Вечерње новости*, 10. новембар 2011. године, 15.

Матовић 2013

Матовић Драгана. Мост слика, *Вечерње новости*, 23. јул 2013, 17.

Матовић 2013а

Матовић Драгана. Од цркава правили складишта, *Вечерње новости*, 16. децембар 2013. године, 9.

Матовић – Краљ 2018

Матовић Драгана –Краљ М. Обилне падавине угрозиле вредне експонате који се чувају у депоу Галерије фресака, *Вечерње новости*, 26. јул 2018, 15.

Mayer 2004

Mayer, Jannie. „Un conservatoire des peintures murales françaises: les relevés de la Médiathèque de l’architecture et du patrimoine“, in: *Le dévoilement de la couleur. Relevés et copies de peintures du Moyen Age et de la Renaissance*, ed. Pressouyre, Léon et al., Paris: Centre des monuments nationaux, Monum, Éditions du patrimoine, 47–62.

Mayer 2007

Mayer, Jannie. „Au palais de Chaillot, un musée pour les monuments historiques“, in: *Cité de l’architecture et du patrimoine sous la direction de Léon Pressouyre*, ed. Mazières, François de, Paris: Nicolas Chaudun, 118–141.

Медаковић 1970

Медаковић, Дејан. „Принципи и програм „Одбора за организацију уметничких послова Србије и Југословенства“ из 1913. године“, *Зборник Филозофског факултета у Београду* XI/1: 676.

Медаковић 1991

Медаковић, Дејан. *Ефемерис, Хроника једне породице* II, Београд: БИГЗ.

Медаковић 2000

Медаковић, Дејан. „Беседа на изложби копија фресака Зденке Живковић у Галерији Прогрес“, *Политика*, 15. април 2000.

Медаковић 2007

Медаковић, Дејан. *Ефемерис, хроника једне породице* III, Београд: Прометеј.

Медић 1965

Медић, Милорад. „Радови на споменицима: Vadi es Sebua Abu Oda – Abdalah Nirqi“, *Зборник заштите споменика културе* XVI: 29–93.

Медић 1999

Медић, Милорад. *Стари сликарски приручници* I, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Медић 2002

Медић, Милорад. *Стари сликарски приручници* II, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Медић 2005

Медић, Милорад. *Стари сликарски приручници* III, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Mensch 1985

Mensch, Peter van. „Towards a Typology of Copies“, in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study, Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 45–50.

Милатовић 2007

Милатовић, Петар. Тужна и (не)вероватна судбина

последњег Немањића. *Политикин забавник*, 7. септембар 2007. године, 6.

Milenković-Vuković 2017

Milenković-Vuković, Biljana. „Olga Tiran (slikar, konzervator, kostimograf i scenograf)“, u: *Znameniti Slovenci u Beogradu* 4, Beograd: Društvo Sava, 24–25.

Millet and Frolov 1954

Millet, Gabriel et Anatole Frolov. *La peinture du moyen âge en Yougoslavie. Serbie, Macédoine, Monténégro* I, Paris: E de Boccard, Imprimerie Nationale.

Millet and Frolov 1957

Millet, Gabriel et A. Frolov. *La peinture du moyen âge en Yougoslavie. Serbie, Macédoine, Monténégro* II, Paris: E de Boccard, Imprimerie Nationale, 1957.

Millet and Frolov 1962

Millet, Gabriel et A. Frolov. *La peinture du moyen âge en Yougoslavie. Serbie, Macédoine, Monténégro* III, Paris: E de Boccard, Imprimerie Nationale, 1962.

Millet and Velmans 1969

Millet, Gabriel et Tanya Velmans, *La peinture du moyen âge en Yougoslavie. Serbie, Macédoine, Monténégro* IV, Paris: E de Boccard, Imprimerie Nationale, 1969.

Милосављевић 2012

Милосављевић, Андријана. *Туристички значај Галерије фресака у Београду*, дипломски рад, Природно математички факултет, Универзитет у Новом Саду.

Миловановић 1995

Миловановић, Душан. *Савремена православна српска уметност*, Београд: Музеј примењене уметности.

Миловановић 2013

Миловановић, Душан. *Освежавање меморије*, Београд: Музеј примењене уметности.

Миљковић 1994

Миљковић, Љубица. *Лада – поглед у прошлост*, Београд: Народни музеј.

Мићевић 2007

Мићевић, И. У Савету Европе у Стразбуру вечерас представљање наше средњовековне уметности, *Вечерње новости*, 28. јун 2007. године.

Михајловска 1973

Михајловска, Драгица, *Катица Чешљар-Мирковић, Таписерије, мотиви са фресака и копије са фресака*, Смедерево: Музеј у Смедереву.

Mihich 2007

Mihich, Velizar. *Vasa*, Los Angeles: Vasa Studio Inc.

Мојашевић 1991

Мојашевић, Миљан. *Немачка књижевност доба просветитељства, класике и романтизма*, Београд: Научна књига.

Мом(ировић) 1994

Мом(ировић), Петар. „Андрић Наум (Лазар)“, у: *Енциклопедија Новог Сада*, св. 2, Нови Сад: Музеј града Новог Сада: 186-187.

Montanari 2005

Montanari, Giuseppe. *Le copie dei mosaici antichi di Ravenna, in: Ravenna, citta' del mosaico*, Cesena: Servizio Turismo – Comune di Ravenna.

Н

***Наше фреске* 1964**

Наше фреске у иностранству, Београд: Галерија Културног центра.

Николић 2017

Николић, Мила. *Божур Ивановић, Ретроспектива*, Панчево: Културни центар Панчева и Народни музеј Панчево.

Nikuljska i Dartovska 1989

Nikuljska, Nada i Dartovska Radmila. *Freske Makedonije. Fresko slikarstvo na spomenicima skopske regije*, Pula: Arheološki muzej Istre.

Новичић 2014

С. Новичић, Фотографијом сачувано од заборавља, *Православље* 1-15. јануар 2014. године, 38.

Новчић и Михаиловић 2008

Новчић, Сузана и Татјана Михаиловић. *Доба светлости. Српска уметност 13. века*, Краљево: Народни музеј Краљево; Београд: Српска академија наука и уметности.

О

Okunjev 1928

Okunjev, Nicolaj. *Monumenta Artis Serbicae I*, Pragae: Edidit institutum slavicum, copie en couleur, A, Sopoćani, Tête d' un saint, V. Predaevič.

Okunjev 1930

Okunjev, Nicolaj. *Monumenta Artis Serbicae II*, Pragae: Edidit institutum slavicum, copie en couleur, B, Mileševo, Tête d' un ange, V. Predaevič.

Okunjev 1931

Okunjev, Nicolaj. *Monumenta Artis Serbicae III*, Pragae: Edidit institutum slavicum, copie en couleur, C, Žiča, Tête de l' apotre Paul, V. Predaevič.

Okunjev 1932

Okunjev, Nicolaj. *Monumenta Artis Serbicae IV*, Pragae: Edidit institutum slavicum, copie en couleur, D, Sopoćani, Tête d' un apotre, V. Predaevič.

Originals and supstitues in museums 1985

Originals and supstitues in museums. Comments and views, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology.

Острогорски 1970

Острогорски, Георгије. Студије из историје борбе око икона, у: *О веровањима и схватањима Византинаца*, уредник Живорад Стојковић, Сабрана дела V, Београд, Византолошки институт САНУ, Просвета, 17-202

П

П. 2013

П. А. Мост слика, *Вечерње новости*, 27. јул 2013. године, 17.

Pavlović 1966

Pavlović, Katarina. „Šime Perić“, у: *Enciklopedija likovnih umjetnosti III*, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 652.

Панић-Суреџ 1949

Панић-Суреџ, Милорад. „За оснивање Музеја старе српске уметности“, *Музеји 2*: 57–58.

Петковић 1908

Петковић, Владимир. „Извештај о раду у Одељењу за српску и византијску уметност у Народном музеју у год. 1907“, *Годишњак Српске краљевске академије XXI*: 326–327.

Петковић 1950

Петковић, Владимир. *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд: САНУ.

Петровић 1989

Петровић, Радомир. „In memoriam Милан Лађевић 1914–1988“, *Гласник Друштва конзерватора Србије 13*: 261–262.

Pillement 1950

Пиамо Жорж (Georges Pillement), *L' Art medieval Yougoslave au Palais de Chaillot*, април 1950. године, *Liberation*.

Поповић 2006

Поповић, Бојан. „Стварање збирке копија фресака и српско стручно мњење 20. века“, *Зборник Народног музеја* (Београд) XVIII-2: 511–518.

Поповић 2010

Поповић, Бојан. *Студеница. Осам векова сликарства*, Београд: Народни музеј.

Поповић 2011

Поповић, Бојан. „Проблем заштите и спајања разбијене слике. Прелиминарни списак фрагмената фресака са два примера рада из Милешеве и Богородице Пречисте из Ждрела“, *Гласник Друштва конзерватора Србије 35*: 114–122.

Поповић 2011а

Поповић, Бојан. „Циклус предавања о фрагментима фресака у Галерији фресака“, *Гласник Друштва конзерватора Србије 35*: 225–227.

Поповић 2011б

Поповић, Бојан. „Фрагменти фресака из цркве Светог Јована у Црнци“, у: *Ђурђеви Ступови и Будимљанска епархија*, ур. Тодић, Бранислав, Беране–Београд: Епископија Будимљанско-никшићка; Филозофски факултет у Београду, Институт за историју уметности, ЈП Службени гласник, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања; Полимски музеј Беране, 361–373.

Поповић 2012

Поповић, Бојан. „In memoriam Зденка Живковић“, *Гласник Друштва конзерватора Србије 36*: 211–213.

Поповић 2017

Поповић, Бојан. „Светислав Мандић – конзерватор“, *Гласник Друштва конзерватора Србије 41*: 37–39.

Поповић 2018

Поповић, Бојан. „Фрагменти фресака манастира

Бањска. Седам векова живописа“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 40: 114–122.

Поповић, 2020

Поповић, Бојан. „In memoriam Нада Комненовић Антић“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 44: 265–269.

Поповић и Јевремовић 1994

Поповић, Владимир и Неда Јевремовић. *Народни музеј у Београду 1984-1994*, Београд: Народни музеј.

Поповић Д. 2007

Даница Поповић, Има разлога за бригу, *Danas*, 8. фебруар 2007. године.

Поповић М. 1981

Поповић, Марко. „Археолошка икопавања у манастиру Павловцима“, *Саопштења* 13: 115–125.

Поповић Р. 2007

Поповић, Радован. *Воћка на друму. Живот Вељка Петровића*, Сомбор: Златна грана, Меморија.

Rorovic and Teterijatnikov 2007

Rorovic, Svetlana and Natalia Teterijatnikov, *Images and Their power in Byzantium*, Marlboro Gallery, Prince George Community College, Maryland.

Rorović-Ilić 1966

Rorović-Ilić, Vladimir. „Živković Zdenka“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti IV*, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 658.

Прекодравац 2012

Прекодравац Тамара. Копија је уметност изнова, *Правда*, 5. април 2012. године.

Прерадовић 2004

Прерадовић, Дубравка. „Копија у музеју (на примеру Галерије фресака)“, *Зборник Народног музеја* (Београд) XVII–2: 557–565.

Прерадовић 2006

Прерадовић, Дубравка. „Фотодокументација о средњовековним споменицима Народног музеја у Београду. Прва фотографска снимања Жиче“, *Наша прошлост* 7: 29–51.

Прерадовић 2009

Прерадовић, Дубравка. „Музеј кнеза Павла - средњовековно одељење“, у: *Музеј кнеза Павла*, ур. Цвјетићанин, Татјана, Београд: Народни музеј, 142–163.

Прерадовић 2016

Прерадовић, Дубравка. „Истраживање и снимање средњовековних споменика под окриљем Народног музеја у Београду до 1941. Године“, *Зограф* 40: 1–33.

Прерадовић 2016а

Прерадовић, Дубравка. „Каталогизација колекције снимака средњовековних споменика Народног музеја у Београду: историјат и проблематика“, *Зборник Народног музеја* (Београд) XXII-2: 81–95.

Прерадовић 2018

Прерадовић, Дубравка. „Едиција “Српски споменици” Народног музеја у Београду и фонд Михаила Пупина: Преписка Михаила Пупина и Владимира Р. Петковића“, *Зборник Народног музеја* (Београд) XXIII-2: 263–285.

Pressouyre 2004

Pressouyre, Léon. „Relevés et copies au service de la connaissance“, in: *Le dévoilement de la couleur. Relevés et copies de peintures du Moyen Age et de la Renaissance*, ed. Pressouyre, Léon et al., Paris: Centre des monuments nationaux, Monum, Éditions du patrimoine, 7–17.

Pressouyre 2004а

Pressouyre, Léon. „Les relevés de peintures murales médiévales avant Mérimée“, in: *Le dévoilement de la couleur. Relevés et copies de peintures du Moyen Age et de la Renaissance*, ed. Pressouyre, Léon et al., Paris: Centre

des monuments nationaux, Monum, Éditions du patrimoine, 27–46.

Pressouyre 2007

Pressouyre, Léon. „Un grand musée en quête de sens“, in: *Cité de l'architecture et du patrimoine sous la direction de Léon Pressouyre*, ed. Mazières, François de, Paris: Nicolas Chaudun, 8–53.

Прља 1984

Прља, Александар. „Одједи наших изложби у Паризу. Српска уметност у средњем веку“, *Политика*, Културни додатак, година IV, број 234.

Прљевић 2013

Прљевић Снежана. Галерија фресака, Знаменитости Београда, *Политика*, 15 мај 2013. године, 14.

Програм Одбора 1913

Програм Одбора за организацију уметничких послова Србије и Југословенства, *Дело XVIII*, књига 69: 155–166.

Продановић 1982

Продановић, Зора. „Изложбена активност Народног музеја у Београду 1945-1980“, *Музеолошке свеске* 2: 37–58.

Procacci 1968

Procacci, Ugo. *The Great Age of Fresco. Giotto to Pontormo. Exhibition of Mural Paintings and Monumental Drawings*, New York: Metropolitan Museum of Art.

Р

Р 2007

Р. К. Србија, земља фресака. Култура Србије биће представљена Европи од 28. јуна у Стразбуру, *Политика*, 27. јун 2007. године, 17.

Р 2011

Р. К., Изложба „Србија, земља фресака“ у Фиренци, *Политика*, 17. април 2011. године, 16.

Радовановић 2010

Радовановић, Војислава. *Јеврејски историјски музеј*, Београд: Савез јеврејских општина Србије.

Радовановић, Нада и Нада М. Радојчић-Костић 1983

Радовановић, Нада и Нада М. Радојчић-Костић. „Издања Народног музеја у Београду 1945-1980“, *Музеолошке свеске* 3, 1983, 20- 23.

Радојчић 1994

Радојчић, Јован. *Срби: Српска Крајина, Далмација, Славонија, Хрватска, биографски лексикон*, Београд: Commerce system.

Радојчић 1983

Радојчић, Светозар. *Сопоћански анђели, изложба копија фресака Зденке Живковић*, Београд: Галерија фресака.

Радујко 2007

Радујко, Милан. *Драгомир Тодоровић, Откровења*, Крушевац: Народни музеј Крушевац.

Рајковић 1976

Рајковић, Мила. *Живојин Ковачевић, Изложба илустрације*, Београд: Музеј примењене уметности.

Раџић 2009

Aleks Račić, *High Quality Replicas of Serbia's Most Beautiful Religious Art from its Remote Monasteries*, *Britic. The British Serb Quarterly*, Bedford 2009.

Рашка 1934

Рашка I, Београд 1934. године (четврта, пета и шеста табла).

Рашка 1935

Рашка II, Београд 1935, 10–12, Т. 1–10 (десет табла и насловна).

Рашка 1937

Рашка III, Београд 1937, 45, 54–56, Т. 1–10 (десет таблица и насловна).

Réau 1949

Рео Луј (L. Réau) 30. септембар 1949. године *Arts*.

С

С. 2010

С. С. Изложба Народног музеја у Паризу, Србија, земља фресака, *Информатор Општине Стари град*, април – мај 2010. године, 23.

Секулић 1980

Секулић, Јован. „Извештај за награде“, *Гласник друштва конзерватора Србије* 4: 6–7.

Секулић 1986

Секулић, Јован. „Уводна реч на отварању изложбе Бране Живковића“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 10: 8–9.

Сикимић 1959

Сикимић, Рајко. „Техника конзервација зидних слика код Италијана“, *Зборник заштите споменика културе* (1959) 233–349.

Сикимић 1964

Сикимић, Рајко. „Конзерваторски радови на живопису у Пећкој патријаршији у току 1962. и 1963. године и проблеми ретуша“, *Зборник заштите споменика културе* 15 (1964) 145–148.

Спировски 2004

Спировски, Спасе. *Нерези, Цртежи на фрески*, Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата.

Срејовић 1973

Срејовић, Драгослав. *Музеји Југославије*, ур. Пеја-

ковић, Снежана, Београд: Нолит; Љубљана: Mlado rokojenje.

Стаменковић 2010

Стаменковић, С. „Србија, земља фресака“ у Европском парламенту, *Политика*, 24. август 2010. године.

Станић 1985

Станић, Радомир. „Ђирилски епиграфски споменици“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 9: 52–53.

Станић 1993

Станић, Радомир. „Цртежи фресака као пут ка њиховом новом научном откривању“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 17: 13–17.

Станић 1994

Станић, Радомир. „Крушедол, аутор: Петар Балабановић, издавачи: Галерија Матице српске и Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 18: 233–234.

Станић 1994а

Станић, Радомир. *Сопоћанска виђења. Школа старих сликарских техника*, Нови Сад: Галерија Матице српске; Београд: Педагошки музеј; Нови Пазар: Галерија „Сопоћанска виђења“.

Станић, Медих и Ђурић 1995

Станић, Радомир, Милорад Медих и Војислав Ј. Ђурић, „In memoriam Бранислав Живковић“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 19: 292–297.

Stojković 1984

Stojković, Žika. „Une utopie obligatoire ?“, *Revue des études Slaves* 56: 150–153.

Стошић 2011

Стошић Владан. Успех и скандал српске културе, *Време* 1089, 7, 17. новембар 2011. године, 12.

Stránský 1985

Stránský, Zbyněk Z. „Originals versus substitutes“, in: *Originals and substitutes in museums. Comments and views*, ed. Vиноš, Sofka, Iss Icofom Study, Series 9, Zagreb: ICOM International Committee for Museology, 61–68.

Subotić 2000

Subotić, Gojko. *Der Fresken Licht, Wandmalerei im mittelalterlichen Serbien / Svetlost fresaka, Zidno slikarstvo u srednjovekovnoj Srbiji*, Basel.

Суботић 2004–2005

Суботић, Гојко. „Светислав Мандић“, *Зограф* 30: 5–7.

Т

Tablet, 1953.

Tablet, 7. 11. 1953.

Talbot-Rice 1950

Talbot-Rice, David. „Exhibition of Yugoslav Mediaeval Art“, *Byzantinoslavica* XI–2: 115–117.

Talbot-Rice 1950a

Talbot-Rice, David. „Byzantine Paintings from Yugoslavia in Paris“, *The Burlington Magazine*, Vol. 92, No. 566: 141–142.

Teteriatnikov and Whittemore 2007

Teteriatnikov, Natalia and Thomas Whittemore. „The Byzantine Institute of America and the Kariye“, in: *Kariye*, ed. Klein, Holger A. et al., Istanbul: Pera Museum, 33–61.

Тешић 1976

Тешић, Ђорђе. „Модел и макета као изложбени експонат“, *Гласник Етнографског музеја* 39–40: 287–293.

Tihić 1966

Tihić, Smail. „Vlado Vojnović“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* IV, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 545.

Тодић 1993

Тодић, Бранислав. *Старо Нагоричино*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Просвета, САНУ.

Тодић 1993a

Тодић, Бранислав. „Копије фресака пре и после конзервације“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 17: 244–245.

Trifunović 1964

Trifunović, Lazar. „Kratina, Jaroslav“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* III, ur. Krleža, Miroslav, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 243.

Трифуновић 1969

Трифуновић, Лазар. „Томашевић, сликар и човек“, у: *Александар Томашевић, слике. Ретроспективна изложба и колекција керамике*, ур. Стаменковић, Јелица, Београд: Музеј града Београда.

Трифуновић 1969a

Трифуновић, Лазар. „Стара и нова уметност“, *Зограф* 3: 39–52.

Трпковић 1996

Трпковић, Бојана. „Светислав Страла и српска средњовековна уметност“, *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 23–26: 60–66.

Tyler et Ebersolt 1931

Tyler, Royal et Jean Ebersolt. *Exposition internationale d'art byzantin*, Paris: Musée des Arts.

Ђ

Ђ. 2009

Ђ, В. О Галерији фресака, Вечерње новости, 9. септембар 2009. године.

Ђеранић 2014

Ђеранић, Маја. „Копије и друге замене за музејски

предмет у функцији нарације сталне поставке“, *Крушевачки зборник* 16: 99–121.

Ђирић 1998

Ђирић, Милош. *50 година Факултета примењених уметности у Београду*, Београд: Факултет примењених уметности.

Ђоровић-Љубинковић 1965

Ђоровић-Љубинковић, Мирјана. *Концепција Галерије фресака*, Београд: Галерија фресака.

Ђоровић-Љубинковић 1980

Ђоровић-Љубинковић, Мирјана. „Здравко Блажић (1917–1979)“, *Свеске ДИУС* 9–10: 41–42.

У

Уљянова и Норамбуэна 2009

Уљянова, О. и К. Норамбуэна. *Русские в Чили*, Santiago: Ariadna Ediciones.

Ф

Fabiani 2011

Rossella Fabiani, „Nella Scuola delle icone“ *Osservatore Romano*. Unicum suum non praevalent, 14 јул 2011), 4.

Faure 1939

Faure, Élie. *Histoire de l'art*, 3e éd., Paris: Librairie Plon (Ars et Historia).

Frolow 1959

Frolow, Anatol. „Exposition de copies des fresques Yougoslaves“, *Byzantinoslavica* XX-2: 1–2.

Х

Хам-Миловановић 2009

Хам-Миловановић, Лидија. „Назив и устројство Му-

зеја кнеза Павла“, у: *Музеј кнеза Павла*, ур. Цвјетићанин, Татјана, Београд: Народни музеј, 93–95.

Hamman-Mac Lean 1955

Hamman-Mac Lean, Richard. *Aus der mittelalterlichen Bildwelt Jugoslawiens. Einzelheiten des Freskenzyklus der Kirche der Gottesmutter von Leviša in Prizren. Kopien von Zdenka und Branislav Živkovic*, Ausstellung von Leihgaben der Jugoslawischen Kommission für kulturelle Beziehungen mit dem Ausland, ed. Hamman-Mac Lean, Richard, Marburg an der Lahn.

Hofman 2010

Hofman, Jean-Marc. „Du Trocadéro à Chaillot, les métamorphoses d'un palais“, in: *Guide du musée des Monuments français à la Cité de l'architecture et du patrimoine*, ed. Carré, Dominique, Paris: Mondadori, Veroné, 13–30.

Ц

Цветковић-Томашевић 1998

Цветковић-Томашевић, Гордана. „In memoriam Рајко Сикимић (1925–1997)“, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 22: 175–176.

Цветићанин 2006

Андријана Цветићанин, Уметност досупна слепим особама, *Политика*, 16. фебруар 2006. године, 9.

Curie 2004

Curie, Pierre. „Le relevé, une question des mots“, in: *Le dévoilement de la couleur. Relevés et copies de peintures du Moyen Age et de la Renaissance*, ed. Pressouyre, Léon et al., Paris: Centre des monuments nationaux, Monum, Éditions du patrimoine, 21–26.

Ч

Чалуковић 2016

Чалуковић Ненад. Академик Миодраг Марковић:

Највећи губитак претрпљен је на пољу културне едукације најмлађих, *Недељник*, 28. децембар 2016.

Чешљар 1970

Чешљар, Катица. „Проблем конзервације живописа Старе цркве у Смедереву“, *Саопштења* 9: 173–178.

Чолаковић 2015

Ђ. Чолаковић, Изложба „У рану зору“ Марклена Мосијенка у Кући Ђуре Јакшића. Мотиви Београда и мртве природе, *Информатор Општине Стари Град* за фебруар 2015, бр. 72, 26.

Ш

Шелмић 1987

Шелмић, Лепосава. *Српско зидно сликарство XVIII века*, Нови Сад: Галерија Матице српске.

Šimat Banov 2004

Šimat Banov, Ivan. „Tihi čovjek u središtu, ogled uz monografiju Šime Perić, autora Tonka Maroevića i Mladenke Šolman“, *Vijenac* 12: 12–27.

Šola 1985

Šola, Tomislav. „Originali i nadomjesti. Muzej: riznica ili medij; u povodu Simpozija ICOFOM-a u Zagrebu“, *Informatica museologica* 3–4: 30–32.

Strzygowski 1939

Jozef Strzygowski. *Altserbische Kunst, Die Neue Linie*, Verlag Otto Bayer, Leipzig/Berlin, Jugoslawien heft, 64–68.

Шуваковић 2007

Шуваковић, Зорана, Драгоценост српских фресака, поводом изложбе „Моћ фресака“ у Вашингтону, *Политика*, 23. фебруар 2007. године, 16.

АПЕНДНКСН

АРХИВСКЕ ВЕСТИ

А/, 314 - 11 – 43 Arhiv Jugoslavije Beograd =
Arhiv SCG

8. 06. 1948. године

Генерални секретаријат

Комитет за културу и уметност Владе ФНРЈ предвидео је за 1948 годину у свом буџету 700 000. – динара за копирање фресака које ће изводити наши стручњаци на терену свију република.

Међутим, пружила нам се изванредна прилика да шесторица кописта-стручњака из Француске дођу у нашу земљу и да на терену копирају наше фреске. По свршеном послу ове би копије биле наше власништво. Уз француске стручњаке радила би шесторица наших сликара – кописта с тим задатком да се упознају са радом и техником копирања фресака француских стручњака.

Копирање наших фресака је за нас од првостепене важности с разлога, што ће нам оно омогућити боље познавање наше уметности. Надаље, ове ће нам копије омогућити оснивање музеја фресака, као

и организовање изложби у иностранству.

Како у нашем буџету за 1948 годину нисмо могли предвидети долазак француских кописта у земљу, те молимо Претседништво Владе ФНРЈ да нам одобри суму од:

1,200.000../један милион две стотине хиљада/ дин.

из ванредног кредита за копирање фресака по француским стручњацима.

У исто време молимо да нам се од горње своте. Тј. од 1,200.000.-динара одобри у француским францима 4,000.000-фрс., будући да овај износ није могао бити предвиђен нашим планом одлива девиза, а према споразуму са копистима из француске обавезни смо да им дио трошкова исплатимо у њиховој девизи.

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ

Претседник

Комитета за културу и уметност

/Влад. Рибникар/

А/, 314 – 11 – 43 Архив Југославије Београд
30. 06. 1948
КОМИТЕТУ ЗА КУЛТУРУ И УМЕТНОСТ
ВЛАДЕ ФНРЈ

У вези вашег акта бр: 4300 од 8 о. м. (овог месеца) упутили смо допис министарству финансија ФНРЈ и дали мишљење да вам се тражена сума у динарима а такође и у францима обезбеди за извршење радова на копирању фресака у нашој земљи.

Смрт фашизму – Слобода народу!

П о м о ћ н и к
потпредседника владе ФНРЈ
Љубо Бабић

А/, 314 – 11 – 43 Архив Југославије Београд
02. 07. 1948
Министарству унутрашњих послова Србије

-Комитет за културу и уметност Владе ФНРЈ упућује у манастире Шећка патријаршија и Сопоћани (код Новог Пазара), ради припрема око смештаја групе француских и наших стручњака, који ће извршити копирање фресака, а нарочито ради подизања скела следећа лица:

ЛЕОН КАБИЉО, архитекта, службеника комитета за културу и уметност владе ФНРЈ, и

ПОЛА БЕНСЕНА, сликара, службеника Музеја француских споменика у Паризу,

Извештавајући о предњем, Комитет моли Министарство унутрашњих послова да обавести надлежне органе, како се именованима не би чиниле сметње приликом извршења поменутог задатка.

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ! --

Секретар
Комитета за културу и уметност,
/Мађарић Владо/

ПОЛ ДЕШАН, МУЗЕЈ ФРАНЦУСКИХ СПОМЕНИКА, ПРЕДГОВОР КАТАЛОГА ИЗЛОЖБЕ СРЕДЊОВЕКОВНА УМЕТНОСТ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Избор дела приказаних на овој изложби, која је организована под покровитељством југословенске владе уз сарадњу Генералне дирекције за културне везе министарства иностраних послова, извршио је организациони одбор чији је председник био г. Мирослав Крлежа, а чланови гг. Бошковић, Фисковић, Дреновац, Кратина и Љубинковић.

Успешно решење при постављању експоната (копије фресака и одливци читавих портала), који су били транспоновани у седамнаест вагона, дело је сликара Љ. Бабића, уз сарадњу Жака Карлија, познатог архитекте и творца палате Шајо, и њихових сарадника. Француско удружење за уметничко деловање пружило је успешан допринос овој приредби.

Улога конзерваторског сектора Музеја француских споменика била је само у томе да стави на располагање југословенској влади још увек празне дворане онога што се обично назива „Музеј фресака“, и томе дугујем указану част да напишем предговор за ову изложбу.

Подсетићу према томе на околности које су довеле до овог подухвата тако корисног за боље упознавање југословенске уметности у Француској као и за продубљавање на естетском пољу веза између наше две земље, чији односи воде порекла још од појаве хришћанске уметности.

Да ли је претерано тврдити да су копије романских фресака, изложене у палати Шајо почев од 1937. године, навеле наше археологе и историчаре уметности да се више заинтересују за зидно сликарство средњег века? То сликарство, након радова Проспера Меримеа, пре сто година, и Емила Мала, пре четрдесет и пет година, било је донекле запостављено. До тада, и поред тих радова, многи су што се тиче мозаика и зидног сликарства придавали скоро искључиву превласт византијској уметности. Хваљени су такође

италијански примитивни уметници, почев са Чимабуеом и Ђотом, но израз „француски примитивни уметници“ једва је био и изговаран.

У току последњих година, приказивање у Француском музеју споменика дела прикупљених по свим нашим провинцијама изнело је на видело изненађујућу разноврсност тих творевина и показало да премда су позајмили иконографске теме од хришћанског Истока романски уметници су се брзо ослободили тих шаблона и почели да стварају веома оригинална дела. Тада је стваралаштво наших примитивних уметника поново добило заслужено признање, а то је био само почетак.

Тај покрет у прилог фресковне уметности привукао је пажњу иностраних научника. Почетком 1948. године посетио ме је г. Марић, саветник југословенске амбасаде. Рекао је да је Југославија, као и Француска, има цркве украшене дивним средњевековним фрескама као и да његова влада има намеру да у Београду отвори музеј сличан Француском музеју споменика. Тражио је да се у његову земљу упуту неколико наших фрескиста који би копирали извештан број тих слика, на начин упражњаван у Француској. То је била велика почаст, која је морала наћи одзива у нашој земљи. Тачно је да су у Југославији већ радили одлични кописти, као што су гг. Ј. Кратина и В. Предојевић, но они нису познавали поступак за израду платана која су служила као подлога за наше копије. Један од тих уметника могао је бити упућен у Француску и наши би му свакако показали свој начин рада, но по процени копија изложених у Француском музеју споменика г. Марић је инсистирао да једна француска екипа оде на рад у Југославију. И тако је у пролеће 1948. године шест фрескиста отишло, и они су неколико месеци радили копије а такође оспособили ученике који су убрзо показали велику вештину. Идуће године девет уметника отишло је на нову кампању. За мене је пријатна дужност да наведем њихова имена: гђице Е. Фор, М. Фландрен, И. Мездриков, гг. Було, Нико, Рафен, Рењо, Рие, Венсан.

Наши уметници су се вратили дубоко дирнути пријемом на који су наишли, срадачан пријем званич-

них личности, пријем препун пажње студената прожетих француском културом који су рецитовали својим гостима стихове Верлена и Малармеа, спонтан и пријатељски пријем сељака који су су им широко отворили своје скромне домове и нудили оно најбоље што су имали, просто зато што су били Французи. Какво име је сачувало, кроз столећа широм света, оно што се некад звало „француска љубазност“, израз превазиђен но који је ипак задржао сав свој укус!

Сада је на нас ред да изразимо благодарност на толикој љубави и толикој племенитости.

Подвлачио сам чињеницу да је Француски музеј споменика допринео уздицању стваралаштва наших примитивних уметника и приказу њиховог снажног талента за који могу захвалити само себи самима, да бих сада могао рећи да је и југословенска фресковна уметност, на средокраћи између Византије и њеног зрачења с једне стране и Италије и Француске и друге, такође поседовала своју величанствену неовисност. Она несумњиво има неких сличности како са византијском тако и са западном уметношћу. Да ли ту треба говорити о позајмици или пре о размени утицаја? Треба нарочито нагласити њен оригинални лик.

Те слике, које се нуде нашем дивљењу, припадају раздобљу од XI до XV столећа.

На првом месту, једна од најстаријих но коју је тек недавно, у лето 1949. године, г. Кратина открио под једним премазом у Св. Софију у Охриду (среди-на XI столећа), приказује нам у више сцена Аврамову жртву. Ту се запажа дело уметника толико сигурног у себе и који показује толику вештину да је морао бити наследник једне дуге традиције.

У Нерезима (1164) у Македонији, Милосрдна Богородица, у Милешеви (1234) у Рашкој, Скидање с крста, показују у својој дубоко хуманој једноставности израза, ставова, испруженост Христовог тела, а нарочито патетичност, које поново срећемо у Скидању с крста и Стављању у гроб из Сен-Савена. Студеница нам је сачувала Распеће у ком је византијски печат веома изражен; измучено лице Христово и болно лице Богородице јако подсећају на лица у Распећу

из Дворане мртвих катедрале у Пију. То су исти тонови ликова, исте згрчене црте, исти цртеж обрве, паралелне са веома издуженим очним капцима. Међутим, сликару из Пија служио је као модел Сан Марко из Венеције. Треба се подсетити да је у XII веку Пиј био једно од високих средишта европског хришћанства, да је из Пија преко превоја Ла Клиз према Алпима стизало на главне италијанске саобраћајне правце, као и да су се ходочасници тим путем стално кретали. И тако, овде долазимо до ванредно речитог сведочанства о продирању и уметничким разменама преко Алпа и са обе стране Јадрана. Нашла би се и другде и у више случајева та иста сличност лица у мукотрпним сценама из последњих епизода Страдања Христовог. Модели су били тако строго усађени у уметницима да су попримили неку врсту светог својства, тако да се дуго времена сликари нису усуђивали да од њих одступе.

Југословенска уметност често приказује историјске сцене и портрете добротвора цркава. Таква једна сцена израђена је око 1260. године, о смрти принцезе Ане Дандоло, Мајке Уроша I, краља Србије. Око кревета покојнице окупљени су краљ, његова два сина, његова супруга Јелена, Францускиња из Анжуа.

Ова последња заузима важно место у историји српске монументалне уметности. Саградила је цркву Благовести у Градцу као и друге црквене грађевине. Она је такође позвала у своје земље Цистерците, назване „мисионарима француске уметности“, који су по целој хришћанској Европи, нарочито у XIII столећу, ишли да граде манастире према архитектонском плану и типу њихових кућа у Француској.

Краљ Милутин, крајем XIII и почетком XIV века, подигао је такође велики број цркава, а сликари су у Ариљу и Грачаници оставили његов лик, као што је и у Леснову (средина XIV века) израђен велелепни портрет његовог унука Душана, за ког наш хроничар Филип де Мезијер каже да је својим високим стасом и страшним изгледом превазилазио све људе тог доба.

У Леснову је такође израђен у исто време и портрет деспота Оливера, приказаног као оснивача који у руци држи модел цркве.

XIII век нам је сачувао дивне скупине у Сопоћанима (око 1260.), међу којима се налази и величанствена сцена Смрти Богородице; у Жичи је приказ четрдесет мученика чија се препланула и мишићава тела истичу на тамној позадини, дајући велику и трагичну композицију која подсећа на бурни Страшни суд из Сикстинске капеле.

Из XIV века су такође остала квалитетна дела; у Старом Нагоричину, у Грачаници (око 1320.), у Марковом манастиру (око 1370.) са својим покољем невиних а нарочито велика скупина у патријаршијској цркви у Пећи (око 1330.).

Треба поменути још једно дело пре него што се закључи овај попис који није ни приближно потпун; то је на крајњем северу Југославије, у Врзденецу у Словенији, једно рођење Христово које је по ставовима и колориту толико слично оном што се види код нас у готском периоду да бисмо се могли запитати да то није дело неког уметника који је дошао из Француске. Сасвим би пристајало поред фресака из Понсеа (Сарт) или Сен-Аман ле Боакса (Шарант).

Сем што су цркве у Југославији украшене дивним сликовним композицијама, у њој се и вајарска уметност јако расцветавала у дела богата полетом и талентом, у току векова кад се код нас развијала каролиншка, романска и готска уметност.

У Француској, у Италији, и с оне стране Јадрана, присуствујемо истој еволуцији. Украшавање у виду сплета шара које налазимо у Сплиту, у Задру, у Нину, у раној хрватској уметности, можемо такође наћи по целом пространству царства Карла Великог. У Југославији, као и у Француској, у романском периоду и у почетку готског периода, налазимо на елегантне листасте украсе који окружују портале или прозоре и у којима се појављују птице са људском главом, сирене, кентаури, тј. све оне фантастичне животиње приказане и код нас. Може се такође приметити да оквир прозора у задњем полукружном делу Немањине цркве у Студеници има извесне сличности са истим прозором цркве Олне у Сентонжу.

Широке украсе са крупним листовима који

украшавају такође у паное Сен-Жила ди Гар као и надвратник портала Монте Сан Анђело код Фође, видимо такође на јужном порталу Немањине цркве и на Трогирском порталу у Далмацији, дело словенског вајара Радована, израђено око 1240. године. На том истом порталу запажамо месечна занимања, идиличне сцене из сеоског живота очаравајућег реализма које су красиле толико наших романских портала и портала из XIII века. Архиволт тимпана нам приказује, око сцена из Христовог живота, дивну поворку анђела који носе душе у рај. Овде је уметник досегао врхунац верске мистике која је изражена са толико жара на порталима наших катедрала из XIII века, а такође и у другим хришћанским земљама Европе. Атланте у подножјима портала, лавове који носе стубове на боковима тих портала, често срећемо у Ломбардији, Парми, у Ферари, у Кремони, у Верони, у Модени, итд, а такође и у Апулији, у Бриндизију, у Битронту, у Руву; а то је неки пут допуњено грифонима на врховима стубова.

То лепо монументално украшавање прешло је Алпе и ми га налазимо у неком од наших цркава на југоистоку земље, нарочито у катедрали у Ембрену. Оно је такође прешло и море и појављује се на порталу у Трогиру.

Нема ничег природнијег што на далматинској обали запажамо присне везе са споменицима на западној обали Јадрана и у Ломбардији. Међутим чињеница да у срцу Србије, у Студеници и Дечанима срећемо на боковима портала стубове у чијем се подножју налазе лавови а на врховима грифони показују да су размене утицаја продирале дубоко у унутрашњост континента и представља сведочанство о величанственом ширењу средоземне уметности. А ако је Италија дала свој допринос, она је такође по реципроцитету, примила далматинске уметнике као што је Симеон из Дубровника, који се у XIII веку сместио у Транију и ставио свој потпис на портал Ст. Андреа у Барлети.

Но оставимо то монументално вајарство у ком се намећу толике везе између наше уметности, италијанске уметности, хрватске и српске уметности и

XII, XIII и XIV века. Југословенски археолози донели су у Париз, као новост, једну необичну уметност коју тек што су проучили. Ради се о неких двадесетак погребних споменика из босанско-херцеговачких брда, чије су одливке необично вешто израдили г. Бауер и његови сарадници. За њихово постојање се свакако знало, но ни сада њихово темељно изучавање није окончано. Постоје на хиљаде таквих споменика. Фотографије нас наводе, мимо воље, на неко удаљено поређење са Карнаковим линијама. То су камени блокови у виду саркофага. Виде се у дуборезу или у веома плитком барелефу борбе копљем коњаника са кацигама и оклопом; а нарочито се приказују призори из лова, соколони који раширених крила падају на зечева, лов на јеленове и дивље свиње ловачким копљем. То су цртежи пуни живота и изненађујуће прецизности, који би се могли упоредити са уметности ловаца, са сликама из наших преисторијских пећина, а та босанска уметност датира тек из XIII и XIV века. Претпоставља се да је то дело Богумила, веске секте назване Катарима, а доцније Албижонцима. За југословенску археологију то је диван предмет за истраживање.

Нека ми буде дозвољено да на крају напоменем са каквим поштовањем југословенски научници говоре о француским археолозима који су проучавали уметност њихове земље, као што су покојни Шарл Дил, г. Габријел Миле, који је пре тридесет година написао ванредну студију о старој српској уметности, г. Луи Бреје, г. Луи Рео.

Изрази симпатија које наше југословенске колеге одају француској науци тиме што у Паризу приказују читаву жетву прворазредних дела њихових средњовековних уметника успоставиће присне везе и довести до нових истраживања која ће бити обојано корисна.

СРЕДЊОВЕКОВНЕ ФРЕСКЕ, МАТИЦА СРПСКА 1960, УВОД МИЛАН КАШАНИН

Одавно је познато у научном свету код нас и на страни, да се по манастирима у Србији и Македонији налази велико богатство средњевековних фресака. Међутим, оно је дуго било запостављено, нарочито у поређењу са оним што је учињено за познавање остатака византијског сликарства у Мистри, тешко оштећених фресака у Трапезунту и фресака на Атонској Гори, рађених већином, у XVI и XVII веку. Каткад слава споменика стоји у обрнутој пропорцији са њиховом уметничком вредношћу.

У последње време, интересовање за наше фреске је нагло и снажно порасло, највише захваљујући изложбама које смо приредили по великим градовима свих земаља западне Европе. Излазећи из круга специјалиста, то интересовање је захватило све историчаре уметности, уметничке критичаре, естетичаре, и све људе који воле уметност. Откриће нашег средњевековног сликарства може се поредити још само са открићем, пре век и по, наших народних песама.

Са изузетком Св. Софије у Охриду и цркве у Нерезима, чије фреске су рађене за византијске владавине, све копије на овој изложби потичу из цркава које су подигли или обновили српски владари и великаши. Оне чине недвосмислену, компактну целину, и пружају јасну слику једног времена и једног друштва.

Неће бити речено ништа ново кад се каже да српско сликарство средњег века чини саставни део хришћанске уметности на Балкану и да је немогуће утврдити тачну границу између српске и византијске уметности. Декоративни систем, иконографске принципе, технику фресака, све смо ми то примили из Византије, - одакле нам је дошла писменост, одакле нам је морало доћи и сликарство: од Солуна. Наше сликарство је у истом односу ка Византији у коме је и богослужење по црквама, одежде на свештенству, музика: сличност је више него фрапантна. Али, као и у свему другом, међу српским и византијским фреска-

ма има разлике, која се запажа од самог почетка и која, с прекидима, расте из века у век. Ми нисмо били само суседи Византије, нити само учили од ње, него смо се од ње одвајали и противу ње борили. Од 1206. до 1261, у Цариграду, заузетом од Латина, не слика се; у престоници деспотата Арте уметност добива провинцијални карактер; у Никеји и Трапезунту не слика се нимало боље; у Русији, заузетој од Татара, нема ваљда ниједне цркве у којој би се радиле фреске; у Бугарској је рад више но скроман. У то време, у XIII веку, Србија избија на чело сликарства на хришћанском Истоку и остаће на томе месту за све време своје самосталности. По богатству иконографских тема, по оригиналности мотива, по множини сликарских школа, по изразитости уметничких личности, по висини заната и естетичкој вредности, српско сликарство превазилази све што је у XIII и XIV веку створено у православном свету.

Како је дошло до тога? Очеvidно, наше фреске нису и не могу бити плод механичких утицаја и сталних позајмица, већ стваралачко дело одређеног и високо образованог друштва. Живот фресака тече паралелно са животом грађевина, скулптура и књига. Већ у другој половини XII века, на истој висини на којој су фреске стоје архитектонски споменици те епохе: ништа временом није пројектовано инвентивније од цркве Св. Ђорђа у Расу, сазидане убрзо после 1168, нити извајано нешто савршеније од скулптура на Богородичиној цркви у Студеници подигнутој између 1190. и 1196. Спис св. Саве о Немањи је исто тако јасан и лаконски као и фреске и мермерне скулптуре цркве где је тај спис писан. Средином XIII века, када се граде простране и дивно осветљене базилике од камена, беседничке фразе монаха Доментијана су мајестетичне и широке као и фреске у Сопоћанима. У XIV веку, Теодосијев роман о св. Сави је исто тако живописан као и црква у Грачаници, и исто тако распричан, озарен и умиљат као и циклауси слика у Богородици Љевишкој у Призрену или Св. Ђорђу у Старом Нагоричину. У доба краља Стефана III и цара Душана живоисци краљева и архиепископа које су

сатавили архиепископ Данило II и његови настављачи подједнако су препуни детаља, свечани и сјајни као и мермерне фасаде дечанске цркве и фреске у њој. У XV веку, лирика деспота Стефана и монахиње Јефимије, алички историцизам Константина Филозофа су исто тако сензибилни и елегични као и фреске у Каленићу или Ресави.

Какав је био, у исто време, наш однос за Западом? Обратно од онога што видимо у српској скулптури која је, сва, изразито романскога стила, у сликарству су западњачки елементи једва приметни: скулптура је, с малим изузетком, на српским црквама била чист декор, а фреске су имале дубоко иконографско значење, које се није смело удаљавати од прописа и обичаја праославне цркве. Једине осетљивије црте западњачке интерпретације наћи ће се, средином XIV века, у Дечанима. У православним црквама у Рашкој не знамо ни за једног сликара италијанског порекла, али знамо за неколико посрбљених Грка који су радили у Приморју. Католичка црква св. Трифуна у Котору украшена је у XIV веку фрескама византијског стила, а у унутрашњости нема ниједне у којој би фреске биле изведене у романском стилу. Још крајем XV века Приморје је пуно византијских икона, док се у Загорју није наша ниједна романска ни готска слика. Од средине XII века, у Рашкој се није налазио само државни центар, него и уметнички и књижевни. Сам велики жупан Стефан Немања је за четврт века сазидео и живописао више цркава него дубровачка република за четири века. Сликарска школа дубровачка била је и остала локалног карактера и локалног значаја. Никад, ни на врхунцу свог цветања, у другој половини XV века, и у прве две десетине XVI века, она није дала ниједног уметника светске вредности, какви су сликари Милешеве или Сопоћана, Каленића или Ресаве.

Оријентисано ка Солуну и Цариграду, с једне стране, и обазриво наслоњено на Италију са друге, српско сликарство је било скоро потпуно имуно од сваког изразито оријенталног утицаја. Између српских фресака, с једне стране, и јерменских, грузинских, сиријских и египатских, са друге, нема

никакве сличности, и уколико има извесних подударности, оне су пренете посредовањем Византије, не директним путем.

Пада у очи хеленистичка традиција у великом броју српских средњовековних фресака. Античког порекла су не само извесни мотиви и симболичне фигуре, и не само архитектура у позадини сцена, не само посуђе на столу или у рукама светитеља, него и ставови и покрети многих лица, каткада и физиономије њихове, и костими, и што није мање важно, естетичке основе нашега сликарства. Није потребно напоменути да ни те теме, ни мотиве, ни ту естетику и технику ми нисмо непосредно наследили, од античких Грка и Римљана, него да смо их добили кроз Византију. Али, при томе није важно само то једно, - од кога смо их прихватили, - него и то, зашто смо највише узели те мотиве, и ту традицију, - хеленистичку, - а не друге, којих је такође било. Византију су имали за учитељицу и други народи православног Истока, али ниједан није у толикој мери усвојио хеленистички дух у сликарству као ми. Очеvidно, ми смо тај хеленистички дух волели, он нам је одговарао. Благодаревши тој традицији, наше средњовековно сликарство не долази у ред „варварских“ и „фолклорних“ уметности средњег века. У нашем сликарству је, скоро увек, интелигентна и сређена замисао, оплемењено осећање, негован цртеж, рафинован колорит. Чак и када сликају пакао, - у Призрену и Грачаницу на пример, - српски сликари се не наслађују кошмарима, као западњачки сликари романичког стила. И српско сликарство је рађено за масе, али не по масовном укусу; то сликарство није дело егзалтираних ни мистичних монаха, већ култивисаних владара и владарки и њихових дворана; ништа томе сликарству није даље од апокалиптичких визија, - српско високо друштво средњег века није волело чудовишта. Насупрот томе, у нашем сликарству су честе идиличне сцене, највише сцене из детињства и живота Богородичина, које су илустроване у свакој другој цркви. И ваљда ни у једном другом сликарству нема толико младалачких ликова и толико свежих боја колико их има у српском.

Далеко од интерпретације којом су се служили романски сликари и вајари на Западу, српски сликари, исто тако, нису имали за узор својих фресака ни источњачке фантастичне минијатуре, какве се код нас виде у Призренском јеванђељу и Минхенском псалтиру, изузевши, донекле, фреске у жртвенику сопоћанске цркве и у црквама у Леснову, Матејчи и Маркову Манастиру. Кроз цео средњи век, с малим изузетком, битна особина српских фресака је оплемењеност форме и колорита.

Нема никаквих података о животу, школовању, удружењима и наградама сликара у унутрашњости српске државе. За три века рада на сликању, нема сумње да су се у свим главним градовима у Србији формирале сликарске радионице у којима су млађи учили од старијих. Али је исто тако више но сигурно да су наши сликари одлазили да уче и да раде у суседној Византији и, много мање, у Италији. Сликање је било на високој цени, као и писање: већ на почетку XIII века међу писцима су се налазили и такви људи из друштвених врхова као што су краљ Стефан I и његов брат архиепископ Сава, а крајем XIV века се сликањем бавио и један тако висок црквени поглавар као што је митрополит Јован. Већина их је остала анонимна. Од неколико стотина сликара, колико их је морало бити код нас од XII до XV века, досад је нађено свега десетак имена оних који су се потписали на фрескама: Никола и Астрапа у Призрену; Михаило и Јевтихије, у Св. Никити у Бањанима и у Св. Ђорђу у Старом Нагоричину; Јован, у цркви Св. Димитрија у Пећи; Срђ, у Дечанима; Михаило, у Леснову; Јован и Макарије, у Андријашу; Макарије, у Љубостињи; Теодор, у Руденици; Константин, у Раваници. Изгледа да је међу сликарима било више световњака него калуђера.

Какве су националности били сликари који су радили по нашим црквама? О сликарима који су радили у Рашкој и у Македонији нема архивских података, и све што се по њима закључује, закључује се по језику којим су исписани натписи на фрескама и потписи сликара. У Дечанима, Раваници, Руденици, сликари су се потписали на српском; и натписи на фрескама

у тим црквама су сви српски. Из тога се изводи да су сликари били Срби. Проблем, међутим, није тако прост. На најстаријим очуваним фрескама, у цркви Св. Ђорђа у Расу (1168), натписи су на грчком. Значи ли то да су сликари били Грци? О чему ти грчки натписи сигурно сведоче, то је да је тај манастир у то време потпадао под охридску грчку архиепископију и да Српска Црква тада још није била самостална. Јер, по свим осталим споменицима у Рашкој, сликаним у доба црквене самосталности, кроз цео средњи век, натписи ће бити српски. Је ли то довољно сведочанство да су сликари онде били српске народности? У Богородици Љевишкој у Призрену натписи су на српском, па и онај у коме се помињу протомајстори који су сазидали и живописали цркву, Никола и Астрапа, али то још не би морао бити доказ да су то били Срби. Судећи по имену, Астрапа би требало да буде Грк.

Питање је још сложеније када се пређе на сликаре у крајевима узиманим од Византије од краја XIII до средине XIV века. У цркви св. Никите у Бањанима и св. Ђорђа у Старом Нагоричину сликари Михаило и Јевтихије потписали су се грчки, а натписи на фрескама су грчки и српски, без обзира или реда. У цркви св. Димитрија у Пећкој патријаршији натписи су српски, а сликар се потписао грчки. Обратно, у Андрејашу, натписи на фрескама су грчки, а сликари су се потписали српски. Како да се објасни то језичко мешање?

Проблем ће се лакше решити ако се сетимо да у Леснову натпис на портрету цара Душана српски, а царице Јелене и деспотице Ане-Маре грчки, - очевидно ради тога да се истакне њихово, а не уметничково порекло: на једној фресци у Матејчи указује се да Јелена проистиче из лозе Комнена. Још је убедљивији случај у цркви св. Николе Болничког у Охриду, где су натписи на свим историјским портретима српски, изузевши архиепископа Николе, уз кога је напис грчки; до те језичке разлике у натписима није дошло зато што су те портрете радила два сликара разне националности, него стога што се на тај начин хтело указати пажња охридском архиепископу, Грку по пореклу, који ће учествовати у Душановом крунисању за цара Срба и Грка.

Савим сигурни ћемо бити у одређивању националности наших средњовековних сликара, ако се обазремо на употребу грчког језика у другим споменицима. Повеља Стефана Немање Хиландару писана је на српском, а натпис на њеном златном печату је угравиран грчки; на једном грчком акту ватопедски монах Теодосије се потписао српски; деспотица Јелена, у монаштву Јефимија, несумњиво Српкиња, која је на српском извезла чувену похвалу кнезу Лазару, није се предомишљала да на једној плаштаници, намењено неком грчком манастиру у околини Дrame, извезе натписе на грчком; цар Душан се на својим грчким повељама потписивао неки пут грчки, неки пут српски.

Шта излази из свега тога? Излази да језик натписа на српским фрескама није зависио од националности уметника. Уметници нису писали како су хтели, већ како им је речено. Натписи нису зависили од њих, него од поручилаца. Натписе није ни морао писати мајстор сликар и вероватно, није их често ни писао; слова су могли извлачити и мајсторски помоћници. У сваком случају, они који су исписивали слова савршено су познавали оба језика; од неколико хиљада натписа једва се може наћи десетак са грешкама и, ако их се нађе, грешке су искључиво у грчком, никад у српском.

Било је неколико разлога за употребу грчких натписа на српским фрескама. Иако грчки језик није био у источној цркви што латински у западној, он је био веома цењен и познаван, као језик велике византијске империје и интернационални језик хришћанских народа на Истоку, језик на коме је написано јеванђеље и који се сматрао за свети језик. Нема сумње да су сви српски владари и сви црквени поглавари познавали грчки. Међутим, то није био отсудан разлог. Грчки језик на фрескама, то је, с једне стране, излажење у сусрет Грцима у новоосвојеним областима, знак толеранције и поштовања старих обичаја, а с друге стране потврђивање српских претензија на византијско политичко и културно наслеђе. Није нимало случајно што се натписи и потписи на грчком јављају за владе краља Милутина и, с незнатним изузетком, искључиво у Македонији. То је сасвим у складу

с припремањем царства, давање на знање да се спрема држава Срба и Грка. Од краља Милутина се и почиње осећати у државној политици оно што ће спровести Стефан Душан: равноправност оба народа православног царства Србије и Романије.

Без обзира на национално порекло, сликари очевидно припадају средини која је различита од других. Има упадљивих разлика међу физиономијама на српским фрескама, с једне стране, и грчким или руским, са друге; сликари су, и нехотице, посматрали живе људе око себе и уносили њихове црте и ликове на својим фрескама. То се односи не само на физиономије безимених личности на историјским композицијама, - у Преносу моћију Немањиних у Студеници и Смрти епископа Теодора у Грачаници, - него и у религиозним темама: у Сопоћанима, на великој композицији смрти Богородичине, људи у групи с леве стране имају све битне црте наших људи динарскога типа.

Оно што нарочито показује ова изложба, омогућујући директна поређења, то је да треба заувек брисати из српског средновековног сликарства појам копирања и пасивног угледања једних сликара на друге. Између толико хиљада фресака нема ниједне која би се дословно поновила, ни кад би је исти уметник радио по други пут. Када се прегледа историја појединих тема кроз векове, излази да нису толико важне њихове иконографске сличности колико уметничке разлике. Удео уметникове инвенције у тумачењу традиционалних тема био је већи него што се чини, а квалитет цртежа и колорита зависио је искључиво од уметниковог талента и знања. Када се пореди једна таква конвенционална композиција као што је причешће апостола, у најважнијим њеним видовима, кроз дужи период времена, од Богородичине цркве студеничке, преко Сопоћана и Краљеве цркве до Ресаве, види се да се иста тема заиста не мења, да је „сиже“ исти, али да уметниково дело није исто, - да није исти цртеж, ни колорит, ни пропорције фигура, ни њихови ставови и покрети, да није исти стил. Колико су уметници могли и знали сликати на разне начине не само једну сложену композицију, - Богородичину смрт, на

пример, - него и изоловане фигуре светитеља ништа боље не показује од фигура светих ратника: разлика између њих у Сопоћанима, Грачаници и Каленићу је тако велика да су им само слична лица, а све остало, - њихов мач, тоболац или лук, то како их који ратник носи или држи, - савршено су различити чак и онда кад их је сликао исти уметник. Шта да се тек каже о разлици у колориту и цртежу, који су у истину из три разна века! Кад се добро загледа у историју појединих тема, онда није сличност оно што фрапира, него различитост.

Исто тако, насупрот мишљењу о непромењивости или статичности византијског сликарства, ова изложба показује да су разлике између уметника од XII до XV века исте колике и међу италијанским сликарима у доба Ренесанса. Сликара фресака у Милешеви није ништа мање изразита личност него Тицијан, ни сликар из Сопоћана мање слободан стваралац него Тинторето; разлика између фресака у Студеници и фресака у Матејци није мања него између скулптура на Партеону и скулптура на маузолеју у Халикарнасу. У чему су разлике? У XIII веку, из деценије у деценију, ликови бивају мање строги, физиономије питомије, покрети живљи, слободнији, израз лица нежнији. На међи XIII и XIV века, некадашњи монументални стил мозаика своди се на живописни и наративни стил икона. На фрескама из доба краља Милутина нема више патетичности, ни беседништва, ни широког потеза и замаха, ни дубоког колорита. Насупрот свечаности тема и стила XIII века, сада се јављају узбудиви позоришни ефекти, ненагледана драматичност, неисцрпни извор прича. Покрет у фигура није само светитељски, него и људски, и није првенствено достојанствен, већ првенствено идиличан. Оно што се види у Старом Нагоричину, у Краљевој цркви у Студеници и у Грачаници, то није узвишено, него лепушкasto, није грандиозно, него умиљато, - ту има више манира но спонтаности, и више рутине него осећајности. Два најплоднија сликара из доба краља Милутина, Михаило и Јевтихије, то су две изврсне занатлије, али не и два велика уметника. У прошлости, они не досижу снажну слободу сли-

кара из Сопоћана; у будућности њих ће осећајношћу и префињеношћу надмашити сликари из Каленића. У XIII веку има нечега од епских спева и проповеди, у фрескама XIV века од прича и бајки, у XV веку од лирике и балада. Фреске у Каленићу показују – што ће потврдити фреске у Ресави кад се са њих скине једног дана прашина и чађ – да српско сликарство није било крајем XIV и почетком XV века у паду, већ напротив, у полету, који је био другачији, али раван стваралачком полету XIII века.

Налазећи се по црквама, наше фреске су, природно, првенствено религиозног карактера. Ништа нам није остало од световног сликарства, којег је морало бити по немањићким дворцима у Расу, Звечану, Дobreцу, Брњацима, Сврчину, Скопљу, Призрену, Рибнику, Неродимљи, у двору краља Марка у Прилепу, кнеза Лазара у Крушевцу, деспота Стефана у Београду, деспота Ђурђа у Смедереву. Последње фреске те врсте, у двору цара Душана у Дримцу под Скадром, пропале су, мисли се, 1881. пре него што их је ико проучио. Вероватно је да су фреске по дворцима највише илустровале владарске победе, по примеру који је давала Византија; за то говори и одлука Великог већа Дубровачке републике да се насликају победе цара Душана поводом његове посете Дубровнику. У накнаду за те нестале слике, остало нам је по црквама неколико стотина фресака историјског карактера. Оне не могу заменити пропале профане композиције, али су зато још више драгоцене.

Под руководством својих поручилаца, сликари су налазили теме за своје верске слике у недогледном низу писаних дела, познатих код нас у грчком оригиналу или српском преводу. Међу њима долазе на прво место Стари и Нови Завет, затим Животи светитеља, Црквени календар, Живот Богородичин, Дела Апостолска, Васељенски сабори, Химна Богородици, Небеска литургија, Дрво Јесејево, Легенда о Авгару, и цела војска појединачних светитеља: старо-заветних пророка, пустињака, св. ратника, апостола, црквених отаца, жена светитељки. Број иконографских тема пење се на хиљаде и, поред оних који се

стално понављају, увек се, до краја средњег века, стварају нове.

Црквене књиге нису једини извор за теме средњовековних сликара. Те многобројне цркве широм земље, то нису само побожне задужбине, него и тријумфални знаци владара победника: прво што би један наш владар учинио кад би заузео престо или освојио једну покрајину, било је да подигне или обнови један или више манастира и да се у њима портретише у поворци својих претходника. Више но иједан други народ, ми смо волели да сликамо по црквама наше историјске личности и историјске догађаје. Ништа више од њих не говори о самосталности и оригиналности српског средњовековног сликарства, чак и онда када су сликане по утврђеној шеми. То нису портрети у обичном смислу речи; са незнатним изузетком, то су историјске композиције сложених идеја. И највише их је донаторских, на којима жива личност приноси модел цркве светитељу коме је храм посвећен; без такве композиције није ниједна црква. Има их, затим, биографских, на којима се прослављају дела или живот неке личности, као што су *Сабор Немањин* у Ариљу или *Пренос моћију Немањиних* у Студеници и Сопоћанима. Има их даље, тријумфаторских, на којима се прослављају победе, - победа краља Милутина над Турцима, на фресци у Жичи, или заузимање престола од стране краља Стефана III, у цркви св. Димитрија у Пећи. Има их, најзад, које глорификују целу владарску породицу, као што је лоза Немањића у Пећи, Грачаници и Дечанима. Профани мотиви су толико омиљени да се младенци у Свадби у Кани облаче у савремено племићко одело; за старозаветне царе у Маркову манастиру се дуго мислило да су портрети Вукашина и његових синова. Тачно је да већина ових тема није нова, али, ако је позамљен систем, нису позајмљене физиономије и нису позајмљени племићки костими. Две личности су наши сликари унели трајно у хришћанску иконографију: св. Саву и св. Симеона Немању. Нема скоро ниједне наше цркве где није насликан Симеон Немања, који је по речима његовог сина Стефана „виши него апостол“ јер је био „апостол отача-

ству својему“, помоћник у биткама свог народа, „мост који води у вечни живот, умни град отачаста свога“.

Властеоских портрета, изгледа, није било пре почетка XIV века, или нису дошли до нас. Безимени великаши први пут се јављају 1233-1234 на композицији из живота Немањина у припрати краља Радослава у Суденици, затим на *Смрти краљице Ане* и *Преносу моћију Немањиних* у Сопоћанима и *Божићној химни* у Жичи. Међу прве изоловане портрете са познатим именима дошли би портрети казнаца Драгослава и његове породице у Богородичиној цркви у Муштутишту код Призрена (1315) којих је сигурно онде било, али су пропали (уколико се још не открију испод креча). Дуги низ племићких портрета почиње са жупаном Брајаном и његовом породицом у Благовештенској цркви у Карану (1332-1337), да се заврши у Каленићу и Рамаћи. Ти портрети су претече грађанских европских портрета.

После владара и велможа, највише су се сликали архиепископи, знатно мање игумани, монаси само анонимно и у групи, широки народни слојеви никако. И то је у духу времена. По средњовековном уверењу, архиепископ је не само владару „брат“, „отац“, „душевни вођа“ „учитељ“, него је он и „светитељ“: наследник св. Саве, Архиепископ Арсеније I био је, по речима његовог биографа, „стан једнодушне тројице“, у коме почива „савршена истина“, чувар закона и љубитељ побожности. Отуд се сви архиепископи и епископи сликају као и владари, с нимбом око главе, у полиставриону и с јеванђељем у руци. Као и владари, и они се не сликају само издвојено, него и на композицијама, који су у вези са неким догађајем у њиховом животу, често са смрћу.

Кад се узме у обзир да наши средњовековни биографи нигде не описују физичке особине владара и архиепископа, онда индивидуалне црте личности на портретима и историјским композицијама, ма како биле уопштене, ипак дају идеју о њиховом изгледу. У пуно мери то вреди за њихове костиме и инсигније, та незамењива сведочанства о материјалној култури и обичајима код нас у средњем веку. Историјске

композиције и портрети на нашим фрескама превазилазе уметнички значај, - који зна бити врло висок, - и остају документа првог реда, не само материјални, него и идејни. Ми из њих видимо не само како су се одевали и како су изгледали наши људи, него и какве државне народне и породичне идеје су они имали. Оно што каже св. Сава о свом оцу Немањи, да је био „диван и страшан свима који су живели око њега“, то вреди и за портрет, који су требали да произведу исти такав утисак на посматраче. Гледајући их, ми нисмо сигурни ни у висину портретисаних, ни у боју њихове косе и очију, а код жена ни у године, али смо сигурни у достојанство њиховог става и покрета.

Ма колико биле велике изложбе и честа наша путовања по манастирима, поглед на наше средновековно сликарство остаће заувек непотпун, јер се може говорити само о фрескама које су очуване: драматична историја српског народа је учинила да је он, у борби са муслиманским Турцима, за пет векова робовања, више фресака изгубио но сачувао. Нису разарали само Турци; разарало је и незнање пастве и калуђера. Нема ниједне цркве у којој фреске не би биле оштећене и прикривене прашином и чађи, и требаће доста рада да се оне доведу у пристojно стање. Прошле кроз мрак робовања и незнања, оне које су недавно очишћене као да су по други пут угледале света.

Пролазећи кроз изложбу, не треба заборавити да на њој нису оригинали него копије. И кад су најбоље, - као што их је већина, - копије не могу дати незамењиву драж оригинала. Посетиоци изложбе ће најбоље учинити ако оду да виде где су насликане. Оваква скупина копија, међутим, има једну велику врлину, а то је да се на једно месту виде дела из разних споменика, међусобно удаљена и временски и географски. Велике изложбе и велики музеји бришу појам времена и простора, стављајући, као живе, једне крај других, дела која вечито трају у уметнике којих више нема.¹

¹ Према пренесеним сећањима супруге Светозара Радојчића Душанке, Кашанин би Радојчићу доносио текстове на проверу, редактуру, а наводно су за каталог изложбе *Mittelalterliche Fresken*

Музички програми 1970-1973

14. јануар 1970. Вече музике старих мајстора, ансамбл Ренесанс, Организација Нада Антић-Комненовић и Јелица Илић.

24. фебруар 1970. Стара словенска и византијска духовна музика. Академски камерни оркестар Београд, диригент Душан Сковран Музика Антонија Вивалдија. Ђорђе Трифуновић, О звуку српскословенског језика. Доместик: Димитрије Стефановић; Протопсалти, Влада Микић, Светислав Мироловић, Тибор Хегедиш; Глумац Предраг Тасовац.

25 март 1970. Музика Антонија Вивалдија, Академски камерни оркестар Београд, диригент Душан Сковран.

10. мај 1970. Средњи век у новијој српској поезији и музици вече прво. Замисао Ђорђе Трифуновић. Организација Нада Антић-Комненовић и Јелица Илић. Песме казују Босиљка Боци, Петар Краљ, Дејан Чавић; Избор музике Стана Ђурић-Клајн; Избор песама Слободан Ракитић. Програм: Момчило Настасијевић, Молитва; Милан Ракић, Симонида; Јован Дучић, Манастир; Десанка Максимовић, Грачанице; Милорад Панић-Суреп, Фреска; Светислав Мандић, Анђео из Милешеве; Дејан Медаковић, Дечани; Васко Попа, Каленић-Манасија; Душан Радић, Три гране времена, одломак; Миодраг Павловић, Оплакивање Смедерева; Милорад Павић, Хиландар; Иван Лалић, Јахач-Фреска; Бранко Миљковић, Ариљски анђео; Љубомир Симић, Вече у припрати Свете Софије Охридске; Огњен Лакичевић, Стара песма; Милан Комненић, Сумрак у Жичи; Милутин Петро-

aus Jugoslawien, која је 1954. била постављена у Минхену, Бечу, Хамбургу и Цириху заједнички написали текстове, види Вујновић 2014, 233. Сасвим је вероватно да је Кашанин показивао Радојчићу текстове, усвајао примедбе, али не бисмо веровати да су били коутори наведеног текста. За ову тезу је потребно опсежно разлагање, овде ћемо поменути да се у самом тексту срећу оцене културе средњовековне Србије које не само да су карактеристичне за Кашанина, већ се може рећи да их је он и први поставио.

вић, Седмоврата Жича; Енрико Јосиф, Смрт Стефана Дечанског. Музичка пратња стихова из композиција Љубице Марић. Светозар Настасијевић, Слово Љубави, кантата, Текст Стефана Лазаревића у преводу Момчила Настасијевића. Пева хор Београдских мадригалиста. Соло Мирослав Чангаловић, диригује Душан Миладиновић.

15. јуни 1970. Средњи век у новијој српској поезији и музици вече друго. Замисао Ђорђе Трифуновић. Организација Нада Антић-Комненовић и Јелица Илић. Академски камерни оркестар Београд, диригент Душан Сковран. Момчило Настасијевић, Молитва; Милутин Бојић, Молитва; Милан Ракић, Јефимија; Јован Дучић, Запис-Цар-Житије; Станислав Винавер, Из спева Немања, пролог; Десанка Максимовић, Проглас- О хијерархији-Средњовековна сцена; Десимир Благојевић, Утва златокрила; Светислав Мандић, Рашки сликар; Вако Попа, Сопоћани-Београд; Станојло Раичић, Симонида- Монолог Симониде, „Двор је мрачан“; Станојло Рајичић, Симонида-Монолог Теодоре „Ја видим свуд разваљена села“; Милоје Милојевић, Легенда о Јефимији; Миодраг Павловић, Слепи краљ у изгнанству-Говор уочи битке-Лов; Миодраг Павић, Похвала Теодору Спану; Иван Лалић, Рашка-Смрт са соколом; Бранко Миљковић, Болани Дојчин- Слуга Милутин-Гојковица; Бошко Богетић, Јерина молитва пред змијом шестоглавом; Слободан Ракитић, Сопоћански анђео; Милутин Петровић, Плаштаница краља Милутина; Петар Коњовић, Кнез од Зете- Монолог Максима Црнојевића „О људи, добри људи, ево мене“; Петар Коњовић, Кнез од Зете-Арија Анђелије „Еј пусто море, еј пусти вали“. Избор песама Слободан Ракитић, Песме казују: Ксенија Јовановић, Љиљана Јанковић, Предраг Тасовац; Милан Пузић; Избор музике Стана Ђурић-Клајн; Одломке из опера певали Славка Поповић, Милица Миладиновић, Драган Лаковић; Музичка дела изводили Биљана Димитријевић клавиру, Константин Винавер клавиру.

8. априла 1971. Поетско-музичко вече. Концепција и реализација Нада Антић-Комненовић, Јели-

ца Илић и Сениша Јанић. Прилог изградњи пруге Београд-Бар. Пластична импресија на мелодију Кир Стефана Србина, кореограф Бора Суботић, Јованка Бјегојевић и Боривоје Младеновић; Душанов законик, одломци, Олга Спиридоновић и Гојко Шантић; Непознати писац, исповедна молитва, Неда Спасојевић; Натпис на Косовском стубу, Зоран Радмиловић; Милоје Милојевић – Легенда о Јефимији, Димитрије Протић виолончело и Биљана Димитријевић клавиру; Милан Ракић, Јефимија, Милан Гутовић; Јефимија похвала, Љиљана Крстић; Станојло Рајичић, Монолог Теодоре из опере Симонида, Милица Миладиновић; Станојло Рајичић, Монолог Симониде из опере Симонида, Славка Поповић; Милан Ракић, Симонида, Бранислав Јеринић; Десанка Максимовић, Трајим помиловање, Олга Савић; Бранко Миљковић, Болани Дојчин, Бранислав Јеринић; За клавируом Константин Винавер. Прво београдско певачко друштво, диригент Душан Миладиновић, Корнелије Станковић, Стеван Мокрањац, Јосиф Маринковић.

15. април 1971. Поетско-музичко вече. Концепција и реализација Нада Антић-Комненовић, Јелица Илић и Сениша Јанић. Прилог изградњи пруге Београд-Бар. Данило Бањски, Слово о кнезу Лазару, Раша Плаовић; Смрт мајке Југовића, Дара Милошевић-Радовановић; Косовка девојка, Јован Миличевић; Деоба Јакшића, Љуба Ковачевић; Јован Суботић, Петар Банићевић; Лирске народне песме, Владан Милашиновић – Даница Мирковић – Горан Султановић; Смрт Омера и Мериме, Светлана Бојковић; Илија Маринковић, Легенда, харфа, Милица Барић; Јосиф Маринковић, под прозором / Петар Коњовић, Тама, Ђурђевка Чакаревић; Станислав Бинички. Монолог Реџепа из опере На уранку/ Стеван Мокрањац Лем Едим, Жарко Цвејић; Петар Крстић, Нимфа / Петар Коњовић, Сабах, Гордана Јефтовић. За клавируом Константин Винавер. Академски камерни оркестар „Jeunesse musicale“. Диригент Душан Сковран. Антун Соркочевић, Синфонија бр. 4.

22. априла 1971. Поетско-музичко вече. Концепција и реализација Нада Антић-Комненовић,

Јелица Илић и Сениша Јанић. Прилог изградњи пруге Београд-Бар. Ансамбл Ренесанс, Душица Обрадовић сопран, Искра Узелац виолина, Драган Млађеновић стара флаута и лаута, Љубомир Димитријевић стара флаута, Миомир Ристић виолончело; Радмила Бачковић – Перголези, Глук; Оливера Ђурђевић, Фарнаби, Персон, Мандеј, Гибонс; Мирјана Васиљевић, Амаријаи, Санти; Олга Савић, рецитатор – Миодраг Азањац, флаута, Непознати Милешевац, Служба уснућу Св. Саве; Миодраг Азањац, флаута – Оливера Ђурђевић чембало, Бах; Меланија Бугариновић, Мусорски; Мирослав Чангаловић, Исповедна молитва Стефанова из ораторијума Смрт Стефана Дечанског; Босиљка Боци, Санта Марија дела салуте; Иван Јагодић, Јован Дучић, Дубровачки мадригал; Радмила Андрић, Милан Ракић, Љубавна песма; Стојан Дечермић, Можда спава. За клавиром Константин Винавер и Зденко Марасовић. Хор београдских мадригалиста. Диригент Златан Вауда. Галус, Мокрањац, Маринковић Бајић.

4. новембар 1972. Музика Светомира Настасијевића. Извођачи Мира Чавић Васиљевић сопран, Душан Јанковић баритон, Зоран Јовановић клавир; Његош, Наша живот; Ђура Јакшић, Кроз поноћ нему; Бранко Радичевић, Кад младих умрети; Божидар Ковачевић, Сеоце; Момчило Настасијевић, Грозд; Станислав Винавер, Заспали смо у гају; Момчило Настасијевић, Вечерња песма; Момчило Настасијевић, Јабуре; Десанка Максимовић, У шуми; Десанка Максимовић, Вече на риту; Десимир Благојевић, Мит о себи; Сениша Пауновић, Молитва моје; Бошко Руђинчанин, Пустош; Мирослав Настасијевић, Епитаф; Нада Шербан, Јефимија.

3. март 1973. Снови, игре, маштања. Рецитал Зорана Јовановића, вече Шопена

12. јун 1973. Вече виолинског дуа, Мирјана Ранковић-Карановић – Искра Узелац, за клавиром Оливера Ђурђевић, Јарновић, Бах, Мартину.

ПРЕВОД ПРИКАЗА ИЗЛОЖБЕ „СРБИЈА, ЗЕМЉА ФРЕСАКА“ ОДРЖАНЕ У РИМУ 2011. ГОДИНЕ

Аутор: РОСЕЛА ФАБИАНИ

„Видљиве ствари се продубљују кроз невидљиве“, каже Максим Исповедник у својој Мистагогији. Мистерија се открива, иако увек остаје изван ове транспарентности бића и ствари. Тада свет више није спољашњи, нити нешто немо. Све је показатељ према Богу и његовом плану спасења, све се мора посматрати у духовној визији, у свему постоји Божја реч упућена човеку коју човек мора да разуме и на коју мора да одговори својим речима.

Овим речима кардинал Томас Спидлик упутио је своје студенте у познавање уметности блиској - у принципу - теологији. Сакрална уметност икона или фрески присутна је у манастирима. Попут оних изложених у Риму у манастиру Светих апостола из неких средњовековних манастира у Србији. Тридесет две репродукције фрески и скулптура, потичу из Народног музеја у Београду, у коме је смештено готово хиљаду двеста примерака најважнијих дела изведених између једанаестог и петнаестог века.

Током средњег века, између 1100 и 1400, Србија је доживела процват манастира саграђених усред огромних шума које су представљале пустиње за човека тог времена. Била су уточишта контемплације и уметности која су нудила духовну утеху и освежење које је Григорије Палама дефинисао као иконе небеског света. Ове манастире - који представљају колевку иконе у словенском свету - украшавали су између 10. и 13. века анонимни уметници, према традицији понизности, и били су школа из које су потекла надахнућа највећих сликара. икона, попут Андреја Рубљова.

Фреска је један од могућих начина прављења иконе. Једном када је малтерисани зид био влажан, уметник је наставио са бојама сликајући слику која ће трајати онолико колико и сам зид. Средњовековни

човек је веровао да ће путем икона - то јест сликајући свете слике - дати живот сликаној катехези доступној већем броју људи, иако на различитим нивоима. Унутар црква једина могућа површина био је цео конкавни део светиње. Да би представио Бога или анђеле, невидљиве оку, уметник је морао да користи само своје знање о стварном свету користећи слике света вођене његовом вером у људску Божју природу. Исти принцип коришћен је и за Марију, мајку Христову, која се представљала као прелепа жена са правилним цртама лица, у складу са тадашњим обичајима, док је симболични језик њених умањених покрета и осећај смирености које преноси њено тело, наговештавао вишу и светију стварност: свет изванземаљског света. И тако, у складу са древним веровањем да је лепота остварење духа у материји, сликари су „опонашали стварност разблажујући боје водом мудрости“.

Подударност икона и фрески – које је Светозар Радојчић је широко проучавао - већ је била врло јасна на Охридској фресци из 11. века. То је константа која се враћа у свим црквама великих монашких основа првог периода српског краљевства, од Мајке Божје Благодетелнице у Студеници, Светога Спаса у Жичи, Вазнесења у Милешеви, Тројства у Сопоћанима, Пантократоровог храма у Дечанима. Треба у њима открити интегрисан и веран украс по узору на цариградске уметничке стилистичке карактеристике. А ту блискост Константинопољу спомиње и надбискуп Данило II који у хагиографском делу Животи српских краљева и архијереја упоређује особине краља Милутина у борби против неверника с царем Константином.

Није случајно што у недавном поновном процвату неовизантијске слике у Грчкој, хагиографи сматрају иконографске моделе и стилске модуле српско-маке-

донског сликарства од тринаестог до петнаестог века нормативним, као ауторитативни израз цариградске традиције. Стога нова фреска одражава с највећом верношћу грчки начин, који цвета пре свега у Солуну и на Атону - увек неопходном за «византизацију» Срба - такође зато што локални зографи у Србији у потпуности укључују његов дух, постајући чак и креативни унутар исте стилске карактеристике.

Чак и у Русији - желећи да упоредимо - не само да сликарство, на заједничком византијском језику, открива непогрешиви облик и стил који се још више разликују и у мноштву регионалних школа, већ се чак и у делима грчких уметника досељеника, попут славног Теофана Грка између XIV и XV века, који делују у Русији, остварује стил видљиво под утицајем локалних карактеристика.

У овој упорној верности српског хришћанства спрам великог цариградског модела, могуће је видети одраз, преко свог граничног положаја друге велике хришћанске културе, латинског запада. У размени утицаја, кроз фигуративне уметности, афирмише се православни идентитет.

Профил српског хришћанства је, дакле, пре свега представљен дијалектиком између две наизглед супротне динамике, оне западних утицаја, који се могу препознати пре свега у краљевској институцији и у моделима светости - српска хагиографска баштина познаје само две фигуре светаца, с једне стране глава Српске цркве, архиепископа и патријарха, с друге стране чланова династије Немањића - и то је представљало дубоку асимилацију готово свих садржаја цариградског верског искуства, посебно у време тријумфа исихазма.

